

Project: 101131510 ERASMUS

YOUTH 2023 CB

2024

HOPE DORACAK

HOPE

History of Peace for
Education through
Theatre

DAH Theatre (Serb)

Action Synergy (Greqi)

Aeroplio Theatre (Greqi)

Artpolis (Kosovë)

World Vision (Bosnje dhe Hercegovinë)

Prona (Mali i Zi)

**Co-funded by
the European Union**

Hyrje: Çka është paqja pozitive?

Teatri DAH

Dijana Mitroviq, Dr.

Duke parafrazuar përsiatjen e famshme të Ciceronit për historinë, dikush mund të ketë dëgjuar shpesh se historia është *Magistra Vitae*, do të thotë “mësuesja e jetës”.¹ Në të vërtetë, ne duhet të mësojmë nga historia në mënyrë që të shmangim përsëritjen e të njëjtave gabime pa mbarim. Megjithatë, çfarë lloj bote po ua përfaqësojmë brezave të ardhshëm me konceptimin tonë të zakonshëm të historisë që kryesisht bazohet në rrëfimin e konflikteve dhe akteve të dhunshme heroike? Nëse historia siç e njohim është mësuesja e jetës, a nuk po u mësojmë brezave që do të vijnë se të vetmet ngjarje që ia vlen të kujtohen janë ato të gjakderdhjes, luftës dhe vështirësive?

Në vend që të na mësojnë se si të jemi qytetarë të mirë të botës që paqësisht bashkekziston për të mirën e të gjithëve, historitë tipike zyrtare janë një tjetër burim tensioni. Rrëfimet kombëtare priren të sjellin historinë si dëshmi se si u është bërë padrejtësi, ose për të treguar se ata kanë jetuar në një vend përpara se të tjerët të shfaqeshin, ose sa fitimtarë dhe kështu janë superiorë janë ndaj të tjerëve që ishin dikur, pra janë akoma; thënë troç, mësuesi i jetës po na mëson të garojmë me njëri-tjetrin, ta pranojmë botën si vend lufte dhe ta shikojmë fqinjin me frikë. Ose siç thekson Maria Montessori: “Të gjithë flasin për paqen, por askush nuk edukon për paqen. Në këtë botë, ata edukohen për konkurrencë, dhe konkurrenca është fillimi i çdo lufte. Kur edukohemi të bashkëpunojmë dhe t'i detyrohemi njëri-tjetrit solidaritetin, atë ditë ne do të edukojmë për paqen”.²

Prandaj, ne sugjerojmë krijimin e një historie alternative, e cila do të shkruajë një tregim paqeje, bashkëpunimi dhe solidariteti, të periudhave të prosperitetit të paprecedentë. Një histori e tillë më pas do t'u prezantohet studentëve të rinj përmes punëtorive dhe aktiviteteve të bazuara në teatër. Duke bërë këtë, ne po vëmë në pah zhvillimet pozitive historike dhe po krijojmë një perspektivë pozitive që mund të kontribuojë në një botë pa konflikte.

Ani pse shumica prej nesh pajtohen me fjalën e urtë të Desiderius Erasmus të botuar në fjalët e urëta të tij të vitit 1508 se edhe “paqja më e pafavorshme është më e mirë se lufta më fer”, të gjitha format e paqes nuk janë të barabarta. Disa zona pa konflikte ende vuajnë dhe shumë prej tyre janë shumë të paqëndrueshme me paqen delikate që mund të shpërthejë në luftë në çdo moment. Kur teorizohet paqja, pranohet gjerësisht se ekzistojnë të paktën dy forma paqeje: paqja negative dhe pozitive. Babai i studimeve për paqen, Johan Galtung e përkufizon si paqe negative thjesht mungesën e dhunës së drejtpërdrejtë ose frikën nga dhuna (edhe armëpushimi do të binte në këtë kategori të gjerë). Në anën tjetër, Paqja pozitive, përmend të gjitha qëndrimet, strukturat dhe forcat që punojnë për ruajtjen e paqes si dhe një mjedis të begatë, duke përfshirë marrëdhëniet njerëzore, arsimin, gjithëpërfshirjen,

¹ E gjithë fjalja thotë: “Me cilin zë tjetër, përveç atij të oratorit, është historia, dëshmitarja e kohës, drita e së vërtetës, jeta e kujtesës, drejtuesja e jetës, lajmëtari i lashtësisë, e përkushtuar ndaj pavdekësisë. . Ciceroni, f. 36.

² Montessori, Maria. *Education and Peace*. Santa Barbara: ABC-Clio, 1992.

shkëmbimin ekonomik, mbrojtjen e mjedisit, shkurt e shqip: drejtësinë sociale.³ Është kjo e fundit, paqja pozitive, që SHPRESA premton të ushqejë, duke krijuar nëpërmjet ndërveprimit me të rinjtë një kuptim se cilat janë forcat pozitive historike që e çojnë botën në drejtim më të mirë, në drejtim të begatisë dhe lulëzimit.

Për më tepër, projekti bashkon dy nivele të ndryshme të udhëheqjes (arsimimi dhe sektori i OJQ-ve), duke siguruar kështu ndikim më të gjerë dhe më të fuqishëm. Gjegjësisht, kur teorizon përpjekjet e ndryshme për paqe në librin e tij *Ndërtimi i Paqes*⁴, një nga formuesit kryesorë të paqes, studiuesit e paqes dhe ekspertët e zgjidhjes së konflikteve, John Paul Lederach dallon tre nivele kryesore të pushtetit: niveli i lartë (politikanë, ushtarakë dhe herë pas here liderë fetarë), i mesëm (biznesi, arsimi dhe degët prodhuese), dhe niveli bazë (të gjitha grupet e organizuara në kontakt me njerëzit, si OJQ-të, punonjësit e shëndetësisë, aktivistët për ndihma, etj). Për t'i dhënë fund, por edhe për të parandaluar çdo konflikt në të ardhmen, përveç përpjekjeve qeveritare, nga poshtë-lart, janë të nevojshme përpjekjet bazë. Siç thekson Lederach: “Ndërtimi i paqes në konfliktet e sotme kërkon angazhim afatgjatë për të krijuar infrastrukturën në të gjithë nivelet e një shoqërie, infrastrukturë që fuqizon burimet për pajtim brenda asaj shoqërie dhe maksimizon kontributin nga jashtë” (xvi) . SHPRESA është përpjekje e tillë që tashmë bashkon nivele të ndryshme të fuqisë, por gjithashtu zgjeron shtrirjen e saj nëpërmjet përdorimit të metodave të zhvilluara gjatë procesit në të ardhmen.

Ky Manual përbëhet nga një pjesë kërkimore narrative dhe një pjesës praktike. Pjesa hulumtuese fokusohet në gjashtë shembuj të ndryshëm të periudhave paqësore, duke filluar me kulturën e hershme neolitike të Starçevës, nëpërmjet kulturave Vinča, cikladike dhe minoane, deri në Doclea Romake dhe një shembull i fundit i Jugosllavisë/Kosovës së viteve 1970. Teksa zhvillohen në pjesë të ndryshme të rajonit të Ballkanit dhe në momente të largëta të kohës, të gjitha këto periudha ndajnë disa karakteristika të rëndësishme: bashkëjetesë e ushqyer, egalitarizëm, hapërim në krijimtari dhe përparim të përgjithshëm – të gjitha këto nën ombrellën gjithëpërfshirëse të paqes. Në vend që të harxhonin burimet e tyre në luftë, nënshtrim dhe konflikt, këto kultura shkëlqyen në tregti, art dhe shpikje, duke demonstruar për brezat që do të vijnë se paqja pozitive është rruga që duhet ndjekur.

Pjesa e dytë e Manualit përbëhet nga 6 module, pra 16 seminare të frymëzuara nga qytetërimet paqësore të studiuara në pjesën e parë. Të gjitha këto punëtori përdorin teknika teatrale për të promovuar vlerat më të rëndësishme dhe për të dhënë mësimet më të vlefshme të përcjella nga periudhat e studiuara. Nëpërmjet teknikave angazhuese të teatrit dhe formave të mishëruara të njohurive, këto punëtori, ashtu si vetë projekti, shpresojnë t'i rrënjësin këto vlera si shtylla paqeje për brezat që vijnë.

Me pak fjalë, SHPRESA është projekt që përpiket për paqe pozitive që po ndërtohet nëpërmjet përpjekjeve në nivele të ndryshme pushteti. Qëllimi ynë përfundimtar është të zhvillojmë programin që do të përjetësohej përmes aktiviteteve të ndryshme të të rinjve për rininë në mënyrë që të sigurojmë terrenin e shëndetshëm për paqen aktuale dhe për të ardhmen. Duke vepruar kështu, ne po i sjellim

³ Galtung, Johan. *Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization*. International Peace Research Institute Oslo; Sage Publications, 1996.

⁴ Lederach, John Paul. *Building Peace*. Washington D.C: United States Institute of Peace, 1997.

shpresë botës bashkëkohore që duket se po vuan nga sëmundja e shkaktuar nga konfliktet e shumta dhe padrejtësitë sociale.

Veprat e cituara

Fjalët e urta të Erasmus. Toronto: Shtypi i Universitetit të Torontos, 2001.

Ciceroni, Marcus Tullius. De oratore. Leipzig: B.G. Teubner, 1862.

Galtung, Johan. *Paqja me mjete paqësore: Paqja dhe konflikti, zhvillimi dhe qytetërimi*. Instituti Ndërkombëtar i Kërkimeve të Paqes Oslo; Botimet Sage, 1996.

Erasmus, Roterdamski.

Lederach, Gjon Pali. *Ndërtimi i paqes: pajtim i qëndrueshëm në shoqëritë e ndara*. Shtypi i Institutit të Paqes të Shteteve të Bashkuara, 1997.

Montessori, Maria. *Edukimi dhe Paqja*. Santa Barbara: ABC-Clio, 1992.

Burime të tjera online:

<https://www.visionofhumanity.org/defining-the-concept-of-peace/>

<https://www.visionofhumanity.org/new-research-reveals-educations-potential-in-reducing-violence-and-advancing-peace/>

<https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2024/01/GPE-EP-2Pager-1.pdf>

<https://www.visionofhumanity.org/maps/#/>

<https://www.prio.org/>

<https://www.culture-of-peace.info/index.html>

<https://www.positivepeace.academy/>

<https://cpnn-world.org/new/?p=14394>

<https://www.grainesdepaix.org/en>

<https://internationaldayofpeace.org/culture-of-peace/>

<https://ecdpeace.org/work-content/what-peace>

<https://www.nonviolenceny.org/post/modern-peacebuilding-and-nonviolence-5>

<https://www.nonviolenceny.org/post/culture-of-peace-and-peacebuilding>

<https://nationalpeaceacademy.us/about-us/5-spheres-of-peace>

<https://www.hawaii.edu/powerkills/TJP.CHAP2.HTM>

Bibliografia e këshilluar:

Ebu-Niber, Muhamed (red.). *Pajtimi, drejtësia dhe bashkëjetesa: Teori dhe praktikë*. Lexington Books, 2001.

Adams, David. *Historia e Kulturës së Luftës*. Scotts Valley: CreateSpace, 2009.

— *Paqja Botërore Përmes Bashkisë: Një Strategji për Lëvizjen Globale për një Kulturë Paqeje*. Scotts Valley: CreateSpace, 2009.

- *Unë kam parë Tokën e Premtuar: Një Novelë Utopike*. Scotts Valley: CreateSpace, 2009.

Bharucha, Rustom. "Midis së vërtetës dhe pajtimit: Eksperimente në teatër dhe kulturë publike." *E përjavshme ekonomike dhe politike*, vëll. 36, nr. 39, shtator 2001, fq 3763-3773.

Bohm, David. *Mbi dialogun*. Lee Nichol (ed.). Routledge, 1996.

Chayes, Antonia dhe Martha Minow (red.). *Imagjinoni bashkëjetesën: Rivendosja e njerëzimit pas konfliktit të dhunshëm etnik*. Shkolla Juridike e Harvardit, 2003.

Chen, Alon. "Lufta jo e dhunshme si pajtim: Luftëtarët për paqen (Teatri i Polarizuar Palestinez dhe Izraelit i të Shtypurve)." *Kundërpikat*, Vëll. 416, (2011), fq 161-172.

Cleveland, William. *Arti dhe trazirat: Artistët në vijën e parë të botës*. Shtypi i New Village, 2008.

Cohen, Cynthia E., Roberto Gutiérrez Varela dhe Polly O. Walker. *Të vepruarit së bashku I: Performanca dhe transformimi krijues i konfliktit: Rezistenca dhe pajtimi në rajonet e dhunës*. Nju Jork: NYU dhe New Village Press, 2011.

---. *Të vepruarit së bashku II: Performanca dhe transformimi krijues i konfliktit: Ndërtimi i komuniteteve të drejta dhe gjithëpërfshirëse*. Nju Jork: NYU dhe New Village Press, 2011.

Dirnstorfer, Anne dhe Nar Bahadr Saud. "Një skenë për të panjohurën? Pajtimi i komuniteteve të pasluftës përmes dialogut të lehtësuar nga teatri." *Gazeta Ndërkombëtare e Drejtësisë Tranzicionale*, vëll. 14, Nr. 1, Mars 2020, f. 122-141.

Galtung, Johan. *60 fjalime mbi luftën dhe paqen*. Oslo: PRIO, 1990.

- "Po sikur djalli të interesohej për kërkimin e paqes?" *Journal of Peace Research* 25, 1998 (1): 1–4.

- "Njëzet e pesë vjet kërkime për paqen: Dhjetë sfida dhe disa përgjigje", *Journal of Peace Research* 22, 1995 (2): 141–158.

Gielen, Pascal dhe Niels Van Tomme (red.). *Drejtësia Estetike: Ndërthurja e Këndvështrimeve Artistike dhe Morale*. Amsterdam: Valiz, 2015.

Indeksi Global i Paqes 2023. Instituti për Ekonominë dhe Paqen, 2023.

Harari, Yuval Noah. *21 mësimet për shekullin e 21-të*. Londër: Vintage Publishing, 2019.

Hutt, Jenny dhe Bev Hosking. *Teatri Playback: Një burim krijues për pajtim*. Waltham: Universiteti Brandeis, 2004.

Leckman, J.F., Panter-Brick, C., & Salah, R, eds. *Rrugët drejt paqes: Fuqia transformuese e Fëmijëve dhe Familjeve*. Boston: MIT Press, 2014.

Lynch, Gabrielle. *Shfaqjet e Padrejtësisë: Politika e së Vërtetës, Drejtësisë dhe Pajtimit në Kenia*. Cambridge University Press, 2018.

Moriarty, Gary dhe Jane Plastow. *"Teatri dhe pajtimi"*. Soundings, Issue 12: Transversal Politics, 1999.

Lexo, Peter. "E vërteta që do të na lirojë të gjithëve: Pajtimi kombëtar, historia gojore dhe komploti i heshtjes." *Histori gojore*, vëll. 35, nr. 1, 2007, fq. 98–106.

Renner, Judith. *Diskursi, ndryshimi normativ dhe kërkimi për pajtim në politikën globale*. Londër: Palgrave Macmillan, 2013.

Stephenson, Max Jr. dhe Scott Tate. *Artet dhe Ndryshimi i Komunitetit: Eksplorimi i Politikave, Praktikave dhe Dilemave të Zhvillimit Kulturor*. Londër: Routledge, 2015.

Teatri i Pajtimit: Potencialet, Tensionet dhe Praktikrat. Colombo: Instituti Pasuniversitar i Anglishtes/Universiteti i Hapur i Sri Lanka, 2019.

Walker, Polly. "Të veprosh së bashku për të prishur ciklet e dhunës: Performanca dhe shërimi social." *Thyerja e cikleve ndër breza të përsëritjes: Një dialog global mbi traumën dhe kujtesën historike*. Ed. Pumla Gobodo-Madikizela, Opladen: Verlag Barbara Budrich, 2016, fq. 325–342.

Kultura e Starqevës: Përpyjekje e palodhshme njerëzore për përparim

Wirkd Vusuib BH Foundation: Bosnjë dhe Hercegovina

Anesa Muhović

Gjatë gjithë historisë së saj, Bosnja dhe Hercegovina ka qenë pikë takimi i kulturave, feve dhe perandorive të ndryshme, gjë që ka kontribuar në identitetin e saj të larmishëm dhe kompleks. Trashëgimia historike e Bosnjë-Hercegovinës është dëshmi e së kaluarës së saj të larmishme, ku ndikimet nga qytetërimet dhe kulturat e ndryshme kanë lënë gjurmë në arkitekturën, artin dhe traditat e vendit. Sigurisht, territori i vendit të sotëm ka qenë skena e ngjarjeve të shumta historike gjatë historisë së saj të gjatë, të cilat janë shënuar kryesisht nga lufta, trazira, lojëra pushteti dhe mbretërimi të perandorive të ndryshme.

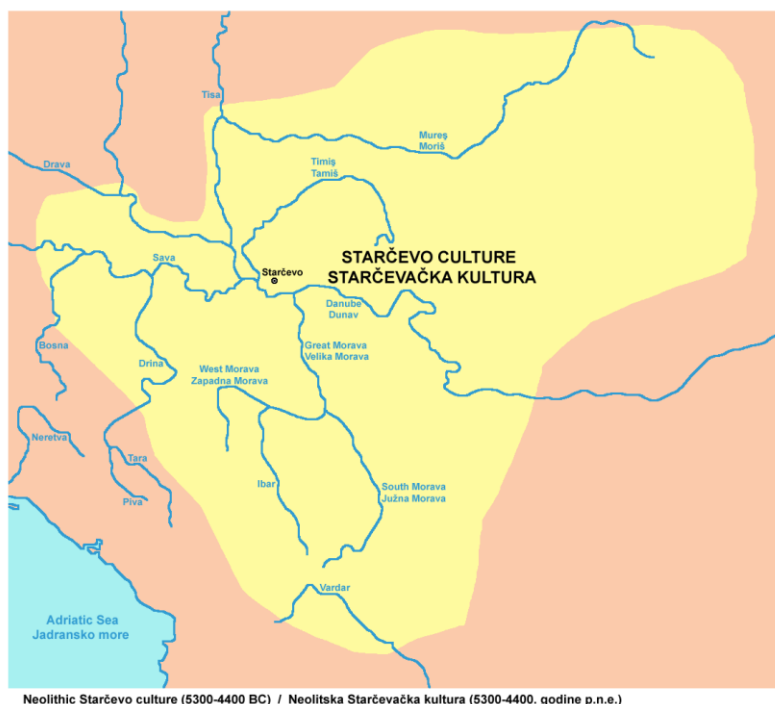
Historia e Bosnjës dhe Hercegovinës së sotme është shënuar nga një sërë konfliktesh për shkak të vendndodhjes së saj strategjike dhe popullsisë së larmishme. Senad Begović, historian i mirënjohur boshnjak-hercegovinas dhe kurator i muzeut, thekson se arsimi zyrtar aktual vë në fokus historiografinë specifike politike, kombëtare dhe ekonomike, atë që përgatit brezat e rinj për narrativën e sotme politike. Megjithatë, pavarësisht fokusit të përbashkët të luftërave, ka pasur periudha të rëndësishme prosperiteti, lulëzimi, zhvillimi dhe rritjeje në këtë zonë, të cilat mund të identifikohen

pothuajse në çdo epokë, duke përfshirë parahistorinë, mesjetën, mbretërimin e Perandorisë Osmane, periudhën Austro-Hungareze dhe komunizmin.⁵

Duke hulumtuar kohët paqësore, u shfaq epoka neolitike dhe kështu eksplorohet më në detaje, më saktë, kultura e Starçevës. Kultura e Starçevës lulëzoi ndërmjet 7.000 dhe 4.500 para lindjes së Krishtit dhe zbulon thelbin e përpjekjes së palodhshme njerëzore për përparim.

Midis Bosnjës qendrore, veriore dhe verilindore, kishte një pikë takimi të kulturave Impresso dhe Starçevo, duke krijuar kulturën e veçantë Starçevo-Impresso, e konfirmuar në zonat e Gornja Tuzla dhe Obre I. Kultura Starçevo-Impresso është variant i kulturës më të gjerë të Starçevës që dallohet për dekorimin karakteristik të qeramikës. Përfaqëson një nga kulturat e hershme neolitike në Ballkan. Kultura Starçevo-Impresso në Bosnje dhe Hercegovinë daton afërsisht nga viti 6200 deri në 5300 para Krishtit. Kjo kulturë përfshinte pjesë të Ballkanit qendror, duke përfshirë zonat brenda Bosnjës dhe Hercegovinës së sotme, duke u shtrirë në Serbi, Kroaci, Hungari dhe rajone të tjera fqinje (Benac, 1979).

Veç kësaj, historiani Begović thekson një fakt interesant se kur shikohet harta, kultura e Starçevës nuk ka skica të ndonjë vendi kombëtar bashkëkohor. Rrjedhat e lumenjve ishin veçanërisht vende jetese, komunikimi dhe tregtie gjatë kohës së neolitit. Një nga karakteristikat më të rëndësishme të kësaj periudhe është ndryshimi i ekonomisë që solli ndryshime edhe në fusha të tjera të jetesës. Para neolitit njerëzit ishin nomadë që ndiqnin kushtet klimatike, ndërsa revolucioni neolitik solli ndryshim në drejtim të ndërtimit të vendbanimeve dhe krijimit të qytetërimeve të para; kultura e Starçevës është pjesë e këtij revolucion.

⁵ Një anëtar i ekipit të WV BH Foundation HOPE intervistoi Senad Begovićin në internet më 29 maj 2024. Nëse nuk tregohet ndryshe, kur citon Begovićin, autori i referohet kësaj interviste.

Tipari më dallues i kulturës Starçevo-Impresso është qeramika e saj. Qeramika karakterizohet nga dekorime të ndërlikuara dhe dizajne të zgjeruara. Këto stile të reja qeramike janë një evolucion nga qeramika e mëparshme njëngjyrëshe e kulturës Starçevo, duke reflektuar kompleksitetin në rritje në shprehjen artistike. Qeramika e tyre shpesh shfaqte modele të skalitura ose të stampuara, duke përfshirë motive gjeometrike, motive kafshësh dhe figura antropomorfe. Ata gjithashtu prodhuan vegla të bëra nga guri, kocka dhe briiri (Budja, 1999).

Altari – tas mbi pedestal
kapjes

Foto: Muzeu Arkeologjik Zagreb

Altari zoomorfik

Foto: Muzeu Arkeologjik Zagreb

Tenxherja e zbukuruar me teknikën e

së thonjve/ Foto: Muzeu Kombëtar në

Shtresat arkeologjike të Obres, në veçanti, ishin vendimtare në lidhjen e fazave kronologjike të kulturës Starçevo. Këto shtresa përmbajnë artefakte që pasqyrojnë evolucionin e stileve të qeramikës, nga ato të thjeshta dhe funksionale në ato dekorative dhe simbolike. Përparime të tilla në qeramikë tregojnë për një shoqëri që nuk merrej vetëm me mbijetesën, por edhe me estetikën dhe shprehjen artistike (Begović).

Në kryet të këtij fillimi kulturor ishin vendbanimet e para në atë që është Bosnja dhe Hercegovina e sotme, veçanërisht vende të rëndësishme si Gornja Tuzla, Obra I dhe Obra II. Këto lokalitete janë miniera arkeologjike ari, që ofrojnë njohuri të paçmueshme për jetën dhe kohën e njerëzve të Starçevos. Tuzla e Epërme, për shembull, është e famshme për burimet e saj të kripura, të cilat ndoshta tërhoqën kolonët e hershëm të neolitit në zonë. Prania e këtyre burimeve natyrore, së bashku me tokat pjellore, e bënë atë vend ideal për formimin e komuniteteve Starçevo (Chapman, Shiel dhe Batović, 1984).

Vendbanimet zakonisht përbëheshin nga shtëpi të vogla, gjysmë nëntokësore, të ndërtuara duke përdorur teknikat e ndërtimit të ujërave dhe llambave. Këto struktura shpesh organizoheshin në grupe të vogla ose fshatra. Vende si Obre në rajonin qendror të Bosnjës tregojnë dëshmi të banimit Starçevo-Impresso, me shtresa të ruajtura mirë të depozitave kulturore.

Rindërtimi i shtëpisë neolitike/vendbanimi në Tuzla

Në anën tjetër Obre I dhe Obre II, ofrojnë njohuri në kompleksitetin arkitektonik dhe shoqëror të kulturës. Gërmimet në këto vende kanë zbuluar mbetje të vendbanimit, qeramikë dhe vegla që ilustrojnë një kuptim të sofistikuar të mjeshhtërisë dhe jetës së komunitetit. Shtëpitë, të ndërtuara me thurje dhe baltë, nuk ishin vetëm strehë, por simbole qëndrueshmërie dhe stabilitetit. Këto struktura, shpesh gjysmë nëntokësore, janë përshtatur me klimën, duke siguruar izolim nga dimrat e ftohtë dhe nxehtësia e verës. Për më tepër, vendet në Bosnje, duke përfshirë Gornja Tuzla dhe Obre, kanë zbuluar prova të praktikave të hershme bujqësore. Banorët e Starçevës ishin ndër të parët në rajon që kultivuan grurë dhe elb, risi që do të ndryshonte rrjedhën e historisë njerëzore përgjithmonë. Ky kalim në bujqësi mundësoi krijimin e komuniteteve të qëndrueshme, të cilat çuan në rritjen e popullsisë dhe zhvillimin e strukturave komplekse sociale (Barker, 1985).

Rëndësia e këtyre vendeve arkeologjike boshnjake është e jashtëzakonshme. Ato shërbejnë si kapituj kyç në historinë e kulturës së Starçevës, duke ofruar rrëfim të detajuar se si njerëzit e hershëm u përshtatën dhe transformuan mjedisin e tyre. Nëpërmjet një studimi të plotë të këtyre vendeve, arkeologët ishin në gjendje të krijojnë një pamje të gjallë të jetës neolitike, duke nxjerrë në pah aftësinë për shpikje dhe qëndrueshmërinë e popullit Starçevo (Begović).

Njerëzit e kulturës Starçevo-Impresso ishin ndër bashkësitë më të hershme bujqësore në Evropë, e cila erdhi si rezultat i revolucionit neolitik (Begović). Bujqësia formoi shtyllën kurrizore të ekonomisë së Starçevo-Impresso. Bazohej kryesisht në bujqësinë e përzier, duke përfshirë kultivimin e grurit, elbit dhe bishtajoreve, krahas zbutjes së kafshëve si gjedhët, delet dhe dhitë. Gjuetia, peshkimi dhe tubimi plotësuan dietën, duke siguruar një gamë të larmishme burimesh ushqimore. Ata ushtronin bujqësi të ulur, duke jetuar në fshatra të vegjël që përbëheshin nga shtëpi drejtkëndëshe të bëra prej qerpiçi dhe llaku. Këto fshatra shpesh ndodheshin pranë lumenjve ose fushave pjellore, duke mundësuar qasje të lehtë në ujë dhe tokë të punueshme (Whittle, 1996).

Kultura Starçevo-Impresso demonstroi format e hershme të organizimit shoqëror dhe të jetesës në komunitet. Dëshmi të aktiviteteve komunale dhe përdorimit të hapësirës së përbashkët janë gjetur në vende të ndryshme arkeologjike. Praktikrat e varrimit përfshinin si varrosjen ashtu edhe djegien,

shpesh brenda ose afër vendbanimeve, duke treguar lidhje rituale midis të gjallëve dhe të ndjerit. Besohet se ata jetonin në shoqëri egalitare me struktura sociale relativisht të thjeshta. Mungesa e arkitekturës monumentale ose e dëshmimeve të një lufte në shkallë të gjerë sugjeron mungesë të autoritetit të centralizuar ose shtresëzimit shoqëror. Kultura Starçevo-Impresso ishte pjesë e një rrjeti më të gjerë kulturor që shtrihej në të gjithë Ballkanin dhe rajonet fqinje të Evropës (Chapman, 1981). Ata u angazhuan në shkëmbime tregtare dhe kulturore me komunitetet fqinje, duke shkëmbyer mallra, ide dhe teknologji. Evolucionin dhe përhapjen e vazhdueshme për mbijetesë sollën përparim në kulturën Starçevo-Impresso (Begović).

Në përgjithësi, kultura Starçevo-Impresso luajti rol të rëndësishëm në tranzicionin neolitik në Ballkan, duke përfaqësuar një nga shoqëritë më të hershme bujqësore në Evropë dhe duke kontribuar në zhvillimin e jetës në fshatin e mirëvendosur, traditave të prodhimit të qeramikës dhe aspekteve të tjera të kulturës materiale.

Kjo periudhë jo vetëm që shënon shfaqjen e një prej kulturave më të hershme neolitike në rajon, por edhe një hap monumental në zhvillimin e shoqërisë njerëzore. Kultura e Starçevos ofron pasqyrë të agimit të kësaj jetese, duke përshkruar kalimin e shoqërisë njerëzore nga gjuetarët endacakë te fermerët dhe artizanët e njohur.

Kultura e Starçevës nuk ekzistonte e izoluar, por ishte pjesë e tablosë më të gjerë të shoqërive neolitike të përhapura në të gjithë Evropën. Shkëmbimi i mallrave, ideve dhe teknologjive me kulturat fqinje luajti rol kyç në evoluimin e kulturës Starçevo. Ky ndërveprim ndërkulturor manifestohet në përhapjen e stileve të qeramikës, praktikave bujqësore dhe inovacioneve teknologjike, duke theksuar ndërlidhjen e shoqërive antike (Bogucki, 2004).

Duke eksploruar këtë kulturë neolitike, ne jo vetëm që zbulojmë rrënjët e së kaluarës sonë kolektive, por fitojmë njohuri mbi frymën e qëndrueshme njerëzore të inovacionit dhe përshtatjes.

Sedin Hadžimusić⁶, historian nga Bosnjë e Hercegovina dhe profesor i historisë, përmend disa mësimet që mund të marrim nga qytetërimet dhe epokat e kaluara të dëshmuara gjatë kohërave:

- Përqendrimi në zhvillimin dhe shkencën në kuptimin e saj më të gjerë;
- Rrjetëzimi dhe bashkëpunimi për interesa të përbashkëta;
- Forcimi i ekonomisë si bazë për ndërtimin e paqes dhe ruajtjen e paqes;
- Të qenit i hapur për shkëmbim idesh, mallrash, shërbimesh;
- Kujdesi për artin dhe kulturën;
- Unifikimin e zonave më të mëdha gjeografike përmes interesave të përbashkëta me qëllim të prosperitetit.

Si përfundim, Begović ndan një nga idetë kryesore të shkollës së historiografisë franceze Annales, e themeluar pas Luftës së Dytë Botërore, e cila mëson se historia dhe ngjarjet nga historia duhet të shërbejnë për të kuptuar të tashmen dhe për të sjellë vendime më të informuara dhe cilësore për të

⁶Anëtar i ekipit të WV BH Foundation HOPE intervistoi Sedin Hadžimusićin në internet më 30 maj 2024. Nëse nuk tregohet ndryshe, kur citon Hadžimusić, autori i referohet kësaj interviste.

ardhmen. Analistët që i përkisnin kësaj shkolle, bazuar në përvojat e tyre profesionale dhe personale, kanë qenë dëshmitarë të konflikteve nga fundi i shekullit të XIX – nga luftërat e Napoleonit, bashkimi i Gjermanisë, bashkimi i Italisë, krijimi i Alsace-Lorraine, Lufta e Parë Botërore, Lufta e Dytë – dhe ata kanë arritur në përfundimin se ndoshta do të duhen edhe 30 vjet dhe vendet do të hyjnë në luftë të re, nëse nuk ndryshojnë narrativën. Shprehja “proces me kohëzgjatje”, e shpjeguar veçanërisht në librin *Mesdheu dhe bota mesdhetare* në epokën e Filipit II nga Fernand Braudel, shtjellon analizën e së kaluarës nga këndvështrime të ndryshme, të çliruar nga ndërhyrjet politike dhe që përfshin të gjitha shkencat e tjera përveç historisë, duke përfshirë edhe klimatologjinë, me qëllimin e vetëm për të kuptuar më mirë ngjarjet e së kaluarës. Meqenëse shoqëritë tona ende nuk kanë forcë dhe as nuk ka konsensus për të folur për ngjarjet e kaluara në këtë rajon përmes të vërtetave të bazuara shkencërisht, të cilat do të publikohen dhe do të jenë në dispozicion të qytetarëve, hapësira publike është e kontaminuar me gjysmë të vërteta dhe qëndrime gjysmë-shkencore të cilat pengojnë zhvillimin ekonomik dhe prosperitetin.

Kjo është arsyeja pse është me rëndësi të madhe që komuniteti i gjerë, duke përfshirë punëtorët e kulturës, profesorët, ekonomistët, politikanët, diplomatët dhe të gjithë aktorët e tjerë relevantë, të angazhohet në krijimin e një ndjenje të vërtetë të historisë dhe paqes pozitive. Të rinjtë kanë kapacitetin të shohin histori pozitive dhe të mësojnë prej tyre se konfliktet e nxitura nga dallimet politike, fetare, kulturore dhe/ose etnike nuk janë të pashmangshme. Prandaj, ne duhet të vazhdojmë të gjejmë shembuj dhe histori pozitive të përmirësimit dhe prosperitetit nga e kaluara për të krijuar një të ardhme më të mirë.

Rinia: Qasje interaktive dhe angazhuese për kuptim më të mirë të historisë për të ardhmen

Në intervistat e realizuara me pesë të rinj nga Bosnja dhe Hercegovina (mosha 18, 22, 23, 24 26 vjeç), ata kanë ndanë këndvështrimet e tyre dhe për kuptimin e historisë, ngjarjet më të rëndësishme historike dhe mënyrat se si historia po mësohet nëpërmjet edukimit formal. Ata shprehën gjithashtu nevojën dhe interesin e fortë për ndërtimin e paqes si një nga çështjet e shumëpërfolura në këtë pjesë të botës, e cila në një farë mënyre ishte lënë pas dore në dy vjetët e fundit.

Nga këndvështrimi i të rinjve, historia është set kompleks faktesh, ngjarjesh dhe figurash që i dhanë formë botën në të cilën jetojmë sot (Brezac⁷). Historia na jep mundësinë të njohemi me ngjarje nga e kaluara, të mësojmë se si njerëzit jetuan, mbijetuan, ushqeheshin, silleshin (Smiljić⁸). Në kuptimin e saj më të gjerë, historia mund të shihet si mësim nga e kaluara, periudha të cilat kanë pasoja të drejtpërdrejta, pozitive apo negative, në të ardhmen. Historia është rrugë që kemi bërë si njerëz dhe ajo shpërfaq të gjitha arritjet tona të kaluara, sukseset, por edhe dështimet (Osmanović⁹). Në përgjithësi, e kaluara na jep themelin mbi të cilin ndërtojmë të ardhmen (Sarić¹⁰).

Të rinjtë treguan se në Bosnjë dhe Hercegovinë historia mësohet kryesisht përmes arsimit formal, kryesisht duke mësuar rreth ngjarjeve të rëndësishme historike me fokus në data, emra dhe zona

⁷ Një anëtar i ekipit të WV BH Foundation HOPE intervistoi Ilma Brezac, si pjesë e një serie intervistash online me të rinjtë më 18 prill 2024. Nëse nuk tregohet ndryshe, kur citon Brezac, autori i referohet kësaj interviste.

⁸ Një anëtar i ekipit të WV BH Foundation HOPE intervistoi Neda Smiljić, si pjesë e një serie intervistash online me të rinjtë, më 09 maj 2024. Nëse nuk tregohet ndryshe, kur citon Smiljić, autori i referohet kësaj interviste.

⁹ Një anëtar i ekipit të WV BH Foundation HOPE intervistoi Merima Osmanovicin, si pjesë e një serie intervistash online me të rinjtë më 30 prill 2024. Nëse nuk tregohet ndryshe, kur citon Osmanovicin, autori i referohet kësaj interviste.

¹⁰ Një anëtar i ekipit të WV BH Foundation HOPE intervistoi Ademir Sariqin, si pjesë e një serie intervistash online me të rinjtë më 18 prill 2024. Nëse nuk tregohet ndryshe, kur citon Sariqin, autori i referohet kësaj interviste.

geografike ku ka ndodhur diçka. Të rinjtë i përshkruajnë metodat e mësimdhënies si të vjetruara, duke ofruar vetëm qasje ex-cathedra, e cila nuk përfshin fëmijët në aspektin praktik. Në vend të kësaj, ata do të donin të kishin mundësi për të eksploruar, për të thelluar njohuritë e tyre dhe për t'u angazhuar aktivisht në mënyra të tjera. Kjo qasje i detyron ata të mësojnë përmendësh sa për të marrë notën kaluese, ndërkaj pjesën më të madhe të mësimëve i harrojnë deri të nesërmen. Si rezultat përfundimtar, të rinjtë ndanë se qasja e mësuesve ndikon në mënyrë drastike në qëndrimin e tyre ndaj lëndëve të caktuara, e cila vazhdon gjatë gjithë jetës. Të intervistuarit ndanë disa shembuj të qasjeve më ndërvepruese në mësimdhënien e historisë nga mësuesit e tyre (p.sh. shfaqje filmash, diskutime dhe shfaqje që duhej të krijonin) të cilat ata i kujtojnë si përvoja të paharrueshme, pozitive dhe interesante.

Në shumicën e rasteve, paraqitet vetëm njëra anë e historisë dhe ngjarjeve historike, dhe e njëjta gjë që është edhe në librat e përdorur në të gjithë sistemin arsimor, ndërkaj pjesa më e madhe e kurrikulës trajton dhe përqendrohet në luftërat dhe pushtimet. Heronjtë kombëtarë përshkruhen ekskluzivisht si luftëtarë dhe pushtues, gjë që mundëson nisjen e përpjekjeve për ndërtimin e paqes, si dhe histori që mëson kohërat paqësore në mënyrë më kreative dhe tërheqëse. Nxënësit e rinj theksojnë se përmes një qasjeje më interaktive dhe krijuese do të mësonin më shumë, do të zhvillonin aftësi dhe do t'i përdornin më tej këto njohuri dhe aftësi në jetë.

Disa nga metodat dhe materialet e rekomanduara të mësimdhënies do të përfshijnë:

- Ndarja e kontekstit më të gjerë dhe informacionit mbi ngjarjet historike;
- Të mësuarit për ngjarje të veçanta historike nga më shumë këndvështrime;
- Prezantimi i një qasjeje më praktike dhe interaktive në mësimdhënie/mësim, e cila do të përfshinte kërkime dhe prezantime të bëra nga nxënësit, kuize, shfaqje, vizita në muze dhe vende arkeologjike, biseda me historianë, arkeologë dhe personalitete të shquara që ishin pjesë e proceseve të caktuara, sidomos nga histori moderne;
- Ndarja e fakteve interesante për personalitete dhe figura të rëndësishme historike, të cilat shkojnë përtej fakteve të thjeshta të lidhura me një ngjarje të caktuar;
- Prezantimi i historisë përmes filmave dhe videove;
- Organizimi i debateve për ngjarjet historike nga këndvështrime dhe anë të ndryshme;
- Në përgjithësi, duke i kushtuar më shumë kohë dhe hapësirë diskutimeve.

Kur pyeten për ngjarje të rëndësishme historike, ngjarjet e para që u vijnë në mendje të intervistuarve janë luftërat dhe agresionet në zonën përreth dhe madje edhe në skenën botërore. Megjithatë, dy prej tyre përmendën Kartën e Kulin Ban, e cila ofron perspektivë më të ndritur për të kuptuarit e tyre të historisë në aspektin e rritjes ekonomike dhe kohëve më të begata. Për më tepër, një nga të intervistuarat tregoi se llojet e ndryshme të revolucioneve gjatë historisë janë ngjarjet më të rëndësishme historike nga këndvështrimi i saj.

Siç është thënë më parë, ani pse heronjtë kombëtarë përshkruhen si luftëtarë, pushtues dhe udhëheqës ushtarakë, dhe të rinjtë në të menduarit e tyre kryesisht i njohin njerëzit që luftuan për pavarësinë e Bosnjës dhe Hercegovinës si heronj kombëtarë, ata gjithashtu ndanë se në kuptimin dhe këndvështrimin e tyre më të gjerë, heronjtë janë njerëz që bëjnë mirë për komunitetet e tyre lokale dhe shoqërinë e gjerë, njerëz që vënë të tjerët para vetes, njerëz që shpikën ilaçe për sëmundje të

ndryshme, njerëz që sollën ndryshime pozitive në aspektin ligjor, sportiv, kulturor etj. dhe njerëz që janë ambasadorë të vendit të tyre në ndonjë mënyrë tjetër.

Edukatorët e Paqes

Të gjithë edukatorët e paqes, të cilët janë intervistuar, pajtohen se ndërtimi i paqes është jashtëzakonisht i rëndësishëm në Bosnje dhe Hercegovinë për shkak të historisë së saj komplekse dhe dinamikave socio-politike, të cilat vazhdojnë të ndikojnë në stabilitetin dhe zhvillimin e vendit. Ndërtimi i paqes është jetik për krijimin e një shoqërie të qëndrueshme, të begatë dhe gjithëpërfshirëse. Trajton shkaqet rrënjësore të konfliktit, promovon pajtimin dhe drejtësinë dhe hedh bazat për zhvillim të qëndrueshëm dhe integrim në strukturat më të gjera evropiane dhe ndërkombëtare.

Të gjithë bashkëbiseduesit e shohin edukimin dhe ngritjen e kapaciteteve si përbërës thelbësorë në promovimin e kulturës së paqes. Fatkeqësisht, sistemet arsimore shpesh neglizhojnë rëndësinë e zhvillimit dhe ndërtimit të aftësive për ndërtimin e paqes tek fëmijët dhe të rinjtë, gjë që më pas reflekton drejtpërdrejt në dinamikën sociale. Duke qenë se është kompleks dhe i ngadalshëm ndryshimi dhe përshtatja e programeve aktuale të shkollës nëpërmjet rasteve formale, të intervistuarit theksojnë rëndësinë e arsimit joformal i cili mund të kontribuojë në përpjekjet për ndërtimin e paqes dhe dialogun e paqes në përgjithësi, duke përmendur të menduarit kritik si aftësinë më të rëndësishme të nevojshme në këtë proces.

Përcaktimi i gjërave dhe karakteristikave në të cilat jemi të ngjashëm dhe duke folur hapur për gjërat në të cilat dallojmë, kultivimi i dialogut dhe reflektimit të shëndetshëm, është pikënisje në ndërtimin e paqes dhe pajtimin, siç vlerëson Nikica Lubura Reljić¹¹, drejtoreshë rajonale për Besimin në Zhvillim në World Vision. Ndërkombëtare për Lindjen e Mesme dhe Evropën Lindore, dhe edukatore me përvojë për paqen. Mënyra më e mirë për të përfshirë fëmijët dhe të rinjtë në procesin e ndërtimit të paqes është tubimi i tyre rreth temave të tjera, ideve dhe/ose interesave të përbashkëta, të cilat nuk thirren në mënyrë eksplicite dhe nuk lidhen dukshëm me ndërtimin e paqes. Në përvojën e Lubura Reljićit, fëmijët dhe të rinjtë duhet të zhvillojnë aftësi për të pasur biseda të vështira dhe “të rënda”, pa nevojën për të imponuar mendimin e tyre ose për të ndryshuar mendimin e dikujt tjetër, por nevojën për të kuptuar më mirë njëri-tjetrin. Puna me të rinjtë nuk synon t'i ndryshojë ata apo vlerat dhe bindjet e tyre, por përkundrazi t'i mësojë ata të pranojnë se të gjithë njerëzit nuk janë të njëjtë.

Ajo e sheh ndërtimin e paqes si shërim; në një farë mënyre, edukatorët e paqes janë njësoj si mjekët – ata po shërojnë sistemin dhe njerëzit. Pra, duhet të përfshihen njerëzit që e kuptojnë se çfarë po bëjmë dhe që po marrin pjesë me dëshirë. Zakonisht njerëzit që nuk duan të marrin pjesë në proceset e ndërtimit të paqes janë ata që nuk dinë asgjë ose mjaftueshëm për procesin, por kanë më shumë nevojë për të, ndaj është e rëndësishme që të shpjegohet sa më mirë që të jetë e mundur, duke përfshirë qëllimet dhe metodat që do të përdoren. Hapi i parë në angazhimin e tyre do të ishte ekspozimi i tyre ndaj koncepteve të ndërtimit të paqes nëpërmjet vëzhgimit, rritja e njohurive dhe ndërgjegjësimit të tyre dhe përfshirja gradualisht më aktive.

Jasmin Jašarević¹², drejtor i PRONI Center for Youth Development, thekson rëndësinë e ndërhyrjeve dhe iniciativave afatgjata në ndryshimin e mentalitetit të të rinjve dhe hapjen e rrugës për procesin e ndërtimit të paqes. Qasja në të Drejtat e Njeriut (HBRA) dhe parimi “Mos lëndoni” duhet të përdoren

¹¹ Intervistë me Nikica Lubura Reljić e zhvilluar online më 16 maj 2024.

¹² Intervistë me Jasmin Jašarević e mbajtur online më 21 maj 2024.

për të krijuar hapësirë të sigurt për pjesëmarrësit që të hapen, ndajnë dhe mësojnë nga përvojat e tyre, por edhe nga përvojat e të tjerëve.

Në procesin e ndërtimit të paqes, është e rëndësishme të kemi qasje të vazhdueshme dhe e thellë, duke krijuar mjedis të sigurt për pjesëmarrësit që të njihen me njëri-tjetrin, të lidhen, të ndajnë dhe të diskutojnë. Ky është proces që merr kohë. Përveç kësaj, është e rëndësishme të kihet parasysh se do të ishte ideale të punohej me komunitet më të gjerë nga e kanë origjinën pjesëmarrësit. Për shembull, pasi pjesëmarrësi të përfundojë trajnimin, ose fëmijët dhe të rinjtë krijojnë një shfaqje teatrale, rekomandohet që kjo shfaqje teatrale të kryhet në komunitetin nga vjen fëmija ose i riu, sepse mund të punoni me një individ, por kur ta dërgoni në komunitetin e tij/saj ata mund të përjetojnë stres dhe refuzim nga më të afërmit për shkak të ndryshimit në perceptimin dhe qëndrimin e tyre. Në skenarin ideal, duhet punuar me një komunitet më të gjerë, grup referues individësh (p.sh. prindërit, mësuesit, fqinjët, miqtë) për të parë se si e perceptojnë dhe ndihen ata për ndryshimin në mënyrë që të krijohet hapësira për veprim të përbashkët. Ky do të ishte një cikël i plotë dhe i kompletuar. Fatkeqësisht, jo të gjithë të rinjtë që kalojnë në procesin e ndërtimit të paqes dhe pajtimit do të ndryshojnë mentalitetin e tyre dhe do të vazhdojnë angazhimin e tyre kur të kthehen në komunitetin e tyre dhe mjedisin e zakonshëm, por është e rëndësishme të kemi të paktën disa individë që do ta udhëheqin këtë ndryshim të mëtejshëm dhe më të gjerë.

Nedžad Novalić¹³, historian dhe edukator për paqen, i cili punon në Qendrën për Veprim jo të Dhunshëm (CNA), thekson se përballja me të kaluarën dhe lidhja dhe mbledhja e njerëzve nga anët e ndryshme me besime dhe vlera të ndryshme janë parakushte për ndërtimin e shoqërive të lulëzojnë. Në lehtësimin e përpjekjeve për ndërtimin e paqes, Novalić thekson faktin se nuk është qëllimi apo synimi që të krijohet dhe të pranohet e vërteta universale, por përkundrazi që të gjithë të rrëfejnë me zë të lartë gjërat që i lëndojnë, i shqetësojnë, cilat ndryshime do të donin të shihnin në shoqëri, çfarë pritshmëri kanë nga të tjerët etj. Në këtë mënyrë ju krijoni hapësirë për të kuptuar se përballë jush është ulur një njeri me mendimet, nevojat, frikën dhe përvojat e tij/saj që e përcaktojnë.

Supozimi më produktiv në qasjen CNA ndaj ndërtimit të paqes është se nuk ka njerëz të mirë apo të këqij. Egalitarizmi në këtë kuptim thekson rrethanat dhe strukturat që i shtyjnë njerëzit të kryejnë dhunë të çdo lloji, duke supozuar se secili prej nesh mund të jetë në atë anë në një moment të caktuar. Ky fakt e thërret çdo individ të punojë për veten e tij.

Maja Tursunović¹⁴, koordinatore në terren e Agjendës së Grave, Paqes dhe Sigurisë në UN Women dhe edukatore për paqen, tregon se në rrugëtimin e saj drejt nxitjes së paqes dhe pajtimit në komunitete, qasjet më efektive janë të rrënjësura në mirëkuptimin, ndjeshmërinë dhe angazhimin e qëndrueshëm. Është thelbësor krijimi i hapësirave ku të gjitha palët mund të ndajnë perspektivat dhe përvojat e tyre pa frikë nga gjykimi. Dialogu lehtësues inkurajon dëgjimin dhe mirëkuptimin aktiv, duke ndihmuar në thyerjen e barrierave dhe ndërtimin e besimit. Tursunović thekson se ndërtuesit/edukatorët e paqes janë vetëm ndërmjetës që ndihmojnë palët në konflikt të gjejnë gjuhën e përbashkët dhe të punojnë drejt zgjidhjeve të pranueshme reciprokisht. Negocimi, kur bëhet me respekt dhe çiltërsi, mund të çojë në marrëveshje të qëndrueshme dhe pajtim. Një aspekt tjetër i rëndësishëm është rritja e ndërgjegjësimit për rëndësinë e paqes dhe ndikimin e konfliktit përmes mediave, artit dhe ngjarjeve publike, të cilat mund të mobilizojnë komunitetet dhe të krijojnë vizion të përbashkët të paqes. Duke përfshirë komunitetet në procesin e ndërtimit të paqes, ju siguron që zgjidhjet të jenë të rëndësishme nga ana kulturore dhe të mbështeten nga ata që preken. Qasjet pjesëmarrëse i fuqizojnë komunitetet që të marrin pronësinë e iniciativave të paqes. Megjithatë, për të arritur angazhim të çdo lloji, nevojitet ndërtimi i aftësive të të rinjve dhe kapaciteteve të komuniteteve për të arritur ndryshime afatgjata bazuar në shembuj pozitivë nga jeta.

¹³ Intervista me Nedžad Novalić e mbajtur më 21 maj 2024.

¹⁴ Intervista me Maja Tursunović e mbajtur më 30 maj 2024.

Azra Ibrahimović¹⁵, eksperte për ndërtimin e paqes që punon në Qendrën NAHLA për Edukim dhe Kërkim, thekson rëndësinë e vënies në fokus të konceptit të paqes pozitive dhe ndarjes së më shumë shembujve të historive pozitive dhe praktikave të bashkëjetesës, tolerancës dhe mirëkuptimit. Nga këndvështrimi i saj, njerëzit i perceptojnë konceptet dhe diskurset negative si më të dukshme, sepse ato janë disi më të zhurmshme në hapësirën publike dhe media, por ajo arrin në përfundimin se paqja është më afër natyrës njerëzore sesa lufta dhe njerëzimi është më i natyrshëm në natyrën njerëzore sesa dhuna.

Një nga mënyrat më efektive për angazhimin e të rinjve në ndërtimin e paqes është pikërisht përballja me të kaluarën në mënyrë që njeriu të mund të kapërcejë të gjitha barrierat e tij/saj, të përballët me bindje të rrënjësura thellë dhe të ofrojë hapësirë për qëndrime të reja të bazuara në njohuri, përvojë dhe mësim. Ndarjet janë të shtyra nga injoranca, frika nga “tjetri” dhe “ndryshe” dhe izolimi (promovimi i komuniteteve dhe shoqërive monolite).

Disa nga iluzionet dhe sfidat më të mëdha kur bëhet fjalë për ndërtimin e paqes janë:

- Ndërtimi i paqes nuk është i nevojshëm;
- Dikush mund të vijë te tjetri dhe t'i thotë se diçka është në rregull;
- Ndërtimi i paqes dhe ndryshimi mund të arrihen përmes ndërhyrjeve të një hershme dhe afatshkurtra;
- Largimi i fëmijëve dhe të rinjve nga komunitetet e tyre dhe vetëm kthimi i tyre pas ndërhyrjes afatshkurtër duke pritur rezultatin pozitiv në afat të gjatë;
- Fëmijët dhe të rinjtë do të ndihen më afër ndërtimit të paqes vetëm përmes bisedës dhe trajnimit, pa përjetuar anët pozitive të ndryshimit në narrativën në të cilën jetojnë.

Kur bëhet fjalë për prioritetet dhe mundësitë në ndërtimin e paqes në të ardhmen, të dhënat e edukatorëve të intervistuar të paqes mund të përmbledhen në katër fusha kryesore:

- Përdorimi i avantazheve të rritjes së teknologjive digjitale në promovimin e paqes, por edhe adresimi i të gjitha sfidave dhe kërcënimeve të botës digjitale në aspektin e ndarjes dhe diskursit negativ;
- Lidhja e çështjeve të ndjeshme dhe tendencave të reja me ndërtimin e paqes për të angazhuar më lehtë të rinjtë;
- Investimi më shumë në bashkëpunime fizike, ballë për ballë dhe mundësi angazhimi pasi këto janë thelbësore në arritjen e lidhjeve njerëzore dhe promovimin e paqes;
- Fokusimi në edukimin shumëdimensional i cili ndërton dhe zhvillon aftësitë e fëmijëve dhe të rinjve në mënyrë që ata të jenë më elastikë dhe në të njëjtën kohë të pajisur për t'u bërë agentë të ndryshimit pozitiv.

Bibliografi

Barker, G. Bujqësia Prehistorike në Evropë. Cambridge University Press. 1985.

¹⁵ Intervista me Azra Ibrahimović u mbajt në Sarajevë më 28 maj 2024.

Benac, A. Praistorija jugoslavenskih zemalja II : Neolit. Svjetlost, Sarajevë. 1979.

Bogucki, P., & Crabtree, P. J. Evropa e lashtë 8000 B.C. deri në vitin 1000 pas Krishtit: Enciklopedia e Botës Barbare. Djemtë e Charles Scribner. 2004.

Chapman, J. Kultura Vinča e Evropës Juglindore: Studime në Kronologji, Ekonomi dhe Shoqëri. Seria Ndërkombëtare e Raporteve Arkeologjike Britanike (BAR). 1981.

Chapman, J., Shiel, R., & Batović, Š. Fytyra në ndryshim e Kroacisë neolitike dhe epokës së bronzit. Seria Ndërkombëtare e Raporteve Arkeologjike Britanike (BAR). 1984.

Whittle, A. Evropa në neolitik: Krijimi i botëve të reja. Cambridge University Press. 1996.

Budja, M. Tranzicioni në bujqësi në Evropën Juglindore: Vështrime të reja nga Kultura Impresso Ware. Documenta Praehistorica, 26, 1-26. 1999.

Misterije Starčevačke Culture - Putovanje u neolit, 2024. Qasur në: Starčevačka kultura | Putovanje kroz neolit (heritagebih.com), më 23 mars 2024.

Kultura Vinça: Dritare drejt prosperitetit paqësor

Teatri DAH: Serbi

Dijana Mitroviq, PhD

Në ditët e sotme ne priremi të mendojmë se paqja është vlerë më vete. Ne jemi të prirur të besojmë se përgjithmonë, njerëzit dëshiruan dhe vlerësuan paqen, ndërsa, në fakt, siç na kujton historia e famshme serbe, Dubravka Stojanović, koncepti i paqes si thesar për të cilin ia vlen të luftohet është pothuajse një shekull i ri.¹⁶ Përpara asaj përpjekjeje të udhëhequr kryesisht nga lëvizja ndërkombëtare e të drejtës së votës, lufta shihej në masë të madhe si e pashmangshme, si higjiena më e mirë e botës, si mënyra supreme për të gjetur ekuilibrin e fuqisë gjeopolitike. Vetëm nga fundi i shekullit të nëntëmbëdhjetë, lëvizjet e paqes fituan njëfarë tërheqjeje, duke u përpjekur të mashtronin idenë se një luftë botërore ishte një domosdoshmëri.¹⁷

Megjithatë, pavarësisht nga fakti se paqja u vendos si vlerë e vlerësuar dhe u teorizua vetëm vonë në historinë e njerëzimit, ka pasur periudha dhe qytetërime që duket se e kanë çmuar bashkëjetesën e tyre paqësore dhe kanë lulëzuar për shkak të periudhave të zgjatura paqësore shumë përpara historisë së regjistruar. Një prej tyre është Kultura e Vinçës që lulëzoi në rajonin e sotëm të Serbisë, Bosnjë dhe Hercegovinës, Rumanisë, Greqisë, Maqedonisë së Veriut dhe Kroacisë në periudhën e vonë neolitike. Besohet gjerësisht se periudha e prosperitetit të madh të kulturës Vinça që zgjati përafërsisht 800 vjet (e ashtuquajtura periudha e Vinçës B) ekzistonte për faktin se popullsia e Vinçës udhëhoqi një bashkëjetesë paqësore brenda dhe jashtë komunitetit të tyre. Sipas ekspertit tonë kryesor të Vinçës, arkeologut dhe kuratorit të Muzeut Belo Brdo, Dragan Janković, megjithëse u gjetën shumë objekte të ruajtura mirë, asnjëra prej tyre nuk tregon se njerëzit e Vinçës kanë krijuar ose përdorur armë, ose kanë marrë pjesë në ndonjë konflikt në shkallë të gjerë.¹⁸ Nga ana tjetër, u gjetën shumë dëshmi se ata bashkëpunonin ngushtë me njëri-tjetrin, ishin të aftë në kultivimin e tokës, ndërtimin e shtëpive, si dhe tregtinë dhe komunikimin me njerëz nga zona të largëta. Janković thekson se një nivel kaq i lartë zhvillimi ishte i mundur vetëm falë paqes së kulturës dhe orientimit të saj drejt përpjekjeve komunale për të përmirësuar ekzistencën e tyre.

¹⁶ Ekipi i teatrit DAH HOPE zhvilloi një intervistë me profesoreshën Dubravka Stojanović në Beograd (21 mars 2024). Duke cituar profesoreshën Stojanovic, autori i referohet kësaj interviste.

¹⁷ Kjo përpjekje arriti kulmin me themelimin e Çmimit Nobel për Paqen që u dha për herë të parë në vitin 1901. Shih faqen e internetit të Çmimit Nobel për Paqen: <https://www.nobelprize.org/prizes/lists/all-nobel-peace-prizes/>

¹⁸ Përveç nëse tregohet ndryshe, kur citon Dragan Jankovićin, autori i referohet intervistës që ekipi i DAH Theatre HOPE udhëhoqi me të në Muzeun Belo Brdo (Kodra e Bardhë) dhe vendndodhjen arkeologjike në Vinça, Serbi (29 mars 2024).

Nga Robert W Benjamin. Faqe 39.

Vendi kryesor arkeologjik për të eksploruar kulturën e Vinçës ndodhet në bregun e Danubit afër Beogradit të quajtur Belo Brdo (Kodra e Bardhë). Shumë shtresa të ndryshme arkeologjike ruhen në gërmimet e zbuluara 10,5 metra, më e vjetra që daton rreth 4880 pes, periudha që përkon me rënien e kulturës së afërt Starçevo, për të cilën besohet të jetë paraardhëse e ngushtë e shoqërisë Vinçeane.

¹⁹Sipas datimit të karbonit, kultura e Vinçës lulëzoi midis viteve 4500 dhe 3800 pes (shtresa 9-6 metra)., ²⁰e cila ishte periudha e paqes dhe ndikimi i saj më i madh në Evropën Qendrore dhe Juglindore (shih Srejsović). Megjithatë, fuqia e saj manifestohej përmes kulturës, tregtisë dhe dijes, sesa konfliktit dhe nënshtrimit të tjerëve. Territori i saj u përhap gjatë asaj periudhe dhe vendbanimet e tij u organizuan mirë, me popullsi të madhe dhe planifikim urban të hershëm.

Popullsia e parë e vendbanimit, thekson arkeologu i njohur Dragoslav Srejsović, jetonte në paqe me fqinjët e tyre: fakt i konfirmuar më tej nga mungesa e ndonjë forme të sistemit fortifikues apo mbrojtës. Në vend të kësaj, tashmë shtresa më e vjetër tregon shkëmbim të dukshëm nëpërmjet artefakteve që u sollën nga rajone të ndryshme evropiane, praktikë që do të bëhet gjithnjë e më e pranishme ndërsa kultura Vinçeane përqendrohet dhe përparon drejt kulmit të saj. Ata mësuan se si të kultivojnë tokën, gjë që çoi në më shumë kultura që nxitën tregtinë e gjallë, e cila çoi në komunikim me kulturat e tjera dhe më shumë burime brenda vetë komunitetit. Autori kroat Marcel Burić e përshkruan periudhën në këtë mënyrë: "Tregtia që bëhej në luginat e lumenjve përparoi ndjeshëm, kontaktet midis vendbanimeve u bënë më intensive dhe e gjithë kjo solli një shkëmbim më të shpejtë të ideve, teknologjive dhe njohurive" (47). Prandaj, shkëmbimi i njohurive dhe mallrave, siç thekson edhe Janković, ishte një nga gurët themelorë të suksesit të Vinçës që kishte kontribuar ndjeshëm në ngritjen e tyre. Prandaj, mësimet e para që mund të nxirren nga qytetërimi Vinçean është se hapja ndaj kulturave të tjera, si dhe shkëmbimi i njohurive dhe të mirave çojnë njëherë shumë më larg se konflikti dhe frika nga tjetri.

Arkitektura Vinçeane (përdorimi i një lloji llaçi dhe izolimi termik), planifikimi urban, bujqësia, format e hershme të metalurgjisë - shkrirja e parë evropiane e bakrit u zhvillua në Vinça - të gjitha dëshmojnë për një përparim të madh të arritur kultura. Organizata urbane e karakterizuar nga rrugë të rregulluara mirë ka pasur tashmë një hapësirë qendrore grumbullimi, e ngjashme me sheshet e sotme

¹⁹ Shiko Srejsović https://www.rastko.rs/arheologija/srejsovic/dsrejsovic-vinca_c.html

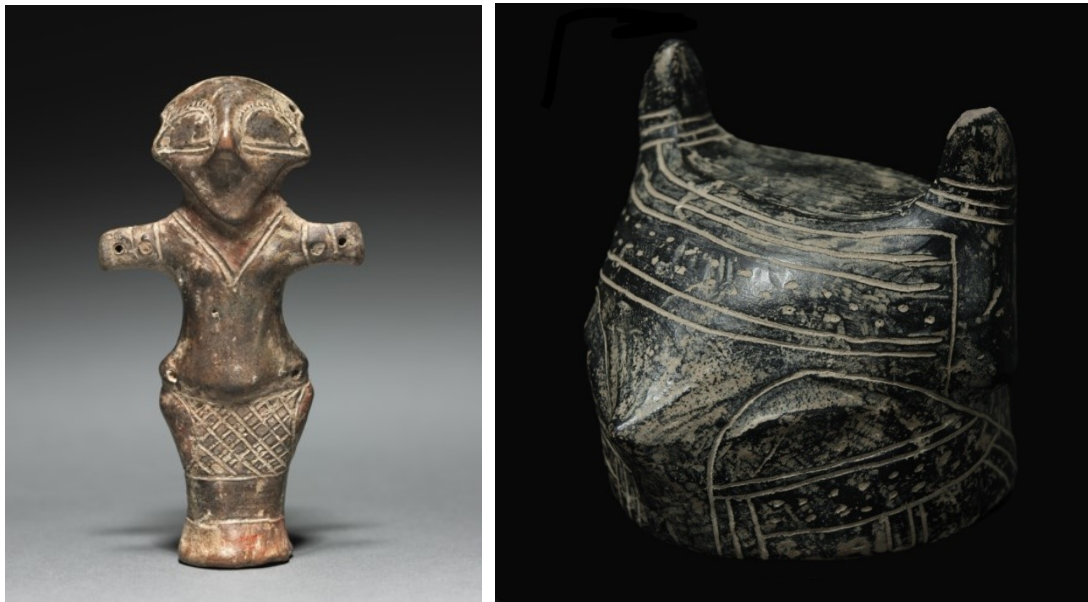
²⁰ Për më shumë shiko Roberts 41-42, as well as Tasić

që tregon se tubimet komunale ishin të zakonshme. Është interesante, thekson Janković se shtëpitë janë ndërtuar shumë afër njëra-tjetrës, duke demonstruar lidhje të ngushta fqinjësore. Fakti nxit supozimin se ata po jetonin si komunitet i lidhur ngushtë. Për më tepër, sipas shumë gjurmëve materiale, ata jetonin si shoqëri e të barabartëve, pasi asnjë shtëpi nuk demonstroi ndonjë akumulim të pasurisë: ato kanë të gjitha të njëjtat përmasa dhe ndoshta dukeshin shumë të ngjashme me njëra-tjetrën. Të gjitha këto gjetje sugjerojnë një kuptim egalitar të shoqërisë që duket si më i qëndrueshëm dhe më i dobishëm për të gjithë anëtarët e saj. Kjo pikëpamje shoqërore e përbashkët tregon se shoqëria shkon shumë më përpara kur anëtarët e komunitetit kujdesen për njëri-tjetrin në vend që të konkurrojnë.

Pika tjetër e rëndësishme e përmendur nga Janković i përket të njëjtës fushë: Vinçeanët ndanë hapur njohuritë e tyre me njëri-tjetrin për të gjitha zanatet, bujqësinë, arkitekturën, artin e kështu me radhë, duke ndërtuar kështu në mënyrë të përbashkët një shoqëri më të mirë për veten dhe për të gjithë rreth tyre. Në fakt, bazuar në gjurmët e gishtërinjve në disa artefakte, mund të themi se njerëzit e Vinçës i mësuan fëmijët e tyre që në moshë të re të bënin art, duke treguar se një kulturë kaq e hershme (disa argumentojnë qytetërimin) e vlerësonte shumë artin, duke e menduar se ia vlente të bartej te brezat e rinj. Shtëpitë e tyre të zbukuruar me qilima, me vazo dhe enë të bukura, sugjerojnë një vlerësim të madh të bukurisë në jetën e përditshme. Duke ndarë njohuritë e tyre me njëri-tjetrin, njerëzit e Vinçës po përmirësoheshin gradualisht në të gjitha sferat e ekzistencës së tyre, duke na mësuar se njohuritë me burim të hapur i sjellin dobi të gjithë shoqërisë dhe përfaqësojnë një alternativë shumë më të mirë ndaj marrëdhënies egoiste dhe konkurruese, thjesht të orientuar drejt tregut dhe pronës intelektuale.

Ajo që e bëri kulturën e Vinçës kaq të shquar dhe një interes kaq të gjallë të kaq shumë arkeologëve të famshëm (shih Burić 43), ishte qeramika e saj jashtëzakonisht e mirë dhe figurat (me shumë gjasa fetare). Duke përdorur teknika të avancuara, qeramika shkrihej dhe lustruhej për ta bërë një enë më të mirë për ruajtjen e mallrave, por herë pas here ajo lyhej edhe duke përdorur minerale të ndryshme për ngjyrosje. Kur u përpoq të imitonte pjekjen e qeramikës në vitet 1960, procesi i krijimit të një sipërfaqeje të barabartë të zezë doli të ishte mjaft i vështirë (shih Chapman, "Dark Burnished Ware as Sign" 296), duke sugjeruar përsëri një teknologji shumë të zhvilluar (pothuajse të pabesueshme për një periudhë të hershme) e përdorur gjatë fazës Vinça B. Siç shtjellon Burić: "Të gjithë ekspertët që merren me këtë periudhë pajtohen se, përveç arritjes artistike, plastika figurative e kulturës së Vinçës është përshkrimi më i mirë indirekt i kompleksitetit dhe nivelit të lartë të organizimit shoqëror të vendbanimeve që i përkisnin kësaj kulture. Për më tepër, qeramika supreme e prodhuar nga Kultura Vinça shkëlqen fjalë për fjalë me shkëlqimin e lëmuar të mureve të errëta, zakonisht të zeza, të enëve të saj dhe dëshmon për nivelin e prodhimit të qeramikës, i cili nuk ishte aq i lartë gjatë kulturës së mëparshme Starčevo. 46).

Shumica e figurinave janë ose zoomorfe (kryesisht kapakët e qeramikës janë të dizajnuara duke përdorur motive kafshërore) ose antropomorfe - figurina tipike femërore me plasticitet mahnitës dhe detaje që tregojnë më tej se sa e përparuar ishte kultura. Veshjet e përfaqësuara në figurina tregojnë një ndjenjë të njohur të modës që i bën arkeologët të besojnë se teknologjitë e tekstitit ishin gjithashtu të zhvilluara mirë. Shumica e arkeologëve besojnë se ato janë përdorur si idhuj kulti që përfaqësojnë bollëkun dhe pjellorinë. Janković, më tej, vë në dukje dy karakteristikat më të rëndësishme të figurinave të famshme: sytë e gjerë që mund të interpretoheshin si kujdes (apo kuriozitet?) për nënën dhe krahët e tyre të hapur që mund të lexoheshin si dashuri amtare dhe si hapje ndaj pjesës tjetër. Bota. Nëse interpretohen në një mënyrë të tillë, figurinat mund të perceptohen si shenjë më shumë e miqësisë dhe çiltërsisë së kulturës së Vinçës.

Idoli i Vinçës

²¹ Kapak prosopormofik²²

Një interpretim tjetër, megjithatë, tingëllon gjithashtu stimulues. Gjegjësisht, siç u përmend tashmë, kultura e Vinçës është gjithashtu kulturë e metalurgjisë së hershme (më e hershme në Evropë) dhe disa arkeologë po e lidhin qeramikën e pazakontë me metalurgjinë: “Në ditët e sotme ka pikëpamje sipas të cilave dy kategoritë magjepsëse të gjetjeve të Vinçës – ato figurative, plastika antropomorfe dhe metalurgjia – i përkasin të njëjtit fenomen integral. Fytyrat e maskuara të figurave mishërojnë të ardhurit në kulturën e Vinçës, bartës të njohurive hyjnore dhe magjike, ata që mund ta kthejnë gurin në metal, pra metalurgë (Schier 2005, 54-61; 2010, 85-95, Abb. 7)”. (Buriq 46). Nëse dikush pranon një interpretim të tillë, ai nënkupton përsëri një respekt të thellë për dijen dhe hapjen ndaj kulturave të tjera dhe shpikjeve të tyre që janë thelbësore për suksesin Vinçean.

Si përmbledhje, ka shumë mësimë që mund të mësojmë nga fqinjët tanë të zhdukur prej kohësh, por ndoshta vlerat më të rëndësishme që duhen ruajtur sipas Vinçeanëve parahistorikë janë:

- Paqja;
- Hapja ndaj komuniteteve të tjera;
- Dashuria për të bukurën;
- Shkëmbim i hapur i njohurive dhe mallrave brenda dhe jashtë komunitetit të tyre;
- Egalitarizmi;

²¹ <https://www.clevelandart.org/art/2000.202>

²² <https://www.cb-gallery.com/en/produkt/neolithischer-zoomorpher-gesichtsdeckel-der-vinca-kultur/>

- Bashkësi e lidhur ngushtë e bazuar në shkëmbimin dhe ndihmën e ndërsjellë dhe jo në konkurrencë.

Rinia: Një histori e nxitur nga paqja për të ardhmen më të mirë

Në një fokus grup me nëntë studentë (15-22²³), të intervistuarit ofruan një pasqyrë të paçmueshme mbi mënyrat se si udhëzohet historia në shkolla, si dhe mënyrat alternative që ata do të donin të angazhoheshin me të. Shumica e studentëve u ankuan se njohuritë historike zakonisht kuptohen si një seri datash dhe faktesh të thata, me shumë pak ose aspak informacione ose rrëfime për njerëzit e thjeshtë. Për shkak të kësaj, ata priren të studiojnë për kuize dhe ka shumë mundësi të harrojnë faktet shpejt pas kësaj. Nuk ka dyshim, vënë re ata, se në librat e tyre të historisë, lufta ka mbizotëron mbi paqen dhe se paqja pothuajse gjithmonë konsiderohet si pasojë e luftës, sikur nuk ka paqe pa luftë. Përveç kësaj, ata ndanë përshtypjen e tyre se disa fakte janë të përjashtuara nga rrëfimet e zakonshme historike, ndërkohë që historia kombëtare po glorifikohet, duke i bërë mësimet tipike të historisë shumë të njëanshme dhe si rrjedhim të rrezikshme.

Ata e vlerësuan kur mësuesit e tyre dhanë më shumë kontekst dhe shtuan kompleksitetin në mësimet e tyre. Ata vlerësuan veçanërisht rrëfimet personale, kur ato ishin në dispozicion (si në rastin e viteve 1990, koha kur prindërit e tyre u rritën). Në përgjithësi, të gjithë ranë dakord se të menduarit kritik është aftësia më e vlefshme dhe se do të dëshironin të dëgjonin disa rrëfime të së njëjtës ngjarje historike dhe të kishin mundësi për të përmirësuar aftësitë e tyre kritike, duke u përpjekur të dallonin të vërtetën.

Si përmbledhje, studentët e rinj janë shumë të interesuar të mësojnë historinë, por ata dëshirojnë që mësimet e tyre të përfshijnë veçoritë e mëposhtme:

- Më shumë informacion mbi të kaluarën (veçanërisht për njerëzit e thjeshtë të kohës);
- Qasje më komplekse dhe e nuancuar (rrëfime historike alternative);
- Më shumë informacion rreth burimeve (ata dëshirojnë të kenë lista leximi dhe të jenë në gjendje të eksplorojnë më shumë vetë);
- Kurdoherë që është e mundur, ata vlerësojnë mundësinë për të parë dhe prekur gjurmët materiale që nga koha kur studiojnë (artefakte arkeologjike, objekte të përditshme dhe të ngjashme);
- Ata vlerësojnë qasjen ndërdisiplinore, në të cilën ndërthuren histori të ndryshme (të artit, teknologjisë, shoqërisë etj.);
- Kurdoherë që janë të disponueshme, historitë personale duket se janë me interes të madh për ta;
- Historia priret të përfaqësohet si një seri pasojash, por ata do të donin të studionin shkaqet sesa pasojat dhe të mendonin për alternativa të mundshme, më pozitive;

²³ Ekipi i Teatrit Dah SHPRESA realizoi intervistën në fokus grup me studentët – Dimitrije Bodić, Jovana Bubujuk, Dina Damjanović, Katarina Drenjanin, Tamara Đorđević, Mina Kicara, Marija Milanović, Emilija Stojanović, Aleksa Živković (207 Maj 24 në Beograd, 204, Maj 20, në Beograd, 204, Maja, 204 – në Beograd). Sa herë që citohet fokus grupi, autori i referohet kësaj interviste.

- Tekstet e historisë priren t'i paraqesin luftërat si të pashmangshme, ata do të donin ta vënë në dyshim këtë.

Ata besojnë se historia selektive që lavdëron narrativat e dhunshme kombëtare kontribuon në ndarje të rrezikshme dhe frikë të vazhdueshme në popullatë. Tekstet e historisë, të ndjekur nga shumica e mediave, priren të përfaqësojnë dualizma ekstremë: ngjarjet dhe njerëzit ishin ose të mirë ose të këqij, të zinj ose të bardhë, pa nuanca apo kompleksitet. Grupi ra dakord që duhet të ketë gjithmonë dialog të hapur midis të gjitha palëve nëse duam të kapërcejmë gjendjen aktuale (për të cilën, sipas tyre, mënyra se si po mësohet historia kontribuon shumë) e ndarjeve ekstreme që po dëmtojnë shoqëritë brenda dhe nëpër botë.

Ata kanë vënë re se librat e historisë kanë tendencë të flasin kryesisht për burrat e luftës, mbretërit, presidentët dhe të ngjashme. Ky fakt kontribuon në mënyrën se si shihen edhe heronjtë, shumica e heronjve kombëtarë janë burra të dhunshëm që luajtën rol të rëndësishëm gjatë luftërave. Në vend të kësaj, ata do të preferonin të studionin për njerëzit që kontribuan pozitivisht në shoqërinë e tyre. Edhe pse nuk dolën me shumë shembuj konkretë, të gjithë u pajtuan se hero alternativ i tyre potencial mund të ishte gazetarja e famshme Radislava Dada Vujasinović, e cila vdiq në vitin 1994 në rrethana shumë të dyshimta. Detajet rreth vdekjes së saj bënë që shumica e publikut të gjerë të besonte se ajo u vra për shkak të teksteve të saj shumë subversive kundër regjimit aktual serb. Studentët përmendën guximin e saj, gatishmërinë për të sakrifikuar për të mirën e përbashkët, si dhe përpjekjet e saj kundër luftës. Ata do të donin të studionin më shumë për njerëz si Dada Vujasinović.

Ata besojnë se një qasje më e nuancuar ndaj ngjarjeve historike, si dhe më shumë përqendrim në periudhat paqësore dhe personat që ndikuan pozitivisht në komunitetet e tyre do të kontribuonte në një paqe të qëndrueshme, prosperitet dhe shoqëri të nxitura nga empatia.

Ndërtuesit e paqes:

Njohuri dhe mirëkuptim për të ardhmen më të mirë

Të gjithë ndërtuesit e paqes që intervistuaam pajtohen se forma të ndryshme të njohurive janë në bërthamën e paqes pozitive dhe afatgjatë. Përkundrazi, keqinformimi, injoranca dhe paragjykim i po krijojnë terren të madh për frikë që është në bazën e manipulimit që çon në konflikte. Ata gjithashtu theksuan se sa e rëndësishme është që të rinjtë e etnive të ndryshme, përkatësive fetare dhe kulturore të takohen personalisht, pasi ato takime ushqejnë respekt dhe mirëkuptim të ndërsjellë. Kështu, të gjithë ata pajtohen se forma të ndryshme të arsimit dhe shkëmbimeve kulturore ndërkufitare duket se janë vendimtare për vendosjen e paqes pozitive, veçanërisht në rajonet e përfshira në konflikt dhe të prira ndaj konflikteve, si Ballkani, ku ndarjet në baza kombëtare dhe fetare janë ende shumë prezente.

Drejtoresha e programit të YIHR (Iniciativa e të Rinjve për të Drejtat e Njeriut) dhe ekspertja e ligjit në drejtësinë transnacionale, Sofija Todorović ²⁴ thekson mospërputhjen midis premisë së pranuar gjerësisht se bota i përket të rinjve dhe faktit se të rinjtë nuk pyeten kurrë se si duan që kjo e ardhme

²⁴ Intervista me Sofija Todorović është zhvilluar në Beograd (13 maj, 2024).

të jetë. Ajo këmbëngul se një shoqëri e pjekur duhet t'i angazhojë të rinjtë në vendimmarrje të rëndësishme, përveç sigurimit të të gjitha të drejtave të tyre. Prandaj, është thelbësore t'u sigurohen të rinjve mjete politike dhe t'u hapet fusha politike.

Todorović thekson se është shumë e rëndësishme t'i mësojmë të rinjtë të njohin të gjitha format e dhunës dhe padrejtësisë, sado të vogla të jenë në dukje, dhe t'u jepen mjete për të reaguar ndaj tyre, pasi desensibilizimi gradualisht çon në normalizimin e dhunës që është thelbësore për fillimin dhe mbajtjen të gjitha format e konfliktit. Në bërthamën e këtyre përpjekjeve është që të rinjve tu ofrohen me mjete për të menduarit kritik që do t'u ndihmojnë atyre të dallojnë të dhëna për ndarjet dhe konfliktet shumë kohë përpara se ato të ndodhin realisht. Kjo është me të vërtetë e rëndësishme, thekson Todorović, pasi fokusi duhet të jetë në parandalimin e konflikteve dhe ndërtimin e një shoqërie të drejtë, në vend që të riparohen pasojat pasi konflikti të ketë ndodhur tashmë. Kudo, por veçanërisht në rajone të tilla si Ballkani që kaloi një konflikt të dhunshëm, është shumë e rëndësishme të ushqehet një dialog me mendje të hapur, sepse shmangia e “temave të pakëndshme” mund të çojë lehtësisht në mbajtjen e paragjytimeve negative për grupet sociale që janë disi të ndryshme nga “ne”. Në vend të kësaj, Todorović propozon të konsiderohen dallimet si burim i një pasurie të pabesueshme të komunitetit në të cilin secili grup kontribuon në mirëqenien dhe kulturën e komunitetit.

Mirëkuptimi i ndërsjellë, dialogu dhe një qasje e hapur ndaj dallimeve theksohen edhe nga Oliver Jović.²⁵ Ky producent teatri, regjisor, pedagog dhe një ndërtues paqeje nga Travniku i Bosnjë-Hercegovinës, i cili punon me të rinjtë nga rajoni i prekur nga lufta për gati dy dekada, thotë se roli i një dialogu të hapur nuk mund të mbitekskohet. Si viktimë të traumave të pas-kujtesës dhe të traumës dytësore të luftës (kryesisht gjyshërit dhe prindërit e nxënësve të tij ishin të përfshirë drejtpërdrejt në konflikt), studentët e tij janë shumë të interesuar për atë që ka ndodhur në të vërtetë në rajon, por informacioni që ata marrin është ose i paktë (familjet e tyre nuk duan të flasin për këtë) ose i njëanshëm (politikanët manipulojnë qytetarët përmes ndasive), gjë që në fakt kontribuon në përçarjen e mëtejshme dhe paqëndrueshmërinë e rajonit.

Jović thotë se, për fat të keq, ndarjet ekzistojnë ende dhe mbahen përmes sistemit shkollor, pasi ka ende më shumë se 50 shkolla në qytete të përziera që janë të ndara: dy kurrikula, dy hyrje, dy komunitete të ndara nën të njëjtën çati shkolle (shih raportin e OSBE-së). Komunitete të ndryshme jetojnë në të njëjtin qytet, por kanë jetë krejtësisht të ndara. Një situatë e tillë thjesht thellon paragjykimet, duke vënë komunitetet kundër njëri-tjetrit. Jović këmbëngul që një dialog dhe mirëkuptim i hapur ndihmojnë në ndryshimin e peizazhit social; ai e sheh fuqinë e arteve si thelbësore. Si pedagog i teatrit, ai ka parë nga afër se si punëtoritë e dramës bashkojnë nxënësit, zgjerojnë horizontet e tyre, ushqejnë mendimin e tyre kritik, thellojnë ndjenjën e ndjeshmërisë dhe solidaritetit. Ai thotë se është shumë e rëndësishme të jesh i hapur dhe i respektueshëm ndaj të rinjve dhe përveçse të jesh i kujdesshëm që të mos ritraumatizohen nxënësit, patjetër duhet të shmanget çdo lloj censurimi. Jović thotë se censura i shtyn të rinjtë të humbasin besimin, gjë që është thelbësore për çdo dialog të hapur.

Censura e një lloji specifik ishte gjithashtu në qendër të reflektimeve të Marija Ratković²⁶. Si autore dhe aktiviste, një fushë e interesit të Ratkovićit është politika e kujtesës, më saktë, roli i aktivizmit

²⁵ Intervista me Oliver Jović është mbajtur në Beograd (15 maj, 2024).

²⁶ Intervista me Marija Ratković është mbajtur në Beograd (14 maj, 2024)

feminist kundër luftës gjatë konfliktit të viteve 1990 në Jugosllavi. Ajo vlerëson se aktivizmi kundër luftës në përgjithësi shpërfillet sistematikisht (nëse nuk censurohet në mënyrë aktive) dhe kjo nuk është ndryshe kur bëhet fjalë për ish-Jugosllavinë. Historikisht, gratë janë parë gjithmonë si paqebërëse, megjithatë roli i tyre rrallë njihet. Gjithashtu shpesh neglizhohet se të njëjtat gra që po përpiqeshin të ndalonin luftën ishin ato që po përpiqeshin të ndreqnin pasojat e menjëhershme të konfliktit: ato janë të parat që ndihmojnë me refugjatët, të zhvendosurit dhe të prekurit nga lufta. Kështu Ratković përpiket ta rregullojë këtë padrejtësi duke regjistruar historitë e aktivistëve kundër luftës që dëshmuuan në vitet 1990, duke u përpjekur të ruajë atë kujtim të rëndësishëm. Të kujtuarit e përpjekjeve pozitive për paqen është thelbësore në dialogun e komuniteteve të konfliktuara më parë: është jashtëzakonisht e rëndësishme për viktimat e luftës të dinë se kishte lëvizje të tëra kundër luftës në anën tjetër të “vijave të armikut”. Është gjithashtu e rëndësishme të kuptohet se cilat zgjedhje politike çuan në përshkallëzimin e konfliktit dhe për këtë arsye duhet të merret parasysh çdo faktor politik, duke përfshirë përpjekjet e dështuara për paqe.

Për më tepër, Ratković tregon shembullin e fshatit Trešnjevka në Serbi (rajoni i Vojvodinës), i cili në vitin 1992 iu kundërvu mobilizimit ushtarak. Në përpjekje për të dërguar më shumë se gjysmën e popullsisë së tyre mashkullore në luftë, tetë gra filluan protestën që tërhoqi fshatarë të tjerë, të cilët vendosën të qëndronin së bashku dhe të shpallnin territorin e tyre të lirë që e quajtën sipas picerisë në të cilën qëndruan, Republika Shpirtërore Zitzer. Për rreth tre muaj, edhe pse nën presion të vazhdueshëm – në një moment, tanket e ushtrisë serbe rrethuan fshatin – ata vazhduan protestën e tyre, organizuan programe kulturore dhe politike, tërhoqën njerëz nga fshatrat e tjera dhe arritën të ndalojnë mobilizimin e ndonjë prej fshatarëve të tyre. Përpjekja e tyre është tepër e rëndësishme sepse ilustron rezistencën e suksesshme të njerëzve të thjeshtë kundër luftës. Ratković thekson rëndësinë e kujtimit të këtij dhe të gjithë shembujve të ngjashëm (pa marrë parasysh sa të vegjël mund të duken) sepse ato tregojnë se një alternativë ndaj luftës është e mundur. Prandaj, ajo shkruan shënime, artikuj dhe libra në Wikipedia dhe ligjëron për përpjekjet kundër luftës, duke u siguruar që këto dhe ngjarje të ngjashme dhe aktivistët të mbahen mend. Ajo thekson rëndësinë e regjistrimit të historive të njerëzve të zakonshëm, pasi ato na japin këndvështrim alternativ për periudhat historike. Përveç kësaj, ajo thotë se platformat e reja të mediave sociale duhet të përdoren për të ruajtur kujtesën e shembujve pozitivë dhe për të arritur te brezat e rinj.

Milena Minja Bogavac²⁷, një dramaturge e arrirë, regjisore teatri, pedagoge, shkrimtare dhe aktiviste, thekson se ajo e lidh paqen me drejtësinë dhe se e vetmja mënyrë për të ruajtur paqen pozitive është lufta kundër çdo forme të padrejtësisë apo dhunës që ne e perceptojmë, sado e vogël të jetë. Ajo dallon disa shtylla të rëndësishme të paqes pozitive: drejtësinë (në të gjithë sferat shoqërore), edukimin (veçanërisht narrativat historike alternative) dhe kontaktin personal me kultura të ndryshme. Bogavac thekson se sa formuese ishin shkëmbimet rajonale gjatë shkollës së saj të mesme dhe se dialogu personal, ndërkulturore nuk mund të mbitheksohet në formimin e të rinjve. Ajo thotë se këto takime çojnë në mikro-ndryshime që në përgjithësi mund të ndikojnë në një shoqëri në formë më të madhe. Për shembull, një nxënës që erdhi nga Serbia në Bosnje dhe Hercegovinë, ka shumë të ngjarë të ndryshojë mendimin e tij për BiH dhe do të mësojë shumë nga bashkëmoshatarët e tij; por ai ndryshim nuk është i vetëm, ai person pas kthimit ka shumë të ngjarë të prekë të gjithë në mjedisin e tij, nga familja e deri te shokët e shkollës.

²⁷ Intervista me Milena Minja Bogavac u mbajt në Beograd (14 maj, 2024)

Përveç dialogut dhe shkëmbimeve, Bogavac thekson gjithashtu rëndësinë e edukimit të edukatorëve, të cilët më pas do t'i kthejnë çështjet thelbësore në komunitetet e tyre. Këto përpjekje janë mjet kritik për përballjen me të kaluarën që sjell pyetje të pakëndshme, por të nevojshme. Mënyra e vetme që një shoqëri të shërohet vërtet është të marrë përgjegjësinë për veprimet, pavarësisht sa të errëta mund të duken ato. Në të njëjtën kohë, Bogavac thotë gjithashtu se duhet të ushqehet një frymë e përgjithshme gëzimi dhe qetësie. Ajo përmend një shembull kur si një artiste e re u dërgua në Bujanoc, qytet i ndarë ku serbët, shqiptarët dhe popullata rome mezi ndërvepruan, për të krijuar një produksion teatror me nxënës të shkollave të mesme. Megjithëse situata ishte e rëndë, produksioni përfundoi si komedi super argëtuese tregjuhëse që bashkoi studentët dhe komunitetet e tyre. Ata mësuan për njëri-tjetrin gjatë procesit dhe përqaftuan dallimet në mënyrë që ndoshta asnjë prodhim “serioz” nuk mund ta kishte bërë. Fakti që produksioni nuk ishte kërcënues për asnjërën nga komunitetet ndihmoi kryesisht për të përcjellë mesazhin pozitiv të bashkëjetesës paqësore dhe respektuese. Për më tepër, produksioni fjalë për fjalë ndryshoi jetën e disa prej anëtarëve të ekipit të aktorëve, duke na kujtuar se çdo ndryshim pozitiv ka rëndësi. Nëpërmjet atij procesi, ajo ndjeu vërtet fuqinë transformuese të teatrit dhe se si ai bashkoi komunitetin. Ajo vazhdoi me projekte tepër të rëndësishme artistike deri më sot, duke ndërtuar ndryshime gjithnjë e në rritje, të cilat janë të nevojshme, duke qenë se ndërtimi i paqes është proces.

Aleksandra Jelić²⁸, regjisore e filmit dokumentar dhe teatrit, pedagoge dhe eksperte në teatrin e aplikuar dhe zgjidhjen e konflikteve, me përvojë shumëvjeçare në punë me grupe të ndjeshme dhe të paprivileguara (si popullata e burgosur, spitalet e burgjeve, të miturit në sistemin korrektues, etj.), thotë se çelësi i punës së suksesshme me çdo grup është që të personalizoni teknikat e teatrit që njihni sipas nevojave të grupit. Në praktikën e saj, teknikat e ndryshme të Augusto Boal rezultuan të suksesshme (si p.sh. teatri Forum), por edhe përdorimi i kukullave (veçanërisht për të ndihmuar pjesëmarrësit introvertë të hapen), teatri i hijeve, maskat, palaçot, kërcimi, akrobatika, etj. Në mënyrë të ngjashme, është shumë e rëndësishme për të ardhur me mendje të hapur në grup: Jelić thekson se ajo nuk e di se çfarë i nevojitet një grupi përpara se t'i takojë ata; në vend që të vijë me një nocion të paracaktuar të përfunduar, ajo angazhohet në një dialog të hapur dhe ngadalë mëson për nevojat e grupit. Ndërsa e bëni këtë, është e rëndësishme të vini në dyshim gjithçka gjatë gjithë kohës, duke përfshirë vetë temën e seminarit dhe nocionet që grupi krijoi. Vetëm në këtë mënyrë, i gjithë procesi mbetet i hartuar për grupin, ndërsa vetë grupi mëson se si të ekzaminojë dhe rishqyrtojë në mënyrë kritike gjithçka, përfshirë bindjet e veta.

Sido që të jenë teknikat e përdorura, ka disa pika jashtëzakonisht të rëndësishme që Jelić nënvizon: pjesëmarrësve jo vetëm që duhet t'u garantohet hapësirë e sigurt ndërsa janë në punëtori, por lehtësuesi duhet të sigurohet që të mos i rrezikojë ata edhe pasi të jenë jashtë seminarit; pa marrë parasysh temën e afërt, seminari duhet të fuqizojë grupin për situatat e jetës reale; grupi duhet të udhëhiqet të shprehë nevojat e veta; Nuk duhet të ketë kurrë asnjë formë zbatimi: në arsim, as punëtori artistike të çfarëdo lloji – ato duhet të jenë gjithmonë vullnetare. Përveç këtyre pikave, Jelić insiston në rregullimin horizontal të grupit: edhe pse drejtoreshë dhe moderatore, ajo është gjithmonë e barabartë me pjesën tjetër të grupit. Prandaj, ajo këmbëngul të punojë me grupe pa figura autoriteti të pranishëm (si profesorë, mësues, roje burgu, mjekë, etj.), pasi ato shifra shkaktojnë autocensurë dhe prishin dinamikën horizontale.

²⁸ Intervista me Aleksandra Jelić u mbajt në Beograd (21 maj, 2024)

Si përmbledhje, ekspertë me përvojë të ndërtimit të paqes theksuan pikat e mëposhtme si thelbësore për një paqe të qëndrueshme, pra praktika pozitive të orientuara drejt drejtësisë:

- Të ushqyerit e të menduarit kritik;
- Pajisja e të rinjve me mjete për të njohur fillimin e dhunës dhe padrejtësisë;
- Përfshirja e të rinjve në vendimmarrje;
- Hapja e fushës politike për të rinjtë;
- Dialog i hapur;
- Përballja me të kaluarën pa gjykuar;
- Angazhimi aktiv me politikat e kujtesës; përpjekje për të krijuar histori që do të kujtojnë të gjithë shembujt e mirë nga e kaluara;
- Marrja e përgjegjësisë për veprimet tuaja;
- Aktivizimi në hapësirat publike;
- Krijimi i hapësirave të sigurta për rezistencë;
- Përdorimi i zgjuar i mediave sociale;
- Gëzimi në qasje është i favorshëm në shumë struktura;
- Mirësia si parim i përgjithshëm i qenies;
- Edhe lufta edhe ndërtimi i paqes janë procese;
- Përdorimi i fuqisë transformuese të arteve;
- Modeli i art-aktivizmit rezultoi jashtëzakonisht i suksesshëm në ndërtimin e paqes;
- Përdorimi i teknikave të përshtatura për një grup të caktuar, në vend të një modeli "një madhësi që i përshtatet të gjithëve";
- Qasje horizontale dhe jo nga lart-poshtë.

Projekti SHPRESA ka potencial të veçantë për të përfshirë të gjitha këto praktika më të mira dhe për t'iu përgjigjur të gjithë nevojave të ekspertëve dhe të rinjve. Ndërsa jemi duke e bërë këtë, na kujton profesori Stojanović, është shumë e rëndësishme se si e shohim vetë nocionin e historisë. Ajo nuk duhet parë si një forcë e natyrës, apo si një fuqi ciklike që po përsëritet (edhe pse është një mënyrë shumë popullore e të menduarit për të), pasi të dyja këto qasje shpërbëjnë ndjenjën e përgjegjësisë personale dhe kolektive. Historia, përthekon Stojanović, nuk po përsëritet (vetëm ne mund t'i përsërisim të njëjtat gabime), por duhet të mësojmë mësimet që ajo na rezervon. Kur e bëjmë këtë, ne duhet të mendojmë për atë që ishte: një histori zgjedhjesh të lira. Vetëm kur ta bëjmë këtë do të bëhet e qartë se luftërat nuk ishin domosdoshmëri, ato ishin zgjedhje. Vetëm kur ta mësojmë këtë, do të bëhemi të pajisur për të zgjedhur gjithmonë paqen.

Antonović, Dragana. Predmeti od glačanog kamena iz Vinče. Beograd: Centar za arheološka istraživanja, 1992.

Borić, D., Hanks, B., Šljivar, D. et al. (5 autorë të tjerë) (2018) "Përfshirja e botës neolitike:

Një kulturë e Vinçës e mbyllur dhe e fortifikuar në Ballkan." *Antropologjia aktuale*, 59 (3)

Buriq, Marsel. "Vinçanska kultura. / Kultura e Vinçës." DAROVI ZEMLJE: neolitik između Save, Drave i Dunava. / DHURATAT E TOKËS: Neoliti midis Savës, Dravas dhe Danubit. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije Osijek, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2014.

Chapman, J. C. "Fshati i hershëm i Ballkanit". *Varia Archaeologica Hungarica*, II. 1989.

--. "Mëndi i djegur i errët si shenjë: etnia, estetika dhe kategoritë në neolitën e mëvonshëm të Ballkanit Qendror." Homazh Milutin Garašanin. Eds. Tasiq dhe Grozdanov. Beograd: Akademia Serbe e Shkencave dhe Arteve dhe Akademia Maqedonase e Shkencave dhe Arteve, 2006.

"Pesë fakte rreth kulturës së Vinçës." <https://historychronicles.org/5-facts-about-the-vinca-culture/>

Nikolić, Dubravka i drogës (eds). *Vinča – praistorijska metropola: istraživanja 1908-2008*. Beograd: Narodni muzej, 2008.

OSBE. "Dy shkolla nën një çati: Shembulli më i dukshëm i diskriminimit në Bosnjë dhe Hercegovinë." Nëntor 2018 <https://www.osce.org/files/f/documents/3/8/404990.pdf>

Roberts W. Benjamin, Miljana Radivojević dhe Miroslav Marić. "Kultura e Vinçës: një përmbledhje." *Ngritja e Metalurgjisë në Euroazi*. Eds. Radivojević etj. Oxford: Archaeopress Publishing Ltd, 2021.

Srejović, Dragoslav. „Vinča i njena kultura.“ *Iskustva prošlosti*. Beograd: Ars Libri i Kremen, 2001.

--- i drogës. *Vinča u praistoriji i srednjem veku*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1984.

Tasiq Nikolla, Dragoslav Srejović, Bratislav Stojanović. *Vinča: Centar neolitske kulture u Podunavlju*. Beograd: Centar za arheološka istraživanja Filozofskog fakulteta, 1990.

Vasiq, Miloje. *Praistoriska Vinča*. Beograd: Državna štamparija, 1932.

Qytetërimet cikladike dhe minoane: Një vështrim në shoqëritë paqësore të Egjeut

Action Synergy dhe Teatri Aeroplio: Greqi

Nikolas Kamtsis dhe Kostas Diamantis Blaskas

Parathënie

Shumë qytetërimet të mëdha kanë lulëzuar dhe janë zhdukur në gadishullin grek, megjithatë, nuk ka prova të forta të një shoqërie të vetme, veçanërisht në kontinent, që ka jetuar në paqe për kohë të gjatë dhe nuk ka përfunduar kurrë. Megjithatë, kishte disa kultura që u krijuan dhe u zhvilluan në periudha të gjata paqeje, dhe këto ishin kryesisht qytetërimet që ekzistojnë në vendin ishull - Ishujt e Egjeut. Për të qenë më të saktë, këto qytetërimet ishin qytetërimi cikladik dhe qytetërimi minoan (edhe pse ka dyshime se ky i fundit nuk i shmangu konfliktet sporadike). Është gjithashtu e rëndësishme të mbani mend se njerëz të ndryshëm mund të kenë pasur ide të ndryshme për atë se çka do të thoshte paqe në të kaluarën. Edhe sikur të mos kishte ndonjë luftë të madhe, ndoshta do të kishte ende konflikte dhe beteja më të vogla.

Një Prolog

Historianët janë ende të magjepsur nga misteret që qëndrojnë brenda porteve të lashta të Mesdheut. Qytetërimet të fuqishme të paidentifikuara si populli i detit ekzistojnë përtej perandorive të njohura ballkanike të Greqisë dhe madje edhe të Romës. Kartagjena, e cila është më e njohura për luftërat e saj me Romën, i ka rrënjët në mitin e mbretëreshës Dido, ekzistenca e së cilës ende ua kallë datën akademikëve. Ndërkohë, akademikët janë të hutuar nga afresket e gjalla të minoanëve dhe riti i tyre i kërcimit të demave (tavrokatharsia), i cili mund të ketë ndikuar në përrallën e Minotaurit.

Pavarësisht errësirës së tyre, këto qytetërimet të lashta mesdhetare ofrojnë njohuri për shoqëritë e gjalla që ende kanë ndikim në kulturën bashkëkohore. Kurioziteti i studiuesve mbahet nga ndjekja për të zbuluar misteret e tyre, gjë që nxjerr në pah lidhjet midis së shkuarës dhe së tashmes.

Peizazhi kulturor, ekonomik dhe social i gadishullit grek u formësua nga këto shoqëri në mënyra të rëndësishme: ato krijuan skenën për rritjen e mëvonshme të qytetërimit klasik grek. Ato ishin gjithashtu të rëndësishme sepse ndryshuan artin, ndërtimin, tregtinë dhe sistemet qeveritare në zonë dhe ndikuan në shoqëritë e ardhshme që do ta banonin atë.

Civilizimi Cikladik

Në epokën e hershme të bronzit, qytetërimi cikladik, i quajtur edhe kultura cikladike, lulëzoi në ishujt e Cikladeve në Detin Egje, nga rreth 3200 pes deri në 1100 pes. Ishujt cikladik ndodhen në juglindje të Greqisë kontinentale dhe përfshijnë ishuj si Delos, Naxos, Paros dhe Santorini. Kjo shoqëri misterioze la pas trashëgimi të pasur që ende u intereson arkeologëve dhe historianëve. Është i njohur për figurinat e tij unike të mermerit të bardhë dhe mjeshtërinë e mahnitshme.

Karakteristikat kryesore të qytetërimit cikladik

Gjatë epokës së bronzit (rreth 3100 para Krishtit deri në 1000 para Krishtit), shoqëria cikladike lulëzoi në ishujt Ciklad të Detit Egje. Është i njohur për paqen. Kjo është e qartë sepse kultura e hershme cikladike dhe ajo e hershme minoane u rritën në të njëjtën kohë pa ndonjë problem apo konflikt të madh.

Njerëzit admirojnë kryesisht statujat dhe vazot e bëra prej mermeri nga periudha e hershme cikladike. Këto pjesë tregojnë se sa të pasur ishin banorët e ishullit, sepse obsidiani vinte nga Melos, mermeri vinte nga shumë ishuj dhe ari, argjendi dhe bakri ishin të lehta për t'u gjetur në zonë. Fakti që këto sende gjenden më së shumti në varre, tregon se ato përdorshin në ritet funerale dhe sugjeron se njerëzit që i bënin ishin kujdesur shumë për artin dhe ritualet.

Të vendosur përgjatë linjave thelbësore tregtare në Detin Egje, ishujt cikladik ishin të pozicionuar mirë. Ka prova të shumta që njerëzit në Cikladët tregtonin shumë, kryesisht gjëra si stralli, qeramikë dhe metale. Ky theksim i tregtisë mbi luftën tregon një shoqëri që vlerëson rritjen ekonomike përmes tregtisë paqësore.

Mungesa e fortesave në vendbanimet e kulturës cikladike tregon se nuk kishte kërcënime apo konflikte të armatosura; kështu, mund të vihet në përfundim se qetësia ndihmoi rritjen e kulturës.

Kultura cikladike ishte gjithashtu e njohur për fshatrat e saj të organizuar mirë, të cilët kishin rrugë, shtëpi dykatëshe dhe sisteme kullimi, të gjitha këto tregojnë për një shoqëri të mirëorganizuar dhe të begatë. Disa vende varrimi dhe praktika cikladike u kushtojnë më shumë vlerë lidhjeve familjare dhe komunitetit sesa fitoreve ushtarake. Njerëzit shpesh vendosnin gjëra personale dhe dhurata në varre, gjë që tregon se sa e rëndësishme ishte jeta shoqërore dhe fetare. "Taganët" me dizajnet e tyre të gdhendura dhe modelet simbolike janë një temë e zakonshme në artin cikladik. Ata tregojnë se njerëzit atje ishin shumë fetarë dhe e kuptonin rëndësinë e jetës kulturore dhe shpirtërore mbi luftën.

Megjithatë, është e rëndësishme të kujtojmë se shoqëria cikladike ka kaluar nëpër disa ndryshime dhe probleme në mesjetën dhe epokën e vonë të bronzit. Gjatë epokës së bronzit të mesëm, Cikladët humbën një pjesë të pasurisë së tyre dhe dukej se kishin humbur fuqinë në Kretë. Në të njëjtën kohë, dy valë njerëzish indo-evropianë erdhën në kontinentin grek dhe shkatërruan shumë objekte, duke shtuar pak në të. Shoqëria shumë e organizuar e pallatit të Kretës u rrit gjatë epokës së bronzit të vonë. Ai la në hije ishujt cikladik, duke i bërë ata më pak të rëndësishëm. Megjithatë, është e qartë se

shoqëria cikladike gjatë epokës së bronzit ishte paqësore dhe e lulëzuar. Këtë e tregon fakti se nuk kishte kërcënime ushtarake, vendbanimet u rritën dhe u bënë të begatë dhe nuk kishte fortifikime.

- E ngritur në Ishujt Ciklad: Qytetërimi cikladik, siç nënkupton edhe emri i tij, u përqendrua në një koleksion ishujsh në detin Egje në juglindje të kontinentit grek. Baza e kësaj kulture detare u hodh nga këta ishuj, të cilët shquhen për bukurinë e tyre të zymtë dhe peizazhet mahnitëse.

- E njohur për figurinat e saj prej mermeri: Kultura cikladike dallohet për koleksionin e saj mahnitës të statujave të mermerit të bardhë. Këto skulptura të stilizuara, të cilat zakonisht shfaqnin figura femrash me krahë të palosur dhe tipare të ngjeshura, u përdorën për një sërë funksionesh, duke përfshirë si oferta fetare dhe simbole të statusit shoqëror.

- Artizanët e aftë: Qytetërimi cikladik është i njohur për artizanët e tij të aftë që prodhonin vepra të shkëlqyera arti dhe mjeshtërie. Këta artizanë luajtën një rol vendimtar në formësimin e peizazhit kulturor të ishujve të Egjeut, duke lënë pas trashëgimi të pasur arritjesh artistike që vazhdon të magjepsë studiuesit dhe entuziastët.

Një nga kontributet më ikonike të artizanëve cikladikë janë skulpturat e tyre prej mermeri. Ishujt cikladik janë të famshëm për prodhimin e figurinave minimaliste nga mermeri, por shumë të rafinuara, që kryesisht përshkruajnë forma njerëzore. Këto skulptura, të referuara shpesh si idhuj ose figurina cikladike, shfaqin një ndjenjë të jashtëzakonshme abstraksioni dhe simetrie, me trupa të zgjatur, koka të sheshta dhe tipare të gdhendura të fytyrës. Megjithë thjeshtësinë e tyre, skulpturat e mermerit cikladik posedojnë një elegancë dhe tërheqje estetike të përjetshme që u kanë dhënë atyre një vend ndër artefaktet më të njohura të artit antik. Mjeshtëria e demonstruar në skulpturën e mermerit cikladik është tregues i aftësive dhe ekspertizës së artizanëve që i krijuan ato. Duke punuar me një lloj të veçantë mermeri, skulptorët cikladikë përdorën teknika të sofistikuara për të gdhendur dhe formuar gurin me saktësi dhe finesë. Përveç skulpturës së mermerit, artizanët cikladikë shkëlqyen në një sërë disiplinash të tjera artistike dhe artizanale. Ata ishin poçarë të aftë, që prodhonin enë qeramike me cilësi dhe mjeshtëri të jashtëzakonshme. Për më tepër, artizanët cikladikë ishin metalurgë të aftë, duke punuar me metale si bronzi dhe argjendi për të krijuar një gamë të gjerë objekte, duke përfshirë veglat, armët, bizhuteritë dhe stolitë dekorative. Trashëgimia e artizanëve cikladikë vazhdon si një testament i krijimtarisë, zgjuarsisë dhe mjeshtërisë së tyre

të zanatit. Nëpërmjet arritjeve të tyre të jashtëzakonshme artistike, ata kanë lënë gjurmë të pashlyeshme në trashëgiminë kulturore të ishujve të Egjeut dhe vazhdojnë të ngjallin admirim dhe magjepsje edhe sot e kësaj dite.

- **Kultura detare:** Tregtia dhe shkëmbimi në dete ishin jetike për prosperitetin e qytetërimit cikladik. Për shkak të vendndodhjes së tyre të favorshme në detin Egje, ata ishin në gjendje të ndërtonin rrjete që nxisin shkëmbimin e ideve dhe mallrave me kulturat e afërta. Ata bënë tregti me Egjiptin, Levantin, Greqinë dhe Anadollin (Turqia e ditëve të sotme). Ekonomia e qyteteve cikladike ishte shumë e varur nga tregtia e mallrave duke përfshirë obsidianin, metalet, qeramikën dhe të korrat.

- **Shkrimi ciklad:** kultura cikladike krijoi sistemin e saj të veçantë misterioz të shkrimit të njohur si shkrimi ciklad. Megjithatë, për të kuptuar plotësisht gjuhën dhe idetë e tyre është një problem i konsiderueshëm duke qenë se ky shkrim është ende i papërkthyer.

Trashëgimia e qytetërimit cikladik: Qytetërimi cikladik pati një ndikim të rëndësishëm në kulturat e mëposhtme të Egjeut, duke përfshirë minoanët dhe mikenasit, edhe pse ata nuk lanë të dhëna të shkruara pas. Strukturat e tyre të sofistikuara shoqërore, arritjet kulturore dhe fuqia detare përgatitën rrugën për shfaqjen e qytetërimeve më të dukshme në zonë. Bukuria misterioze dhe arritjet e qëndrueshme kulturore të qytetërimit cikladik ende na magjepsin sot. Ne mësojmë më shumë për këtë shoqëri interesante dhe rolin e saj në harkun më të madh të historisë njerëzore duke shqyrtuar artefaktet, vendbanimet dhe krijimet artistike të tyre.

Vendbanime: Vendbanime të vogla autonome, të gjetura shpesh pranë detit, ishin njësi organizative e komuniteteve cikladike. Zakonisht, këto fshatra përbëheshin nga grupe shtëpish të ndërtuara nga materiale vendase si tulla balte dhe guri. Aktivitetet kryesore ekonomike të këtyre komuniteteve ishin tregtia, peshkimi dhe bujqësia.

Ritualet e varrimit: Siç u përmend më parë, zakonet e varrimit marrin një pjesë të rëndësishme të jetës shoqërore cikladike. Të vdekurit zakonisht varroseshin në varreza dhe ofertat e varrimit shpesh përfshinin sende varresh si bizhuteri, vegla dhe enë balte. Statujat e famshme të mermerit që u diskutuan më parë u zbuluan shpesh në varre, duke treguar se ato ishin të lidhura me zakonet funerale ose idetë për jetën e përtejme.

Rënia: Rreth vitit 2000 pes shënoi fillimin e rënies së qytetërimit cikladik, i cili shpejtoi gjatë epokës së bronzit të hershëm. Kjo rënie mund të ishte shkaktuar nga një sërë gjërash, të tilla si ndryshimet klimatike, përkeqësimi i mjedisit, rivaliteti i burimeve dhe ndikimi i kulturave të tjera në rritje në rajonin e Egjeut, të tilla si minoanët dhe mikenasit.

Duke pasur parasysh të gjitha gjërat, qytetërimi cikladik la pas një histori të pasur arkeologjike që ende hulumtohet dhe vlerësohet sot, dhe ka dhënë një kontribut thelbësor në zhvillimin kulturor dhe ekonomik të rajonit të Egjeut gjatë epokës së bronzit. Është e sigurt të supozohet se kjo ngritje dhe lulëzim ka ndodhur për shkak të paqes së kulturës.

Civilizimi Mioan

Qytetërimi Minoan, që lulëzon në ishullin e Kretës nga afërsisht 2600-1400 pes, qëndron si një nga kulturat më të shquara të botës antike. Zbulimi i saj në fillim të shekullit të 20-të nga arkeologu grek Minos Kalokairinos ²⁹ dhe më pas nga arkeologu britanik Sir Arthur Evans hapi një dritare në një shoqëri që, për shekuj, ishte e mbuluar me mister dhe mite. Me emrin e mbretit legjendar Minos, Minoanët glorifikohen jo vetëm për arritjet e tyre mbresëlënëse arkitekturore, artin e gjallë dhe planifikimin e sofistikuar urban, por edhe për theksin e tyre të dukshëm mbi paqen dhe prosperitetin. Ndryshe nga shumë prej bashkëkohësve të tyre, të cilët shpesh përfshiheshin në luftë dhe pushtim, Minoanët besohet të kenë udhëhequr një ekzistencë relativisht paqësore.

Origjina dhe konteksti historik

Rrënjët e qytetërimit Minoan mund të gjurmohen në epokën e hershme të bronzit, rreth 3000 pes, kur vendbanimet e para të rëndësishme filluan të shfaqen në Kretë. Deri në vitin 2600 pes, këto vendbanime ishin shndërruar në qendra komplekse urbane, duke shënuar fillimin e asaj që njihet si periudha e hershme Minoane. Gjatë mijëvjeçarit të ardhshëm, minoanët zhvilluan një kulturë shumë të përparuar që arriti kulmin e saj gjatë periudhave të Minoisë së Mesme dhe të Vonë (afërsisht 2000–1400 pes)³⁰

Vendndodhja strategjike e Kretës në Detin Egje lehtësoi tregtinë e gjerë me rajonet fqinje, duke përfshirë Egjiptin, Lindjen e Afërt dhe Greqinë kontinentale. Kjo tregti solli pasuri dhe ndikime kulturore, duke kontribuar në zhvillimin e qytetërimit Minoan. Megjithatë, nuk ishin vetëm ndikimet e jashtme që i dhanë formë minoanëve; praktikatat e tyre unike kulturore, besimet fetare dhe strukturat sociale luajtën një rol vendimtar në përcaktimin e shoqërisë së tyre.

Urbanistikë dhe Arkitekturë

Një nga tiparet më të habitshme të qytetërimit Minoan është planifikimi dhe arkitektura e tij e sofistikuar urbane. Minoanët ndërtuan pallate të mëdha, shumëkatëshe, më i famshmi prej të cilëve është Pallati i Knossos. Këto pallate shërbenin si qendra administrative, fetare dhe ekonomike, duke pasqyruar natyrën komplekse dhe të organizuar të shoqërisë minoane.

²⁹ Kopaka Katerina, "Minos Kalokairinos dhe gjurmimet e tij të mëhershme në Knossos."

³⁰ Θεόδωρος Γούπτας, «Η Μινωική Κρήτη», Εκδόσεις Κέδρος.

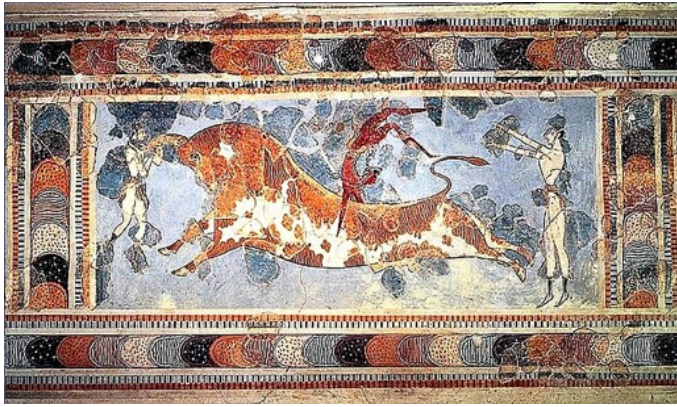
Arkitektura e pallateve minoane karakterizohet nga planimetri të përpunuara me dhoma të ndërlidhura, oborre qendrore dhe veçori të avancuara si sistemet e kullimit dhe puse të lehta. Përdorimi i kolonave, afreskeve dhe ngjyrave të gjalla i shtuan tërheqjes estetike të këtyre strukturave. Mungesa e mureve mbrojtëse rreth këtyre pallateve sugjeron se minoanët ndiheshin të sigurt dhe nuk i jepnin përparësi mbrojtjes ushtarake, duke mbështetur më tej idenë e një shoqërie paqësore.

Arti dhe Kultura

Arti Minoan është i njohur për stilin e tij natyralist dhe ngjyrat e gjalla. Afresket, qeramika dhe skulpturat e kësaj periudhe përshkruajnë skena të jetës së përditshme, natyrës dhe ritualeve fetare. Minoanët kishin një interes të madh për jetën detare, siç dëshmohet nga përshkrimet e tyre të ndërlidhura të delfinëve, oktapodëve dhe peshqve, duke pasqyruar marrëdhënien e tyre të ngushtë me detin.

Një nga shembujt më të famshëm të artit Minoan është "Afresku i Kërcimit të Demit" nga Pallati i Knossos, i cili përshkruan një sport ritual që përfshin kërcime akrobatike mbi dema. Kjo dhe vepra të tjera të ngjashme artistike sugjerojnë se shoqëria minoane i kushtoi një vlerë të lartë aftësive fizike dhe aktiviteteve ceremoniale.

Theksi mbi natyrën dhe aktivitetet paqësore në artin Minoan bie në kontrast të fortë me artin më të përqendruar në luftë të qytetërimeve të tjera të lashta, si mikenasit dhe egjiptianët. Ky fokus artistik në harmoninë me natyrën dhe festimin e jetës nënvizon më tej karakterin paqësor të qytetërimit Minoan.

Feja dhe Shoqëria

Feja luajti një rol qendror në shoqërinë Minoane, me faltore të shumta dhe simbole fetare që gjenden në të gjithë Kretën. Minoanët adhurorin një shumëllojshmëri hyjnish, shpesh të lidhura me natyrën dhe pjellorinë. Figura më e shquar në panteonin e tyre ishte “Nëna Hyjneshë”, e cila simbolizonte pjellorinë dhe rinovimin e jetës. Kjo perëndeshë përshkruhej shpesh duke mbajtur gjarpërinjtë, të cilët ishin simbole të rilindjes dhe mbrojtjes.

Minoanët praktikonin gjithashtu një sërë ritualesh fetare, shumë prej të cilave përfshinin oferta dhe procesione. Oborret qendrore të pallateve përdoreshin shpesh për këto ceremoni, gjë që tregon rëndësinë e tyre në shoqërinë minoane.

Në aspektin shoqëror, minoanët duket se kanë qenë relativisht egalitar, me prova që sugjerojnë se gratë mbanin pozita të rëndësishme si në jetën fetare ashtu edhe në atë publike. Afresket dhe artefaktet përshkruajnë gra që marrin pjesë në ceremoni fetare, duke sugjeruar se ato kanë luajtur një rol vendimtar në sferën shpirtërore dhe ndoshta edhe politike. Ky nivel i barazisë gjinore ishte i pazakontë për qytetërimet e lashta dhe kontribuon në perceptimin e Minoanëve si një shoqëri paqësore dhe progresive.

Prosperitet ekonomik dhe tregti

Ekonomia Minoane bazohej kryesisht në bujqësi, zejtari dhe tregti. Toka pjellore e Kretës lejonte kultivimin e kulturave të ndryshme, duke përfshirë grurin, elbin, ullinjtë dhe rrushin. Minoanët shquheshin edhe në mjeshtëri, duke prodhuar qeramikë, tekstile dhe punime metalike me cilësi të lartë, të cilat ishin shumë të kërkuara në tregti.

Minoanët krijuan rrjete të gjera tregtare, duke arritur deri në Egjipt, Anadoll dhe Levant. Vendndodhja e tyre strategjike dhe aftësitë e avancuara të lundrimit u mundësuan atyre të bëheshin një fuqi tregtare dominuese në Egje. Pasuria e krijuar nga tregtia kontribuoi në prosperitetin dhe stabilitetin e përgjithshëm të shoqërisë minoane.

Ndryshe nga shumë qytetërime të tjera të lashta që grumbulluan pasuri përmes pushtimeve dhe plaçkitjeve, minoanët mbështeteshin në marrëdhëniet tregtare paqësore. Mungesa e fortifikimeve rreth qyteteve dhe pallateve minoane sugjeron se ata mbanin marrëdhënie miqësore me partnerët e tyre tregtarë dhe nuk u përballën me kërcënime të rëndësishme ushtarake.

Natyra Paqësore e Qytetërimit Minoan

Nocioni i Minoanëve si qytetërim paqësor mbështetet nga disa faktorë kyç:

1. Mungesa e fortifikimeve: Mungesa e mureve mbrojtëse rreth pallateve dhe vendbanimeve minoike tregon se minoanët nuk i jepnin përparësi mbrojtjes ushtarake. Kjo tregon për shoqëri që ndihej e sigurt dhe nuk përfshihej në luftëra të shpeshta³¹
2. Temat artistike: Arti minoan përshkruan kryesisht skena të natyrës, ritualet fetare dhe aktivitetet e kohës së lirë, në vend të skenave të luftës dhe dhunës. Ky fokus në harmoninë dhe festimin e jetës është në kontrast me artin më militarist të kulturave të tjera të lashta.
3. Tregtia mbi pushtimin: Minoanët e ndërtuan pasurinë dhe ndikimin e tyre përmes tregtisë dhe jo përmes pushtimit ushtarak. Rrjetet e tyre të gjera tregtare dhe cilësia e lartë e mallrave të tyre pasqyrojnë një shoqëri që vlerësonte shkëmbimet paqësore ekonomike.

³¹ Fitton, J. Lesley. "The Discovery of the Greek Bronze Age."

4. Struktura sociale: Natyra relativisht egalitare e shoqërisë minoane, me role të rëndësishme për gratë si në jetën fetare ashtu edhe në atë publike, sugjeron një kulturë që vlerësonte bashkëpunimin dhe përfshirjen mbi dominimin hierarkik.

5. Praktikrat fetare: Theksi minoan mbi pjellorinë dhe hyjnitë e natyrës, si dhe praktikrat e tyre rituale, tregojnë për një shoqëri të lidhur thellësisht me botën natyrore dhe të shqetësuar me rinovimin ciklik të jetës, në vend të shkatërrimit të lidhur me luftën.³²

Rënia dhe trashëgimia

Pavarësisht natyrës së tyre paqësore, minoanët nuk ishin të imunizuar ndaj kërcënimeve të jashtme dhe fatkeqësive natyrore. Rreth vitit 1450 pes, shumë nga pallatet minoane u shkatërruan, ndoshta për shkak të një kombinimi faktorësh, duke përfshirë tërmetet, shpërthimet vullkanike (si shpërthimi i Therës) dhe pushtimet e mikenasve nga Greqia kontinentale. Mikenas përfundimisht morën ishullin, duke shënuar fundin e qytetërimit Minoan. Sidoqoftë, trashëgimia e minoanëve jetoi përmes ndikimit të tyre në kulturën mikene dhe qytetërimet e mëvonshme greke.

Rinia: Qasja nacionaliste është ende e fortë

Dy fokus grupe u organizuan me të rinj, nxënës të shkollës publike “Shkolla e mesme e dytë Glyka Nera” më 20 maj 2024. Një fokus grup u organizua me rreth 20 nxënës të vitit të dytë të gjimnazit, ndërsa rreth 40 nxënësit morën pjesë në fokus grupin nga viti i tretë.

Fokus grupet u zhvilluan së bashku nga dy partnerët grekë, Qendra e Arsimit të Lartë në Studime Teatrore e përfaqësuar nga Nicholas Kamtsis dhe Action Synergy e përfaqësuar nga Kostas Diamantis Balaskas në prani edhe të mësuesve të historisë të klasave. Studiuesit kanë dhënë dy shënime për të rinjtë pjesëmarrës, duke u kërkuar atyre të shkruajnë në njërin prej tyre atë që u pëlqen dhe në tjetrën atë që nuk i pëlqen në histori. Bazuar në përgjigjet e tyre për këto pyetje, u organizua një diskutim.

Shumë nxënës në të dyja klasat kanë identifikuar si periudhat e tyre të preferuara historike periudhat që përkojnë me periudhën e zgjerimit të shtetit grek: Revolucioni Grek i vitit 1821, periudha e “Megali Idea” (zgjerimi i shtetit grek në çdo territor ku grekët jetojnë në Ballkan dhe në Azinë e Vogël) në fillim të shekullit të 20-të dhe në periudhën e Aleksandrit të Madh. Disa studentë kanë identifikuar edhe periudhat e tyre të preferuara historike, periudha që u shoqëruan me zgjerimin e krishterizmit dhe ortodoksisë.

Aleksandri i Madh ishte personazh historik i vlerësuar nga studentët së bashku me heronjtë e Revolucionit Grek në 1821, Vasileios B' Boulgaroktónos (Perandori Bizantin, i famshëm për "vrasjen e bullgarëve" - Boulgaroktonos) dhe Eleftherios Venizelos (Kryeministri i fillimit të Shekullit të 20-të i lidhur me "Megali Idea"). Nga ana tjetër, kishte edhe më pak studentë që përmendnin se personi i tyre i preferuar historik ishte poet (si Elytis) ose shkrimtar (si Kazantzakis).

Shumë nxënës nga të dyja klasat kanë përmendur se u pëlqejnë periudhat e luftës dhe se janë të interesuar për mënyrën se si janë zhvilluar luftërat. Shumica e studentëve treguan se janë të interesuar më shumë për luftën sesa për periudhat e paqes. Kjo sepse periudhat e luftës kanë karakteristika specifike që vlerësohen nga nxënësit si aksion, aventurë, lidhshmëri, heroizëm etj., veçori që

³² Marinatos, Nanno. "Minoan Religion: Ritual, Image, and Symbol."

nxënësit i shohin dhe i vlerësojnë edhe në filma dhe video lojëra. Studentët kanë përmendur se nuk e shohin aksionin dhe aventurën në historinë e artit (edhe nëse pranojnë se historia e artit rrëfen edhe histori), sepse shohin vetëm produktin përfundimtar dhe jo procesin që çon në krijimin e tij. Disa studentë përmendën gjithashtu se periudhat e luftës janë të lidhura me përparimin e shkencës.

Një pakicë studentësh thanë se i vlerësojnë periudhat paqësore sepse ato shoqërohen me përparim në përditshmërinë e popullit dhe historinë e artit. Disa studentë theksuan se u pëlqen të gjurmojnë vazhdimësinë historike që të çon në ditët tona. Kishte komente si “Nuk më pëlqen që shumë njerëz vdiqën pa arsye”, ndërsa nëse nuk do të kishte luftëra “njerëzit mund të ishin më krijues”.

Nxënësit gjithashtu e lidhin historinë me historinë kombëtare (ndoshta për shkak të mënyrës se si mësohet historia në shkollë). Deklarata të tilla si “Më pëlqen të mësoj historinë e vendit tim” u përmendën shpesh ndërsa në pyetjen “Nëse do të të interesonte të mësosh për historinë e vendeve të tjera” përgjigja më e shpeshtë ishte “po, por së pari historia e vendit tim”. Nga ana tjetër, kishte disa studentë që vlerësuan mundësinë për të mësuar për historinë e vendeve të tjera.

Një gjë e zakonshme që nxënësve nuk u pëlqen në histori është mënyra se si mësohet në shkollë. Ata deklaruan se ajo thekson datat, mbamendjen dhe se zakonisht nuk mësohet në një mënyrë tërheqëse. Një koment karakteristik ishte: “Mendoj se historia është shkruar në atë mënyrë që ne e mësojmë vetëm për të dhënë provime dhe nuk e mësojmë sepse duam. Ne i kalojmë provimet dhe pas kësaj e harrojmë”. Edhe librat shkollorë kritikohen si të shkruara keq, duke përjashtuar historinë e re – periudha pas Luftës së Dytë Botërore mungon plotësisht në mësimet e historisë.

Një koment përmendte se “një gjë negative për historinë është keqinformimi dhe ekzagjerimi i disa historianëve për ngjarjet. Pra nuk mësohet si duhet dhe ka ngatërrim mes të vërtetës, ekzagjerimit dhe gënjeshtërisë”. Kur u pyet për të analizuar më tej këtë koment, studenti ka përmendur shembuj të vendeve të tjera (veçanërisht Maqedonisë së Veriut dhe Turqisë) që mësojnë informacione të rreme për historinë greke. Kur u pyetën nëse ishte e mundur që historia greke të përfshijë edhe dezinformata për vendet e tjera, përgjigja e tyre ishte negative. Studentët të tjerë kanë përmendur se dezinformata përhapet nga qeveria, ndërsa të tjerë komentojnë se dezinformimi bëhet përmes gazetarisë dhe jo përmes historisë.

Për të përmirësuar mënyrën e mësimin të historisë, ata propozuan përdorimin e videove dhe filmave për të mësuar historinë, për të shtuar teatrin dhe aktivitetet ndërvepruese. Ata gjithashtu propozuan që të përdorin burime të ndryshme dhe të fokusohen më shumë në tregimin dhe më pak në data.

Në çdo rast, studentët e konsiderojnë historinë një lëndë të dobishme. Një student përmendi se “Është një mësim i domosdoshëm për të gjithë, sepse nëse nuk njeh historinë e vet dhe të kombit të tij, nuk mund të vazhdojë me jetën e tij”.

Ndërtuesit e Paqes: Historia e Artit është Histori e Paqes

Për pjesën e hulumtimit që lidhet me ndërtuesit e paqes, janë realizuar disa intervista me njerëz që punojnë me të rinjtë për paqen nga pozita të ndryshme.

Një nga grupet e synuara më të rëndësishme që po punojnë me fëmijët për paqen përmes historisë janë mësuesit që japin mësim histori në arsimin e mesëm. Në datën 11 maj, në teatrin “Topos Allou” u zhvillua një fokus grup me 9 mësues të historisë.

Mësuesit kanë bërë një dallim të qartë mes historisë së artit dhe mësimëve të historisë që të rinjtë mësojnë në shkolla, e cila është kryesisht histori lufte dhe konflikti. Disa mësues kanë përmendur se ata japin mësimin e historisë së arteve si mjet për të folur për jetën e përditshme dhe bashkëjetesën paqësore. Disa prej tyre po përdorin gjithashtu shembuj nga qytetërimi cikladik si në vijim:

“Në librin e klasës së parë, për t'i bindur, për t'i bërë të provojnë, është një foto e një peshkatari nga Cikladët. E ngatërroj mësimin, marr një fëmijë dhe i them të jetë statuja dhe ta rregullojë fëmijën tjetër. I lë ta bëjnë dhe të thonë çfarë të duan dhe e shijojnë kaq shumë këtë gjë; pse e bënë kështu këtë njeri, kush nuk e duron dot këtë njeri?! Ata mund ta kuptojnë se janë një popull paqësor, nga fakti se janë të grimuar. Unë u tregoj një foto nga Mikenë që ka luanë, armë, gjëra luftarake, ndërsa tjetra ka zogj, gazela, gratë janë të grimuara me bizhuteri, tregon fëmijë të vegjël. Ata i pëlqejnë kaq shumë këto gjëra, sigurisht që është në fillim. Unë i pyes si mund ta kuptojmë se ata ishin paqësorë; Nga mijëra ngjyrat që ka një peshk!”

Një tjetër deklaratë e zakonshme e mësuesve ishte se librat e historisë dhe përgjithësisht kurrikula e historisë në shkolla është e përqendruar në narrativën kombëtare dhe në disa mite. *“Ata besojnë se grekët janë aq të lezetshëm sa do t'i kishin mundur Persianët nëse nuk do të ishte Ephialtes. Dhe ata nuk e kuptojnë se disa njerëz kanë ardhur nga Austria për të luftuar. Kjo është mënyra se si disa prej tyre bëhen mbështetës të partive të ekstremit të djathtë. Ata besojnë se gjithçka është e lehtë. Dhe atyre u mungon shumë gjeografia. Ka tre vjet që kam kuptuar që nuk e dinë se ku është”*. Mësues të tjerë kanë përmendur se për të zgjidhur këtë problem kanë vendosur perde me harta.

Një koment tjetër lidhur me mënyrën kombëtare të mësimin të historisë ishte ky: *“Të themi, Bubulina, e lavdërojmë, por si i vrau turqit? Ata e dinë se çfarë kishte ajo mbi shpatën e saj. Normalisht që besoj në histori, ajo duhet të quhet me emrin e saj, edhe nëse ju ofendon si popull. Sepse nuk jemi vetëm ne, çdo histori ka negativet e veta. Thua, nëse shkon në Skandinavi, ka një "rrugë gjaku" sepse është bërë, për shkak të ngatërimit, ka derdhur gjak, ka rrjedhur gjak. Kudo ka shembuj të tillë. Pra, është mirë të tregojmë gjithçka në histori, sepse kështu do të dimë se kush ishim. Ne nuk ishim vetëm të përsosur. Ne nuk ishim thjesht të mirë. Ne kemi edhe anët tona negative dhe nëse i mësojmë që në moshë të vogël, mendoj se do të na ndihmojë më shumë për të korrigjuar veten dhe për t'u bërë më të mirë. Ndërsa nëse i fshehim dhe çdo gjë që bëjmë ka një anë pozitive, atëherë krijoni arrogancë dhe nuk i bëni gjërat siç duhet, duhet të ketë një ekuilibër.”*

Megjithatë, historia është një temë që potencialisht mund të jetë shumë tërheqëse për të rinjtë. *“Ajo që pashë këtë vit që u pëlqen shumë është, për shembull, një animacion me një thjeshtim të tepruar të historisë! Atyre u pëlqen shumë! Dhe e di, ata po e shikojnë në Tik Tok këtë. Arti ka dalë, nuk ka art të paktën në gjimnaz, as në gjimnaz”*.

Gjatë intervistës me Kostas Paschalides, arkeolog prehistorik, kurator i antikitetëve të koleksionit prehistorik të Muzeut Arkeologjik Kombëtar dhe President i Shoqatës së Arkeologëve të Greqisë përmendi rëndësinë e vizitave në muze për të rinjtë në mënyrë që të jenë në gjendje të mësojnë dhe vlerësojnë historinë e artit dhe historinë e paqes. Megjithatë, vizitat në muze duhet të organizohen në një mënyrë që do të ishte interesante dhe tërheqëse për studentët pjesëmarrës. Intervista u përqendrua në qytetërimin cikladik, duke theksuar veçanërisht konceptin e "Pax Cycladica" si një periudhë paqeje dhe prosperiteti në kohët e lashta, veçanërisht gjatë periudhës së Mesme Cikladike. Kjo epokë dëshmoi përparime të rëndësishme në art, strukturat shoqërore, vendbanimet dhe rritjen e popullsisë, të lehtësuara nga kushtet e favorshme natyrore dhe njerëzore.

Panagiotis Christodoulou është shkrimtar dhe drejtor i “Rrjetit për të Drejtat e Fëmijëve”, OJQ që merret me të drejtat e fëmijëve. Intervista me të është realizuar përmes Zoom-it. Elementet më të rëndësishme që ai përmendi ishin këto:

Rëndësia e dijes dhe edukimit: Njohuria është thelbësore për paqen e qëndrueshme, ndërsa keqinformimi dhe paragjykimi nxisin konfliktin. Arsimi dhe shkëmbimet kulturore janë jetike, veçanërisht në rajone të prirura nga konflikti si Ballkani.

Përfshirja e të rinjve: Të rinjtë duhet të angazhohen në mënyrë aktive në proceset vendimmarrëse. Ata kanë nevojë për mjete politike dhe edukim për të njohur dhe reaguar ndaj dhunës dhe padrejtësisë herët, duke parandaluar normalizimin e dhunës.

Dialogu i hapur: Dialogu i hapur është thelbësor për mirëkuptimin dhe ndjeshmërinë, për t’iu kundërvënë efekteve të traumës dhe informacionit të manipuluar që përjetëson ndarjet.

Roli i Arteve në Ndërtimin e Paqes: Artet, veçanërisht teatri, luajnë një rol vendimtar në bashkimin e komuniteteve, duke nxitur mendimin kritik, ndjeshmërinë dhe solidaritetin.

Politika dhe aktivizmi i kujtesës: Është e rëndësishme të regjistrohen dhe të kujtohen shembuj pozitivë të përpjekjeve për paqe dhe aktivizmit kundër luftës për të ofruar perspektiva historike alternative dhe për të nxitur një kulturë paqeje.

Qasje të personalizuar dhe horizontale: Aktivitetet e ndërtimit të paqes duhet të përshtaten me nevojat specifike të secilit grup, duke garantuar siguri dhe pjesëmarrje vullnetare. Dinamika e grupit horizontal, pa figura autoritare, është thelbësore për besimin dhe dialogun e hapur.

Qasje pozitive dhe dashamirëse: Një qasje më pozitive, e sjellshme, edhe në kontekste serioze, mund të lehtësojë ndërtimin e komunitetit dhe ndryshimin pozitiv.

Historia si zgjedhje e lirë: Të kuptuarit e historisë si një seri zgjedhjesh të lira, në vend të ngjarjeve ciklike ose të paracaktuara, thekson përgjegjësinë personale dhe kolektive në parandalimin e konflikteve dhe zgjedhjen e paqes.

Burimet

<https://catalogimages.wiley.com/images/db/pdf/9781119098157.excerpt.pdf>

https://en.wikipedia.org/wiki/Cycladic_culture

<https://www.britannica.com/art/Western-sculpture/The-Early-Bronze-Age-3000-2000-bce>

<https://pressbooks.bccampus.ca/cavestocathedrals/chapter/cycladic/>

<https://study.com/academy/lesson/the-cyclades-history-culture.html>

<https://www.greekboston.com/culture/ancient-history/cycladic-culture/>

<https://www.greece-is.com/unraveling-mysteries-early-cycladic-culture/>

Erle, Jason. Tregtia dhe Kultura në Ishujt Cikladikë gjatë Epokës së Bronzit të Vonë. IFA/NYU 2008.

Cyclades: Nga Epoka e Bronzit në Perandorinë Romake. Doumas Christos, ed. Studime në Arkeologjinë Mesdhetare, 1977.

Fitton, J. Lesley. Zbulimi i epokës së bronzit grek. Shtypi i Universitetit të Harvardit, 1996.

Getz-Gentle, Pat. Skulptura e hershme cikladike. Botimet Getty, 1994.

Kopaka, Katerina, "Minos Kalokairinos dhe gjermimi i tij i hershëm në Knossos". Ishujt e Madh: Studimet e Kretës dhe Qipros, prezantuar te Gerald Cadogan, 2015.

Marinatos, Nanno. Feja Minoane: Ritual, Imazhi dhe Simboli. Shtypi i Universitetit të Karolinës së Jugut, 1993.

Θεόδωρος Goupas, «Η Μινωική Κρήτη», Εκδόσεις Κέδρος, 2005.

Papagiannopoulou, Chryssoula. Tregtia Cycladic: Një qasje e re analitike. Shtypi i Akademisë së Shkencave Austriake, 2016.

Qyteti i Doclea: Mësim mbi prosperitetin në zonën pa luftë

Fondacioni për promovimin e shkencës në Mal të Zi: Mali i Zi

Vuk Vuçeraković

Hyrje

Doclea, i njohur gjithashtu si Duklja, ishte qytet i lashtë romak i vendosur afër Podgoricës së sotme në Mal të Zi. E themeluar në shekullin e I të erës sonë, ajo u bë qendër e rëndësishme urbane në provincën romake të Dalmacisë. Rrënojat e qytetit sot ofrojnë një dritare në tapiceri të pasur historike të rajonit, duke përzier ndikimet romake, bizantine dhe sllave të hershme. Ky hulumtim synon të eksplorojë marrëdhëniet e Docleas me historinë malazeze, të hetojë narrativat alternative historike të solidaritetit dhe bashkëjetesës, të nxjerrë në pah periudhat e paqes dhe të shqyrtojë karakteristikat kulturore dhe materiale të periudhës. Për më tepër, thellohet në konceptet tradicionale dhe alternative të heroizmit brenda kulturës malazeze.³³

Foto e mbetjeve të qytetit Duklja nga Mcipović

Marrëdhënia me historinë në Mal të Zi

³³ Është e nevojshme të bëhet dallimi mes Dukljës së Perandorisë Romake, qytet i krijuar në shekullin e parë, dhe Dukljës së shtetit sllav të themeluar nga dinastia malazeze Vojislavljević, e cila u krijua në shekullin e 10-të.

Doclea u krijua gjatë mbretërimit të perandorit Vespasian dhe shpejt u rrit në qendër jetike urbane. Vendndodhja e saj përgjatë rrugëve të rëndësishme tregtare të kohës dhe tokat e saj pjellore kontribuan në zhvillimin e saj të shpejtë. Doclea u bë komunë në vitin 10 të es, duke fituar statusin dhe të drejtat e një qyteti vetëqeverisës sipas ligjit romak. Lulëzoi nën sundimin romak, duke u bërë një pjesë thelbësore e strukturës administrative dhe ekonomike të rajonit.

Doclea është thelbësore për të kuptuar zhvillimin historik të Malit të Zi. Ai ilustron ndikimin romak që depërtoi në Ballkan, duke hedhur bazat për përparimet e mëvonshme kulturore dhe arkitekturore. Mbetjet e këtij qyteti ofrojnë njohuri thelbësore për procesin e romanizimit në rajon, kalimin në sundimin bizantin dhe ndërveprimet e hershme me popullsinë sllave. Studimi i Doclea ndihmon në gjurmimin e vazhdimësisë dhe ndryshimeve në strukturën kulturore dhe shoqërore të Malit të Zi nga antikiteti në periudhën mesjetare. Rrënojat e Doclea përfaqësojnë një lidhje thelbësore me të kaluarën e lashtë të Malit të Zi, duke theksuar integrimin e rajonit në Perandorinë Romake. Kjo lidhje nënvizon ndikimet e kahershme historike dhe kulturore që kanë formuar Malin e Zi, duke theksuar rëndësinë e tij si një udhëkryq i qytetërimeve të ndryshme.

Periudhat e paqes në Doclea

Pavarësisht historisë së tij të trazuar, rajoni përreth Docleas përjetoi disa periudha paqeje relative. Pax Romana (27 pes deri në vitin 180 të e.s.) është një epokë e shquar gjatë së cilës Perandoria Romake, përfshirë Doclea, gëzonte stabilitet dhe prosperitet. Kjo periudhë lejoi rritje të konsiderueshme ekonomike, zhvillim arkitektonik dhe lulëzim kulturor.

Karakteristikat e periudhave paqësore

Gëdhendjet në gur me motive nga arkitektura e mbetur e qytetit Foto nga Marianne van Twillert

Arkitektura: Rrënojat e Docleas zbulojnë një qytet të ndërtuar me parime arkitekturore klasike romake. Strukturat kryesore përfshijnë forumin, bazilikën, tempujt, banjat dhe ndërtesat e banimit. Forumi shërbeu si qendër e jetës publike, ku u bashkuan aktivitetet politike, ekonomike dhe sociale. Mbetjet e ruajtura mirë të këtyre ndërtesave tregojnë aftësitë e inxhinierisë romake dhe planifikimit urban.

Infrastruktura: Infrastruktura e avancuar, si ujësjellësit, rrugët dhe sistemet e ujërave të zeza, ishte një shenjë dalluese e Docleas. Këto objekte mbështetën popullsinë e qytetit, lehtësuan tregtinë dhe përmirësonin shëndetin publik. Ujësjellësit, në veçanti, nxjerrin në pah ekspertizën e romakëve në menaxhimin e ujit, duke siguruar një furnizim të besueshëm me ujë për qytetin.

Gjuha dhe alfabeti: Latinishtja ishte gjuha mbizotëruese në Doclea, e përdorur në mbishkrimet zyrtare, dokumentet ligjore dhe komunikimin e përditshëm. Kjo trashëgimi gjuhësore ndikoi në zhvillimin e dialekteve lokale dhe në shkallën e shkrim-leximit. Mbishkrimet e gjetura në qytet ofrojnë njohuri të vlefshme për peizazhin gjuhësor dhe kulturor të kohës.

Arti dhe muzika: Arti dhe muzika romake ishin pjesë përbërëse e jetës në Doclea. Gjetjet arkeologjike, si mozaikët, skulpturat dhe afresket, tregojnë një traditë të gjallë artistike. Këto vepra arti shpesh përshkruanin skena mitologjike, jetën e përditshme dhe ikonografinë fetare. Instrumentet muzikore dhe paraqitjet e shfaqjeve muzikore sugjerojnë se muzika luajti një rol të rëndësishëm në kontekstet sociale dhe fetare.

Mbetjet e mozaqeve të qytetit Duklja. Foto nga Balkan Heritage Foundation

Zakonet dhe jeta e përditshme

Hierarkia sociale e Docleas pasqyronte atë të Romës, me një dallim të qartë midis elitës dhe qytetarëve të thjeshtë. Planifikimi i qytetit, me hapësirat publike dhe lagjet e tij të banimit, pasqyron këtë shtresim shoqëror. Forumi, banjat dhe amfiteatri ishin vende thelbësore për ndërveprim social, ku njerëzit me prejardhje të ndryshme përziejeshin.

Jeta fetare në Doclea ishte e larmishme, me dëshmi të adhurimit pagan dhe praktikave të hershme të krishtera. Tempujt kushtuar perëndive romake, si Jupiteri dhe Diana, bashkëjetuan me kishat e hershme të krishtera. Ky pluralitet fetar pasqyron periudhën kalimtare nga paganizmi në krishterim, e shënuar nga toleranca dhe integrimi i sistemeve të ndryshme besimi.

Narrativa alternative historike

Narrativat e solidaritetit dhe bashkëjetesës: Rrëfimet historike shpesh theksojnë konfliktin dhe pushtimin, por historia e Doclea përfshin gjithashtu periudha të shënuara nga bashkëpunimi dhe bashkëjetesa paqësore midis grupeve të ndryshme. Dëshmitë arkeologjike të qytetit sugjerojnë një përzierje të ndikimeve romake, ilire dhe sllave të hershme, duke pasqyruar një mozaik kompleks social. Këto grupe ndërvepruan përmes tregtisë, ndanë hapësira publike dhe u angazhuan në shkëmbime kulturore. Ky mjedis multikulturor nxiti një komunitet ku identitete të ndryshme etnike dhe kulturore bashkëjetonin dhe kontribuuan në zhvillimin e qytetit.

Përhapja e krishterimit në Doclea ndodhi krahas praktikave ekzistuese pagane. Kjo periudhë e tranzicionit fetar pa integrimin e ritualeve të krishtera dhe pagane, duke demonstruar një shkallë tolerance dhe përshtatshmërie. Bashkëjetesa e tempujve kushtuar perëndive romake dhe kishave të hershme të krishtera nxjerr në pah këtë sinkretizëm fetar.

Tregtia ishte aspekt i rëndësishëm i jetës në Doclea, me tregjet e saj që tërhoqnin tregtarë nga rajone të ndryshme. Ky aktivitet ekonomik kërkonte bashkëpunimin midis grupeve të ndryshme, duke nxitur marrëdhënie të bazuara në përfitime reciproke dhe interesa të përbashkëta.

Si përfundim, Doclea me kontekstin e saj të pasur historik, ofron këndvështrim të vlefshëm për historinë e Malit të Zi. Duke eksploruar narrativat historike alternative, periudhat e paqes dhe karakteristikat e epokës romake, ne mund të fitojmë një kuptim më të thellë të së kaluarës së rajonit. Për më tepër, riimagjinimi i konceptit të heroizmit për të përfshirë figura të ndryshme që kontribuuan në jetën kulturore dhe intelektuale ofron një perspektivë më gjithëpërfshirëse dhe të shumëanshme për trashëgiminë e Malit të Zi. Kjo qasje jo vetëm që pasuron të kuptuarit tonë të historisë, por gjithashtu sfidon dhe zgjeron nocionet tradicionale të heroizmit, duke ofruar modele të reja për brezat e ardhshëm.

Heronjtë tradicionalë malazezë shpesh përshkruhen si figura të forta, militariste. Ky arketip është i ngjashëm me atë të Marko Miljanovit në poezinë epike malazeze, i cili shquhet për forcën fizike dhe aftësitë e tij luftarake. Këta heronj shpesh portretizohen si mbrojtës të popullit të tyre, duke luftuar kundër kërcënimeve të jashtme dhe duke mbajtur nderin dhe trimërinë. Megjithatë, përfaqësime të tilla shpesh vijnë me tipare negative, duke përfshirë dhunën, agresionin dhe mospërfilljen për të mirën e përbashkët.

Duke shqyrtuar në mënyrë kritike heronjtë tradicionalë, ne mund të zbulojmë kompleksitetin dhe kontradiktat në karakterin e tyre. Ndërsa aftësitë e tyre luftarake festohen, tendencat e tyre të

dhunshme dhe veprimet egoiste ngrenë pikëpyetje për vlerat që ato mishërojnë. Ky rivlerësim mund të çojë në një kuptim më të nuancuar të heroizmit që shkon përtej forcës fizike dhe aftësive luftarake. Prezantimi i narrativave alternative që nxjerrin në pah heronjtë e paqes, diplomacisë dhe arritjeve kulturore mund të ofrojë një pamje më gjithëpërfshirëse të heroizmit. Për shembull, figurat që promovuan shkëmbimin kulturor, mbrojtën komunitetet ose kontribuan në përparimet intelektuale dhe artistike mund të festohen si heronj.

Heronjtë dhe heroinat alternative

Figura intelektuale dhe kulturore: Theksimi i kontributeve të studiuesve, artistëve dhe figurave kulturore nga rajoni ofron një këndvështrim të ndryshëm për heroizmin. Këta individë, përmes përpjekjeve të tyre intelektuale dhe krijuese, luajtën rol vendimtar në formësimin e trashëgimisë kulturore të Malit të Zi. Për shembull, Petar II Petrović-Njegoš, princ-peshkop dhe poet, është i njohur për veprat e tij letrare dhe përpjekjet për të bashkuar fiset malazeze.

Heroinat: Ngritja e historive të grave që dhanë kontribute të rëndësishme në komunitetet e tyre sfidon narrativën heroike të dominuar nga burrat. Këto gra mund të kenë qenë udhëheqëse, shëruese ose shpikëse, arritjet e të cilave meritojnë njohje. Një figurë e tillë është Milica e Malit të Zi, princeshë e njohur për aftësitë e saj diplomatike dhe përpjekjet për të promovuar arsimin dhe zhvillimin kulturor në Mal të Zi.

Heronjtë e Përditshëm: Njohja e kontributeve të njerëzve të zakonshëm që shfaqën guxim, mirësi dhe qëndrueshmëri në jetën e tyre të përditshme mund të zgjerojë gjithashtu përkufizimin e heroizmit. Këta individë, me veprimet dhe karakterin e tyre, bënë një ndikim pozitiv në komunitetet e tyre.

Në një intervistë për “Montenigrin Topics”, Profesor Dr. Radovan Radonjić tha se historia malazeze shikohet përmes katër dinastive për të cilat ne as nuk dimë shumë dhe që së bashku përbëjnë një të tretën e historisë malazeze. Çfarë do të bëjmë me ato dy të tretat që ishin hapësira para dinastive, midis dhe sigurisht pas tyre kur dikush korrigjonte gabimet dhe pasojat katastrofike të dinastive të caktuara? Mali i Zi vazhdon të jetojë edhe pas dinastive dhe pa dinasti, dhe dikush duhej ta rindërtonte vendin mbi rrënojat që lanë pas. Ishte shoqëria e saj dhe qytetarët si bartës të sovranitetit!

Rinia në Mal të Zi: Pikëpamjet mbi historinë dhe edukimin për paqen

Të rinjtë në Mal të Zi kanë qëndrime dhe ndjenja të ndryshme ndaj historisë së vendit të tyre, historisë globale dhe edukimit për paqen. Përgjigjet e tyre zbulojnë marrëdhënie komplekse me të kaluarën, mënyrën se si mësohet historia dhe rëndësinë e ngjarjeve historike për formimin e identitetit të tyre.

Qëndrimet ndaj historisë malazeze

Shumë të rinj ndjejnë një lidhje të thellë me historinë e Malit të Zi, duke e parë atë si të pasur dhe frymëzuese. Një e anketuar, Sofija, thotë, “Historia e Malit të Zi është jashtëzakonisht e pasur dhe me të vërtetë dallohet me bëmat e shumta, duke ngjallur kështu krenari dhe admirim tek unë”. Për shumë njerëz, historia nuk është thjesht një seri ngjarjesh, por një burim krenarie dhe frymëzimi për zhvillimin e ardhshëm të vendit. Megjithatë, ka edhe kritika për përfaqësimin e dobët të historisë në institucionet arsimore, gjë që krijon rezistencë ndaj mësimi për disa. Slobodan thotë se, “Historia malazeze nuk ishte interesante për mua për shkak të paraqitjes së saj shumë të dobët gjatë arsimit fillor dhe një pjesë të arsimit të mesëm në Mal të Zi”.

Momentet dhe figurat e preferuara historike

Kur bëhet fjalë për momentet e preferuara historike, beteja e Vuçji Do dhe Kryengritja e 13 korrikut përmenden shpesh. Sofija thekson veçanërisht Betejën e Vuçji Dos: “Unë do të veçoja Betejën e Vuçji Dos si një nga momentet e mia të preferuara në historinë kombëtare, sepse, megjithëse ishin dukshëm më të shumtë në numër, osmanët u mundën nga një grup krenar malazezësh trima. Për më tepër, shumë njerëz janë të impresionuar nga ngjarjet si rënia e Murit të Berlinit, duke e parë atë si një simbol të fundit të një epoke dhe fillimin e mundësive të reja. Sa i përket figurave historike, Ljubo Çupiqi dhe Koça Popoviqi janë ndër më të preferuarit për kontributin e tyre në luftën kundër fashizmit.

Trajtimi i historisë në komunitet

Në komunitet, historia shpesh përcillet gojarisht, gjë që mund të çojë në shtrembërim të fakteve. Ksenija vëren, “Historia ‘transmetohet’ me gojë, ku secili tregon versionin e vet të ngjarjeve dhe shton disa detaje. Metodologjia e studimit dhe e të menduarit kritik pothuajse nuk ekziston.” Kjo tregon nevojën për një qasje më formale dhe më të strukturuar ndaj mësimi të historisë.

Edukimi dhe Historia

Edukimi formal i historisë në Mal të Zi shpesh zbret në memorizimin e fakteve nga tekstet shkollore, të cilat shumë të rinj i shohin të papërshtatshëm. Sofija thekson, “Historia në sistemin arsimor duhet të paraqitet si vendimtare në kuptimin e identitetit dhe kulturës kombëtare, por edhe në kuptimin e diversitetit, dhe jo vetëm si lëndë për të ‘mësuar përmendësh’. Në sistemin arsimor joformal, historia mësohet shpesh përmes bisedave dhe internetit, por kjo mund të çojë në përhapjen e dezinformatave.

Roli i shtetit, politikanëve dhe medias

Të rinjtë janë kritikë ndaj mënyrës sesi shteti, politikanët dhe media e trajtojnë historinë, duke e parë atë shpesh duke u përdorur si një mjet për manipulim politik. Slobodan thotë: “Nga këndvështrimi im, historia mes politikanëve dhe mediave shpesh përdoret në kundërshtim me kodet etike, si një armë në fushatat politike, shpesh duke u keqinterpretuar”. Shteti e trajton historinë si themelin e ekzistencës së tij, por shpesh jo mjaftueshëm thellë apo paanshëm.

Rekomandime për mësimin e historisë

Të rinjtë rekomandojnë arsimim historik më interaktiv dhe të orientuar në mënyrë kritike. Ata sugjerojnë përdorimin e metodave të tilla si kuize, lojëra dhe histori për të angazhuar më shumë studentët. Sofija sugjeron: “Përmes kuizeve dhe lojërave interaktive gjatë orëve të historisë, duke shmangur vetëm memorizimin e thatë të informacionit, besoj se cilësia e njohurive do të përmirësohet ndjeshëm.” Ata gjithashtu theksojnë rëndësinë e qasjeve metodologjike dhe analizave kritike për të shmangur mbështetjen në propagandën politike dhe historitë stërgjyshore.

Edukimi për paqen

Edukimi për paqen njihet si vendimtar për të ardhmen. Të rinjtë besojnë se është e rëndësishme të mësojnë për historinë e konflikteve dhe proceseve të paqes për të ndërtuar një kulturë paqeje. Ksenija thotë: “Historia duhet studiuar me qëllim, me theks në analizën kritike të diskursit dhe metodologjisë”. Ky rekomandim thekson nevojën për një kuptim të thellë të ngjarjeve historike dhe pasojave të tyre për të ndërtuar një të ardhme më të mirë.

Përfundimi

Të rinjtë në Mal të Zi kanë pikëpamje komplekse dhe kritike për historinë dhe edukimin për paqen. Ata njohin rëndësinë e historisë për identitetin kombëtar, por edhe nevojën për të modernizuar mënyrën se si mësohet dhe prezantohet historia. Nëpërmjet metodave interaktive dhe analizave kritike, historia mund të bëhet më frymëzuese dhe më e rëndësishme për të rinjtë, duke kontribuar në një kuptim më të mirë të së kaluarës dhe ndërtimin e paqes në të ardhmen.

Ndërtimi i paqes dhe edukimi për paqen për të rinjtë në Mal të Zi

Ndërtimi i paqes dhe edukimi për paqen për të rinjtë janë elementë thelbësorë për rritjen e strukturës sociale në Mal të Zi. Organizata të shumta i janë përkushtuar parimeve të edukimit për paqen, duke zhvilluar aktivitete që synojnë rritjen e njohurive dhe aftësive për zbatimin e këtyre parimeve. Megjithatë, duke pasur parasysh specifikat e Gadishullit Ballkanik, nevojiten investime shtesë për të rritur ndërgjegjësimin për rëndësinë e edukimit për paqen mes njerëzve.

Të gjitha aktivitetet që synojnë përmirësimin e cilësisë së jetës për të rinjtë janë të nevojshme dhe të dobishme. Brezat e rinj janë themeli i përparimit të ardhshëm shoqëror, kulturor dhe shkencor dhe është thelbësore të investohet në edukimin e tyre, të zgjerohen horizontet e tyre dhe të rriten kompetencat e tyre. Në këtë mënyrë kontribuojmë për një të ardhme të qëndrueshme dhe të begatë të vendit tonë.

Marija thekson se edukimi për paqen është i pranishëm përmes programeve të edukimit joformal, ndërsa në arsimin formal shfaqet përmes aktiviteteve jashtëshkollore të organizuara nga psikologët dhe pedagogët e shkollave. Megjithatë, jeta në Ballkan kërkon shumë më tepër investime në ndërgjegjësimin për këtë temë. Marija vë në dukje edhe sfida të shumta, duke përfshirë mungesën e modeleve pozitive dhe shembujve të përditshëm në media, të cilat pengojnë procesin e edukimit për paqen.

Milena thekson rëndësinë e sektorit të të rinjve dhe organizatave ndërkombëtare si RYCO, të cilat përpiqen të sjellin edukimin për paqen tek të rinjtë. Aktivizmi rinor është vendimtar për iniciimin e

ndryshimeve pozitive dhe edukimi për paqen duhet të jetë pjesë e këtij procesi. Shërbimi Kombëtar Vullnetar i Malit të Zi, me klubet e tij vullnetarësh, ofron një shembull se si të rinjtë mund të përfshihen aktivisht në aktivitetet e paqes.

Valentina, nga Qendra për Edukim Qytetar, e cila merret në mënyrë aktive me temat e pajtimit, demokracisë dhe drejtësisë tranzicionale, thekson se edukimi për paqen në komunitetin e saj shpesh neglizhohet. Ajo beson se është e nevojshme të vendosen lidhje më të mira midis organizatave vendore dhe ndërkombëtare për të përmirësuar disponueshmërinë dhe cilësinë e edukimit për paqen. Valentina sugjeron gjithashtu futjen e studimeve për paqen si lëndë zgjedhore në shkolla, e cila do t'u mundësonte të rinjve të thelloheshin në temat e paqes dhe tolerancës.

Nađa, nga pjesa qendrore e Malit të Zi, thekson veçanërisht nevojën për të integruar edukimin për paqen në kurrikulën e përditshme të shkollës. Sipas saj, edukimi formal për paqen, i mbështetur nga punëtori praktike dhe aktivitete vullnetare, mund të kontribuojë ndjeshëm në uljen e tensioneve dhe paragjytimeve tek të rinjtë. Nađa propozon organizimin e rregullt të paneleve dhe klubeve të debatit ku të rinjtë mund të diskutojnë hapur çështje të rëndësishme sociale.

Një nga sfidat kryesore në edukimin e të rinjve për paqen është mungesa e modeleve dhe shembujve pozitivë në jetën e përditshme dhe në media. Për më tepër, tensionet historike dhe politike, stereotipet dhe paragjykimet dhe ndikimet politike e ndërlikojnë procesin e edukimit për paqen. Të rinjtë shpesh nuk kanë mundësi të mjaftueshme për aktivitete praktike që do t'i lejonin të zbatonin njohuritë teorike në praktikë.

Për ta bërë edukimin për paqen më të suksesshëm, ai duhet t'u përshtatet të rinjve përmes seminareve interaktive, leksioneve dhe diskutimeve në panel. Përfshirja e të rinjve në proceset e nivelit shtetëror, vullnetarizmi dhe forma të tjera aktive të angazhimit mund të kontribuojnë ndjeshëm në zhvillimin e të menduarit kritik, ndjeshmërisë dhe ndjenjës së përkatësisë në komunitet.

Qasja ndaj edukimit për paqen ndryshon midis grupeve të ndryshme shoqërore. Në komunat më të zhvilluara me popullsi më të madhe, arsimi është më i avancuar, ndërsa pjesët veriore të vendit shpesh lihen pas dore. Grupet e pakicave, gratë dhe individët ekonomikisht të pafavorizuar shpesh kanë qasje të kufizuara në këto programe, duke theksuar nevojën për qasje të barabartë të arsimit për të gjithë.

Për të përmirësuar edukimin për paqen, shoqëria duhet të ndërgjegjësohet më shumë për rëndësinë e tij. Është e nevojshme të zhvillohet një mjedis në të cilin çdo individ të ndihet përgjegjës për të kontribuar në paqen dhe stabilitetin e komunitetit të tyre. Vetëm me përpjekje të përbashkëta mund të krijojmë një shoqëri që ushqen vlerat e paqes dhe tolerancës.

Bibliografi

Libra dhe botime akademike:

- Fine, John V. A. "Ballkani i Mesjetës së Hershme: Një studim kritik nga shekulli i gjashtë deri në fund të shekullit të dymbëdhjetë". Shtypi i Universitetit të Miçiganit, 1991.
- Wilkes, J. J. "Dalmaci". Harvard University Press, 1969. Ky libër ofron njohuri mbi Dalmacinë Romake, duke përfshirë qytetin e Doclea.

- Benac, Alojz. "Periudhat pararomake dhe romake". Cambridge University Press, në "The Cambridge Ancient History", Vëllimet 11 dhe 12. 2.

Artikuj dhe revista:

- Risan, D. "Romanizimi dhe Urbanizimi në Mal të Zi". Në Acta Antiqua, 2007. Ky artikull diskuton ndikimin e kulturës romake në qytetet malazeze duke përfshirë Doclean.

- Kasumović, Hasan. "Roli i Dioklesë në rrjetin e lashtë rrugor të Malit të Zi".

Burimet në internet:

- Hyrja e Encyclopædia Britannica në Doclea: [Encyclopædia Britannica](<https://www.britannica.com/place/Doclea>)

- "Vendi Arkeologjik i Docleas" në faqen zyrtare të Ministrisë së Kulturës së Malit të Zi: [Ministria e Kulturës së Malit të Zi] (<http://www.mku.gov.me/>)

- Hyrja në listën tentative të Trashëgimisë Botërore të UNESCO-s për Doclea: [Qendra e Trashëgimisë Botërore të UNESCO-s](<https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6323/>)

Informacioni i Muzeut dhe Vendi Arkeologjik:

- Muzeu Arkeologjik i Podgoricës: Muzeu mban shumë artefakte nga vendi i Doclea dhe ofron informacion të gjerë mbi historinë dhe rëndësinë e qytetit.

- Vizitat zyrtare në faqen e internetit dhe punimet akademike të botuara nga Akademia e Shkencave dhe Arteve të Malit të Zi: [Akademia e Shkencave dhe Arteve të Malit të Zi] (<https://www.canu.me/>)

Qetësia në Diversitet: Eksplorimi i Periudhave Paqësore në Historinë e Kosovës

Artpolis: Kosova

Valdete Idrizi

Parathënia

Historia e Kosovës shumë shpesh dominohet nga narrativat e konflikteve: përpjekjet për autonomi, luftërat për pavarësi, dhe kërkesat e vazhdueshme për njohje ndërkombëtare. Teksa këto ngjarje janë të një rëndësie të veçantë, një vështrim më i thellë na shpërfaq periudha kohore të paqes relative që e kanë formësuar thellësisht rajonin. Ky hulumtim thellohet pikërisht në një periudhë të tillë.

Duke shqyrtuar tapicerinë e ndërlikuar të Kosovës gjatë periudhës së Titos, ky hulumtim fokusohet posaçërisht në lehtësimin e kontrollit të rreptë mbi Kosovën dhe shqiptarët, pas ndryshimeve kushtetuese të vitit 1974. Kjo periudhë, shpesh e anashkaluar, na ofron një perspektivë të rëndësishme për të kuptuar potencialin e paqes në nxitjen e zhvillimit kulturor, social dhe ekonomik. Duke analizuar përparimet e bëra në fushat siç janë shprehja kulturore dhe përfaqësimi politik, krahas kufizimeve dhe tensioneve të fshehura të kësaj kohe, synojmë të sjellim hollësi kuptimplote të këtij kapitulli thelbësor në historinë e Kosovës. Për më tepër, eksplorojmë konceptin e “paqes negative” dhe relevancën e saj përgjatë kësaj periudhe, duke theksuar rëndësinë e adresimit të pabarazive strukturore së bashku me mungesën e dhunës për një paqe dhe stabilitet të qëndrueshëm.

Ky prezantim na ofron një rrjedhë kronologjike, jep detaje specifike rreth kontekstit dhe përparimeve, dhe paraqet konceptin e “paqes negative” për analizë të mëtutjeshme. Hulumtimi është bërë duke përdorur një kombinim të metodave të ndryshme, përfshirë atë me dokumente ekzistuese dhe intervistat, për të paraqitur një pikëpamje më të plotë të periudhës në fjalë.

Hulumtimi i bazuar në materiale ekzistuese kryesisht është bazuar në veprat e studiuesve të njohur si Noel Malcolm ("Kosova: Një Histori e Shkurtër"), Tim Judah ("Kosova: Çfarë duhet të dijë secili") dhe Misha Glenny (Historia e Ballkanit)". Gjithashtu, janë përdorur kornizat teorike të ekspertëve të ndërtimit të paqes si Johan Galtung dhe John Paul Lederach, për të analizuar përvojat e paqes gjatë kësaj periudhe. Për të pasuruar edhe më shumë analizën, janë kryer intervista me figura dhe politikanë kyç që kanë vepruar e jetuar gjatë kësaj periudhe, e poashtu ka pasur diskutime grupore me të rinj/reja dhe intervista me pesë ndërtues të paqes.

Duke kombinuar këto metodologji, ky hulumtim synon të ofrojë një kuptim të hollësishëm të Kosovës nën 'Kushtetutën e vitit 1974'^[1]. Kjo periudhë, shpesh e lënë nën hije nga konfliktet, ofron mundësinë që të marrim mësim të çmuara mbi potencialin transformues të paqes. Në fund të fundit, ky hulumtim synon të kontribuojë në diskursin më të gjerë në arritjen e paqes së qëndrueshme dhe zhvillimit të rajonit pas periudhës së konflikteve.

Hulumtimi mbi këtë periudhë të paqes në ish-Jugosllavi dhe kushtet e jetesës së shqiptarëve gjatë asaj kohe është strukturuar për të dhënë një pasqyrë historike, duke theksuar kontekstin socio-politik dhe integrimin e komunitetit shqiptar. Shqyrtohen aspektet pozitive të kësaj periudhe, si rritja ekonomike dhe shkëmbimet kulturore, teksa trajtohen edhe sfidat si tensionet etnike dhe

fragmentimet politike që kanë kufizuar paqen e qëndrueshme. Studimi përmbillet me mësimet e nxjerra, duke ofruar të dhëna për promovimin e paqes së qëndrueshme në shoqëritë multikulturore.

Kërkesa për Njohje: Përvoja Shqiptare në Kosovë gjatë Kohës së Titos

Kosova, një tokë e pasur me trashëgimi kulturore dhe rëndësi historike, ka përjetuar nivele të ndryshme të vetëqeverisjes brenda njësive politike më të mëdha. Nën Jugosllavinë e Josip Broz Titos, historia e Kosovës paraqet një narrativë komplekse aspiratash dhe kufizimesh. Kushtetuta e vitit 1974, e cila u shfuqizua pas shpërbërjes së Jugosllavisë, ofroi një kornizë për një kapitull të ri. Teksa shqiptarët, grupi etnik dominues i krahinës, siguruan një shkallë autonomie dhe njohjeje kulturore pas Kushtetutës së vitit 1974, kjo periudhë mbeti e shënuar nga tensione të pazgjidhura dhe një dëshirë për vetëvendosje. Ky punim thellohet në këtë epokë të rëndësishme, duke eksploruar përparimet e bëra nga komuniteti shqiptar përkundër kufizimeve të imponuara nga sistemi jugosllav.

Para Luftës së Dytë Botërore, shqiptarët në Kosovë përballeshin me marginalizim dhe shtypje të identitetit të tyre kulturor nën sundimin serb^[2]. Pas luftës, themelimi i Kosovës si një krahinë autonome brenda Serbisë ofroi një fije shprese. Megjithatë, premtimet fillestare për të drejtat e pakicave të bëra nga Tito nuk u realizuan plotësisht, dhe shqiptarët vazhduan të përjetonin përfaqësim të kufizuar dhe kufizime mbi gjuhën dhe shprehjet kulturore.

Vitet e 60-ta dhe 70-ta ishin dëshmi e rritjes së frustrimeve pasi shqiptarët kërkuan njohje më të madhe politike dhe kulturore. Përderisa këto kërkesa u ballafaquan me shtypje dhe përndjekje të pandërprerë gjatë epokës së Rankoviqit, Kushtetuta e vitit 1974 ishte pikë kthese. Dokumenti i dha Kosovës një autonomi të konsiderueshme, përfshirë një parlament dhe të drejtën për të përdorur gjuhën shqipe si gjuhë zyrtare. Megjithatë, element thelbësor është fakti se Kosova nuk arriti të merrte statusin e një republike brenda Jugosllavisë, duke mbetur kështu pjesë integrale e Republikës së Serbisë, e kështu duke e mbajtur terrenin të përshtatshëm për trazira të mundshme në të ardhmen. Për qëllimet e këtij hulumtimi, kjo periudhë do të shqyrtohet përmes prizmit të "paqes negative" siç e kanë përcaktuar studiuesit Johan Galtung dhe Paul Lederach. Edhe pse dhuna e hapur u qetësua, pabarazitë dhe praktikat diskriminuese ndaj shqiptarëve vazhduan, duke nxitur një ndjenjë pakënaqësie të vazhdueshme. Pavarësisht përparimeve në aspektin kulturor dhe një mase të fuqizimit politik, mundësitë e kufizuara ekonomike dhe mungesa e ndarjes së vërtetë të pushtetit ushqyen pakënaqësitë.

Lulëzimi i Identitetit: Shqiptarët e Kosovës nën Kushtetutën e vitit 1974

Në krahasim me diskriminimin ekstrem etnik^[3] që shqiptarët përjetuan gjatë periudhës pas Luftës së Dytë Botërore, Kushtetuta jugosllave e vitit 1974 shënoi një pikë kthese për shqiptarët në aspektin e shprehjes së identitetit të tyre kombëtar në Kosovë. Ky dokument i dha Kosovës një autonomi të konsiderueshme, duke e ngritur statusin e saj në një nivel gati-republike brenda Jugosllavisë. Kjo autonomi e re fuqizoi strukturat lokale të qeverisjes dhe hapi rrugën për një periudhë përparimi në disa fusha kyçe.

Përfaqësimi Politik dhe Fuqizimi

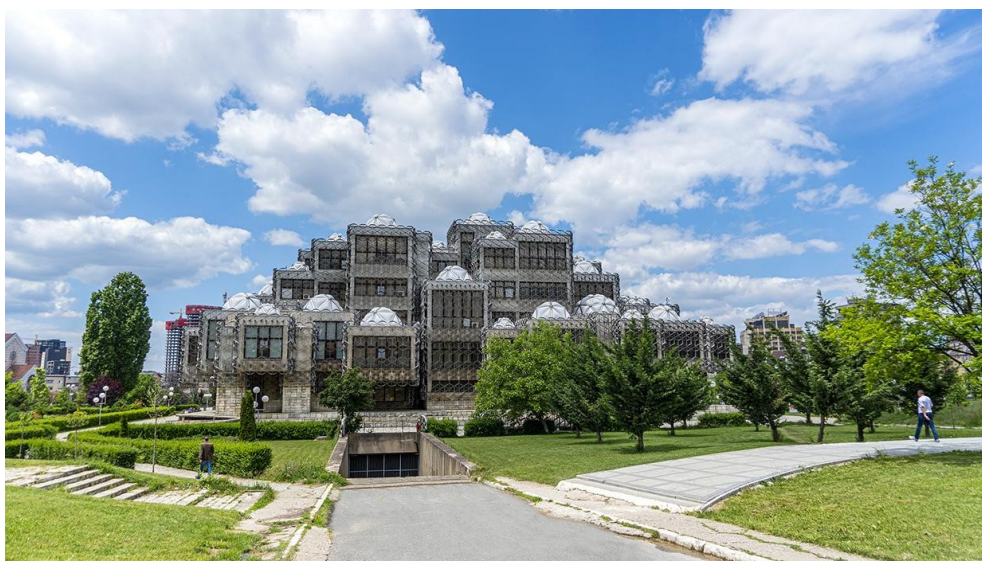
Kushtetuta rriti ndjeshëm përfaqësimin politik për shumicën shqiptare. Themelimi i Kuvendit Krahinor dhe Këshilli Ekzekutiv ishin platforma për vendimmarrje dhe formulim të politikave lokale, duke nxitur një ndjenjë të vetëvendosjes. Figura të shquara politike, si Azem Vllasi^[4], u shfaqën gjatë kësaj periudhe, duke avokuar për të drejtat dhe interesat e shqiptarëve të Kosovës.

Zhvillimi Socio-ekonomik dhe Stabiliteti

Pas Kushtetutës së vitit 1974, pati përparime të konsiderueshme socio-ekonomike të nxitura nga politikat ekonomike lokale dhe investimet. Zhvillimi i infrastrukturës, rritja industriale dhe përmirësimet në shërbimet shoqërore kontribuan në rritjen e standardeve të jetesës dhe një periudhë relative të stabilitetit^[5]. Përkundër ekzistimit të pabarazive, iniciativat për zvogëlimin e këtyre pabarazive dhe promovimi i gjithëpërfshirjes vunë bazën për një shoqëri të begatë. Kosova, edhe pse më pak e zhvilluar ekonomikisht se rajonet e tjera, pati përpjekje për modernizimin e ekonomisë përmes investimeve në infrastrukturë, miniera dhe prodhimtari. Bujqësia mbeti një sektor jetik, dhe shumë shqiptarë vazhduan të merreshin me bujqësi dhe rritjen e kafshëve.

Bashkëjetesa Komunitare dhe Rilindja Kulturore

Përkundër tensioneve të vazhdueshme, fuqizimi i strukturave të qeverisjes, njohja kulturore dhe zhvillimi socio-ekonomik zhvilluan një ndjenjë pajtimi ndërmjet komuniteteve dhe bashkëjetesë paqësore mes grupeve të ndryshme etnike dhe fetare. Njëherësh, kjo periudhë ishte një rilindje kulturore për shqiptarët në Kosovë.

Biblioteka Kombëtare e Kosovës, në Prishtinë

Burimi: <https://autostradabiennale.org/venues/the-national-library-of-kosovo/>

Thelbësore në këtë periudhë ishte njohja dhe promovimi i gjuhës, kulturës dhe identitetit shqiptar. Kushtetuta garanoi barazinë e gjuhëve, duke lejuar përdorimin zyrtar të gjuhës shqipe në institucionet publike dhe në mjediset arsimore. Kjo njohje kulturore lehtësoi lulëzimin e letërsisë shqipe, medias dhe artit, duke nxitur një ndjenjë krenarie dhe përkatësie në mesin e popullsisë shqiptare^[6]. Themelimi dhe zgjerimi i institucioneve arsimore, veçanërisht i Universitetit të Prishtinës, ofroi mundësi të rëndësishme për arsim të lartë në gjuhën shqipe, duke fuqizuar gjeneratat e ardhshme dhe përforcuar identitetin kulturor^[7]. Universiteti i Prishtinës u bë një qendër e jetës intelektuale dhe studimeve shqiptare, me shkrimtarë të shquar. Institucione kulturore si Muzeu i Kosovës në Prishtinë luajtën një rol jetik në ruajtjen dhe ekspozimin e trashëgimisë shqiptare.

Gjuha dhe Letërsia: Gjuha shqipe u bë gurthemel i identitetit kulturor. Arsimimi në gjuhën shqipe lulëzoi me themelimin e Universitetit të Prishtinës, duke nxitur një skenë letrare të gjallë.

Shkrimtarët eksploran temat e identitetit kombëtar, rezistencës dhe kompleksiteteve të jetës moderne.

Institucionet Kulturore dhe Media: Themelimi i institucioneve të ndryshme kulturore si Muzeu i Kosovës ka kultivuar trashëgiminë shqiptare. Gazetat, revistat dhe programet radiofonike në gjuhën shqipe ishin platforma për shprehje dhe dialog kulturor, duke ndërlidhur traditën me modernitetin. Letërsia botërore e njohur u përkthye në shqip, duke pasuruar më tej peizazhin kulturor^[8].

Folklori dhe Artet Tradicionale: Muzika tradicionale, vallëzimi dhe folklori u ruajtën dhe u promovuan në mënyrë aktive. Ritet e muzikës popullore shqiptare jehuan përmes festivaleve kulturore, ndërsa vallëzimet popullore shfaqnin mozaikun e pasur të zakoneve shqiptare.

Artizanatet dhe Artet Dekorative: Shqiptarët e Kosovës ruajtën një traditë të fortë të artizanateve, me artizanë të specializuar në gdhendje druri, punim metali dhe prodhim tekstili, duke krijuar dizajne të ndërlikuara që pasqyrojnë teknikat e vjetra shekullore. Veshjet tradicionale shërbenin si simbol i lidhjes së komunitetit me trashëgiminë e tij.

Arkitektura dhe Vendet Historike: Trashëgimia arkitekturore e shqiptarëve të Kosovës përfshin një përzjerje të ndikimeve osmane dhe vendore. Prizreni, me ndërtesat e tij të ruajtura mirë nga koha osmane, qëndron si dëshmi e kësaj trashëgimie. Këto vende, jo vetëm që shërbejnë si kujtues të vazhdimësisë historike, por edhe si qendra për tubime kulturore dhe kujtesës kolektive.

Praktikat Fetare dhe Kulturore: Feja luajti një rol të rëndësishëm, me popullsinë shumicë myslimane që ndiqte traditat fetare krahas politikave sekulare socialiste. Festat fetare nga myslimanët dhe katolikët shqiptarë festoheshin me mbledhje të komunitetit, festa dhe lutje. Pavarësisht qëndrimit të shtetit socialist ndaj fesë, këto praktika vazhduan, duke pasqyruar vlerat shpirtërore dhe kulturore të thella të komunitetit.

Arti dhe Teatri: Artet pamore dhe ato skenike lulëzuan. Teatri Kombëtar i Kosovës u bë një vend qendror për shfaqjet teatrale, duke prezantuar vepra të dramaturgëve shqiptarë. Artistët pamorë, të frymëzuar nga trashëgimia e tyre dhe tendencat moderniste, krijuan vepra që trajtonin çështje shoqërore dhe festonin identitetin kulturor.

Sfidat dhe Identiteti në Lulëzim

Pavarësisht përparimeve nën Kushtetutën e vitit 1974, shqiptarët në Kosovë përballeshin ende me sfida të mëdha. Pabarazitë ekonomike, marginalizimi politik brenda sistemit jugosllav dhe tensionet etnike që zienin ishin çështjet kryesore^[9]. Struktura e centralizuar e pushtetit në Beograd i zhgënjente shqiptarët që dëshironin vetëvendosje më të madhe, duke çuar në trazira dhe demonstrata periodike. Rritja e nacionalizmit në të gjithë Jugosllavinë në vitet 1980 i përkeqësoi më tej këto tensione, duke e bërë Kosovën një pikë qendrore të konfliktit etnik.

Megjithatë, kjo periudhë nuk u përcaktua vetëm nga këto sfida. Gjithashtu, ishte një lulëzim i jashtëzakonshëm i identitetit shqiptar. Njohja dhe promovimi i gjuhës, kulturës dhe trashëgimisë shqiptare formuan themelin e kësaj epoke. Përdorimi zyrtar i gjuhës shqipe në institucionet publike dhe arsim, së bashku me krijimin e institucioneve kulturore si Muzeu i Kosovës dhe Universiteti i Prishtinës, fuqizuan brezat e ardhshëm dhe kultivuan një ndjenjë krenarie dhe përkatësie. Një skenë letrare e gjallë lulëzoi, me shkrimtarë të shquar si Esad Mekuli, Ali Podrimja dhe të tjerë që eksploronin temat e identitetit kombëtar dhe kompleksitetet e jetës moderne. Muzika tradicionale, vallëzimi, folklori dhe zanatet u ruajtën dhe u festuan në mënyrë aktive.

Trashëgimia e Progresit dhe Tensioneve të Pazgjidhura

Periodha ndërmjet viteve 1970-1980 në Kosovë nën udhëheqjen e Titos ishte shumë komplekse, e përcjellë me përparim dhe luftëra nga shqiptarët. Përkundër që Kushtetuta e vitit 1974 ofroi një kornizë për autonomi më të madhe dhe shprehje kulturore, ajo nuk i trajtoi plotësisht pabarazitë ekonomike dhe politike. Kjo ndjenjë e nostalgjisë për epokën e Titos, siç e kanë përshkruar Noel Malcolm dhe Tim Judah në librat e tyre për Kosovën, rrjedh nga fundi i politikave kolonizuese serbe dhe ndalimi i gjuhës shqipe. Megjithatë, është e rëndësishme të njohim se respektimi i të drejtave të njeriut, veçanërisht për shqiptarët, mbeti i kufizuar. Këto tensione të pazgjidhura në fund të fundit kishin rol edhe në konfliktet që shpërthyen në vitet 1990, duke çuar në shpërbërjen e Jugosllavisë dhe kërkesën e Kosovës për pavarësi.

Përvoja e shqiptarëve në Jugosllavi nën udhëheqjen e Titos thekson luftën e vazhdueshme për identitet, vetëvendosje dhe avancim socio-ekonomik brenda një federate multi-etnike. Edhe pse u përballën me kufizime dhe marginalizim, komuniteti shqiptar në Kosovë tregoi një rezistencë të jashtëzakonshme në ruajtjen e trashëgimisë dhe kulturës së tyre. Rilindja kulturore gjatë kësaj periudhe qëndron si dëshmi e shpirtit të tyre frymëzues.

Kjo analizë thekson rëndësinë e qeverisjes efektive, njohjes kulturore dhe zhvillimit socio-ekonomik gjithëpërfshirës në nxitjen e paqes dhe prosperitetit. Teksa shqyrtojmë më thellë historinë e pasur dhe mozaikun kulturor të Kosovës, fitojmë perspektiva të çmuara që mund të frymëzojnë dialog, reflektim dhe një rrugë drejt një të ardhme më të ndritshme për rajonin.

Përvojat Personale: Një Mozaik i Progresit dhe Kufizimeve

Narrativat e ndërthurura të Exhlale Dobruna Salihu, Kaqusha Jasharit dhe Azem Vllasit ofrojnë një mozaik të pasur të përvojave personale që ndriçojnë kompleksitetet e kësaj kohe. Dr. Exhlale Dobruna Salihu, profesore dhe arkeologjisë, një nga gratë e para arkeologe në Kosovë, kujton me kënaqësi lehtësinë relative të kryerjes së punës së terrenit arkeologjik gjatë periudhës së Jugosllavisë. Mbështetja institucionale ishte e fortë dhe pengesat burokratike ishin më të vogla krahasuar me periudhat e mëvonshme. Pavarësisht sfidës së ndjekjes së arsimit të lartë pa mësimdhënie në gjuhën shqipe, vendosmëria e saj e çoi të shkëlqente në studimet e saj në Universitetin e Zagrebit, ku u ndje e mirëpritur si shqiptare. Përvoja e saj vë në pah mundësitë për rritje profesionale që ekzistonin mes tensioneve të gjera politike. Ajo ishte dëshmitare e motivimit të shumë grave të tjera që filluan të studionin.

Kaqusha Jashari, inxhinieri, politikane dhe avokate për të drejtat e punëtorëve në atë kohë, thekson autonominë e shtuar që përjetoi Kosova pas Kushtetutës së vitit 1974. Përkundër që nuk ishte republikë, Kosova kishte autoritet të konsiderueshëm dhe madje të drejtën e vetos. Përvoja e Jasharit si inxhinieri në sektorin e ndërtimit gjatë viteve 1970 reflekton mundësitë e shtuara për gratë, gjithashtu në pozicione publike. Ajo shërbeu si Kryetare e një organi profesional, një pozicion që rrallë mbahej nga gratë në këtë fushë. Jashari thekson funksionimin e fortë të sindikatave gjatë kësaj periudhe, duke siguruar sigurinë e punëtorëve dhe duke avokuar për të drejtat e tyre. Megjithatë, ajo gjithashtu u përball me diskriminim si grua dhe shqiptare, duke theksuar kufizimet që vazhdonin pavarësisht përparimeve, por ishte e fuqizuar mjaftueshëm për të folur hapur në të gjitha nivelet.

Azem Vllasi, një figurë e shquar politike e kohës, ofron njohuri të vlefshme për dinamikën politike dhe sociale të kësaj periudhe. Vllasi thekson që edhe pse Kosova dhe Vojvodina kishin autonomi të konsiderueshme nën Kushtetutën e vitit 1974, ato nuk arritën statusin e plotë të republikës.

Megjithatë, të dyja provincat gëzonin një shkallë të vetëqeverisjes brenda federatës jugosllave. Narrativa e Vllasit nxjerr në pah shqetësimet në rritje ndër shqiptarët pas vdekjes së Titos dhe luftën e tyre për vetëvendosje. Ai jep detaje mbi reformat ekonomike, përpjekjet serbe për të ushtruar kontroll më të madh dhe protestat e mëvonshme dhe shtypjen nën sundimin e Slobodan Milosheviqit. Vllasi nënvizon kontekstin ndërkombëtar dhe ngritjen e UÇK-së si përgjigje ndaj dhunës kundër shqiptarëve.

Nga ana tjetër, Dr. Ramadan Ilazi^[10], studiues i shquar i paqes në Kosovë, thekson rritjen e pjesëmarrjes politike të shqiptarëve gjatë kësaj periudhe si një karakteristikë përcaktuese. Kjo pjesëmarrje përqendrohej në kërkesat për përfaqësim më të madh dhe decentralizim të strukturave të pushtetit në Kosovë. Megjithatë, paqja mbeti një koncept i brishtë. Kujtesa i shtypjeve brutale nga qeveria qendrore jugosllave ishte ende i freskët, dhe tensionet etnike vazhdonin të zienin nën sipërfaqe. Ngritja e nacionalizmit në të gjithë Jugosllavinë në vitet e 80-ta e tensionoi më tej situatën, duke vendosur bazat për konfliktet e ardhshme. Dr. Ilazi nënvizon rritjen e pjesëmarrjes politike të shqiptarëve në Kosovë gjatë kësaj periudhe (1974–1981) si një dallim i madh krahasuar me periudhat e mëparshme. Kjo pjesëmarrje përqendrohej në kërkesat për përfaqësim më të madh dhe decentralizimin e strukturave të pushtetit brenda Kosovës.

Përfshirja e përjetimeve të Dr. Ilazit pasuron kuptimin e kësaj periudhe komplekse në historinë e Kosovës. Ai vë në pah aspektet pozitive të rritjes së pjesëmarrjes politike dhe shprehjes kulturore për shqiptarët, ndërsa thekson gjithashtu sfidat e vazhdueshme për arritjen e një paqeje të qëndrueshme. Fokusi i tij në edukimin për paqe, përgjegjësinë e mediave, iniciativave lokale dhe bashkëpunimi rajonal janë mësimet të vlefshme për ndërtimin e një të ardhmeje më të drejtë dhe paqësore.

Fasada e Paqes: Paqja Negative në Jugosllavi (vitet 1970-80)

Kur bëhet fjalë për paqen, Republika Socialiste Federative e Jugosllavisë (RFSJ) gjatë viteve 1970 dhe 80 prezantoi një pamje komplekse. Megjithëse luftërat në shkallë të gjerë mungonin, një analizë më e hollësishme zbulon një realitet të karakterizuar nga paqja negative. Siç është teorizuar nga studiuesit Johan Galtung dhe John Paul Lederach, paqja negative përshkruan mungesën e dhunës së hapur, por nuk adreson tensionet e fshehta, pabarazitë strukturore apo frikën e dhunës që mund të shpërthejë nën sipërfaqe. Galtung vë në pah dallimin midis paqes pozitive dhe negative në numrin e parë të “Journal of Peace Research”^[12]. Ai thekson se paqja pozitive dhe negative duhet të konceptohen si dimensione të ndara. Njëra mund të ekzistojë pa tjetrën. Termi paqe negative përdoret për të përshkruar situatën ku konflikti i madh i dhunshëm është kryesisht i zgjidhur, por tensionet janë ende të pranishme. Lederach^[13] në punën e tij i përballë “paqen negative” me “paqen pozitive”. Paqja negative përcaktohet si mungesa e dhunës së drejtpërdrejtë ose luftës, ndërsa paqja pozitive përfshin praninë e drejtësisë sociale, barazisë dhe harmonisë, duke adresuar shkaqet rrënjësore të konfliktit dhe duke nxitur pajtimin afatgjatë dhe paqen e qëndrueshme. Ky është dallim thelbësor në qasjen e Lederach në ndërtimin e paqes, duke theksuar nevojën për të shkuar përtej përfundimit të dhunës për të krijuar sisteme dhe marrëdhënie që parandalojnë përsëritjen e konfliktit dhe promovojnë paqe të qëndrueshme.

Në këtë periudhë Jugosllavia vërtet përfaqësonte këtë concept. Megjithëse lufta e hapur nuk ishte prezente, shqiptarët, si grup minoritar i rëndësishëm, përballeshin me diskriminim sistematik. Ky diskriminim shtrihej në forma të ndryshme:

- Pjesëmarrje politike e kufizuar: edhe pse ata kishin përfaqësuesit e tyre, në përputhje me pasqyrën demografike, ata nuk ishin të përfaqësuar mjaftueshëm. Shqiptarët shpesh ishin të përjashtuar nga proceset kyçe të marrëveshjeve (K.Jashari).
- Margjinalizimi ekonomik: Qasje të kufizuar në burime dhe mundësi krahasuar me etnicitetet dominuese. Shumë fabrika u ndërtuan në kryeqytetet kryesore, megjithatë pozitat kryesore ishin të rezervuara për serbët, dhe ekonomia ishte më pak e zhvilluar krahasuar me republikat e tjera dhe provincën e Vojvodinës. Siç edhe u theksua nga njëra prej të intervistuarave, Kaqusha Jashari, në Sindikatën e Punëtorëve ishte një rregull i pashkruar që nëse një serb kthehej në Kosovë pas emigrimit për arsye ekonomike, një shqiptar duhej gjithmonë të largohej nga puna për të, pa marrë parasysh performancën në punë. Kjo ishte situata para se ajo të merrte pozitën.
- Shtypja kulturore: Kufizime në shprehjet gjuhësore dhe traditave shqiptare, dhe shumë praktika diskriminuese të tjera. (E.D. Salihu)

Galtung e definon këtë lloj diskriminimi si një formë të dhunës strukturore. Kjo përfshin dhunën indirekte të vendosur në strukturat sociale dhe institucionet që kufizojnë mundësitë e jetës për grupe të caktuara. Lederach, duke theksuar rëndësinë e adresimit të shkaqeve bazë, argumenton se paqja negative e Jugosllavisë ishte e brishtë dhe e paqëndrueshme. Mungesa e adresimit të kërkesave themelore të shqiptarëve mund të çonte në shpërthim të dhunës, ashtu siç ndodhi tragjikisht gjatë Luftërave Jugosllave në vitet 1990.

Si përfundim, vitet e 70-ta dhe 80-ta në Jugosllavi ishin tregim paralajmërues. Mungesa e luftës së hapur nuk përbën një paqe të vërtetë. Fokusi vetëm në paqen negative lë çështje të pazgjidhura që mund të shkaktojnë dhunë në të ardhmen. Siç sugjerojnë Galtung dhe Lederach, paqja e vërtetë kërkon adresimin e pabarazive strukturore dhe promovimin e drejtësisë sociale për të gjitha grupet brenda një shoqërie.

Mësimet e Nxjerra nga e Kaluara

Rëndësia e të Drejtave të Minoriteteve: Dr. Ilazi thekson rëndësinë e të mësuarit nga gabimet e të kaluarës, veçanërisht në lidhje me trajtimin e minoriteteve. Traktati i Versajes (1919) shërben si një shembull pozitiv, me aneksin e tij që garanton të drejtat e minoriteteve, si arsimimi. Ai argumenton se shoqëritë që trajtojnë minoritetet me dashamirësi janë më të suksesshme.

Luftimi i "Tjetërsimit": Liderët duhet të sfidojnë tendencat për të "tjetërsuar" grupet minoritare dhe për t'i paraqitur ato si të ndryshme ose kërcënuese. Edukimi për paqen është jetik në nxitjen e ndjeshmërisë dhe mirëkuptimit mes komuniteteve.

Ndërtimi i Paqes së Qëndrueshme, Tre Shtyllat: Dr. Ilazi identifikon tre shtylla kyçe për ndërtimin e paqes së qëndrueshme: *udhëheqje e fortë* e angazhuar për të mundësuar potencialin e të gjithë qytetarëve, *edukimi efektiv mbi paqen* në shkolla, dhe *media* që promovon narrativat dhe bashkëpunimin për paqen. Ai kritikon peisazhin aktual mediatik për rolin në polarizimin e popujve.

Përfitimet nga Paqja

Qasja në hapësira publike: paqja, sipas Dr. Ilazit, nënkupton aftësinë për të hyrë në hapësirat publike pa frikë. Ai ofron një përvojë personale nga fëmijëria e tij, ku frika nga autoritetet serbe ia kufizoi lirinë e lëvizjes.

Ndryshimi i perceptimit të autoritetit: paqja e mundëson një transformim në mënyrën se si njerëzit i perceptojnë strukturat shtetërore. Oficerët e policisë, që dikur shiheshin si instrumente dhune, mund të bëhen simbol sigurie.

Initiativat në bazë: Dr. Ilazi thekson rëndësinë e iniciativave bazë që bashkojnë komunitetet. Ai vlerëson kontaktin e drejtpërdrejt dhe shkëmbimin midis komuniteteve, duke cituar shembullin e fshatrave të përziera ku fëmijët nuk ndërveprojnë për shkak të barrierave gjuhësore.

Shoqëria civile dhe Bashkimi Evropian: Një shoqëri civile e fortë dhe aktive është e domosdoshme në përpjekjet për ndërtimin e paqes. Dr. Ilazi gjithashtu e sheh Bashkimin Evropian si një lojtar kyç në nxitjen e bashkëpunimit rajonal dhe mirëkuptimit të ndërsjellë.

Përballja me të Kaluarën

Drejtësia Restauruese: Dr. Ilazi argumenton se drejtësia restauruese, e cila fokusohet në shërimin dhe pajtimin, duhet të konsiderohet si prioritet mbi ndjekjen e të akuzuarve penalisht. Ai thekson asimetrinë në numrin e shqiptarëve dhe serbëve të dënuar për krime lufte.

Dr. Kushtrim Koliqi, professor, regjisor teatri, si dhe aktivist për paqen, shton një dimension tjetër, duke theksuar se edhe pse pati një përmirësim të përgjithshëm të të drejtave dhe zhvillimit për shqiptarët gjatë kësaj periudhe, është e rëndësishme të shmangim romantizimin e të kaluarës. Diskriminimi vazhdoi, dhe diskutimet e hapura për disa tema ishin të kufizuara. Perspektiva e Kushtrimit na kujton që të marrim parasysh kufizimet që përjetoi popullata shqiptare përtej narrativës zyrtare.

Aferdita Sylaj Shehu, një nga udhëheqëset e shoqërisë civile, thekson se përparimet e viteve 1970 ishin të rëndësishme, por jo të plota. Shqiptarët, edhe pse ishin shumicë, ende përjetonin kufizime në fusha si përfaqësimi dhe pjesëmarrja ekonomike. Pikëpamja e saj përputhet me atë të të tjerëve që njohin përparimin duke njohur kufizimet e tij.

Nexhat Ismaili, një nga udhëheqësit i shoqërisë civile, hedh dritë mbi dinamikën sociale të kohës. Ai argumenton se ndërsa dhuna fizike mungonte (paqe negative siç është definuar nga Johan Galtung), integrimi i vërtetë dhe paqja pozitive (paqe me drejtësi sociale dhe barazi siç theksohet nga Lederach) mungonin. Ai vë në dukje rëndësinë e mësimin nga historia për të shmangur përsëritjen e gabimeve të kaluara, veçanërisht në trajtimin e minoriteteve si Romët, ashtu siç theksoi edhe Kushtrim Koliqi.

Dr. Vjollca Krasniqi, profesoreshë dhe aktiviste feministe, kritikon definimin e ngushtë të paqes që shpesh përdoret në diskutimet për Kosovën. Ajo argumenton për një qasje më të përmblajtshme që përfshin sigurinë humane, qasjen në burime dhe rolin e grave në përpjekjet për ndërtimin e paqes. Perspektiva e saj nënvizon nevojën për të adresuar traumën kolektive, edukimin historik dhe rëndësinë e integritetit të zërave të ndryshëm, përfshirë ato të grave.

Trashëgimia e Progresit dhe Tensioneve të Pazgjidhura

Periudha ndërmjet viteve 1970-1980 në Kosovë nën drejtimin e Titos ishte një periudhë komplekse, e shënuar nga përparimi dhe vështirësitë për shqiptarët. Edhe pse Kushtetuta e vitit 1974 ofroi një kornizë për autonomi më të madhe dhe shprehje kulturore, ajo nuk i adresoi plotësisht pabarazitë ekonomike dhe politike thelbësore. Përvojat e Salihut, Jasharit dhe Vllasit tregojnë të gjitha këto kufizime. Kjo ndjenjë e "nostalgjisë rozë" për periudhën e Titos, siç përshkruhet nga Noel Malcolm, vjen pas politikave kolonizuese serbe dhe ndalimit të gjuhës shqipe. Megjithatë, është e rëndësishme të njohim se respektimi i të drejtave të njeriut, veçanërisht për shqiptarët, mbeti i

kufizuar. Këto tensione të pazgjidhura përfundimisht kishin rol në konfliktet që shpërthyen në vitet 1990, duke çuar në shpërbërjen e Jugosllavisë dhe kërkimin e Kosovës për pavarësi.

Përmbyllje

Përvoja e shqiptarëve në Jugosllavi, nën Titon, vë në pah luftën e vazhdueshme për identitet, vetëvendosje dhe avancim socio-ekonomik brenda një federate multi-etnike. Përkundër kufizimeve dhe marginalizimit, komuniteti shqiptar në Kosovë tregoi një rezistencë të jashtëzakonshme në ruajtjen e trashëgimisë dhe kulturës së tyre. Rilindja kulturore gjatë kësaj periudhe shërben si dëshmi e shpirtit luftarak. Ishte e shkurtër por e mirë, ashtu siç e përmendi zonja Jashari disa herë në intervistën e saj.

Kjo analizë thekson rëndësinë e qeverisjes efektive, njohjes kulturore dhe zhvillimit gjithëpërfshirës socio-ekonomik në nxitjen e paqes dhe prosperitetit. Teksa thellohem në historinë e pasur dhe tapicerinë kulturore të Kosovës, fitojmë njohuri të çmuara që mund të frymëzojnë dialogun, reflektimin dhe ndërtimin e një rruge drejt paqes.

Rrugët drejt Paqes: Vështrime dhe Rekomandime nga Ndërtuesit e Paqes në Kosovë

Në zemrën e Kosovës, mes jehonës së një të shkuare të trazuar, qëndrojnë zërat e rezistencës dhe shpresës. Këta janë ndërtuesit e paqes, individë të përkushtuar ndaj thurjes së strukturës së pajtimit dhe unitetit në një shoqëri të plagosur nga konflikti. Historitë dhe këndvështrimet e tyre janë udhërrëfime drejt paqes së qëndrueshme, duke theksuar rëndësinë e arsimit, artit, dialogut dhe të kuptuarit historik.

Nexhat Ismaili, Drejtor Ekzekutiv i organizatë ANP me bazë në Gjilan, që punon në të gjithë Kosovën dhe në rajon, fliste me bindje të pasionuar për fuqinë e arsimit në arritjen e paqes së qëndrueshme. Themeluar në vitin 2002, ANP fokusohet në ndërtimin e paqes përmes arsimit dhe artit, veçanërisht tek të rinjtë dhe grupeve etnike të përziera në Kosovë dhe rajonin përreth. Ismaili e përcakton paqen si "jetë pa frikë" dhe beson se adresimi i traumave historike është i rëndësishëm për të parandaluar rikthimin e konflikteve. Duke përdorur artin për të lehtësuar bisedat e vështira, ANP i edukon mësimdhënësit në përhapjen e narrativave të fokusuara në paqe, duke shpërbërë armiqësinë dhe luftuar pikëpamjet etnocentrike.

Aferdita Sylaj Shehu udhëheq Ndërtimin e Komunitetit të Mitrovicës (CBM), një organizatë e përkushtuar në nxitjen e paqes përmes dialogut dhe mirëkuptimit reciprok. Që nga viti 2001, kur u themelua, CBM ka krijuar hapsira të sigurta për diskutime të hapura, duke lejuar njerëzit nga sfonte të ndryshme të dëgjojnë dhe identifikojnë interesat e përbashkëta. Shehu vë në dukje rëndësinë e mendimit kritik në arsim dhe nevojën për të depolitizuar përpjekjet për ndërtimin e paqes. Ajo thekson rolin e artit në tejkalimin e ndarjeve dhe frymëzimin e angazhimit të komunitetit, duke nënvizuar fuqinë e historive pozitive në formimin e një të ardhmeje shpresëdhënëse.

Lulzim Hoti, drejtor i OJQ-së 7 Arte, kujton se si është rritur në mes të konfliktit në Mitrovicë dhe misionin e tij për të përdorur kulturën për tejkalim të dallimeve. Fillimisht, me fokus në komunitetin shqiptar në jug të Mitrovicës, 7 Arte zgjeroi bashkëpunimin me Galerinë Aquarius në veri të Mitrovicës, të bashkuar rreth besimit në fuqinë transformuese të kulturës. Hoti nënvizon ndikimin unifikues të ngjarjeve kulturore si shfaqja e filmave dhe festivaleve të letërsisë, ku poetë serbë dhe shqiptarë merrnin duartroktime të barabarta. Ai bën thirrje për ndërveprime organike, të papolitizuara nëpërmjet iniciativave kulturore dhe thekson rëndësinë e kuptimit të identitetit kulturor si themel për lidhjet ndër-etnike.

Kushtrim Koliqi, regjisor teatri dhe drejtor i OJQ-së Integra, diskuton përpjekjet e organizatës së tij në bashkëpunim me partnerë si YIHR në Serbi për të themeluar Festivalin Mirëdita/Dobardan. Kjo platformë mundëson diskutime dhe aktivitete bazuar në dokumentacion faktik, duke përfshirë Librat e Kujtesës, ekspozitat mbi krime lufte dhe konferenca me intelektualë dhe mendimtarë kritikë. Koliqi thekson nevojën për prezantimin e informacionit cilësor për tërheqjen e audiencës dhe bën thirrje për përpjekje të përbashkët në ndërtimin e paqes, të cilat angazhojnë të gjithë sektorin shoqëror, përfshirë rininë dhe viktimat civile. Ai gjithashtu vë në pah qëndrueshmërinë e atyre që kanë vuajtur më së shumti dhe rëndësinë e punës për së afërmi me viktimat në arritjen e një paqe të qëndrueshme.

Dr. Vjollca Krasniqi, profesoreshë dhe aktiviste feministe, kritikon qasjen dominuese nga lartë-poshtë në ndërtimin e paqes duke bërë thirrje për iniciativë bazë dhe përfshirjen e shoqërisë civile, veçanërisht aktivizmin e grave. Ajo argumenton se paqja e vërtetë kërkon siguri më të gjerë njerëzore, përfshirë qasjen në burime, shërbime, punësim dhe sigurinë personale. Krasniqi bën thirrje për kuptim më të thellë shoqëror mbi paqen që tejkalon mungesën e luftës dhe thekson nevojën për narrativa historike gjithëpërfshirëse. Ajo vë në pah rolin e rëndësishëm të grave në rindërtim pas konflikteve dhe rëndësinë e reformave arsimore që nxisin mendimin kritik dhe vlerat demokratike. Bashkëpunimi rajonal është i domosdoshëm.

Dr. Ramadan Ilazi, studiues i paqes dhe drejtues i Qendrës Kosovare për Studime të Paqes, reflekton mbi periudhën transformuese nga viti 1974 deri më 1981 në Kosovë, e karakterizuar nga pjesëmarrja e shtuar politike e shqiptarëve dhe përparimet në shërbimet publike. Ai thekson se paqja shtrihet përtej mungesës së konfliktit duke përfshirë sigurinë publike dhe transformimin e perceptimeve shoqërore. Ilazi kritikon konceptin e “paqes negative” dhe thekson rëndësinë e përqafimit të bujarisë ndaj komuniteteve të ndryshme si një rrugë drejt paqes së qëndrueshme, e jo asaj negative. Ai nënvizon nevojën për kurrikula arsimore që përfshijnë narrativa të ndryshme dhe promovojnë ndjeshmërinë, mbulimin përgjegjës të mediave dhe qasjet e drejtësisë riparuese.

Rekomandimet e Unifikuara në Përpjekjet e Ardhsme për Ndërtimin e Paqes

Mençuria kolektive e këtyre ndërtuesve të paqes ofron një qasje të gjithanshme për arritjen e paqes së qëndrueshme në Kosovë. Rekomandimet e tyre, të thurura së bashku, krijojnë një strategji shumëdimensionale:

1. **Fuqizimi i Edukimit për Paqen:** Integrimi i kurrikulave gjithëpërfshirëse për edukimin për paqen në shkolla, me fokus në kuptimin historik, zgjidhjen e konflikteve dhe ndërtimin e ndjeshmërisë, si dhe ofrimi i trajnimeve për mësime ndërmjet për të mësuar në mënyrë efektive rreth konflikteve të kaluara dhe për të promovuar paqen.
2. **Promovimi i Artit si Mjet për Ndërtimin e Paqes:** Vazhdimi i përdorimit të artit për të lehtësuar dialogun dhe adresuar çështjet e ndjeshme, si dhe organizimi i projekteve dhe ekspozitave artistike në komunitet që bashkojnë grupe të ndryshme për të ndarë historitë dhe përvojat e tyre.
3. **Lehtësimi i Dialogut Ndëretnik dhe Ndërfetar:** Krijimi i hapësirave të sigurta për diskutime të hapura midis grupeve të ndryshme etnike dhe fetare për të nxitur

mirëkuptimin e ndërsjellë dhe harmoninë, dhe së dyti, mbështetja e iniciativave që promovojnë bashkëjetesën dhe bashkëpunimin përtej linjave komunitare.

4. **Adresimi i Narrativave Historike:** Inkurajimi i dokumentimit dhe promovimi i historive personale nga të gjitha palët e konflikteve të kaluara për të ndërtuar një regjistër historik më gjithëpërfshirës. Zhvillimi i programeve që ndihmojnë të rinjtë të angazhohen në mënyrë kritike me narrativat historike dhe të kuptojnë ndikimin e tyre në të tashmen.
5. **Luftimi i Dhunës Strukturore:** Identifikimi dhe adresimi i pabarazive strukturore që përjetësojnë dhunën dhe frikën. Avokimi për politika që promovojnë barazinë, të drejtat e njeriut dhe drejtësinë sociale.
6. **Nxitja e Kulturës së Paqes:** Promovimi i vlerave jo të dhunshme, tolerancës dhe respektit përmes iniciativave komunitare dhe fushatave publike. Mbështetja e lidershit të rinjve në përpjekjet për ndërtimin e paqes për të siguruar një ndikim të qëndrueshëm tek brezat e ardhshëm.
7. **Përmirësimi i Mbështetjes Institucionale për Drejtësinë Tranzicionale:** Avokimi që udhëheqësit politikë të Kosovës t'i japin përparësi dhe mbështetje iniciativave gjithëpërfshirëse të drejtësisë tranzicionale, duke përfshirë përpjekjet për dokumentimin dhe përkujtimin e ngjarjeve.
8. **Fuqizimi i Angazhimit dhe Edukimit të të Rinjve:** Zgjerimi i programeve edukative që promovojnë mendimin kritik dhe edukatën historike faktike, duke arritur një audiencë të gjerë të të rinjve për të kundërshtuar radikalizimin dhe dezinformimin.
9. **Promovimi i Narrativave Pozitive dhe Përgjegjësisë së Mediave:** Nënvizimi dhe shpërndarja e historive pozitive nga e kaluara dhe e tashmja për të nxitur një pamje më optimiste të marrëdhënieve ndërmjet komuniteteve. Inkurajimi i mediave për të promovuar narrativa konstruktive për paqen dhe për të luftuar dezinformimin.
10. **Fuqizimi i Viktimave dhe Komuniteteve të Margjinalizuara:** Ndarja e burimeve dhe mbështetja e programeve që fuqizojnë viktimat e konfliktit dhe komunitetet e marginalizuara, duke siguruar që zërat e tyre të dëgjohen në përpjekjet për pajtim.
11. **Promovimi i Iniciativave të Kontaktit Direkt dhe Shkëmbimi Kulturor:** Lehtësimi i ndërveprimeve ballë për ballë dhe shkëmbimi kulturor mes grupeve të ndryshme komunitare për të ndërtuar besim dhe mirëkuptim. Mbështetja e ngjarjeve si shfaqje filmash dhe festivale muzikore që tërheqin audienca të ndryshme dhe promovojnë përvoja kulturore të përbashkëta.
12. **Sfidimi i trendeve negative në media dhe arsim:** Bashkëpunimi me median dhe mësuesit për të promovuar narrativa pozitive dhe perspektiva historike të sakta që kundërshtojnë ndikimet negative dhe promovojnë tolerancën.
13. **Mbështetja e Shoqërisë Civile dhe Iniciativave me bazë në komunitet:** Investimi në organizata të shoqërisë civile dhe iniciativave me bazë në komunitet që lehtësojnë dialogun dhe mirëkuptimin reciprok midis komuniteteve. Fuqizimi i iniciativave të

drejtuar nga gra dhe grupe të tjera të marginalizuara për të luajtur një rol më të rëndësishëm në përpjekjet për ndërtimin e paqes.

- 14. Promovimi i Bashkëpunimit Rajonal:** Inkurajimi i iniciativave për bashkëpunim rajonal që nxisin mirëkuptimin, pajtimin dhe bashkëpunimin mes vendeve fqinje për të ndërtuar një paqe të qëndrueshme.

Duke i zbatuar këto rekomandime, Kosova mund të shkojë drejt një të ardhmeje ku pajtimi dhe uniteti nuk janë thjesht ideale, por realitete të jetuara. Përvojat e ndërtuesve të paqes ofrojnë një vizion shpresëdhënës për një shoqëri ku traumat historike adresohen, narrativat e ndryshme përshëndeten, dhe parimet e pacënimit dhe respektit reciprok udhëheqin rrugën drejt një paqeje të qëndrueshme.

Zërat e Rinisë Përtej Narrativave Zyrtare: Mendimi Kritik dhe Pajtimi në Kosovë

Në një kënd të këndshëm dhe të bukur të Prishtinës, në Qendrën Artpolis, një bisedë u zhvillua në një pasdite të freskët të majit. Shtatë të rinj, të moshës 18 deri 26 vjeç, që u bashkuan në diskutimin me fokus grupin, u mbledhën për të shpalosur historitë e tyre të ndryshme, identitetet dhe aspiratat për paqe në Kosovë. Ndërsa thelloheshin në kuptimin e historisë, rrëfimet personale shfaqeshin si fije të gjalla.

Një nga pjesëmarrësit foli për historitë e përcjella brez pas brezi, tregime për rezistencën dhe qëndrueshmërinë shqiptare kundër pushtimit, figura si Hasan Prishtina dhe Adem Demaçi dhe madje edhe më larg, te Skënderbeu, që jehonin në kujtesën e tyre. Megjithatë, mes këtyre tregimeve të luftës, u shfaqën pyetje për origjinën. Teoritë mbi prejardhjen ilire apo dardane zënë vend, një dëshmi e mistereve të së kaluarës. Biseda u zhyt në kompleksitetet e periudhës jugosllave. Rrëfimet e gjyshërve sillnin një pamje me emocione të përziera – kujtime të stabilitetit dhe rendit nën sundimin komunist të ndërthurura me tregime të diskriminimit dhe vështirësive. Vëzhgimi i një vizitori italian peshonte rëndë në ajër: a ishin këta të rinj, të lindur pas luftës, duke u kapur pas një narrative më nacionaliste sesa ata që mbanin plagët e konfliktit?, shtonte 'Të rinjë por me mendime të pleqve'. Ishte një vëzhgim serioz që ngriti diskutime, dhe shumë ranë dakord me këtë vëzhgim, edhe pse nuk ishin të kënaqur nga kjo.

Historitë familjare shtuan një shtresë domethënëse. Një histori për një gjysh, i burgosur për shkak të bindjeve të tij, vuri në pah luftën e qëndrueshme të kombit. Kurse, një tjetër tregim dha një shkëndijë shprese – një oficer policie nga komuniteti serb kishte rrezikuar jetën e tij për të shpëtuar një të afërm të pjesëmarrëses në fokus grup, gjatë luftës. Ky akt njerëzimi sfidoi idenë e ndarjes absolute, një dëshmi e fuqisë së dhembshurisë. Kur u pyetën për të nxjerrë në pah disa nga ngjarjet historike të rëndësishme, disa nga ngjarjet e përmendura ishin nga Plani i Çubrilloviçit: një plan për spastrim etnik që synonte dëbimin e shqiptarëve në Turqi, duke theksuar qëndresën dhe rezistencën shqiptare.

Sistemi Paralel i Arsimit ose sistemi i paligjshëm i arsimit gjatë viteve '90-ta simbolizonte rezistencën dhe ishte burim krenarie kombëtare. Mësuesit dhe ata që ofronin shtëpitë e tyre për shkolla shiheshin si heronj.

Demonstratat e vitit 1981 dhe demonstratat paqësore të studentëve të vitit 1997 u përmendën si ngjarje historike nga disa prej tyre, si dhe lufta e viteve 1998–1999 që çoi në periudhën ku ndodhemi tani.

Më pas, grupi u thellua në sferën e rrëfimeve historike, duke pranuar që mitet mund të bashkojnë njerëzit, edhe nëse ato mund të mos jenë plotësisht të vërteta. Një komb që ka pasur histori shtypjeje ka nevojë për mite, këmbëngulte njëri prej tyre. Si shqiptarët ashtu edhe serbët, shprehen ata, mbaheshin pas këtyre miteve dhe rrëfimeve. Një përvojë e përbashkët në një nga programet shkëmbimit të organizuar nga Artpolis ishte pikë kthese për një nga pjesëmarrësit. Duke dalë jashtë zonës së tyre të rehatisë në Beograd, ata hasën një perspektivë ndryshe, një kujtesë të njerëzores së përbashkët në Ballkan.

Kjo njohje ndezi një mesazh të fuqishëm: nevojën për të ecur përtej viktimizimit dhe për të përqafuar përgjegjësinë. Ishte koha për të hequr dorë nga rrëfimet e thjeshta dhe për të kultivuar mendimin kritik. Nacionalizmi, argumentuan ata, ishte ende një pengesë për mirëkuptimin e ndërsjellë.

Zërat e tyre rezonuan me thirrje për veprim. Ata kërkuan që arsimit të pajisë të rinjtë me aftësi për mendim kritik dhe t'i ekspozojë ata ndaj perspektivave të ndryshme historike. Programet e edukimit për paqe ishin thelbësore për të nxitur ndjeshmërinë dhe mirëkuptimin midis komuniteteve. Media, gjithashtu, kishte një rol të rëndësishëm – raportimi i përgjegjshëm që nxjerr në pah bashkëpunimin dhe përpjekjet për ndërtimin e paqes mund të hapë rrugën për një të ardhme më të ndritur.

Fuqizimi i të rinjve përmes pjesëmarrjes në proceset politike ishte një tjetër rekomandim kyç. Programet kulturore dhe ato të shkëmbimit, me ç'rast ata mund të përjetojnë perspektiva të ndryshme dhe të kuptojnë historitë e tyre të përbashkëta, u panë si ura që lidhin ndasitë. Së fundi, diskutimet e hapura që pranojnë si triumfet ashtu edhe vështirësitë e së kaluarës ishin të nevojshme për të krijuar një kuptim të balancuar të historisë së tyre.

Biseda më pas kaloi te heronjtë, ku grupi njohu figurat tradicionale të rezistencës si Adem Jashari dhe Skënderbeu. Megjithatë, fokusi i tyre u zgjerua për të përfshirë një gamë më të gjerë të heronjve. Avokueset e të drejtave të grave: Pjesëmarrësit theksuan rolin kritik të grave në historinë e Kosovës, duke përmendur figura si aktivistet Motrat Qiriazit dhe avokueset e paqes. Një vajzë e re theksoi, “halla ime është heroina ime sepse në kohë të vështira ajo u ngrit dhe protestoi për arsim më të mirë”. “Nënat e Kosovës janë heroinat e mia dhe të gjitha heroinat tona, për gjithçka që bënë gjatë gjithë kohës, në të gjitha periudhat”, tha një prej tyre. Një pjesëmarrës tjetër shtoi, “Për mua një grua është heroinë, qoftë ajo nëna, motra, vajza, gjyshja...” “gratë pa dyshim janë heroina,” theksoi një tjetër.

Figura të tjera nga fushat e ndryshme: Arti dhe sporti u njohën si aspekte të rëndësishme të identitetit kosovar. Njëri nga ta përmendi, Mirush Kabashin, një aktor shqiptar, që e cilësoi si një hero në fushën e artit, ndërsa kampionja e xhudos, Majlinda Kelmendi, u festua për arritjet e saj sportive. Ky theksim në një përkufizim më gjithëpërfshirës të heroizmit sfidoi fokusin tradicional te figurat e kohës së luftës. Grupi, gjithashtu njohur rëndësinë e pranimit të kontributeve të të gjithë atyre që formuan historinë e Kosovës.

Teksa biseda po shkonte drejt fundit, një ndjenjë shprese mbushi dhomën. Këta të rinj kosovarë, edhe pse e pranonin kompleksitetin e së kaluarës së tyre, ishin të vendosur për të formuar një të ardhme të ndërtuar mbi mirëkuptimin, ndjeshmërinë dhe trashëgiminë e pasur të kulturës së përbashkët. Zërat e tyre, të bashkuar në aspiratat e tyre për paqe, ofruan një paraqitje të shkurtër të një Kosove më gjithëpërfshirëse në horizont. Kur u fokusuan në të mësuarit nga e kaluara, ata përmendën rëndësinë e:

Mendimit Kritik: Pjesëmarrësit theksuan rëndësinë e nxitjes së të menduarit kritik për të vënë në dyshim narrativat historike dhe për të shmangur injorancën.

Refuzimi i Nacionalizmit: Ata shprehën krenarinë për identitetin e tyre shqiptar, por theksuan nevojën për të shikuar përpara dhe për të kuptuar të tjerët, duke refuzuar nacionalizmin dhe mentalitetin viktimizues.

Përgjegjësia personale: Të rinjtë inkurajoheshin të merrnin iniciativa dhe përgjegjësi për të fuqizuar veten dhe të tjerët, në vend që të fajësonin brezat e vjetër për narrativat e tyre.

Takimet ndërpersonale dhe ndërkulturore janë të rëndësishme.

Ndryshimi i perceptimeve: Nëpërmjet ndërveprimeve ndërkombëtare, pjesëmarrësit kuptuan natyrën e përhapur të tregimeve të caktuara dhe rëndësinë e përvojave personale në ndryshimin e perceptimeve.

Adresimi i keqkuptimeve: Një pjesëmarrës ndau përvojën e tij në një nga takimet në Beograd ku korrigjuan keqkuptimet për shqiptarët që flisnin serbisht, duke theksuar rëndësinë e komunikimit të drejtpërdrejtë për të larguar stereotipet.

Disa nga rekomandimet e tyre ishin:

- Promovimi i aftësive të mendimit kritik dhe ekspozimi ndaj narrativave të ndryshme në edukim.
- Integrimi i programeve gjithëpërfshirëse të edukimit për paqen.
- Inkurajimi i raportimit të përgjegjshëm medial që vë në pah bashkëpunimin dhe përpjekjet për ndërtimin e paqes.
- Krijimin e mundësive për pjesëmarrjen e të rinjve në proceset politike.
- Mbështetja e programeve kulturore dhe shkëmbimit që nxisin të kuptuarit e historive të përbashkëta.
- Inkurajimi i diskutime të hapura duke pranuar si aspektet pozitive ashtu edhe ato negative të së kaluarës për të krijuar një pamje të ekuilibruar të historisë.
- Pranimi i historive komplekse: Inkurajimi i diskutimeve që njohin aspektet pozitive dhe negative të epokave të kaluara për të krijuar një kuptim të ekuilibruar të historisë.

Një vështrim drejt së ardhmes: Ky diskutim me fokus grupin zbuloi një brez të rinjsh kosovarë që po luftonin me historinë e tyre komplekse. Ata përpiqen të lëvizin përtej narrativave të thjeshtuara, duke nxitur mendimin kritik dhe mirëkuptimin ndëretnik për një të ardhme më gjithëpërfshirëse dhe paqësore.

Bibliografia

Malcolm, N. *Kosova, një histori e shkurtër*, 1998.

Tim Judah, *Kosova: Çfarë duhet të dijë secili*, 2008

Misha Glenny, *Historia e Ballkanit*, 2000

Milenko Vucetic, *Vllasi*, 1990

Johan Galtung, <https://www.galtung-institut.de/wp-content/uploads/2014/11/Mini-Theory-of-Peace.pdf>

Lederach, John Paul. *Ndërtimi i Paqes: Pajtimi i Qëndrueshëm në Shoqëritë të Ndara*. Instituti i Paqes së Shteteve të Bashkuara, 1998.

https://en.wikipedia.org/wiki/1974_Yugoslav_ConstitutionInterviews

<https://autostradabiennale.org/venues/the-national-library-of-kosovo/>

Intervistat:

Azem Vllasi, politikan në pension dhe avokat, 28.05.2024

Kaqusha Jashari, inxhinierë dhe politikane në pension, 29.05.2024

Dr. Exhlale Dobruna Salihu, profesoreshë e arkeologjisë në pension, 29.05.2024

Dr. Ramadan Ilazi, kryetar i Qendrës Kosovare për Studime të Sigurisë, the melues i Institutit Kosovar për Paqe, studiues për paqe, 11.04.2024

Dr. Vjollca Krasniqi, Profesoreshë e Sociologjisë, aktiviste dhe feminist, 15.06.2024

Aferdita Sylaj Shehu, kryetare e OJQ-së Ndërtimi i Komunitetit të Mitrovicës, Mitrovicë, më 06.06.2024

Dr. Kushtrim Koliqi, professor dhe regjisor teatri, drejtor i OJQ INTEGRA dhe Festivalit MireditaDobardan, Prishtinë, më 11.06.2024

Nexhat Ismaili, kryetar i OJQ Aksioni kundër dhunës dhe Ndërtimi i Paqes – ANP, Gjilan, më 10.06.2024

Lulzim Hoti, drejtor i OJQ 7 Arte, Mitrovicë, më 10.06.2024

Diskutim me focus grupin me shtatë të rinj në Prishtinë, 24.05.2024

^[1] https://en.wikipedia.org/wiki/1974_Yugoslav_Constitution

^[2] Noel Malcom, “Kosova, një histori e shkurtër”, kapitulli 16 (1989)

^[3] Misha Glenny, “Historia e Ballkanit 1804-1999”, fq.579 (2001)

^[4] Milenko Vucetic, VLLASI (1990)

^[5] Tim Judah, “Kosova: Çfarë duhet të dijë secili” (2008)

^[6] Intervistë me Kaqusha Jashari (K.J) më 29.06.2024

^[7] Intervistë me Azem Vllasin, më 28.06.2024

^[8] Intervistë me Dr. Vjollca Krasniqi (V.K), profesoreshë dhe feministe

^[9] Noel Malcolm, Kosova, një histori e shkurtër, kapitulli 16 (1986)

^[10] Intervistë me Ramadan Ilazi (R.I), më 11.04.2024

^[11] <https://www.galtung-institut.de/wp-content/uploads/2014/11/Mini-Theory-of-Peace.pdf>

^[12] Johan Galtung, “Një Editorial”, Revista e Kërkimeve për Paqen 1, nr. 1 (mars 1964): 2

^[13] Paul Lederach, “Ndërtimi i Paqes: Pajtim i Qëndrueshëm në Shoqëritë e Ndara” (1997)

H O P E

**PJESA
PRAKTIKE**

Lidhje harmonie: Ndërtimi i urave përmes lidhjeve shoqërore

Fondacioni World Vision BH

Titulli i modulit	Lidhje harmonie: Ndërtimi i urave përmes lidhjeve shoqërore
Rezume – Përshkrimi i modulit	Qëllimi kryesor i këtij moduli është përgatitja e të rinjëve për jetë të pavarur përmes zhvillimit të aftësive jetësore që do u ndihmojnë atyre të kuptojnë potencialin që kanë dhe të përdorin racionalisht burimet e disponueshme, të identifikojnë rolin dhe rëndësinë e tyre dhe të përcaktojnë rolin e tyre në grup/shoqëri, të ndërtojnë më shumë marëdhënie cilësore dhe të tejkalojnë sfidat dhe ndasitë shoqërore. Moduli promovon veçanërisht zhvillimin e aftësive të caktuara jetësore dhe aftësive të nevojshme për ndërtimin e paqes, të tilla si:: · Aftësitë komunikuese · Të menduarit kritik · Menaxhimin e emocioneve · Marëdhëniet ndërpersonale Këto aftësi jetësore do të zhvillohen përmes një serie punëtorisësh të menduara për të rinjtë. Përgjatë këtij moduli, pjesëmarrësit do të kenë mundësinë të rrisin njohuritë dhe aftësitë e tyre përmes 3 punëtorive primare të fokusuara në ndërtimin e lidhjeve shoqërore and thellimin e të kuptuarit të mënyrës se si ne e perceptojmë botën brenda dhe përreth nesh.
Synimet mësimore/objektivat e modulit	· Krijimi i marëdhënieve me bashkëmoshatarët e mjediseve të ndryshme shoqërore, nxitja e ndjesisë së solidaritetit dhe qëllimit të përbashkët në promovimin e paqes dhe bashkërendimit; · Të reflektuarit mbi përvojat personale dhe njohuritë e mbledhura gjatë pjesëmarrjes në aktivitetet për edukimin mbi paqen, identifikimi i hapësirave për rritje dhe zhvillim personal; · Zhvillimi i besimit dhe aftësive në përdorimin e teknikave të ndryshme për të shprehur mendimet, ndjenjat dhe idetë e ndërlidhura me paqen dhe konfliktin; · Rritja e komunikimit, empatisë dhe bashkëpunimit përmes ushtrimeve të përbashkëta dhe diskutimeve grupore.

Rezultatet e të mësuarit të këtij moduli	Në përfundim të këtij moduli, pjesëmarrësi do të jetë në gjendje të: · Risë të kuptuarit e parahistorisë (kulturës Starçevo) dhe mësimeve përmes të cilave pjesëmarrësit mund të mësojnë; · Nxisë bashkëpunimin me të tjerët; · Ngrisë vetëdijësimin mbi përparësitë e marëdhënieve paqësore; · Ngrisë vetëdijësimin mbi diversitetin në rajon; · Bëhet qytetar i përgjegjshëm i vendit ku jeton.
Prapavija teorike/Qasja	Aftësitë jetësore janë një parakusht i rëndësishëm për të rinjtë sepse ato mund të sjellin ndryshime të qëndrueshme e të përrjetshme në sjellje. Treguesit shkencorë theksojnë se kur u jepet mundësia për të mësuar dhe zhvilluar aftësi të caktuara në një mjedis të përshtatshëm e nxitës, fëmijët dhe të rinjtë mundën në mënyrë serioze dhe të besueshme të menaxhojnë pozitivisht jetërat e tyre dhe të shërbejnë si burime të dobishme për shoqërinë, familjen dhe komunitetin. Aftësitë jetësore shkaktojnë ndryshime në sjellje sepse: Dituria nuk mjafton. Përvoja na tregon se rritja e vetëdijëimit dhe mbledhja e njohurive nuk mjafton për të shkaktuar ndryshime në sjellje. Edhe pse njerëzit mund të njohin dhe kuptojnë rreziqet, ata nuk mund të ndërmarrin vendime për ndryshime në sjellje në mënyrë që të zvogëlojnë rrezikun bazuar thjesht në njohuritë që kanë, nëse nuk i kanë edhe aftësitë për të nxitur vendimarrjen dhe zgjidhjen e problemeve. Dituria mund të ndikojë qëndrimet dhe vlerat, por vetëm aftësitë jetësore mund të ndryshojnë qëndrimet dhe vlerat dhe në mënyrë direkte të ndikojnë sjelljen. Informacioni (dituria) + aftësitë jetësore = ndryshime në sjellje. Qëndrimet dhe vlerat ndikojnë sjelljen tonë. Aftësitë jetësore ofrojnë mundësitë për të kuptuar dhe përvetësuar informacionin dhe për të reflektuar mbi qëndrimet. Përmes 'ushtrimit të aftësive' arrihet një ndjesi e shtuar e përgjegjësisë. Kur këto përpjekje nxiten në një mjedis mbështetës, shkaktojnë edhe ndryshimet në sjellje. Të tilla ndryshime në sjellje mund të shfaqen në kontekste të caktuara, por secila nga aftësitë mundet që po ashtu të adaptohet dhe aplikohet në shumë kontekste tjera – tani dhe në të ardhmen. Teori dhe hulumtime të shumta në fushat e edukimit, zhvillimit të fëmijës dhe sjelljes kanë ndihmuar në formësimin e të kuptuarit dhe qasjes ndaj të mësuarit të aftësive jetësore. Këto teori

	shpjegojnë se si sjellja formësohet përmes një kombinimi të ndërlikuar të proceseve biologjike, shoqërore e kognitive. Ne tashmë e dimë se si rriten fëmijët, si mësojnë dhe fitojnë njohuri, qëndrime e aftësi. Po ashtu, mund të kuptojmë më mirë se si stereotipet gjinore, prindërit, bashkëmoshatarët, familja, shkolla dhe të tjerët në komunitet dhe media e ndikojnë sjelljen e tyre. Secila aftësi jetësore mund të zhvillohet përmes një qasjeje që përbëhet nga gjashtë hapat e mëlutjeshëm: • Të kuptuarit e qartë të problemit dhe aftësisë së caktuar jetësore; • Ndërlidhja e rëndësisë së aftësive jetësore me vetë jetën e personit; • Të ushtruarit e aftësive në mjedise të sigurta dhe nxitëse • Aplikimi i aftësive jetësore në situata të jetës reale; • Të reflektuarit mbi përvojat e kaluara; • Forcimi i aftësive jetësore për përdorim të mëlutjeshëm. Përmes zhvillimit të aftësive që janë parakusht dhe nevojë për ndërtimin e paqes, parandalohen keqkuptimet, dhuna në shoqëri, paragjykimet dhe stereotipet. Të rinjtë nxiten të ndërmarrin një rol aktiv në shoqërinë ku jetojnë dhe të bëjnë ndryshime pozitive, të bëhen qytetarë të përgjegjshëm të vendit ku jetojnë.
Metodat e të mësuarit dhe mësimdhënës	• Brainstorming • Puna në grupe të vogla • Studimi i rasteve • Lojërat dhe thyesit e akullit • Të luajturit në role • Konsultimet dhe diskutimet
Përshkrimi i modulit në tërësi	Ky modul ka tri punëtori në kohëzgjatje prej 90 minutash. Për secilën punëtori janë planifikuar aktivitete të shumta në mënyrë që të sigurojmë qasje tërësore dhe përfshirëse. Të gjitha punëtoritë synojnë të ofrojnë shpjegime më të detajuara të koncepteve të caktuara apo situatave gjatë atkviteteve me pjesëmarrësit në grup. Parimisht, të tri punëtoritë synojnë të adresojnë temat të paragjyimeve, stereotipeve dhe diversitetit mes njerëzve, në mënyrë që të thellojnë të kuptuarit dhe të krijojnë lidhje shoqërore. Struktura e punëtorive është e ndërtuar nga përbërësit e mëposhtëm:

	· Prezantimi; · Lojëra fillestare; · Mësimet dhe ushtrimet thelbësore; · Lojëra qetësuese; · Sesion mbi reflektimet dhe reagimet. Në pjesën hyrëse të punëtorisë shpjegohen konceptet bazike mbi aftësitë jetësore që do të zhvillohen përgjatë modulit. Pjesa e dytë përmban dy lojëra fillestare sa për t'u siguruar që pjesëmarrësit të njohin njëri – tjetrin dhe që moderatorit të krijojë një hapësirë të sigurtë për punën e menduar. Pjesa e tretë përmban mësimet dhe ushtrime thelbësore me udhëzime të detajuara për moderatorët se si të ndërveprojnë me të rinjtë dhe përmes cilave aktivitete. Pjesa e katërt përmban 5 punëtori shtesë të cilat moderatorët mund t'i kombinojnë apo performojnë krahas me nevojat dhe maturitetin e grupit. Pjesa e pestë përmban lojërat qetësuese në mënyrë që pjesëmarrësit të mund të relaksohen dhe të marrin kohën e tyre për tu përgatitur për sesionin e reflektimeve dhe regjimeve. Pjesa e gjashtë dhe e fundit përmban pyetje udhëzuese për moderatorët në mënyrë që të mblidhen reflektimet dhe reagimet e pjesëmarrësve mbi temën, po ashtu për aktivitetet ose planet e ardhshme.
Vlerësimi i modulit	Punë në vend 80% Vlerësim i vazhdueshëm i njohurive të aplikuara 20%
Notimi i modulit	
Referencat dhe leximet thelbësore	<i>Misterije Starčevačke culture - Putovanje u neolit, 2024. Të qasshme tek: Starčevačka kultura Putovanje kroz neolit (heritagebih.com)</i>
Lexime shtesë	N/A
Referencat në ueb, revista, të tjera	N/A
Detaje të mëtutjeshme	N/A

Plani i mësimit të punëtorisë 1 – Pjesa e parë

Titulli i punëtorisë	Ne jemi të ngjashëm, të ndryshëm dhe të veçantë!
Synimet e punëtorisë	• Shtytja e pjesëmarrësve për të vlerësuar individualitetin e tyre dhe të rinjve tjerë po ashtu; • Zhvillimi i aftësisë së pjesëmarrësve për veprim individual dhe grupor; • Nxitja e ndjesisë së komunitetit; • Ndihma ndaj të rinjve në procesin e kërkimit të informacioneve personale; • Krijimi i vetë-koncepti dhe identiteti pozitiv; • Përmirësimi i të kuptuarit të lidhjeve shoqërore dhe bashkëjetesës paqësore; • Rritja e vetëdijes mbi diversitetin e rajonit;
Rezultatet e të mësuarit të punëtorisë	• Rritje e të kuptuarit të kulturës Starçevo dhe mësimëve përmes të cilave pjesëmarrësit mund të mësojnë; • Bashkëpunim i nxitur; • Rritje e vetëdijes mbi dobritë e marrëdhënieve paqësore;
Kohëzgjatja	90 minuta
Emri i autorit/es	Anesa Muhović, Fondacioni <i>World Vision BH</i> , Bosnia dhe Herzegovina
Forma/t e artit	· Teatër/Artet skenike
Pjesëmarrësit	· Max 25
Numri i moderatorëve të nevojshëm për grup	· 2
Metodat e të mësuarit dhe mësimdhënies	· Brainstorming · Puna në grupe të vogla · Studimi i rasteve · Lojërat dhe thyesit e akullit · Të luajturit në role · Konsultimet dhe diskutimet
Burimet dhe materialet	Moderator · Markerët · Lapsat · Fletët e punës për pjesëmarrësit (Letra A4 me pyetje të printuara)

	· Flipchart · Tregim/tekst rreth kulturës Starçevo · Kartat e personazheve me role të ndryshme dhe histori të shkurtra
STRUKTURA E PUNËTORISË	
Hyrje	Kohëzgjatja: 90 Minuta Në punëtorin <i>Ne jemi të ngjashëm, të ndryshëm dhe të vepantë</i>, pjesëmarrësit do të njihen me spektrin e dallimeve individuale që ekzistojnë mes anëtarëve të grupit dhe mënyrat se si këto dallime duhet të respektohen dhe pranohen. Ata po ashtu do të kuptojnë rolin dhe rëndësinë e identitetit të tyre dhe identitetit të grupit dhe të njihen me kulturën Starçevo.
Lojëra fillestare fizike dhe zanore	Kohëzgjatja: 10 minuta Ushtrime 1. Thyerësi njoftues i akullit 'Loja e emrit'
Mësime thelbësore me ushtrime dhe temë kryesore	Kohëzgjatja: 60 minuta Ushtrimet: 2. Ne jemi të ngjashëm, të ndryshëm dhe të veçantë! (15 minuta) 3. Tregim rreth kulturës Starçevo (25 minuta) 4. Ecje empatie (20 minuta)
Qetësim	Kohëzgjatja: 5 Minuta Ushtrimi: 5. Mindfulness – Ji në moment
Reflektime dhe reagime	Kohëzgjatja: 15 Minuta Ushtrimi: 6. Reflektime dhe reagime
Shtojcat	N/A
Burimet dhe leximet thelbësore	1. <i>Misterije Starçevačke culture - Putovanje u neolit, 2024.</i> Të qasshme tek: Starçevačka kultura Putovanje kroz neolit (heritagebih.com)
Vlerësimi i punëtorisë nëse është i aplikueshëm	N/A

Plani i mësimi të punëtorisë 1 – Pjesa dy

Emri i ushtrimit	Hyrje
Numri i ushtrimit	N/A
Synimet e ushtrimit	· Të ofrohet mundësia që fasilitatorët ta prezantojnë veten para pjesëmarrësve · Të mundësohet një prezantim i punëtorisë apo mësimi nga moderatori · Të prezantohet rregullat bazë
Fokusi i ushtrimit	I ulët
Energjia e ushtrimit	E ulët
Materialet e përdorura	Asnjë
1. Fasilitatorët prezantojnë veten dhe i urojnë mirëseardhje secilit. 2. Moderatori prezanton punëtorin – shih tek Shënim për moderatorin më poshtë. 3. Në bashkëpunim me pjesëmarrësit, moderatori vendos rregullat bazë për grupin (p.sh. mos përdorni telefonët apo laptopët gjatë punëtorisë, dëgjojeni me vëmendje të tjerët, etj.) 4. Moderatori prezanton ushtrimin e parë. Shënim për moderatorin: Kjo punëtori mund të realizohet në disa hapa, përgjatë të cilëve secili pjesëmarrës do të ketë mundësi që përmes përmbajtjeve dhe shembujve nga jeta e përditshme, të kuptojnë se sa ndryshojnë apo nuk ndryshojnë nga të tjerët, në aspektin e pëlqimeve, shprehive, aftësive, ndjenjave dhe në fund, në të gjitha këto aspekte së bashku. Një aspekt veçanërisht i rëndësishëm i këtij procesi është përjetimi i pranimi të niveleve dhe llojeve të ndryshme të ngjashmërive dhe dallimeve që ndërthuren me njëra – tjetrën, duke krijuar kështu një rrjet ku individualiteti zë vend. Këtu, është thelbësore që t’iu kujtohen pjesëmarrësve dallimet themelore gjinore dhe më vonë përgjatë punëtorisë të shihet se në çfarë mase e përcaktojnë identitetin e pjesëmarrësve këto dallime. Udhëheqja e grupit është pjesërisht proces i vënies së pritshmërive, rutinës dhe aftësive që lejojnë fëmijët dhe të rinjtë të punojnë duke u mbështetur tërësisht tek vetja, grupi apo partneri i tyre. Ndër të tjera, ata duhet të mësojnë të respektojnë veten dhe të tjerët, të marrin vendime, të ulin tonin e zërit, të respektojnë rregullat e sjeljes në grup, të përdorin materialet, etj. Për të arritur këtë, duhet që fillimisht të sigurohemi që ata të respektojnë veten dhe të tjerët. Roli i moderatorit është që qartësisht të demonstrojë, përmes gjithçkaje që thotë dhe bën, se dallimet dhe ngjashmëritë duhet të jenë barabartë të pranuar për shkak se të dyja janë pjesë e veçantisë së secilit individ. Është shumë e rëndësishme që t’iu mësohet pjesëmarrësve që të kujdesen për të tjerët dhe të pranojnë kujdesin e të tjerëve për ta. Ne duhet ti mësojmë ata që të kontributojnë, të duan të	

kontribuojnë. Të qenit pjesë e një grupi do të thotë të jesh i nevojshëm, njësoj sikur të pasurit nevojë për dikë dhe të besuarit se ka diçka vitale në kontributin që mund të japësh. Secili pjesëmarrës mund të kontribuojë në shumë mënyra në kujdesin ndaj të tjerëve – duke dëgjuar dhe reaguar në mënyrë të duhur dhe të vëmendshme, duke shfaqur interes për ndjenjat dhe prespektivën e të tjerëve dhe duke zhvilluar aftësitë empatike.

Përveç kësaj, kjo punëtori do t'iu jap atyre mundësinë që ta prezantojnë veten me kulturën Starçevo, të dëgjojnë shkurtimisht karakteristikat e kësaj kulture, mënyrës së jetesës, së punës, bashkëpunimit, në mënyrë që të mund të tërheqin paralele dhe të definojnë shembuj pozitivë që mund t'i përdorin në botën moderne.

Termet kyç	<i>Bashkëpunimi, kujdesi, empatia, kultura Starçevo</i>
-------------------	---

Emri i ushtrimit	Thyerësi njoftues i akullit ' Loja e emrit '
Numri i ushtrimit	1
Synimet e ushtrimit <i>Listoni me bullet points.</i>	· Krijimi i hapësirës në mënyrë që pjesëmarrësit të njohin njëri - tjetrin · Dhënia e ndihmës për të krijuar atmosferë të sigurtë e të rehatshme në grup
Fokusi i ushtrimit	Mesatar
Energjia e ushtrimit	E ulët
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet	
1. Moderatori ua kërkon pjesëmarrësve që të formojnë një rreth. 2. Personi i parë e thotë emrin e tij/saj dhe një mbiemër që fillon me të njëjtën shkronjë sikur emri i tyre (p.sh. Silly Sarah). Personi i radhës përsërit emrat dhe mbiemrat paraprak dhe i shton në fund edhe të tijin/sajin. Kjo vazhdon në gjithë rrethin.	
Termet kyç të përdorur	Thyes akulli, prezantim/njohje

Emri i ushtrimit	Ne jemi të ngjashëm, të ndryshëm dhe të veçantë!
Numri i ushtrimit	2
Synimet e ushtrimit	· Nxitja e ndjesisë së komunitetit dhe përkatësisë në grup · Dhënia e ndihmës për të rinjtë në procesin e kërkimit për të dhënat personale · Ngritja e vetëdijes për diversitetin e rajonit

Fokusi i ushtrimit	Mesatar												
Energjia e ushtrimit	Mesatare												
Materialet e përdorura	Fleta A4 me emra të printuar Lapsa												
Udhëzimet	Pas kësaj pjese, moderatori u kërkon pjesëmarrësve që të ulen nëpër ulëset e tyre dhe të fillojnë një diskutim bazuar në pyetjet e mëposhtme: · Çka keni mësuar nga ky prezantim? · A ka diçka që të lidhë ty me të tjerët? · A ka ndonjë dallim që të pëlqen veçanërisht? · Cilat janë ngjashmëritë më të mëdha? · Çka na tregon kjo të gjithë neve? <i>Letër A4 me pyetjet e printuara</i> <table><tr><td>Kush është majtak?</td><td>Kush është nga Sebria?</td><td>Kujt i pëlqejnë ëmbëlsirat?</td><td>Kujt i pëlqejnë lojërat kompjuterike?</td></tr><tr><td>Kush preferon të shohë filmat në shtëpi, në vend se të shkojë në kinema?</td><td>Kush e tejkalon mëngjesin?</td><td>Kush është nga Kosova?</td><td>Kush ka dy ose më shumë vëllezër e motra?</td></tr><tr><td>Kush është nga Bosnja dhe Hercegovina?</td><td>Kush ka një kafshë shtëpitake?</td><td>Kush i ka sytë e kaltërt?</td><td>Kush ka më shumë se 2 palë këpucë me vete?</td></tr></table>	Kush është majtak?	Kush është nga Sebria?	Kujt i pëlqejnë ëmbëlsirat?	Kujt i pëlqejnë lojërat kompjuterike?	Kush preferon të shohë filmat në shtëpi, në vend se të shkojë në kinema?	Kush e tejkalon mëngjesin?	Kush është nga Kosova?	Kush ka dy ose më shumë vëllezër e motra?	Kush është nga Bosnja dhe Hercegovina?	Kush ka një kafshë shtëpitake?	Kush i ka sytë e kaltërt?	Kush ka më shumë se 2 palë këpucë me vete?
Kush është majtak?	Kush është nga Sebria?	Kujt i pëlqejnë ëmbëlsirat?	Kujt i pëlqejnë lojërat kompjuterike?										
Kush preferon të shohë filmat në shtëpi, në vend se të shkojë në kinema?	Kush e tejkalon mëngjesin?	Kush është nga Kosova?	Kush ka dy ose më shumë vëllezër e motra?										
Kush është nga Bosnja dhe Hercegovina?	Kush ka një kafshë shtëpitake?	Kush i ka sytë e kaltërt?	Kush ka më shumë se 2 palë këpucë me vete?										

	Kujt i pëlqen çaji më shumë kafeja?	Kush është introvert?	Kush është nga Greqia?	Kujt i pëlqen dimri më shumë se vera?
	Kush flet tri e më shumë gjuhë?	Kush është nga Mali i Zi?	Kujt i pëlqejnë lulet?	Kush ka tatuazhe?
Termtat kyç të përdorur	Komuniteti, diversiteti			

Emri i ushtrimit	Historia e kulturës Starçevo
Numri i ushtrimit	3
Synimet e ushtrimit <i>Listoni me bullet points.</i>	· Të njihen pjesëmarrësit me kulturën Starçevo · Të krijohet hapësirë për diskutim rreth mësimave që mund t'i nxjerrim nga e kaluara
Fokusi i ushtrimit	Mesatar
Energjia e ushtrimit	Mesatare
Materialet e përdorura	Tregim/tekst rreth kulturës Starçevo Flipchart Markerë
Udhëzimet	
Moderatori ua kërkon dy ose tre pjesëmarrësve që ta lexojnë me zë të lartë tekstin që flet rreth kulturës Starçevo. Pas mësimit mbi kulturën Starçevo, moderatori nis një diskutim bazuar në pyetjet e mëposhtme: · Nga pikëpamja juaj, cilët janë shembujt pozitivë në kulturën Starçevo? · A mendoni se ka mësim që mund të nxjerrim nga kultura Starçevo? · A mund të mendoni rreth shembujve tjerë të kohërave të paqes apo shembuj pozitivë nga historia nga të cilët mund të nxjerrim mësim? Cilët janë këta dhe pse? Të gjitha përgjigjet mblidhen dhe shënohen në flip chart në mënyrë që pjesëmarrësit ti shohin dhe të marrin pjesë në diskutim.	
Termtat kyç të përdorur	E kaluara, shembujt, pikëpamja

Emri i ushtrimit	Ecja e empatisë
-------------------------	------------------------

Numri i ushtrimit	4
Synimet e ushtrimit	· Zhvillimi i empatisë dhe të kuptuarit e ndikimit të konfliktit në individë të ndryshëm
Fokusi i ushtrimit	Mesatar
Energjia e ushtrimit	Mesatare
Materialet e përdorura	Kartat e personazheve me role të ndryshme dhe histori të shkurtra
Udhëzimet	
Moderatori u jep secilit pjesëmarrës nga një kartë peresonazhi me një përshkrim të shkurtër të një personi të prekur nga një konflikt i caktuar. Shembujt e personazheve përfshijnë: · Një aktivist të ri që lufton për drejtësi klimatike. · Një pronar biznesi, jeta e të cilit varet nga nxjerrja e burimeve. · Një person në moshë që është dëshmitar i ndryshimeve që ndodhin në tokat tradicionale. · Investitor, qëllimi i vetëm i të cilit është që t'i kthehen paratë, pavarësisht se çfarë duhet. · Një gjysh i cili i ka rritur gjeneratat e familjes së tij në shtëpinë e tyre familjare, e cila së shpejti do të shkatërrohet si pjesë e procesit të gjentifikimit. · Një person i varur nga droga, rrugës për në qendrën rehabilituese, · Një beqar, baba i dy fëmijëve, i cili nuk arrin të gjejë punë sepse e ka trupin e mbuluar me tatuazhe, · Një vajzë rome e cila u përjashtua nga shkolla pa fajin e saj, por për shkak se dikush vendosi syzet e vjedhura në çantën e saj, · Një person në lëvizje (migrant) i cili nuk arrin të gjejë strehim sepse komuniteti vendas nuk i beson që ai mund të kryejë pagesën. Pjesëmarrësit duhet të marrin kohën e tyre dhe të ecin përreth dhomës duke menduar për personazhin e tyre, për mënyrën se si ndjehet, mendon apo ndërvepron me të tjerët. Moderatori i nxit ata që të përfshihen në biseda me personazhet e tjerë. Pas ecjes, moderatori i mbledh pjesëmarrësit në rreth për të ndarë përvojat e tyre rreth pyetjeve të mëposhtme: · Çfarë ndjesie ishte të qenit në këpucët e personazhit tuaj? · Çfarë mësuat rreth ndikimit që ka ajo nëpër të cilën po kalon personazhi juaj tek individët e tjerë? · Si mund të kontribuojë në ndërtimin e paqes të kuptuarit e këtyre pikëpamjeve?	
Termet kyç të përdorur	Loja në role, empatia

Emri i ushtrimit	Mindfulness – Ji në moment
Numri i ushtrimit	5
Synimet e ushtrimit <i>Listoni në bullet points.</i>	· Të promovojë relaks, ndërgjegjësim dhe mirëqenie emocionale tek të rinjtë
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E ulët</i>
Materialet e përdorura	Pajisje muzike Zërues Vjegëz të përgatitur online: 5 Minute Mindfulness Meditation (youtube.com)
Udhëzimet	
1. Moderatori u kërkon pjesëmarrësëve që të ulen rehatshëm në karriket e tyre apo në dyshe me dhe të mbështesin shpinën tek muri. 2. Moderatori udhëheq grupin në një sesion të shkurtër meditimi në mënyrë që t'i ndihmojë ata të relaksohen dhe rifokusohen duke vënë sesionin e meditimit nga vjegëza në vazhdim: 5 Minute Mindfulness Meditation (youtube.com)	
Termtat kyç të përdorur	Ndërgjegjësimi, prezenca, fokusi

Emri i ushtrimit	Reflektimet dhe reagimet
Numri i ushtrimit	6
Synimet e ushtrimit	· Të ofrohet mundësia që pjesëmarrësit të ndajnë mendimet dhe ndjenjat e tyre në raport me mësimin dhe përvojën e tyre me të · Të planifikohet për punëtorin apo serinë e punëtorive në vazhdim
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët tek i lartë</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E ulët</i>
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet	

1. Pjesëmarrësit ulen në formë rrethi. 2. Moderatori fillon me sesionin e reflektimeve dhe reagimeve duke shtruar pyetjet e mëposhtme: · Çka iu përleu më së shumti tek punëtorja? · Çka mësuat nga punëtorja? · Si mendoni se do vini në shfrytëzim në të ardhmen të gjitha ato që i mësuat sot? · Për çfarë do donit të mësonit më shumë dhe si?	
Termet kyç të përdorur	Reflektim

Plani i mësimit të punëtorisë 2 – Pjesa Një

Titulli i punëtorisë	Pranimi i diversitetit
Synimet e punëtorisë	• Vetëdijësimi mbi çka i ndikon pikëpamjet e ndryshme • Vetëdijësimi se frika nga e ndryshmja nënkupton mospranim • Të mësuarit se si të pranojmë dallimet • Përmirësimi i të kuptuarit të lidhjeve shoqërore dhe bashkëjetesës në paqe • Ngritja e vetëdijes mbi diversitetin e rajonit
Rezultatet e mësimit të punëtorisë	• Zhvillimi i të kuptuarit të kulturës Starçevo; • Përmirësimi i të kuptuarit të tjerët; • Përmirësimi i procesit të të pranuarit të ndryshmen dhe tjetrën; • Nxitja e bashkëpunimit; • Ngritja e vetëdijes mbi dobite e marrëdhënieve paqësore.
Kohëzgjatja	90 minuta
Emri i autorit	Anesa Muhović, Fondacioni <i>World Vision BH</i> , Bosnja dhe Hercegovina
Format e artit	· Teatër/artet skenike
Pjesëmarrësit	· Numri maksimal i pjesëmarrësve është 25
Numri i moderatorëve të nevojshëm për grup	· 2

Metodat e të mësuarit dhe mësimdhënies	· Brainstorming · Puna në grupe të vogla · Studimi i rastit · Lojëra dhe thyes akulli · Loja në role · Konsultime dhe diskutime
Burimet dhe materialet	Moderatori · Letër për shënime · Markerë · Skriptë mbi konfliktin mjedisor
STRUKTURA E PUNËTORISË	
Hyrje	Kohëzgjatja: 90 Minuta Punëtorja <i>Pranimi i diversitetit</i> shërben për të kuptuar diversitetin si pasuri, jo si kërcënim. Duke shpjeguar kuptimin e perceptimit, ne mund t'u qasemi të tjerëve që nuk mendojnë njësoj si ne.
Lojëra fillestare fizike dhe vokale	Kohëzgjatja: 20 minuta Ushtrimet 1. Akullthyesi njoftues 'Dy të vërteta dhe një gënjeshtër'
Mësimi bazë me ushtrime the temë kryesore	Kohëzgjatja: 50 Minuta Ushtrimet 2. Histori e kulturës Starçevo (15 minuta) 3. Zemërimi i natyrës (35 minuta)
Relaksim	Kohëzgjatja: 5 minuta Ushtrimet 4. Rrethi i mirënjohjes
Reflektime dhe reagime	Kohëzgjatja: 15 Minuta Ushtrimet 5. Reflektim dhe reagim
Shtojcat	N/A

Burimet dhe leximet esenciale	N/A
Vlerësimi i punëtorisë, nëse është i aplikueshëm	N/A

Plani i mësimit të punëtorisë 2 – Pjesa Dy

Emri i ushtrimit	Hyrje
Synimet e ushtrimit	· Të ofrojë mundësi për fasilitatorët që të prezantojnë veten tek pjesëmarrësit · T'i ofrojë pjesëmarrësve një prezantim të punëtorisë dhe mësimit nga moderatori · Të prezantojë rregullat bazë
Fokusi i ushtrimit	I ulët
Energjia e ushtrimit	E ulët
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet	
Fasilitatorët prezantojnë veten dhe i urojnë mirëseardhje gjithësecilit. 2. Moderatori bën një prezantim të punëtorisë – shih Shënime për moderatorin më poshtë. 3. Në bashkëpunim me pjesëmarrësit, moderatori vendos rregullat bazë për grupin (p.sh. mos përdorni telefonë dhe laptopë gjatë punëtorisë, dëgjojeni me vëmendje të tjerët, etj.) 4. Moderatori prezanton ushtrimin e parë. Shënim për moderatorin: Që nga fillimi i jetës, ne rretohemi nga njerëz të tjerë dhe krijojmë raporte me ta. Bota jonë është ndërtuar nga ndërveprimi me të tjerët. Përmes këtij ndërveprimi, ne formojmë një imazh për veten dhe të tjerët. Nganjëherë kjo është sfiduese sepse të tjerët janë të ndryshëm nga ne dhe është e vështirë për neve që të pranojmë diçka që nuk është si ne dhe që nuk përshtatet me vlerat tona, me një person që ka pikëpamje tjetër. Për të pasur ndërveprim të suksesshëm me të tjerët ne duhet të jemi në gjendje t'i kuptojmë dhe pranojmë dallimet e tyre, njësoj sikurse presim që ata të na pranojnë neve ashtu siç jemi. Kjo është gjithmonë një marrëdhënie dy drejtimëshe. Secili nga ne sheh botën ndryshe dhe ne duhet të jemi në gjendje ta kuptojmë këtë. Dallimeve duhet t'iu qasemi si pasuri, jo si kërcënim, dhe është e papranueshme që të diskriminojmë apo përçmojmë të tjerët vetëm pse ata janë të ndryshëm nga ne. Secili ka të drejtën të shohë dhe bëjë jetë ndryshe, të ketë qëndrimet dhe vlerat e veta, por po ashtu të garantojë këtë të drejtë për të tjerët.	

Qëndrimet dhe opinionet tona bazohen në masë të madhe në perceptimin e gjërave që na ndodhin. Perceptimi (nga latinishtja *percipere* – për të kuptuar, njohur) përfaqëson procesin e formimit të përshtypjes mbi një fenomen, ngjarje, person apo objekt nga rrethina e dikujt. Perceptimi është provesi përmes të cilit truri organizon të dhënat e marra nga shqisa të ndryshme, i interpreton ato dhe e krijon një tërësi kuptimplote.

Çështja është që perceptimi i botës përcakton në masë të madhe jetën e një personi. Thënë më thjesht, të perceptuarit e botës dhe jetës është sikur të parit përmes syzeve. Nëse lentet e syzeve janë të kaltra, një person do të shohë gjithçka rreth tij me ngjyrë të kaltërt, dhe nëse ato janë të kuqe, një person do të shohë gjithçka me ngjyrë të kuqe. Prandaj, në përputhje me llojin e syzeve që dikush vë, e shohin edhe realitetin përreth.

Disa shohin vetëm problemet, varfërinë dhe gjitha gjërat negative në botë, përderisa të tjerët shohin përmbushjen, lumturinë dhe kënaqësinë në jetë. E tërë historia mbi perceptimin bazohet në faktin që jeta mund të jetë po aq madhështore e e rëndësishme sa dikush arrin ta bëjë atë. Njësoj, jeta mund të jetë e parëndësishme dhe e vogël. Detyrë e trurit është që të paraqesë stimujt në mënyrë më të mirë të mundshme në mënyrë që ne të kuptojmë realitetin.

Perceptimi nuk është ‘fotografi’ e realitetit objektiv, por interpretim i këtij realiteti. Ne i japim kuptim stimulit bazuar në njohurinë tonë primare, kujtimet, pritshmëritë, qëndrimet, motivet dhe përvojat tjera, po ashtu bazuar në personalitetin tonë. Perceptimet e njerëzve mbi të njetat situata objektive nuk kanë pse të jenë të njejta.

Një shembull i mirë i perceptimit ndryshe janë fotografitë ku mund të vërehen figura të ndryshme. Disa njerëz shohin vetëm dy persona të moshuar, të tjerët mund të vërejnë më shumë figura në fotografi.

Termat kyç të përdorur

Perceptimi, pikëpamjet, dallimet, pranimi

Emri i ushtrimit	Akullthyesi 'Dy të vërteta dhe një gënjeshtër'
Numri i ushtrimit	1
Synimet e ushtrimit <i>Listoni në bullet points.</i>	· Krijimi i hapësirës që pjesëmarrësit të njohin njëri - tjetrin · Dhënia e ndihmës për të krijuar një mjedis të sigurtë dhe të rehatshëm brenda grupit
Fokusi i ushtrimit	I lartë
Energjia e ushtrimit	E ulët
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet	
1. Moderatori u kërkon pjesëmarrësve që të formojnë një rreth. 2. Secili pjesëmarrës shpreh dy deklaratë të vërteta dhe një gënjeshtër rreth vetes. Grupi provon të hamendësojë se cila deklaratë është gënjeshtër.	
Termet kyç të përdorur	Akullthyes, hapësirë e sigurtë

Emri i ushtrimit	Historia e kulturës Starçevo
Numri i ushtrimit	2
Synimet e ushtrimit	• Njohja e pjesëmarrësve me kulturën Starçevo • Krijimi i hapësirës për diskutim rreth mësimave që mund të nxjerrim nga e kaluara
Fokusi i ushtrimit	Mesatar
Energjia e ushtrimit	Mesatare
Materialet e përdorura	Histori/tekst rreth kulturës Starçevo Flipchart Markerë
Udhëzimet	
Moderatori ua kërkon dy apo tre pjesëmarrësve që të lexojnë me zë të lartë një tekst mbi kulturën Starçevo, me theks mbi ekonominë, mënyrën e jetesës dhe organizimin shoqëror. Pas mësimi mbi përbërësit e kulturës Starçevo, moderatori nis një diskutim bazuar në pyetjet e mëposhtme: · Nga pikëpamja juaj, cilat janë dallimet kryesore mes karakteristikave të kulturës Starçevo dhe karakteristikave të botës në të cilën jetojmë sot?	

- Nga gjërat që dëgjuat, cilët janë shembujt pozitivë që vëreni në kulturën Starçevo?
- A mendoni se ka mësimet që mund të nxjerrim nga kultura Starçevo?
- A mund të mendoni për kohëra tjera paqësore apo shembuj pozitivë nga historia nga të cilët mund të nxjerrim mësimet? Cilët janë këta dhe pse?

Të gjitha përgjigjet mbledhen dhe shkruhen në flipchart në mënyrë që pjesëmarrësit ti shohin dhe të marrin pjesë në diskutimin e mëtutjeshëm.

Termat kyç të përdorur	E kaluara, mësimet e nxjerra
-------------------------------	------------------------------

Emri i ushtrimit	Zemërimi i natyrës
Numri i ushtrimit	3
Synimet e ushtrimit	• Të ndihmohen pjesëmarrësit për të kuptuar që me secilën situatë mund të merremi në mënyra të ndryshme • Vetëdijësimi mbi qasjet e ndryshme në zgjidhjen e çështjeve
Fokusi i ushtrimit	I lartë
Energjia e ushtrimit	E ulët
Materialet e përdorura	Skriptë mbi konfliktin mjedisor
Udhëzimet	
Moderatori u kërkon 5 pjesëmarrësve që të paraqiten vullnetarë për të përgatitur një lojë të shkurtër teatrale në linjë me skriptën e dhënë. Moderator mund të sugjerojë që këta vullnetarë të jenë nga ata që kanë një prirje për artet dramatike, për të recituar dhe treguar ngjarje, e po ashtu edhe për të përgatitur performancën e shkurtër. <i>Titulli: "Zemërimi i natyrës"</i> <i>[Skena është vendosur me dy zona të dallueshme: njëra anë paraqet një pyll të paprekur me pemë dhe jetë të egër, ana tjetër paraqet shenja të shpyllëzimit dhe aktivitetit industrial. Cicërimat e zogjve kalojnë në zhurma të makinerive.]</i> <u>Karakteret:</u> <i>Tregimtari</i> <i>Nëna natyrë (NN) -Një figurë mistike, e menqur që përfaqëson botën natyrore.</i> <i>Logan (L) – Një sharrëxhi, nxitur nga nevojat ekonomike.</i> <i>Ella (E) – Një aktiviste mjedisore, pasionante për të mbrojtur natyrën.</i> <i>Chief (C) – Udhëheqës komuniteti indigjen, mbrojtës i pyllit.</i>	

*[Skena 1: Konflikti fillon]**[Nëna Natyrë qëndron në mes të skenës dhe i drejtohet publikut.]*

NN: “Një kohë, kjo tokë ishte pronë e jetës, kumbuese dhe e lirë. Por tash, pëshpërimat e konfliktit janë gjithnjë e më të larta dhe jehojnë përmes pemësh.”

[Logani hyn në anën industriale dhe në dorë mban një sharrë. Ella dhe Shefi hyjnë në anën e pyllit me një pamje të shqetësuar.]

L: “Neve na duhet kjo tokë për punë dhe progres. Pemët janë thjesht burime që presin të shfrytëzohen.”

E: “Logan, këto pemë janë më shumë se dru. Ato janë mushkëritë e planetit, shtëpi e krijesave të panumërta.”

C: “Të parët tanë kanë jetuar në harmoni me këtë pyll për gjenerata të tëra. Ai na siguron neve gjithçka që na duhet. Shkatërrojeni atë dhe na keni shkatërruar neve.”

L: “Unë i kuptoj shqetësimet tua, por njerëzve u duhet të ushqejnë familjet e tyre. Neve na duhet zhvillim.”

E: “Zhvillim me çfarë çmimi? Sapo ky pyll të jetë zhdukur, ai nuk ka për tu kthyer më. Na duhet të gjejmë një baraspeshë.”

NN: “Britmat e dheut dhe kërkesat e njerëzimit. A mund të gjejnë një mes këto?”

[Skena 2: Përplasja]

[Zëri i sharrës dhe pemëve që bien dëgjohej më fort. Ella rri para një peme, duke u përpjekur të ndalojë Loganin.]

E: “Unë nuk kam për të të lënë ta shkatërrosh këtë. Ka mënyra tjera për të krijuar vende pune pa e shkatërruar botën tonë.”

L: “Largohu, Ella. Ky është progres!”

C: “Progresi është i pakuptimtë nëse sjellë gremisjen tonë. Respektojeni tokën dhe ajo ka për të na ushqyer të gjithëve.”

[Logan heziton dhe ulë sharrën e tij.]

L: “Çfarë mund të bëjmë atëherë? Si mund ti balancojmë nevojat tona?”

C: “Dëgjojeni urtësinë e tokës. Puno me neve, jo kundër nesh.”

NN: “Në unitet ka fuqi. Në kuptueshmëri ka paqe. Toka mund të kujdeset për të gjithë nëse zgjedhim me mençuri.”

[Skena 3: Gjetja e një zgjidhjeje]

Skena e fundit duhet të krijohet dhe shkuhet nga pjesëmarrësit. Pjesëmarrësit duhet të gjejnë zgjidhje për konfliktin e krijuar.

Vullnetarët përgatisin dhe luajnë një skenë të shkurtër teatrale përderisa pjesëmarrësit e tjerë shikojnë.

Pas përfundimit, moderatori ndan pjesëmarrësit në dy apo tri grupe dhe u kërkon që të definojnë

skenën e fundit, të tretën, në mënyrë që konflikti të zgjidhet në mënyrë paqësore. Kjo lojë e shkurtër thekson konfliktin mbi burimet natyrore dhe mjedisit, duke nënvizuar rëndësinë e bashkëpunimit dhe zgjidhjeve të qëndrueshmes.

Grupi prezanton dhe luan zgjidhjet e tyre alternative dhe diskutojnë dallimet dhe rezultatet kryesore të sugjerimeve të tyre.

Termet kyç të përdorur	Konflikti, zgjidhja, mjedisi, burimet
-------------------------------	---------------------------------------

Emri i ushtrimit	Rrethi i mirënjohjes
Numri i ushtrimit	4
Synimet e ushtrimit	Promovon relaksimin, ndërgjegjësimin dhe mirëqenien emocionale mes të rinjëve
Fokusi i ushtrimit	Mesatar
Energjia e ushtrimit	E ulët
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet	
1. Moderatori u kërkon pjesëmarrësve të ulen në formë rrethi dhe secili nga ta të shprehë diçka për të cilën është mirënjohës. Kjo nxit një ndjenjë pozitiviteti dhe vlerësimi.	
Termet kyç të përdorur	Mirënjohja, pozitiviteti, ndërgjegjësimi

Emri i ushtrimit	Reflektim dhe reagim
Numri i ushtrimit	5
Synimet e ushtrimit	- Të ofrojë mundësinë të pjesëmarrësit të shprehin mendimet dhe ndjenjat e tyre në raport me mësimin dhe mënyrën se si e përjetuan atë - Të planifikohet për punëtorin apo serinë e punëtorive të ardhshme
Fokusi i ushtrimit	I ulët tek i lartë
Energjia e ushtrimit	E ulët
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet	

1. Pjesëmarrësit ulen në formë rrethi. 2. Moderatori nis sesiioni e reflektimit dhe reagimit duke shtruar pyetjet e mëposhtme: · <i>Çfarë iu pëlqeu më së shumti tek punësoria?</i> · <i>Çfarë mësuat nga punësoria?</i> · <i>Si mendoni se do t'i vini në shfrytëzim në të ardhmen gjërat që mësuat sot?</i> · <i>Për çfarë do të donit të mësonit më shumë dhe si?</i>	
Termet kyç të përdorur	Reflektim, përshtypje

Plani i mësimit të punëtorisë 2 – Pjesa Një

Titulli i punëtorisë	Paragjykimet dhe stereotipet
Synimet e punëtorisë	• Të rrisë ndërgjegjësimin për imazhin që kemi mbi veten dhe të tjerët • Të rrisë ndërgjegjësimin për paragjykimet dhe stereotipet që kemi • Të rrisë ndërgjegjësimin për dëmet që sjellin paragjykimet dhe stereotipet • Të përmirësojë të kuptuarit e lidhjeve shoqërore dhe bashkëjetesën në paqe • Të rrisë ndërgjegjësimin për diversitetin e rajonit
Rezultatet e të mësuarit të punëtorisë	• Të përmirësojë që kuptuarit e kulturës Starçevo dhe mësimeve që pjesëmarrësit mund të nxjerrin prej saj • Të përmirësojë krijimin e raporteve me të tjerët • Të bëhemi më të ndërgjegjshëm për dallimet mes nesh dhe pasurinë që ato sjellin • Të nxisë bashkëpunimin • Të rrisë ndërgjegjësimin për dobitë e marrëdhënieve paqësore
Kohëzgjatja	90 minuta
Emri i autorit	Anesa Muhović, <i>Fondacioni World Vision BH</i> , Bosnja dhe Hercegovina
Format e artit	• Teatër • Poçari • Art skenik
Pjesëmarrësit	• Numri maksimal i pjesëmarrësve është 25
Numri i moderatorëve të nevojshëm për një grup	2
Metodat e të mësuarit dhe	• Brainstorming

mësimdhënies	• Puna në grupe të vogla • Studimi i situatave • Lojërat dhe akullthyesit • Loja në role • Konsultimet dhe diskutimet
Burimet dhe materialet	Moderatori · Histori të poçarisë së kulturës Starçevo me shembuj të copëzave nga ajo kohë · Argjilë · 2 bobina balte · Ujë · Tregimi 'Legjenda e amerikanëve vendas mbi ngjyrat' printuar në 10 kopje · Paisje për muzikë · Zërues · Letra · Lapsa · Flipchart
STRUKTURA E PUNËTORISË	
Hyrje	Kohëzgjatja: 90 Minuta Kjo punëtori quhet <i>Paragjykimet dhe Stereotipet</i>. Pjesëmarrësit do të përjetojnë etiketimin e dorës së parë, duke shqyrtuar paragjykimet dhe stereotipet personale dhe mënyrat e ndërtimit të opinioneve rreth individëve të një grupi të caktuar.
Lojëra fillestare fizike dhe vokale	Kohëzgjatja: 10 minuta Ushtrimet 1. Akullthyesi njohës 'Ulëset e muzikës'
Mësime thelbësore me ushtrime dhe temë kryesore	Kohëzgjatja: 70 Minuta Ushtrimet 2. Poçaria e kulturës Starçevo (45 minuta) 3. Legjenda e vendasve amerikan mbi ngjyrat (25 minuta)
Relaksim	Kohëzgjatja: 5 Minuta Ushtrimet

	4. Rrethi i shtrinë
Reflektim dhe reagim	Kohëzgjatja: 10 Minuta Ushtrimi 5. Reflektim dhe reagim
Shtojcat	N/A
Burimet dhe leximet esenciale	N/A
Vlerësimi i punëtorisë, nëse është i aplikueshëm	N/A

Plani mësimor i punëtorisë 3 – Pjesa Dy

Emri i ushtrimit	Hyrje
Numri i ushtrimit	N/A
Synimet e ushtrimit	• Të ofrojë mundësi për fasilitatorët që të prezantojë veten tek pjesëmarrësit • Tu ofrojë pjesëmarrësve prezantimin e punëtorisë dhe mësimin nga moderatori • Të prezantojë rregullat bazë
Fokusi i ushtrimit	I ulët
Energjia e ushtrimit	E ulët
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet	
1. Moderatori prezanton veten dhe i uron mirëseardhje gjithësecilit. 2. Moderatori prezanton punëtorin – shih Shënim për moderatorin më poshtë. 3. Në bashkëpunim me pjesëmarrësit, moderatori vendos rregullat bazë për grupin (p.sh. mos përdorni telefonët apo laptopët gjatë punëtorisë, dëgjojini me vëmendje të tjerët, etj.) 4. Moderatori prezanton ushtrimin e parë. Shënim për moderatorin: Një paragjykim është një gjykim apo opinion i paramenduar rreth diçkaje që nuk është është e njohur mirë, apo nuk është e shqyrtuar në mënyrë tërësore dhe kritike. Ai është zakonisht një qëndrim stereotipik i shpërndarë, i vendosur dhe i paramenduar, bazuar në pretendime të pabazuara dhe autoritete të pa qena në lidhje me anëtarë të seksit të kundërt, orientimit seksual,	

religjioneve tjera, kombeve, racave, etj., po ashtu edhe neveri për diçka të gjendur në tradita apo zakone tjera.

Pregjykimi shoqërohet nga emocioneve, besimeve, mendime dhe sjellje. Ai mund të jetë pozitiv apo negativ. Nëse dikush thotë se njerëzit me lëkurë të zezë vrapojnë shpejtë, këtë mund ta quajmë stereotip pozitiv. “Atëherë, ku qëndron problemi këtu?” mund të mendoni. Por në këtë rast, njerëzit vendosen padrejtësisht në të njëjtin ‘kosh’.” Thjesht mendoni: a është e vërtetë që të gjithë njerëzit me lëkurë të zezë vrapojnë shpejtë?

Paragjykimi, në kontekstin e qëndrimeve negative në raport me të tjerët, mund të definohet si qëndrim armiqësor apo negativ kundrejt anëtarëve të një grupi thjesht për shkak të të qenit pjesë e atij grupi. Për shembull, kur themi se dikush është paragjykses ndaj romëve, kjo do të thotë se ata janë të prirur për sjellje të ftohta e armiqësore ndaj romëve dhe besojnë se të gjithë romët janë të njëjtë. Karakteristikat që ky person ua mvesh romëve janë negative dhe në mënyrë jo-kritike aplikohen për të gjithë grupin si të tërë – karakteristikat dhe sjelljet personale të viktimës së paragjykimit do të kalojnë të pavërejtura dhe do të injorohen.

Paragjykimet mësohen si pjesë e procesit tonë të shopqërorizimit dhe është shumë e vështirë të ndryshohen apo eliminohen. Prandaj, është e rëndësishme që të jemi të ndërgjegjshëm mbi to. Albert Einstein ka thënë që ne jetojmë në një botë ku është më e lehtë të ndash atomin se sa të thyesh paragjykimet.

Paragjykimet janë fyese. Mbi të gjitha, ato përdoren për të trajtuar dikë në mënyrë të padrejtë. Paragjykimet ua pamundësojnë njerëzve që të vënë në pah se kush janë ata dhe se çfarë janë në gjendje të bëjnë. Disa njerëz janë të prirur nga paragjykimet dhe idetë populiste edhe pse nuk e njohin askënd që do mund t’ua konfirmonte këto pikëpamje negative.

Paragjykimet dhe stereotipet janë skema që na ndihmojnë për të kuptuar realitetin. Kur realiteti nuk përputhet me paragjykimet tona, është më e lehtë për trurin tonë që të ndryshojë interpretimin për realitetin sesa të ndryshojë paragjykimin. Paragjykimet na ndihmojnë ti plotësojmë informacionet e pjesshme që kemi.

Përgjithësimi i gabuar i përvojave personale negative të dikujt mund të jetë shumë i dëmshëm. Nëse dikush formon një pikëpamje mbi anëtarët e një grupi të caktuar për shkak të një përvoje personale negative me disa prej atyre anëtarëve, ai person mund të supozojë se të gjithë anëtarët e atij grupi janë të atillë. Një burrë që ka pasur një seri marëdhëniesh negative me personat e seksit të kundërt, ai mund të supozojë se të gjithë njerëzit e seksit të kundërt janë të njëjtë dhe kështu krijon paragjykimin e quajtur seksizëm. Përtej përvojave personale, ka edhe norma shoqërore që imponojnë karakteristika të caktuara sekseve të ndryshme (p.sh. “Vajzat nuk janë aq të mira në matematikë sa djemtë,” “Djemtë/burrrat nuk duhet të shfaqin emocionalitet/të qajnë,” “Gratë duhet ta dedikojnë veten tek familja, jo puna,” “Gratë janë seksi i dobët,” “Burrrat janë më të aftë se gratë,” etj.). Kjo është tipike për të gjitha format e paragjykimeve: racizmin, intolerancën fetare, paragjykimet politike dhe kombëtare, paragjykimet ndaj njerëzve të një moshe të caktuar, kundrejt njerëzve që flasin një gjuhë të caktuar, e kështu me rradhë.

Stereotipet janë besime se pothuajse të gjithë anëtarët e një grupi kanë tipare të përbashkëta dhe identike, duke injoruar në mënyrë të pajustificueshme dallimet reale midis tyre.

Stereotipet në thelb konsistojnë në besimeve ose opinione të përbashkëta për grupe të caktuara njerëzore. Një stereotip është një unitet karakteristikash që përbashkon grupe njerëzore, zakonisht në aspektin e sjelljes, zakoneve, etj. Qëllimi i stereotipeve është ta thjeshtojnë realitetin – “ata janë të tillë”. Këta njerëz janë dembelë, ata janë të përpiktë; njerëzit në atë pjesë të qytetit janë të

rrezikshëm; një ose disa prej tyre – ndoshta, por a janë të gjithë? Ndonjëherë ne përdorim stereotipe edhe për grupin ku përkasim, në mënyrë që të ndjehemi më të fortë ose superior ndaj të tjerëve. Stereotipet zakonisht bazohen në një lloj kontakti ose përfaqësimi që kemi marrë në shkollë, në shtëpi, përmes mediave, të cilat ndërkohë bëhen aq të përgjithësuara sa përfshijnë të gjithë ata njerëz që mund të kenë lidhje me to. Në gjuhën tonë të përditshme, ndonjëherë është e vështirë të vërehet dallimi mes stereotipeve dhe paragjyimeve.

Ne shpesh i definojmë njëzëit së anëtarë të grupeve në varësi të seksit apo orientimit të tyre seksual, kulturës së tyre, besimeve të tyre fetare, origjinës së tyre dhe karakteristikave të jashtme si ngjyra e lëkurës, gjatësia, stili i flokëve apo mënyra e veshjes. Shpesh ky përkufizim grupi përkon me caktimin e disa cilësive për njerëzit, ashtu që këto imazhe të caktuara shoqërohen me grupe të caktuara. Nëse këto imazhe janë ekzagjeruar deri në pikën që mezi përputhen me realitetin, ne i quajmë stereotipe. Stereotipet mund të gjenden po ashtu në libra, libra komikë, reklama ose filma.

Krijimi i stereotipeve bazohet në:

- Thjeshtëzimin,
- Ekzagjerim ose shtrembërim,
- Përgjithësim,
- Duke iu referuar atributëve kulturore si ‘të natyrshme’.

Nganjëherë ne mund t’i kontrollojmë stereotipet, veçanërisht nëse pranojmë me vetëdije një stereotip të caktuar, por hulumtimet tregojnë që stereotipet janë zakonisht të paqëllimshme dhe automatike. Megjithatë, kjo nuk do të thotë se stereotipet racore, etnike dhe të tjera shoqërore janë të pashmangshme! Edhe pse njerëzit kanë nevojë t’i vënë të tjerët në kategori të caktuara, këto kategori në fakt nuk janë të natyrshme. Ato janë produkt i shoqërisë dhe reflektojnë frymën e kohës. Me ndryshimin e kohëve, ndryshojnë edhe këto kategori.

Termat kyç të përdorur	Paragjykim, stereotipe
-------------------------------	------------------------

Emri i ushtrimit	Akullthyesi njoftues ‘Ulëset e muzikës’
Numri i ushtrimit	1
Synimet e ushtrimit	· Të ofrojë mundësinë për fasilitatorët që ta prezantojnë veten tek pjesëmarrësit · Të ofrojnë për pjesëmarrësit një prezantim të punëtorisë apo mësimit nga moderatori · Të prezantojë shëndet dhe siguri
Fokusi i ushtrimit	I lartë
Energjia e ushtrimit	E lartë

Materialet e përdorura	Karrike të vendosura në formë rrethi, një karrike më pak se numri fillestar i pjesëmarrësve Pajisje muzike Zërues
Udhëzimet	
1. Moderatori u kërkon pjesëmarrësve që t'i vendosin karriket në formë të rrethit, me pjesën prapa të kthyer nga brendësia e rrethit. Numri i karrikeve duhet të jetë për një më i vogël se numri fillestar i pjesëmarrësve. 2. Moderatori shkurtimisht tregon rregullat e lojës së akullthyesit 'Ulëset e muzikës' – përderisa muzika luhet, pjesëmarrësit do të ecin përreth karrikeve, ndërsa kur muzika ndalon, ndalojnë edhe ata për të gjetur një karrike të lirë për tu ulur dhe kushdo që në fund mbetet në këmbë, ai largohet nga loja e po ashtu largohet edhe një karrike. Muzika luhet e ndalet vazhdimisht derisa grupi të ketë një fitues 3. Moderatori lëshon muzikën dhe loja fillon.	
Termtat kyç të përdorur	Muzikë

Emri i ushtrimit	Poçaria e kulturës Starçevo
Numri i ushtrimit	2
Synimet e ushtrimit	• T'u ndihmohet pjesëmarrësve që të mësojnë rreth poçarisë nga kultura Starçevo • Të mësohet se si punohet me argjilë
Fokusi i ushtrimit	Mesatar
Energjia e ushtrimit	Mesatare
Materialet e përdorura	Histori të poçarisë së kulturës Starçevo me shembuj të copëzave nga ajo kohë Argjilë 2 bobina balte Ujë
Udhëzimet	
Moderatori tregon karakteristikat dalluese të poçarisë së kulturës Starçevo dhe shfaq pjesëzat kryesore.	

Pastaj, moderatori ndan pjesëmarrësit në dy grupe dhe i organizon përreth dy bobinave të baltës, duke u shpjeguar procesin e të punuarit me argjilë dhe me bobina balte.

Pjesëmarrësit ndërrohen në rradhë për të përdorur bobinat e baltës dhe provojnë të riprodhojnë njëën nga tri vazot që ata zgjedhin të bëjnë nga kultura Starçevo.

Në fund të ushtrimit, moderatori u kërkon pjesëmarrësve që të ndajnë përvojat e tyre, të shpjegojnë nëse ishte e vështirë të prodhosh copëza argjile dhe të tregojnë se çfarë e shijuan më shumë.

Termtat kyç të përdorur	Poçaria, Starçevo
--------------------------------	-------------------

Emri i ushtrimit	Legjenda e vendasve amerikanë mbi ngjyrat
Numri i ushtrimit	3
Synimet e ushtrimit	· T'u ndihmohet pjesëmarrësve për të kuptuar që çdokush i percepton ndryshe të njejtat gjëra apo ngjarje · Të rrisë ndërgjegjësimin mbi çka i ndikon pikëpamjet e ndryshme
Fokusi i ushtrimit	I lartë
Energjia e ushtrimit	E ulët
Materialet e përdorura	Tregimi 'Legjenda e vendasve amerikanë mbi ngjyrat' printuar në 10 kopje

Moderatori u kërkon 9 pjesëmarrësve që të dalin vullnetarë në përgatitjen e një leximi të shkurtër dramatik të tekstit.

Moderatori mund të sugjerojë që këta të jenë pjesëmarrës që kanë prirje për artin dramatik, për të recituar dhe lexuar në mënyrë shprehëse tregimin, si dhe për të përgatitur shfaqjen e shkurtër.

Më pas, moderatori ndan historinë e printuar, në të cilët ka 9 personazhe nga të cilët secili nga vullnetarët zgjedh një: ngjyrë të gjelbër, të kaltërt, ngjyrë të verdhë, portokalli, ngjyrë të kuqe, vjollcë, indigo, shiu, rrëfimtari.

Historia 'Legjenda e Amerikës vendase mbi ngjyrat'

Njëherë e një kohë, të gjitha ngjyrat e botës filluan të bisedojnë: secila pretendonte se ishte më e mira, më e rëndësishmja, më e dobishmja, më e dashura.

E gjelbërta tha, "Qartësisht, unë jam më e rëndësishmja. Unë jam shenja e jetës dhe shpresës. Unë jam zgjedhur për barin, pemët, gjethet; pa mua, të gjitha kafshët do të vdisnin. Shikoni peisazhin dhe do të shihni se unë jam më mbizotëruese."

E kaltra ndërhyri, "Ti e mendon vetëm tokën; merre parasysh edhe qiellin dhe detin. Uji është burimi i jetës dhe atë e sjellin retë nga deti i kaltër. Qielli ofron hapësirë, paqe dhe qetësi. Pa paqen time, ju të gjithë do të ishit trupa manik."

E verdha qeshi, "Ju jeni të gjithë kaq seriozë. Unë sjell të qeshura, gëzim dhe ngrohtësi në botë. Dielli është i verdhë, hëna është e verdhë, yjet janë të verdhë. Sa herë që shihni një luledielli, e gjithë jeta juaj fillon të buzëqeshë. Pa mua, nuk do të kishte argëtim."

Portokallia ishte e rradhës që krenohej, "Unë jam ngjyra e forcës dhe shëndetit. Mund të jem e rrallë, por jam e çmuar sepse u shërbej nevojave të brendshme të jetës njerëzore. Unë mbaj të gjitha vitaminat më të rëndësishme. Mendoni për karrotat, portokallet, pjeprin dhe mangon. Unë nuk jam këtu gjatë gjithë kohës, por kur mbush qiellin në lindje apo perëndim të Diellit, bukuria ime është aq e mahnitshme sa askush nuk mendon për asnjërën prej jush."

E kuqja nuk duroi dot më. Ajo bërtiti, "Unë jam sundimtarja e të gjitha juve. Unë jam gjaku, gjaku i jetës. Unë jam ngjyra e rreezikut dhe trimërisë. Unë jam e gatshme të luftoj për një çështje. Pa mua, toka do të ishte po aq shterpë sa edhe hëna. Unë jam ngjyra e pasionit, dashurisë, trëndafilave të kuq dhe lulëkuqes."

Vjollca u ngrit në gjithë lartësinë e saj. Ajo ishte shumë e gjatë dhe fliste me madhështi, "Unë jam ngjyra e autoritetit dhe pushtetit. Mbretërit, krerët dhe peshkopët më kanë zgjedhur gjithmonë sepse unë jam ngjyra e mençurisë dhe e forcës. Njerëzit nuk më vënë në pikëpyetje; ata dëgjojnë dhe binden."

Lejla foli me qetësi më të madhe, por më fort, "Më imagjinoni mua. Unë jam ngjyra e qetësisë. Ju mezi më vini re, por p mua, jeni të gjithë të tepërt. Unë përfaqësoj reflektimin dhe mendimin, muzgun dhe thellësinë. Ju keni nevojë për mua për ekuilibër dhe kontrast, për lutje dhe paqe të brendshme."

Dhe kështu ngjyrat vazhduan të krenoheshin, secila e bindur se ishte më e mira. Argumentet e tyre bëheshin gjithnjë e më të zëshme. Papritur, një rrufe e bardhë dhe e shkëlqyeshme goditi. Bubullima u rrokullis dhe shpërtheu. Shiu filloi të binte me furi. Të gjitha ngjyrat u përkulën nga frika, duke iu afruar njëra – tjetër për rehati.

Shiu foli, "Ju ngjyra budallaqe, duke luftuar mes vete, secila duke u përpjekur të dominojë mbi tjetrën. A nuk e dini se secila nga ju ka një qllim unik, të veçantë dhe të ndryshëm? Mbani duart dhe ejani me mua."

Shiu i përhap i ato në qiell në një hark të madh ngjyrash.

Pas leximit të historisë, moderatori u shtron pjesëmarrësve pyetjet e mëposhtme:

- Cili është mesazhi i historisë?
- Në çfarë përfundimi mund të arrijmë pas leximit të saj

Termat kyç të përdorur

Perceptimi, pikëpamjet, uniteti

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Rrethi i gjerë
Numri i ushtrimit	4
Synimet e ushtrimit	Të ofrojë relaksim, ndërgjegjësim dhe mirëqenie emocionale tek të rinjtë
Fokusi i ushtrimit	I ulët
Energjia e ushtrimit	Mesatare
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet	
Moderatori u kërkon pjesëmarrësve që të formojnë një rreth dhe e drejton grupit në një seri zgjatjes të buta, me fokus tek grupet e muskujve të mëdhenj. Moderatori sugjeron frymëmarrje të thellë dhe relaksim gjatë zgjatjeve.	
Termat kyç të përdorur	Relaksim, ndërgjegjësim

Emri i ushtrimit	Reflektim dhe reagim
Numri i ushtrimit	5
Synimet e ushtrimit	- T'u ofrojë mundësinë pjesëmarrësve që të ndajnë mendimet dhe ndjenjat në raport me mësimin dhe mënyrën se si e përjetuan atë - Të planifikohet për punëtorit apo serinë e punëtorive të ardhshme
Fokusi i ushtrimit	I ulët tek i lartë
Energjia e ushtrimit	E ulët
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet	
- Pjesëmarrësit ulen në formë rrethi. - Moderatori fillon sesionin e reflektimeve dhe reagimeve duke u shtruar pjesëmarrësve pyetjet e mëposhtme: <i>Çfarë iu pëlqeu më së shumti gjatë punëtorisë?</i> <i>Çfarë mësuat nga punëtorja?</i> <i>Si mendoni se do t'i përdorni në të ardhmen gjërat që mësuat sot?</i> <i>Për çfarë do donit të mësonit më shumë dhe si?</i>	

Termat kyç të përdorur	Reflektim, reagim
-------------------------------	-------------------

Udhëtimi në Hapësirë dhe Kohë

Të lidhur nga Rreziqet e Padukshme

Teatri DAH

Titulli i modulit	Udhëtimi në Hapësirë dhe Kohë të lidhur nga Rreziqet e Padukshme
Rezume – Përshkrimi i modulit	Moduli <i>Udhëtimi në Hapësirë dhe Kohë Të lidhur nga Rreziqet e Padukshme</i> përmban tri punëtori të ndërlidhura nga kultura antike paqësore Vinça, në njërën anë, dhe nga teatri si mjet për ndërtimin e paqes, në anën tjetër. Çdo punëtori teatrore eksploron në mënyrën e vet një nga tripat kryesore të kulturës Vinça: komunitetin e saj të lidhur ngushtë. Përkatesisht, kultura e Vinçës ishte e begatë sepse ushqeje paqen e saj, vlerësonte dhe ndante njohuritë dhe jetonte në vendbanime që pasqyronin lidhje shumë të ngushta midis anëtarëve të komunitetit. Të gjitha hulumtimet tregojnë se ata bashkëpunuan ngushtë me njëri – tjetrin dhe kështu përparuan me një ritëm të paparë. Këto punëtori nënvizojnë rëndësinë e përpjekjeve të përbashkëta, duke u mësuar pjesëmarrësve të tyre se si të ndërtojnë një ekiç dhe të punojnë ngushtë së bashku për të arritur një qëllim të përbashkët.
Synimet e të mësuarit/qëllimet e modulit	• Të rrisë komunikimin, empatinë dhe bashkëpunimin përmes ushtrimeve të përabashkëta teatrore dhe diskutimeve grupe. • Përfshirja në reflektime kritike mbi çështjet historike dhe moderne të ndërlidhura me paqen dhe konfliktin, shqyrtimi i pikëpamjeve të ndryshme dhe zhvillimi i opinioneve të informuara • Të zhvillojë besimin dhe aftësinë në përdorimin e teknikave të teatrit për të shprehur mendimet, ndjenjat dhe idetë që lidhen me paqen dhe konfliktin. • Ndërtimi i ekipit/komunitetit.
Rezultatet e mësimit të modulit	Në fund të modulit, nxënësi do të jetë në gjendje të: • identifikojë tiparet kryesore të kulturës Vinça • identifikojë karakteristikat kryesore të paqes pozitive • të përdorë aftësi praktike teatrore në mësimdhënien

	e historisë së paqes · të shprehë veten përmes teatrit · angazhohet në mënyrë kritike me situatën aktuale botërore · formësohet në grup
Prapavija teorike/qasja	Nisur nga nocioni i paqes pozitive, siç teorizohet nga Johan Galtung, tiparet e paqes pozitive u identifikuan në prosperitetin e mahnitshëm të kulturës Vinça: - Paqja; - Hapja ndaj komuniteteve tjera; - Shkëmbim i hapur i njohurive dhe mallrave brenda dhe jashtë komunitetit të tyre; - Barazia; - Bashkësi e lidhur ngushtë e bazuar në shkëmbimin dhe ndihmën e ndërsjelltë dhe jo në konkurrencë. Më pas, ne krijuam punëtori që bashkojnë njohuritë historike, shtyllat e paqes pozitive dhe shprehjen teatrale, duke përdorur metoda të ndryshme teatrale, nga teatri i famshëm Forum i Boal-it deri te ushtrimet teatrale të vetë Dahut.
Metodat e të mësuarit dhe mësimdhënie	Punëtorit janë një përzierje e: - leksioneve joformale të shoqëruara me materiale pamore, - ushtrimeve fizike (njohuri e mishëruar), - diskutime dhe reflektime.
Përshkrimi i plotë i modulit	Moduli përbëhet nga tri punëtori: 1. Fijet e paqes 2. Harta e Botës 3. Udhëtarët e kohës për paqe Punëtorja e parë, Fijet e paqes, mishëron fjalë për fjalë lidhjet e ngushta fqinjësore të komunitetit Vinça përmes temave të përdorura në punëtori, duke u mësuar pjesëmarrësve të komunikojnë në mënyrë joverbale, të respektojnë njëri-tjetrin

	dhe të punojnë si ekip. Punëtorja Harta e Botës rrit të kuptuarit e paqes përmes gjeografisë fizike ("reale") dhe mendore/emocionale, duke u kujtuar pjesëmarrësve se e gjithë bota është një dhe se ne jemi të gjithë në të. Prandaj, një luftë për paqe kudo në botë, është luftë për paqe edhe për ne, sado i largët të duket një konflikt. Punëtorja përmblylëse, Udhëtarët në kohë për Paqen, eksploron shkqet dhe pasojat, duke i ftuar pjesëmarrësit të mësojnë se si të ndërhyjnë së bashku për një komunitet më të mirë dhe paqe globale.
Vlerësimi i modulit	NA
Notimi i modulit	NA
Burimet dhe leximet thelbësore	Burić, Marcel. "Vinčanska kultura. / The Vinča Culture." <i>DAROV ZEMLJE: neolitik između Save, Drave i Dunava. / GIFTS OF THE EARTH: Neolithic between the Sava, Drava and Danube</i>. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu, Muzej Slavonije Osijek, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2014. "Five Facts about the Vinča Culture." https://historychronicles.org/5-facts-about-the-vinca-culture/ Galtung, Johan. <i>Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization</i>. International Peace Research Institute Oslo; Sage Publications, 1996. Lederach, John Paul. <i>Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies</i>. United States Institute of Peace Press, 1997. Srejović, Dragoslav. „Vinča i njena kultura.“ <i>Iskustva prošlosti</i>. Beograd: Ars Libri i Kremen, 2001.
Burimet në ueb, Revista, të tjera	https://www.visionofhumanity.org/defining-the-concept-of-peace/ https://www.visionofhumanity.org/new-research-reveals-educations-potential-in-reducing-violence-and-advancing-peace/ https://www.visionofhumanity.org/wp-

	content/uploads/2024/01/GPE-EP-2Pager-1.pdf https://www.visionofhumanity.org/maps/#/ https://www.prio.org/ https://www.culture-of-peace.info/index.html https://www.positivepeace.academy/ https://cpnn-world.org/new/?p=14394 https://www.grainesdepaix.org/en https://internationaldayofpeace.org/culture-of-peace/ https://ecdpeace.org/work-content/what-peace https://www.nonviolenceny.org/post/modern-peacebuilding-and-nonviolence-5 https://www.nonviolenceny.org/post/culture-of-peace-and-peacebuilding https://nationalpeaceacademy.us/about-us/5-spheres-of-peace
--	--

Punëtorja 1 – Pjesa Një

Titulli i punëtorisë	Fijet e paqes
Synimet e punëtorisë	• Të prezantojë karakteristikat themelore të paqes negative dhe pozitive në histori; • Të prezantojë karakteristikat themelore të shoqërisë paqësore të kulturës antike Vinça; • Të njohë pjesëmarrësit me aftësitë teatrore dhe të nënvizojë rëndësinë e bashkëpunimit dhe ndërvlerësimit në një shoqëri paqësore; • Të ofrojë ushtrime të bazuara në trup për të përjetuar lidhjen dhe bashkëpunimin me të tjerët; • Zhvillimi i aftësisë për të lehtësuar aktivitetet e bazuara në teatrin fizik në edukimin historik; • Zhvillimi i aftësisë për të paraqitur historinë në një mënyrë krijuese dhe emocionuese; • Të ofrojë mundësinë për të ndërlidhur përvojën personale me idetë historike dhe politike për paqen;
Rezultatet e mësim të historisë	• Pjesëmarrësit do të përmirësojnë të kuptuarit e tyre për kulturat paqësore

	· Pjesëmarrësit do të rrisin kapacitetet për shprehje trupore dhe komunikim joverbal në edukimin historik · Do të rritet vetëdija e pjesëmarrësve, si dhe ideja se ne të gjithë jemi historibërës, nëpërmjet marrëdhënieve me të tjerët dhe kapacitetit tonë për të dëgjuar, pranuar dhe për të qenë të pranueshëm. · Pjesëmarrësit do të jenë në gjendje të reflektojnë për shpërqarinë bashkëkohore dhe nëse ndërveprimet tona krijojnë paqe. · Ata do të fitojnë vlerësimin e bashkëjetesës paqësore në historinë njerëzore
Kohëzgjatja	90 minuta
Emri i autorit	Jadranka Andjelić, Teatri DAH, Serbia
Format e artit	· Teatër/ Artet skenike
Pjesëmarrësit	15 · Çasje me karroca · Përkthim në gjuhën e shenjave, nëse nevojitet
Numri i moderatorëve të nevojshëm për grup	1
Metodat e të mësuarit dhe mësimdhënies	· Ligjërata bazë (hyrje) · Të mësuarit eksperimental: përvojat e ushtrimeve fizike, vëzhgimet reflektuese (të veprimeve të vetë pjesëmarrësve dhe përmes vëzhgimit të të tjerëve), konceptualizimi abstrakt (vështrime nga përvoja dhe kërkimi i lidhjeve me bashkëjetesën paqësore), eksperimentim aktiv (riprovoni veprimet pas reflektimeve)
Burimet dhe materialet	Moderatori: · Litarë · Fije peri · Kapelë · Sistem zanor · Projektor · Laptop Pjesëmarrësit: · Veshje të rehatshme

STRUKTURA E PUNËTORISË	
Hyrje	Kohëzgjatja: 15 Minuta Kjo punëtori mban titullin <i>Fijet e paqes</i> dhe fokusohet në njohjen e karakteristikave pozitive të paqes përmes aftësive fizike teatrore.
Lojëra fillestare fizike dhe vokale	Kohëzgjatja: 15 Minuta Ushtrimet 1. Rrethi trupor 2. Kopjimi / Kapela magjike
Mësimi thelbësor me ushtrime the temë kryesore	Kohëzgjatja: 35 Minuta Ushtrimet 3. Pjesët e së tërës 4. Fijet
Relaksim	Kohëzgjatja: 5 Minuta 5. Masazh kolektiv
Reflektim dhe reagim	Kohëzgjatja: 20 Minuta 6. Reflektime dhe bashkëndarje
Burimet dhe leximet thelbësore	1. Roberts, B. et al (2021). "The Vinča culture: an overview." <i>ResearchGate</i> (https://www.researchgate.net/publication/357870444_The_Vinca_culture_an_overview) 2. https://www.positivepeace.academy/ 3. https://www.visionofhumanity.org/defining-the-concept-of-peace/ 4. https://www.dahteatarcentar.com/ 5. https://www.atwsresources.com/

Punëtorja 1 – Pjesa Dy

Emri i ushtrimit	Hyrje
Numri i ushtrimit	1

Synimet e ushtrimit	· Të ofrojë një mundësi për moderatorin që të prezantohet me pjesëmarrësit dhe pjesëmarrësit të prezantohen ndërmjet tyre · T'u ofrojë pjesëmarrësve një hyrje në punëtori · Të prezantojë temën e punëtorisë – karakteristikat e paqes pozitive · Të prezantojë metodën e të mësuarit
Fokusi i ushtrimit	Mesatar/ i lartë
Energjia e ushtrimit	E ulët
Materialet e përdorura	Projektor
Udhëzimet	
1. Moderatori prezantohet dhe i uron mirëseardhje gjithësecilit. 2. Moderatori bën një prezantim të punëtorisë – shih më poshtë. 3. Moderatori vendos rregulla të përbashkëta komunikimi në punëtori. Për sa i përket Kodit të Sjelljes dhe Shëndetit e Sigurisë, moderatori u kërkon të gjithë pjesëmarrësve të sigurohen se punëtoritë janë të fokusuara, produktive, efektive dhe të sigurt dhe kërkon që pjesëmarrësit të jenë të ndërgjegjshëm për sigurinë e njëri – tjetrit, të dëgjojnë me vëmendje, të ndajnë dhe të jenë të respektueshëm e të vëmendshëm ndaj punës së të tjerëve kur ata flasin ose kontribuojnë. Duhet të kenë një konsideratë të plotë për të tjerët dhe në nivel fizik, të mos tregoheni kurrë të ashpër ose të dëmtoni veten, të tjerët ose hapësirën. Moderatori duhet të informojë pjesëmarrësit për daljet e disponueshme në objektin ku mbahet punëtorja për pushime dhe pije freskuese. 4. Moderatori prezanton ushtrimin e parë. Më poshtë është paraqitur një hyrje për punëtorinë/mësimin e dhënë nga moderatori për pjesëmarrësit. Hyrja duhet të përfshijë: · Një përmbledhje të asaj se çka përfshin punëtorja/mësimi · Informacion mbi punëtorinë/temën e mësimit ose temën/temat kryesore · Leksion bazë mbi kulturën e Vinçës, duke u fokusuar në kapacitetin e tyre për të bashkëpunuar mes vete dhe me kulturat tjera · Informacion bazë mbi nocionet negative dhe pozitive të paqes	
Termet kyç të përdorur	Të dëgjuarit aktiv, respekti reciprok, kulturat paqësore, bashkëjetesa, bashkëpunimi, dialogu, trupi

Punëtorja 1 – Pjesa Tre

Emri i ushtrimit	Rrethi trupor
Numri i ushtrimit	1
Synimet e ushtrimit	· Ngrohja fizike dhe ndërgjegjësimi mbi trupin · Të prezantojë pjesëmarrësit me lëvizjet trupore · Të mësojë pjesëmarrësit me veprimet trupore · T'i prezantojë ata me fokusin dhe vëzhgimin e të tjerëve
Fokusi i ushtrimit	Mesatar
Energjia e ushtrimit	Mesatare
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet	
1. Moderatori fton pjesëmarrësit të formojnë një rreth. 2. Një pjesëmarrës propozon një lëvizje të trupit dhe të tjerët e përsërisin atë, duke qëndruar në vendin e tyre. 3. Një nga një, ata vazhdojnë të bëjnë lëvizje të ndryshme me pjesë të ndryshme të trupit dhe të tjerët e përsërisin atë. 4. Moderatori inkurajon pjesëmarrësit të mos mendojnë, por të veprojnë spontanisht dhe shpejt, kështu që grupi e mban rrjedhën e lëvizjeve së bashku, deri në anëtarin e fundit të rrethit	
Termet kyç të përdorur	Vëzhgimi, ndjekja e drejtimit, eksperimentimi, rrjedha e lirë, të luajturit

Emri i ushtrimit	Kopjimi/kapela magjike
Numri i ushtrimit	2
Synimet e ushtrimit	· Të prezantojë pjesëmarrësit me lojërat/aftësitë teatrale · Të 'ngrohë' imagjinatën e pjesëmarrësve dhe lirinë për të lëvizur në hapësirë · Të rrisë ndërgjegjësimin e grupit në tërësi
Fokusi i ushtrimit	Mesatar
Energjia e ushtrimit	E lartë
Materialet e përdorura	Një kapelë
Udhëzimet	

1. Moderatori kërkon nga pjesëmarrësit të ecin lirshëm në hapësirë, në të gjitha drejtimet; 2. Atyre u kërkohet të shohin përreth dhe të vënë kontakt me sy me të tjerët në dhomë; 3. U kërkohet të ofrojnë buzëqeshje për këdo që takojnë; 4. Moderatori prezanton rregullin: njëri do të fillojë të ecë në një mënyrë të caktuar, të pazakontë dhe të tjerët do të kopjojnë atë mënyrë të ecjes, ndërsa vazhdojnë të lëvizin në dhomë dhe të gjithë pjesëmarrësit ecin në atë mënyrë; 5. Pastaj tjetri do të prezantojë një lloj të ri ecjeje dhe të tjerët do ta ndjekin e kështu me radhë; 6. Moderatori inkurajon pjesëmarrësit të luajnë dhe të përdorin të gjitha llojet e ecjes ‘të çuditshme’ (përfshirë gjithë trupin, duart...), për të befasuar të tjerët dhe për t’u kënaqur! 7. Zhviliimi pas pak: dikush mund të shtojë një tingull dhe të gjithë të tjerët do të bashkohen në përsëritjen e atij tingulli (fjalë, qeshje dhe këndim) gjatë ecjes; 8. Variacion: Moderatori mund të shtojë një “Kapelë magjike” që kur i kalohet në kokë dikujt, ai do të shndërrohet në një tjetër (person, qenie, kafshë) dhe do të vazhdojë të ecë. Pas një kohe, personi me kapelë do ta vendosë atë në kokën e personit tjetër dhe ai pjesëmarrës do të transformohet. Një kapele duhet të “udhëtojë” në dhomë, nga koka në kokë.	
Termet kyç të përdorur	Të luajturit, relaksimi, fokusi, ndjekja e drejtimit, gjykimi i lirë, keni një sens të qartë për të tjerët

Emri i ushtrimit	Pjesët e tërësisë
Numri i ushtrimit	3
Synimet e ushtrimit	· Të prezantojë pjesëmarrësit me aftësitë teatrale · Të ndihmojë pjesëmarrësit të zhvillojnë imagjinatën · Të krijojë ndjenjën e përkatesisë ndaj tërësisë, ndërvlerësive në përpjekjen për një qëllim të përbashkët · Të përjetojë në veprim bashkëpunimin si një karakteristike paqësore që sjell prosperitet (shembulli i kulturës Vinça)
Fokusi i ushtrimit	I lartë
Energjia e ushtrimit	E lartë
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet	

Jepni udhëzimet e mëposhtme hap pas hapi se si të zhvillohen lojërat, ushtrimet, diskutimet etj.

1. Moderatorin ndan grupin në dysh, me nga 7, 8 persona; ndërsa njëri grup vepron, tjetri vëzhgon.
2. Në pjesët e një tërësie, një pjesëmarrës lëviz përpara për të krijuar një pjesë të një makinerie, kafeje ose objekti tjetër me veprimin e trupit të tyre.
3. Moderatorin mund të japë një shembull nga historia e qytetërimeve paqësore, si Vinça, ku i gjithë komuniteti ishte i përfshirë në poçari, që mënyrë që grupi të rikrijojë procesin e prodhimit të objekteve prej qeramike.
4. Një nga një, pjesëmarrësit e tjerë bashkohen për të krijuar një pamje të plotë ose një objekt të madh lëvizës.

Termet kyç të përbashkët

Bashkëpunimi, kohezioni, qëllimi i përbashkët

Emri i ushtrimit	Fijet
Numri i ushtrimit	4
Synimet e ushtrimit	· Të prezantojë pjesëmarrësit me aftësitë psikike teatrore, të dobishme në mësimdhënien rreth kulturave paqësore; · Të ndihmojë pjesëmarrësit që të reflektojnë për këmbimet – lidhjet ndërmjet anëtarëve të një komuniteti; · Të rrisë kapacitetin për të dëgjuar njëri – tjetrin dhe për të bashkëvepruar me ta; · Të praktikojë një dialog në nivel fizik; · Të pasqyrojë ndërvlerësinë e anëtarëve të komunitetit; · Të ndërlikojnë kapacitetet individuale me qëndrimet që ndihmojnë në krijimin e paqes pozitive si toleranca, mardhëniet e mira me fqinjët dhe pranimi i të drejtave të të tjerëve, të cilat mund t'i vëzhgojmë në kulturën Vinça.
Fokusi i ushtrimit	I lartë
Energjia e ushtrimit	E lartë
Materialet e përdorura	Litarë (0.5 - 1 cm diametër) Fije peri
Udhëzimet	
1. Moderatorin u kërkon pjesëmarrësve të zgjedhin çiftin e tyre;	

2. Çdo çift merr nga një litar 1,5m të gjatë;
3. Grupet më të mëdha të pjesëmarrësve duhet të ndahen në dy kthesa – njëri kryen veprimin, tjetri vëzhgon dhe pastaj ndërrohen;
4. Moderatorin prezanton rregullat e ushtrimit: secili person lidhet me tjetrin me një litar, i cili mbahet me gishtat e njërës dorë nga secili prej pjesëmarrësve. Litari duhet të qëndrojë i shtrirë gjatë gjithë kohës ndërsa ata janë duke lëvizur në hapësirë. Njëri do ta çojë tjetrin në një drejtim ndërsa tjetri në një drejtim tjetër, sa më saktë që të jetë e mundur. Në atë mënyrë, ata do të lëvizin në hapësirën e lidhur me litar. Njëri nuk duhet ta shtyjë ose tërheqë tjetrin me forcë, përkundrazi partneri do të 'dëgjojë' impulsin dhe drejtimin përmes litarit dhe do ta lejojë apo tërheqë partnerin. Në këtë mënyrë, atyre u kërkohet të përdorin 'energjinë minimale të nevojshme' për të aktivizuar partnerin (energji/forcë adekuate/jo më shumë e jo më pak).
5. Pjesëmarrësit ftohen të angazhohen në një 'dialog', gjithmonë duke u siguruar që litari të jetë i shtrirë, asnjëherë i lirë. Moderatorin u kujton pjesëmarrësve se dialogu është një shkëmbim i vazhdueshëm dhe të jenë të lirë për t'u përgjigjur, duke ndërmarrë iniciativën dhe duke udhëhequr në drejtim të ri.
6. Për të rritur ndjeshmërinë e trupit dhe për t'u përshtatur me impulsin e partnerit, pjesëmarrësit i kërkon të ecë vetëm kur është e nevojshme – kur drejtohet nga partneri dhe në drejtimin në të cilin e çon partneri.
7. Kur të vendoset lidhja dhe komunikimi, moderatorin fton pjesëmarrësit të eksplorojnë tempo të ndryshme (shpejtësi) dhe afërsi me njëri – tjetrin, nivele të ndryshme hapësinore, duke përdorur litarin në mënyra të ndryshme.
8. Grupi që vëzhgon ftohet të perceptojë nëse ekziston një lidhje e vërtetë midis partnerëve apo jo.
9. Më pas, moderatorin ndërron grupet dhe fton pjesëmarrësit të përdorin përvojën e tyre si vëzhgues, gjatë procesit të përfshirjes në lojë.
10. Moderatorin vë në pah rëndësinë e 'dëgjimit' të partnerit tuaj dhe mosbërjes së asaj që dikush imagjinoi se i kërkohet të bëjë, në vend të asaj që vërtetë nxitet të bëjë. Ata duhet të jenë po aq të qartë kur drejtojnë partnerin.
11. Zhvillimi: pasi të ndihet rehat me literarin, moderatorin do t'i zëvendësojë litarët me një fije peri.
12. Pjesëmarrësve u kërkohet të kryejnë të njëjtën detyrë, me fije shumë më të brishtë dhe delikate dhe të aplikojnë ndjeshmërinë dhe energjinë për këto fije të reja në dorë. Gjithmonë duke pasur parasysh që të mos këputet por as të mos lirohet.
13. Zhvillimi – moderatorin mund të lidhë të gjithë grupin (deri në 10) me fije dhe me të njëjtat rregulla, duke u kërkuar që të vazhdojnë të lëvizin në hapësirë, duke 'dëgjuar' njëri – tjetrin përmes fijeve.
14. Të dy partnerët janë përgjegjës për hapësirën dhe të kujdesen që njëri të mos godasë kufijtë e hapësirës apo të përplasen me një çift tjetër, duke shmangur pengesat përmes dërgimit të partnerit në një drejtim tjetër.

Termtat kyç të përdorur	Dëgjimi, ndjekja, qëllimi, ndiq dhe kujdesu për partnerin.
--------------------------------	--

Emri i ushtrimit	"Masazhë"
Numri i ushtrimit	5
Synimet e ushtrimit	· <i>Për tu ftohur pas ushtrimev fizike</i> · <i>Të ruajë lidhjen në grup dhe kujdesin reciprok</i> · <i>Të relaksojë trupin dhe mendjen</i>
Fokusi i ushtrimit	Mesatar
Energjia e ushtrimit	Mesatare
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet	
<i>Jepni udhëzimet e mëposhtme hap pas hapi se si të zhvillohen lojërat, ushtrimet, diskutimet etj.</i> 1. Moderatori u kërkon pjesëmarrësve të formojnë një rreth. 2. Moderatori u kërkon secilit të kthejë shpinën kah tjetri dhe t'i bëjë masazh të lehtë në qafë dhe shpinë personit përpara 3. Pas pak, pjesëmarrësit kthehen në anën tjetër dhe i bëjnë masazh atij që i bëri masazh më herët. 4. Relaksimi dhe e qeshura janë të mirëseardhura	
Termtat kyç të përdorur Sigurooni përshkrim	<i>Relaksohuni, jini të butë, qeshni dhe flisni nëse doni</i>

Emri i ushtrimit	Reflektim dhe reagim
Numri i ushtrimit	6
Synimet e ushtrimit	· Të ofrojë një mundësi për pjesëmarrësit që të ndajnë mendimet dhe ndjenjat e tyre në lidhje me mësimin dhe mënyrën se si e përjetuan atë · Të reflektojnë për lidhjet midis kulturës Vinça, shembujve pozitivë të paqes dhe përvojës personale që ofronin ushtrimet. · Reagimet nga pjesëmarrësit për mënyrën se si ata përballen me detyrat dhe udhëzimet. · Ndarja e njohurive që u dha punëtorja

Fokusi i ushtrimit	I lartë
Energjia e ushtrimit	Mesatare
Udhëzimet	
1. Pjesëmarrësit ulen në formë rrethi. 2. Moderator fillon sesionin e reflektimeve dhe reagimeve duke shtruar pyetjet e mëposhtme: a. Çfarë ju pëlqeu më shumë në punëtori? b. Çfarë e patë të lehtë apo të vështirë në punën me partnerët/të tjerët? c. A ka ndryshuar diçka në konceptimin tuaj të shoqërisë paqësore? d. A ishte e dobishme të përjetoje stërvitjen dhe të mendosh për kulturën paqësore? e. A mund të vëzhgohen më mirë mësimet historike nga pikëpamja e përvojës së përditshme njerëzore?	
Termet kyç të përdorur	Paqja pozitive, historia si lehtësuese për krijimin e paqes

Punëtorja 2 – Pjesa Një

Titulli i punëtorisë	Harta e Botës
Synimet e punëtorisë	• Të njohë pjesëmarrësit me Hartën e Botës, si është objektivisht • Të krijojnë mundësinë për pjesëmarrësit që të ndërlidhin gjeografinë me historinë e paqes • Të krijojnë ndjenja të respektit të ndërsjellë dhe tolerancës duke pranuar se ne të gjithë ndajmë të njëjtat ose të ngajshme ëndrra të paqes dhe transformimit të dhimbjes dhe humbjes.
Rezultatet e mësim të punëtorisë	Pas përfundimit të kësaj punëtorie, nxënësi do të: • kuptojë konceptin e teatrit dhe ndërtimit të paqes • të kenë qasje në teatrin si mjet i fuqihësëm për ndërmjetësim, ndërtim të paqes dhe pajtim • jetë në gjendje të përdorë aftësi praktike teatrore në mësimdhënien e historisë së paqes
Kohëzgjatja	90 min.

Emri i autorit	Dijana Milošević, <i>DAH Theatre</i> , Serbia
Format e artit	Teatër/arte skenike
Pjesëmarrësit	· 15-20 · Përkthim në gjuhën e shenjave, nëse është e nevojshme · Qasje me karrocë
Numri i moderatorëve të nevojshëm për grup	1
Metodat e të mësuarit dhe mëimdhënies	· Sfondi teorik dhe konsideratat kryesore për modulin i takojn hulumtimit të zgjidhjes së ndërtimit të paqes nga J.P. Lederach. Pikëpamje janë marrë edhe nga ekspertët kryesorë në këtë fushë, Cynthia Cohen, Poly Walker dhe Olivera Simić. · Në këtë punëtori ne do të përdorim strategji aktive të të mësuarit për t'i nxitur nxënësit dhe instruktorët që në mënyrë efektive të ndihmojnë secilit për t'u angazhuar në aktivitete, bazuar në idetë se si njerëzit mësojnë. Marrja e vëmendjes së studentëve dhe nxitja e tyre për t'u përfshirë janë çështje thelbësore në procesin e të mësuarit. Metodat aktive vendosin studentët në qendër të këtij procesi dhe i bëjnë ata protagonistë të zbulimit, jo thjesht marrës pasivë të informacionit. · Provat aktuale tregojnë setë mësuarit aktiv përmirëson të kuptuarit dhe ruajtjen e informacionit. Është gjithashtu efektiv në zhvillimin e aftësive njohëse të nivelit më të lartë. · Ekzistojnë strategji të ndryshme të mësimdhënie për të krijuar një mjedis mësimor aktiv. Ne do të përdorim punëtorinë teatrore si një mënyrë me intensitet të lartë të të mësuarit dhe krijimit të respektit dhe tolerancës reciproke.
Burimet dhe materialet	Moderatori · Letra A4 – nga një për secilin pjesëmarrës · Markerë · Lapsa · Sistem zëri Pjesëmarrësit · Veshje të përshtatshme
STRUKTURA E PUNISHTES	

Hyrje	1. Moderatori prezanton veten dhe i uron mirëseardhje gjithësecilit. 2. Moderatori prezanton punëtorinë. Kjo punëtori mban titullin <i>Hartëzimi i botës</i> dhe fokusohet në prezantimin e aftësie teatrale në ndërtimin e paqes. Punëtorja përbëhet nga një numër lojërash teatrale dhe ushtrimesh. 3. Për sa i përket Kodit të Sjelljes dhe Shëndetit e Sigurisë, moderatori u kërkon të gjithë pjesëmarrësve të sigurohen se punëtoritë janë të fokusuara, produktive, efektive dhe të sigurta dhe kërkon që pjesëmarrësit të jenë të ndërgjegjshëm për sigurinë e njëri – tjetrit, të dëgjojnë me vëmendje, të ndajnë dhe të jenë të respektueshëm e të vëmendshëm ndaj punës së të tjerëve kur ata flasin ose kontribuojnë. Duhet të kenë një konsideratë të plotë për të tjerët dhe në nivel fizik, të mos tregoheni kurrë të ashpër ose të dëmtoni veten, të tjerët ose hapësirën. Moderatori duhet të informojë pjesëmarrësit për daljet e disponueshme në objektin ku mbahet punëtorja për pushime dhe pije freskuese. 4. Moderatorit ua bën me dije grupit se janë të inkurajuar të bëjnë pyetje në çfarëdo faze. 5. Moderatorit punon me grupin që të sigurojnë qasje për karroca, interpretues së gjuhës së shenjave dhe tjera rregullime sipas nevojës.
Lojëra fillestare fizike dhe vokale	Kohëzgjatja: 15 Minuta Ushtrimet 1. Loja e emrit 2. Si je 3. Hartëzimi i hapësirës
Leksion thelbësor me ushtrime dhe temë kryesore	Kohëzgjatja: 50 Minuta Harta e Botës Ushtrimet 1. Vizatimi i Hartës së Botës 2. Përkthimi i hartës nga letra në dysHEME 3. Udhëtimi në vende të caktuara në hartë 4. Kryerja e veprimeve të caktuara në vende të caktuara në hartë
Relaksim	Kohëzgjatja: 5 minuta Ushtrimet 5. Histori një botëshe Kohëzgjatja: 10 minuta

	6. Rrethi i këndimit
Reflektime dhe reagime	Kohëzgjatja: 10 Minuta Ushtrimi 7. Reflektim dhe reagim
Burimet dhe leximet thelbësore	Roberts, B. et al (2021). "The Vinča culture: an overview." <i>Research Gate</i> (https://www.researchgate.net/publication/357870444_The_Vinca_culture_an_overview) Panel Discussion: Art and Reconciliation, National Arts Centre, Canada 2016 https://www.youtube.com/watch?v=NX_G3Neo8Dc Professor James Thompson 2013 Cockcroft Rutherford Lecture: In Place of War https://www.youtube.com/watch?v=jUER_7C4MnU

Punëtorja 2 – Pjesa Tre

Emri i ushtrimit	Hyrje
Numri i ushtrimit	1
Synimet e ushtrimit	• T'i ofrojë mundësinë moderatorit që të prezantojë veten para pjesëmarrësve • Tu ofrojë pjesëmarrësve një prezantim të punëtorisë apo leksionit nga moderatori • Të prezantojë një kod të sjelljes, shëndetit dhe sigurisë
Fokusi i ushtrimit	Mesatar/i lartë
Energjia e ushtrimit	Mesatare
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet	
1. Moderatori prezanton veten dhe i uron mirëseardhje gjithësecilit 2. Moderatori bën një prezantim të punëtorisë 3. Moderatori vendos rregullat bazë të komunikimit gjatë punëtorisë.	

Hyrja duhet të përmbajë:

- Përshkrim të strukturës dhe përmbajtjes së punëtorisë
- Leksion bazë mbi kulturën Vinça, me fokus në kapacitetin e tyre për të bashkëpunuar me njëri – tjetrin dhe me kulturat tjera
- Informata bazë mbi nocionet e paqes
- Informata bazë mbi periudhat e paqes përgjatë historisë njerëzore

Termtat kyç të përdorur

Paqja, të dëgjuar aktivë, teatri si mjet

Emri i ushtrimit	Loja e emrit
Numri i ushtrimit	1
Synimet e ushtrimit	· Të njftojë pjesëmarrësit me aftësitë teatrore · T'u ndihmojë pjesëmarrësve që të përqendrohen · Të zhvillojë fokusin dhe përqendrimin · T'u ndihmojë pjesëmarrësve të mësojnë emrat e njëri – tjetrit (nëse ky grup nuk ka punuar bashkë me parë)
Fokusi i ushtrimit	Mesatar
Energjia e ushtrimit	Mesatare
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet	
Moderatori e nis lojën duke e prezantuar veten. Moderatori thotë emrin e tij dhe bën një gjest fizik duke përdorur të gjithë trupin, duke aliteruar emrin në të njëjtën kohë. Për shembull, 'Unë jam sportiste Sara' apo 'Unë jam Flamuri fluturues'. Ideja është tek gjetja e një fjale që fillon me të njëjtën shkronjë sikurse emri i pjesëmarrësit dhe që disi e përshkruan atë, dhe ta vënë ata fjalë përpara emrit. Në raport me gjestin, ai mund të jetë edhe abstrakt që do të thotë se mund të edhe të jetë joreal dhe të mos ketë ndonjë kuptim. Secili pereson mund të bëj ndonjë gjest fizik apo ta lëvizë trupin e tij sipas dëshirës. Sapo moderatori, si lojtari i parë, të ketë thënë emrin e tij me fjalën e vënë përpara dhe të ketë bërë një gjest fizik, personi në të majtën e tij, që është lojtari i dytë, bën me gisht në drejtim të lojtarit të parë dhe përsërit emrin, fjalën dhe gjestin e tij. Sapo lojtari i dytë të ketë përsëritur emrin, fjalën dhe gjestin, thotë pastaj edhe emrin e tij me një atribut të bashkëngjitur, për shembull 'I am happy Harry' – dhe në të njëjtën kohë bën një gjest me gjithë trupin e tij.	
Termtat kyç të përdorur	Përqendrimi, takimi me tjetrin, të luajturit

Emri i ushtrimit

Si je

Numri i ushtrimit	2
Synimet e ushtrimit	· Të lidhë pjesëmarrësit me mënyrën se si ndihen në atë moment · Të krijojnë një lidhje në mes të pjesëmarrësve · Të nxisë lirinë e pjesëmarrësve për të shprehur veten në mënyrë kreative · Të inkurajojnë pjesëmarrësit të shprehin veten përmes lëvizjeve
Fokusi i ushtrimit	Mesatar
Energjia e ushtrimit	E lartë
Materialet e përdorura	Copa letre
Udhëzimet	
1. Moderatori u kërkon pjesëmarrësve të formojnë një rreth 2. Moderatori e merr një copë letre dhe formon një top të vogël pre saj. 3. Moderatori hedh topin në drejtim të njërit nga pjesëmarrësit dhe e pyet “Si je?” 4. Moderatori jep udhëzimin që pjesëmarrësit të mos përgjigjen formalisht por të tregojnë se si ndihen realisht në atë moment. 5. Moderatori ia kërkon njërit prej pjesëmarrësve që t’ia hedhë topin atij në mënyrë që t’iu japë një shembull se si të përgjigjen singlerisht. 6. Moderatori hedh topin në drejtim të një pjesëmarrësi tjetër dhe e pyet “Si je?” 7. Pjesëmarrësit vazhdojnë të hedhin topin tek njëri – tjetri me të njëjtën pyetje derisa të gjithë të kenë dhënë përgjigje	
Termet kyç të përdorur	Saktësia, singleriteti, kontakti, lidhja

Emri i ushtrimit	Hartëzimi i hapësirës
Numri i ushtrimit	3
Synimet e ushtrimit	· Të njoftojë pjesëmarrësit me aftësitë teatrore · T’i njoftojë pjesëmarrësit me idenë e hapësirës së përbashkët · Të zhvillojë përendrimin
Fokusi i ushtrimit	I lartë
Energjia e ushtrimit	E lartë
Materialet e përdorura	Karriket do të përdoren për të ndarë hapësirën

Udhëzimet	
1. Të gjithë pjesëmarrësit ecin lirshëm nëpër hapësirë, në drejtim të ndryshme, duke e mbuluar gjithë hapësirën. Ideja është që të mos ndeshen me njëri – tjetrin. 2. Kërko nga pjesëmarrësit që të rrisin shpejtësinë e lëvizjes nga një në pesë dhe pastaj të kthehen në një. 3. Pas një minuti, moderatori qëndron në mes dhe drejton duart për të lënë të kuptohet se tani mund të përdoret vetëm njëra pjesë e hapësirës. Ideja është që të tkurret apo zvogëlohet hapësira përgjysmë në mënyrë që pjesëmarrësit të kenë më pak hapësirë dhe të jetë e nevojshme të respektojnë njëri – tjetrin brenda kësaj hapësire, përderisa vazhdojnë të lëvizin lirshëm në drejtime të ndryshme. 4. Pas një minuti, moderatori përgjysmon hapësirën përsëri, kështu që tani pjesëmarrësit bëjnë të njëjtin ushtrim në hapësirë edhe më të vogël. Redukto hapësirën përsëri që të bëhet edhe më e vogël. Pjesëmarrësit tani kanë një hapësirë më të vogël përderisa vazhdojnë të lëvizin në të gjitha drejtimet dhe duke u përpjekur të respektojnë njëri – tjetrin.	
Termat kyç të përdorur	Hapësira e përbashkët, kufijtë, bashkëpunimi

Emri i ushtrimit	Harta e Botës
Numri i ushtrimit	4
Synimet e ushtrimit	· Të njoftojë pjesëmarrësit me hartën e botës ndërlidhur me periudhat paqësore të historisë njerëzore · Të krijojë ndjenjat të respektit reciprok dhe tolerancës · To kuptojë që ne të gjithë ndajmë ëndërra të njëjta apo të ngjashme · Të kuptojnë që dhimbja, vuajtja apo humbja mund të jenë ndjenja të përbashkëta të cilat të gjithë mund t'i prëjetojmë apo transformojmë në mënyrë kreative · Të kuptojnë se ne të gjithë jemi pjesë e kësaj bote
Fokusi i ushtrimit	I lartë
Energjia e ushtrimit	E lartë
Materialet e përdorura	Letra të bardha A4 Markerë Lapsa
Udhëzimet	
1. Pjesëmarrësit marrin një letër dhe një laps; detyra është që ta vizatojnë hartën e botës aq	

- saktësisht sa arrijnë ta kujtojnë.
2. Kur harta të përfundojë, letrat ekspozohen në mënyrë që secili të shohë se si pjesëmarrësit perceptojnë botën. Kur të zgjedhet vizatimi më i saktë, të gjithë vendosin bashkarisht se ku gjenden të gjitha kontinentet (identifikoni ku gjendet secili shtet).
 3. Pjesëmarrësit qëndrojnë në linjë në skaj të hapësirës (afër murit) dhe përpiqen ta imagjinojnë hartën e botës në hapësirën përpara tyre.
 4. Duke punuar së bashku, pjesëmarrësit përpiqen të përcaktojnë në hapësirë këto vende: New York, Paris, Moskë, Beijing, Melbourne, Toronto, Beograd, Rio de Janeiro (cilido kryeqytet në botë).
 5. Pjesëmarrësit pastaj kthehen në qoshe të hapësirës. Moderatori pastaj jep udhëzimin e parë: Secili (një nga një, sipas zgjedhjes së tyre) vendoset te shteti (apo qyteti) i lindjes. Kur të gjithë pjesëmarrësit të jenë vendosur, kthehen pastaj prapa në rresht.
 6. Moderatori nis raundin tjetër me një udhëzim tjetër. Udhëzimi i dytë është: të shkojnë në vendin ku janë zhvendosur për herë të parë. Secili lëviz për në atë pozicion. Sapo të kenë përfunduar, kthenen prapa në rresht.
 7. Moderatori nis raundin tjetër me një udhëzim tjetër. Udhëzimi i tretë është: shkoni në shtetin (qytetin) e ëndërrave tua. Ku do të dëshironit të shkonit? Kur të kenë përfunduar, pjesëmarrësit kthehen prapa në rresht.
 8. Moderatori nis një raund tjetër dhe udhëzimi i katërt është: shkoni në vendin e pikëllimit (në vendin më pikëllues për ta). Kur të kenë përfunduar, pjesëmarrësit kthehen prapa në rresht.
 9. Moderatori nis raundin tjetër me udhëzimin e rradhës. Udhëzimi i pestë është: shkoni në vendin ku ndodhi periudha e madhe e paqes përgjatë historisë. Kur të kenë përfunduar, pjesëmarrësit kthehen prapa në rresht.
 10. Udhëzimi i gjashtë është: Shkoni në vendin ku jeni tani të gjithë. Kur të kenë përfunduar, pjesëmarrësit kthehen prapa në rresht.
 11. Moderatori nis një raund tjetër, por TANI ata, pjesëmarrësit, nuk do të kthehen prapa në rresht. Në vend të kësaj, ata e fillojnë raundin nga pika ku kanë qenë herën e fundit dhe vazhdojnë për në pikën tjetër. (Nëse dikush ka lindur në Dublin, vazhdon nga Dublini dhe për pyetjen e rradhës (p.sh zhvendosuni në Bangkok) ata lëvizin nga Dublini drejt e në Bangkok).
 12. Tani ata përsërisin të gjitha udhëzimet paraprahe dhe pozicionet përkatëse. Ata përpiqen të kujtojnë se ku po shkonin, lëvizjet që kanë bërë, shpejtësinë e lëvizjes, mënyrën sesi kanë ecur – të gjitha çështjet kryesore. Përsërisni sa herë të është e nevojshme në mënyrë që t'i rikrijoni karakteristikat e lëvizjeve (ku shkuan, mënyrën se si ecën, sa shpejt apo ngadalë, a qeshën apo kruajtën hundën, çfarëdo që mbajnë mend të kenë bërë gjatë lëvizjes për në pozicionin tjetër). Fokusi është te zhvendosja nga njëra pikë në tjetrën.
 13. Tani përsëriteni të tërën por pa folur.
 14. Detyra e rradhës është si vijon. Të gjithë pjesëmarrësit duhet të nisin nga fillimi, por tani në pika të caktuara ata duhet të ndërmarrin veprime të caktuara. Ja tek është një shpjegim i shkurtër: trupi ynë është mjeti më i madh dhe më i dukshëm në skenë (bashkë me sytë, zërin, emocionet, si dhe mendjet dhe mendimet tona). Përmes trupin ne krijojmë lëvizjet dhe veprimet fizike. Lëvizjet dhe veprimet nuk janë të njëjta. Lëvizjet mund të jenë boshe, por veprime përmbajnë qëllim (mendim). Qëllimi është diçka që përfshinë gjithë qenien tonë dhe po ashtu përfshin vëmendjen e shikuesve. Shembuj të veprimeve janë goditja e topit ose mbyllja e derës, dhe lëvizjet me qëllime të caktuara. Pjesëmarrësit duhet të kryejnë veprime të caktuara që lidhen me pikën/vendin ku ndodhen. Veçanërisht, dhe me më së shumti rëndësi, është pika në vendin e pikëllimit, ku pjesëmarrësit duhet të bëjnë një veprim transformativ, diçka që do ndryshojë apo shndërrojë atë pikë në një vend më të mirë. Në vendin 'e paqes së vazhdueshme', ata duhet të përshkruajnë përmes veprimeve se çfarë mendojnë se kanë bërë njerëzit në atë vend. Pjesëmarrësit nuk kanë nevojë të flasin,

por nëse u duhet ta bëjnë, munden; munden edhe të këndojnë po të duan.

15. Përsëritni edhe njëherë gjithçka që kanë bërë deri në këtë pikë.

Tani, pjesëmarrësit do të ulen përreth tavolinës dhe do të përsërisin të gjitha veprimet e vogla, pa ecur, vetëm veprime që arrijnë t'i bëjnë rreth tavolinës, duke ruajtur rendin, duke parë njëri – tjetrin, siç bënë edhe në hapësirë. Në parim, ata synojnë të rikrijnë gjithçka por duke qëndruar ulur në tavolinë. Ata përfundojnë tek e TASHMJA (në pikën kur gjendjen përreth tavolinës), së bashku, si një familje e madhe në një pikturë – ndaloni – PËRFUNDOI. Relaksohuni

Termtat kyç të përdorur	Hapësira, fokusi, transformimi
--------------------------------	--------------------------------

Emri i ushtrimit	Histori njëbotëshe
Numri i ushtrimit	5
Synimet e ushtrimit	· Relaksimi në fund të punëtorisë · Promovimi i dëgjimit të njëri-tjetrit · Të inspirojnë pjesëmarrësit që të punojnë së bashku
Fokusi i ushtrimit	Mesatar
Energjia e ushtrimit	Mesatare
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet	
1. Formoni një rreth 2. Shpjegojini pjesëmarrësve që secili nga ta mund të thotë nga një fjalë që ndërlidhet me paqen përderisa lëvizim në rreth. 3. Shpjego se ideja është që të krijomë një histori së bashku. 4. Kur secili të ketë thënë nga një fjalë për t'ia bashkëngjitur historisë, moderatori i vë fundin tregimit. 5. Pyet nëse ndonjëri nga grupi mund të përsërisë tregimin e plotë. 6. Kërkojani grupit që duke përdorur trupin të formojnë një pikturë të ngrirë sipas zgjedhjes së tyre nga tregimi. 7. Pyesni pjesëmarrësit se çfarë ndjesie është të krijoni një histori së bashku, p.sh a ishte e vështirë marrja e radhës, a ishte e vështirë zgjedhja e vetëm një fjale?	

Emri i ushtrimit	Reflektim dhe reagim
Numri i ushtrimit	6
Synimet e ushtrimit	Reflektimi mbi ndjenjat dhe mendimet që ka nxitur punëtorja

Fokusi i ushtrimit	I lartë
Energjia e ushtrimit	Mesatare
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet 1. Pjesëmarrësit ulen në formë rrethi. 2. Moderator fillon sesionin e reflektimeve dhe reagimeve duke shtruar pyetjet e mëposhtme: • Çfarë iu pëlqeu më shumë gjatë punëtorisë? • Çfarë mësuat nga punëtorja? • Cilat janë mendimet tuaja mbi punëtorinë? • Çfarë është e nevojshme për krijimin e paqes afatgjate?	
Termat kyç të përdorur	Të mësuarit, paqja, bota

Punëtorja 3 – Pjesa Një

Titulli i punëtorisë	Udhëtarët e kohës për paqe
Synimet e punëtorisë	• Të promovojë të kuptuarit e kulturës Vinça • Të inkurajojë bashkëpunimin paqësor dhe ndërtimin e komunitetit • Të përdorë teatrin për të përmirësuar të mësuarit dhe të shprehurit
Rezultatet e mësimi të punëtorisë	• Studentët do të fitojnë kuptueshmëri gjithpërfshirësi të civilizimit Vinça, praktikat kulturore të tij, jetën e përditshme dhe arritjet. • Përmes aktiviteteve ndërvepruese dhe lojës me role, studentët do të mësojnë rëndësinë e të punuarit së bashku në harmoni dhe vlerën e ndërveprimeve paqësore. • Studentët do të përdorin teknikat e teatrit për të eksploruar dhe përçarur përmbajtje historike, për të nxitur kreativitetin dhe angazhimin e mëtutjeshëm në temën në fjalë.
Kohëzgjatja	90 minuta
Emri i autorit	Ivana Milenović Popović, DAH Theatre, Serbia
Format e artit	• Teatër
Pjesëmarrësit	15

	· Qasje me karroca • Pauza për lëvizje shtesë • Interpretues të gjuhës së shenjave
Numri i moderatorëve të nevojshëm për grup	1
Metodat e të mësuarit dhe mësimdhënies	· Të mësuarit përmes lëvizjeve dhe diskutimeve
Burimet dhe materialet	Moderatori dhe pjesëmarrësit • Veshje të rehatshme
STRUKTURA E PUNËTORISË	
Hyrje	Kohëzgjatja: 15 Minuta <i>Udhëtarët në kohë për paqe</i> fokusohet në ofrimin e njohjes së karakteristikave pozitive dhe më madhore të qytetërimit Vinça.
Lojëra fillestare fizike dhe vokale	Kohëzgjatja: 20 Minuta Ushtrimet: 1. Rrethi i energjisë (8 minuta) 2. Hipnoza e dorës (12 minuta)
Leksion thelbësor me ushtrime dhe temë kryesore	Kohëzgjatja: 50 Minuta 3. Ushtrimet – Udhëtarët e kohës për paqe
Reflektim dhe reagim	Kohëzgjatja: 20 Minuta Ushtrimi 4. Reflektimet dhe reagimet
Burimet dhe leximet thelbësore	1. Roberts, B. et al (2021). "The Vinča culture: an overview." <i>ResearchGate</i> (https://www.researchgate.net/publication/357870444_The_Vinca_culture_an_overview) 2. https://www.irex.org/sites/default/files/node/resource/drama-for-conflict-transformation-toolkit.pdf

Punëtorja 3 – Pjesa Dy

Emri i ushtrimit	Hyrje dhe ngrohje
Numri i ushtrimit	1
Synimet e ushtrimit	• Të ofrojë një mundësi për moderatorin që t'u prezantohet pjesëmarrësve • T'u ofrojë pjesëmarrësve një hyrje për punëtorinë ose mësimin nga moderatori • Të prezantojë udhëzimet për shëndetin dhe sigurinë • Për të prezantuar temën kryesore
Fokusi i ushtrimit	Mesatar
Energjia e ushtrimit	E ulët
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet	
1. Moderatori prezantohet dhe i mirëpret të gjithë. 2. Moderatori prezanton punëtorinë Udhëtarët në kohë për paqe. Është një hyrje në temën e teatrit, historisë dhe paqes. Moduli i punëtorisë përbëhet nga disa lojëra teatrale dhe ushtrime. 3. Për sa i përket Kodit të Sjelljes dhe Shëndetit dhe Sigurisë, moderatori u kërkon të gjithë pjesëmarrësve të sigurojnë se seminarët janë të fokusuar, produktive, efektive dhe të sigurta dhe kërkon që pjesëmarrësit të jenë të ndërgjegjshëm për sigurinë e njëri-tjetrit, të dëgjojnë me vëmendje, të ndajnë dhe të jenë të respektueshëm dhe të vëmendshëm ndaj punës së të tjerëve kur ata flasin ose kontribuojnë. Duhet të ketë një konsideratë të plotë për të tjerët, dhe në një nivel fizik, të mos tregoheni kurrë të ashpër ose të dëmtoni veten, njerëzit e tjerë ose hapësirën. Moderatori duhet të informojë pjesëmarrësit për daljet e disponueshme në objektin e seminarit dhe të ndajë kohë të mjaftueshme për pushime dhe pije freskuese. 4. Moderatori i bën të ditur grupit se janë të inkurajuar të bëjnë pyetje në çdo fazë. 5. Moderatori punon me grupin për të promovuar qasjen në karrige me rrota, përkthyes të gjuhës së shenjave dhe kërkesa të tjera sipas nevojës. 6. Moderatori paraqet pikat kryesore nga hulumtimi nga doracaku për qytetërimin, strukturën dhe jetën e përditshme të Vinçës.	
Termet kyç të përdorur	Paqe, bashkëpunim, solidaritet, empati, trashëgimia kulturore, histori

Punëtorja 3 – Pjesa 3

Emri i ushtrimit	Rrethi i energjisë
-------------------------	---------------------------

Numri i ushtrimit	2
Synimet e ushtrimit	• Të thyejë akullin midis pjesëmarrësve • Të ngrohë pjesëmarrësit • Fokusi është në pjesëmarrjen e secilit
Fokusi i ushtrimit	Mesatar
Energjia e ushtrimit	Mesatare
Udhëzimet	1. Formohet një rreth. 2. Moderator i kthen trupin e tyre plotësisht në të djathtë dhe bën kontakt me sy me personin në të djathtë të tij dhe i përplas duart. 3. Ky person më pas bën një gjest të ngjashëm me personin në të djathtë të tij, duke ia kaluar duartrokitjen. 4. Lëreni duartrokitjen të lëvizë në të gjithë rrethin disa herë pa parashikuar ose vonuar dhe për të marrë një rrjedhë ritmike të duartrokitjeve që rrotullohen rreth rrethit pa pushim. 5. Më pas, moderator i ndryshon drejtimin e duartrokitjes në mënyrë që t'i kalojë personit në të majtën e tij dhe të kalojë gjithandej. 6. Kur kjo përcaktohet qartë, moderator i shpjegon se çdo individ në rreth mund ta kalojë energjinë e duartrokitjes në të djathtë ose të majtën e tij. 7. Kur kjo vendoset, moderator i prezanton një tingull, për shembull 'yo' ose 'ho' ose 'ha', në mënyrë që pjesëmarrësit të duartrokasin dhe ta bëjnë këtë tingull në të njëjtën kohë ndërsa kalojnë energji rreth rrethit. Moderator i bën kontakt me sy me personin në të djathtë të tij/saj, përplas duart dhe bën një vokalizim të fortë energjik të 'ha', që transmetohet njëkohësisht si një gjest i vetëm. Tingulli/gjesti duhet të jetë i fuqishëm dhe të përfshijë një angazhim të plotë të trupit dhe zërit. 8. Duartrokitja/tingulli mund të dërgohet edhe nëpër rreth. Shpejtësia duhet të mbetet e njëjtë, duartrokitja lëviz shpejt përgjatë rrethit njësoj si rreth rrethit, dhe theksi duhet të jetë në kontaktin me sy dhe një dëshirë të fortë për ta çuar gjestin në objektivin e tij. 9. Më pas moderator i flet shkurtimisht se si ta kalojnë duartrokitjen më shpejt dhe ata e bëjnë këtë duke qenë gati dhe "në moment". Shihni termin më poshtë. 10. Kur një grup është i aftë në këtë, moderator i më pas mund të

	vendosë rregullin që 'përshëndetje' dërgohet në drejtimin e duhur dhe fjala 'lamtumirë' dërgohet në drejtimin e majtë. Një variant është që secili person të bëjë tingullin dhe gjestin e tij.
Termet kyç të përdorur	Të qenit prezent, koordinimi, puna në grup, fokusi, krijimi i mentalitetit grupor

Emri i ushtrimit	Hipnoza e duarve
Numri i ushtrimit	3
Synimet e ushtrimit	• Thyerja e akullit në mes të pjesëmarrësve • Ngrohja e pjesëmarrësve • Puna e përbashkët • Ndërtimi i besimit
Fokusi i ushtrimit	Mesatar
Energjia e ushtrimit	Mesatare
Materialet e përdorura	Asnjë

Udhëzimet

1. Pjesëmarrësit do të ecin përreth dhomës, gjithmonë në drejtim të një hapësire boshe
2. Moderatori thotë 'ndal' dhe ata vihen në çift me personin më të afërt me ta.
3. Moderatori zgjedh një person me të cilin të demonstrojë ushtrimin; moderatori vendos shuplakën e dorës së tij/saj (një këmbë larg) prej fytyrës së pjesëmarrësit. Moderatori shpjegon se pjesëmarrësi tani është i "hipnotizuar" me dorën e moderatorit dhe distanca prej një këmbë duhet të mbahet gjithmonë mes moderatorit dhe fytyrës së pjesëmarrësit. Moderatori pastaj lëviz dorën para e mbrapa dhe pjesëmarrësi duhet të lëvizë poashtu. Moderatori mund të lëvizë para ose mbrapa, të lëvizë lartë, poshtë, etj.
4. Çiftet vendosin se kush është A dhe kush është B. A-ja vendos dorën në fytyrën e B-së, me pjesën e gishtave në nivel me vijën e flokëve dhe një këmbë larg nga fytyra. A-ja e drejton B-në nëpër dhomë, gjithmonë duke u siguruar që fytyra e B-së është një këmbë larg dorës së A-së dhe po ashtu, duke shmangur pjesëmarrësit e tjerë.
5. Kur A dhe B të kenë pasur mjaft kohë për të praktikuar, ata ndërrojnë rolet. B-ja drejton dhe A-ja ndjek.
6. Moderatori kërkon tre vullnetarë. A-ja zgjatë të dyja duart ashtu që shuplakat të jenë të drejtuara jashtë. B-ja and C-ja janë të vendosura një këmbë larg të dyja duartve. Përderisa A-ja lëviz duart, B-ja dhe C-ja e ndjekin bashkarisht. Pjesëmarrësit mund të ndahet në grupe prej 3 personash në mënyrë që të praktikojnë këtë ushtrim. Ndërroni rolet në mënyrë që secili të ketë mundësinë të udhëheqë.

Disa pyetje që moderatori mund të shtrojë:

a. Cila pjesë e ushtrimit iu duk më e lehtë? Udhëheqja apo ndjekja? b. A e lehtësonte apo vështirësonte ndjekjen udhëheqësi? Si e vështirësonin? Duke lëvizur dorën aq shpejtë saqë ishte e vështirë ta ndiqje? Kush ka më shumë kontroll apo pushtet në këtë ushtrim? Udhëheqësi apo ndjekësi? (pjesëmarrësit zakonisht thonë që udhëheqësi). A e abuzon nganjëherë pushtetin udhëheqësi apo a e shfrytëzon personin tjetër? Si Pse? Mund të vijojë një debat i shkurtër mbi pushtetin dhe barazinë. Për shembull, brenda një marrëdhënieje, njerëzr më shpesh shfrytëzojnë njëri – tjetrin sesa që punojnë në harmoni.	
Termet kyç të përdorur	Fokusi, besimi, puna ekipore, udhëheqja, ndjekja

Emri i ushtrimit	Udhëtarët e kohës për paqe
Numri i ushtrimit	4
Synimet e ushtrimit	Përdorimi i teknikave teatrore për të eksploruar dhe përçarë përmbajtje historike, për të nxitur kreativitetin dhe për të thelluar angazhimin mbi çështjen në fjalë.
Fokusi i ushtrimit	I lartë
Energjia e ushtrimit	Mesatare tek e lartë
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet	
Para strukturimit të tri imazheve, pjesëmarrësit duhet të diskutojnë temën. Këtu janë disa pyetje ndihmuese: - Cilat aspekte të kulturës Vinça theksojnë mënyrën e tyre paqësore të jetesës? - Si i qaseshin njerëzit Vinça jetës së tyre të përditshme, tregtisë dhe a e reflekton zejtaria qytetarinë e tyre të fuqishme? - Si na ndihmon të kuptuarit dhe të vlerësuarit e kulturave tjerë që të promovojmë paqen sot? - Si kontribuoi shkëmbimi kultural në mes qytetërimeve antike në bashkëjetesën e tyre paqësore? - Si mendoni se i kanë zgjidhur dallimet njerëzit Vinça dhe si e kanë mirëmbajtur harmoninë brenda komunitetit? 1. Pas diskutimit, moderatori përshkruan parimet e Teatrit imazhor. Teatri imazhor përfshin përdorimin e trupave tanë në krijimin e imazheve statike apo tablove për të treguar një histori. Imazhi statik apo tabloja krijohet nga puna e përbashkët grupore dhe idealisht duhet të shfaqë një moment veprimi. Secili, brenda secilit grup, kontribuon në një imazh. Imazhi është një lloj shprehjeje tre-dimensionale, që shpreh një temë në termet e raporteve ndërnjerëzore, duke qenë	

që imazhi është i përbërë nga statuja njerëzore që përçojnë një moment të vetëm veprimi, apo historie, apo ngjarjeje.

2. Grupi ndahet në grupe tjera më të vogla të përbëra nga tre persona dhe secilit grup i kërkohet të vendosë mbi një histori që duan të tregojnë, qoftë duke ndërtuar një temë apo tregim të përdorur më parë gjatë punëtorisë, apo ndonjë temë tjetër të dhënë. Tema përfaqëson shtypjen që ekziston aktualisht në botë. Grupi duhet të ndajë disa tregime apo ide dhe pastaj të vendosë se mbi cilën të punojë. Grupi duhet të shprehë saktësisht se ku është e vendosur historia, cilat janë personazhet dhe cili është veprimi kryesor, me fillim dhe përfundim të saktë.
3. Pas vendimit për historinë, grupi qëndron në këmbë në përpjekje për të krijuar një imazh me trupat e tyre. Pjesëmarrësit bëhen personazhe, të ngrirë në mes të veprimit, brenda pikturës statike, sikurse statuja, duke përdorur trupat e tyre për të shfaqur një pamje kolektive. Kujtojuani secilit grup që të eksplorojnë imazhin sa më shumë që të jetë e mundur në terma të emocionit, gjesteve, shprehjeve të fytyrës, përdorimit të trupave dhe hapësirës së aktorëve. Aktorët po përdorin trupat e tyre brenda tablosë për të sugjeruar se çfarë po bëjnë personazhet, si po ndërveprojnë me njëri – tjetrin në kohën që veprimi zë vend. Tabloja duhet të ketë pikë të fortë fokusi dhe variacione të tilla si nivele të ndryshme, veprime dhe synime të kundërta të karaktereve. Grupi duhet të sjellë imazhe me të cilat pajtohen të gjithë.
4. Imazhi i parë paraqet gjendjen e shtypjes në botë ashtu siç ekziston sot, imazh real i shtypjes reale, ashtu siç qëndrojnë gjërat.

5. Imazhi i tretë shfaq një kohë paqeje në histori. Imazhi i tretë është i kundërt me imazhin e parë.
6. Imazhi i dytë duhet të shfaqë një mënyrë të mundshme kalimi nga realja tek historikja.
7. Moderatori lëviz nga grupi në grup duke parë temat kryesore dhe duke strukturuar imazhet dhe improvizimet, duke u siguruar që secili e ka të qartë dhe duke ofruar këshillat dhe inkurajimet e nevojshme.
8. Ulëset e publikut janë të vendosura me pamje nga hapësira ku luhet. Moderatori vendos rregullat e vjimit të ushtrimit dhe secili grup, një nga një, prezanton imazhet e tyre. Publikut i rikërkohet që të shikojë me qetësi dhe respekt dhe të ruajë komentet për pas përfundimit të prezantimit. Si fillim, pjesëmarrësit në grupin e parë shfaqen dhe mbajnë tablonë e parë. Pas sinjalit nga moderatori, apo shfaqen me tablonë e dytë (përmes një lëvizje të ngadaltë) dhe pas sinjalit nga moderatori ata lëvizin dhe shfaqin tablonë e tretë.
9. Pasi të tri imazhet të jenë shfaqur para publikut nga grupi i parë, shikuesit komentojnë shkurtimisht mbi atë që shohin, bazuar në atë që sugjerojnë imazhet. Diskutimi duhet të fokusohet në historinë dhe imazhet dhe natyrën e transformimit nga imazhi real tek ai ideal. Pyesni 'çka mund të marrim nga secili imazh dhe si?' Pyesni se si secili grup po komunikon veprimin dhe kërkoni për ide që ofrohen dhe që mund të përmirësojnë imazhin që përçohet.
10. Mbani në mend që nuk ka përgjigje të sakta apo të gabuara; pjesëmarrësit thjeshtin po krijojnë hapësira diskutimi përderisa eksplorojnë se çfarë kuptimi kanë temat e dhëna për kohën e sotme.

Termet kyç të përdorur

Vinça, imazhet, intervenimi

Emri i ushtrimit	Reflektime dhe reagime
Synimet e ushtrimit	- Ofrimi i mundësisë që pjesëmarrësit të shprehin mendimet dhe ndjenjat e tyre në raport me leksionin dhe mënyrën se si e përjetuan atë - Të planifikohet për punëtorinë apo serinë e punëtorive të ardhshme
Fokusi i ushtrimit	I ulët tek i lartë
Energjia e ushtrimit	E ulët
Materialet e përdorura	Asnjë

Udhëzimet

1. Pjesëmarrësit ulen në rreth.
2. Moderatori fillon sesionin e reagimeve dhe reflektimeve duke përmbledhur gjithë çfarë është bërë gjatë punëtorisë.
3. Moderatori u kërkon pjesëmarrësve të vlerësojnë udhëzimet e dhëna, pozitën e ushtrimeve brenda punëtorisë dhe mënyrat e inkurajimit të pjesëmarrjes dhe reagimit brenda punëtorisë.
4. Moderatori mund të shtrojë pyetje të tilla si:
 - Çfarë iu pëlqeu më së shumti gjatë punëtorisë?
 - Çfarë mësuat nga punësia?
 - Si u ndjetë për ushtrimet dhe gjatësinë e tyre?
 - A ka pasur ndonjë temë apo diskutimi që u ka bërë të ndjehemi parahatshëm dhe në mosgatishmëri për të marrë pjesë?
5. Për të përmbyllur punëtorinë dhe për të reflektuar mbi punën e bërë, performoni 'vizualizimin përmbyllës'. Pjesëmarrësit formojnë një rreth. Kërkojuni që të mbyllin sytë dhe të mendojnë për një botë me barazi dhe të drejta njerëzore për të gjithë; të imagjinojnë me sytë e mendjes një botë pa shtypje dhe diskriminim.
6. Kërkojauni një nga një, secilit person që të përdorë një fjalë për të përshkruar këtë botë të re.
7. Moderatori pastaj shkon përreth grupit dhe u kërkon pjesëmarrësve që të përfundojnë fjalinë 'Emri im është _____ dhe sot mësova që në mënyrë që të arrijmë paqen ne duhet të_____.'.
8. Pastaj secili tund duart, këmbët dhe në fund gjithë trupin duke ia shtuar kësaj një tingull.
9. Përgëzoni secilin për pjesëmarrje në punëtori dhe kërkojuni secilit që pas sinjalit të moderatorit të duartrokasin bashkarisht për përmbylljen e punëtorisë.

Qasja e Teatrit Bashkëpunues në Histori dhe Paqe

Teatri Aeroplio: Greqi

Titulli i modulit	Qasja e Teatrit Bashkëpunues në Histori dhe Paqe
Përmbledhje – Përshkrimi i Modulit	Metodat e teatrit bashkëpunues ofrojnë një mënyrë dinamike dhe angazhimtare për të zbuluar historinë dhe fenomenet e paqes. Duke i bërë pjesëmarrësit aktiv në procesin kreativ, këto metoda mund të ofrojnë një kuptueshmëri të thellë personale të ngjarjeve historike dhe konceptit të paqes. Metodat e teatrit bashkëpunues kanë të bëjnë me teatrin e Mirëmenduar, teatrin Debatues, teatrin Play-back (e ribërë), teatrin (e ngjizur) Komunitar, poashtu dhe teatrin Gjallërues (Living).
Qëllimet e mësimi / objektivat e modulit	Metodat e teatrit bashkëpunues mund të krijojnë një përvojë të fuqishme dhe transformuese edukimi, duke yshtur një kuptueshmëri më të thellë të historisë dhe rëndësisë së paqes. Kjo përfshin: -Kuptueshmëri historike -Të menduarit kritik dhe analiza -Dashamirësia dhe ndjeshmëria e intelegjencës -Shprehshmëria kreative -Rritja vetjake dhe (vet)besimi -Njohshmëria kulturele dhe diverziteti -Angazhimi qytetar dhe përgjegjësi shoqërore
Rezultatet e mësimi të modulit	Besimi dhe bashkëpunimi: Të punosh bashkarisht në projekte teatrale e ysht besimin, dhe shpirtin ekipor të pjesëmarrësve. Identiteti kolektiv: Përndarja e përvojave në teatër mund të ndihmojë në ndërtimin e një ndjeshmërie të identitetit kolektiv dhe komunitar. Shkathtësitë analitike: Pjesëmarrësit analizojnë probleme komplekse dhe konflikte shoqërore, duke rritur mundësitë e të menduarit kritik të tyre.
Prapavija teorike / Qasja	Idetë prapa metodave të teatrit bashkëpunues edukativ, rrjedhin prej një mori idesh dhe konceptesh, që janë:

	Përqasja personi-qendëruar: Kjo metodë përqëndrohet për të siguruar që edukimi i secilit pjesëmarrës është përshtatur me nevojat e tyre specifike, interesat, nivelit të rritjes. Është e ndryshme nga metodat formale dhe të bazuara në plan mësimor sepse mbështet një mësimdhënie dhe mësimnxënie më të gjallë. Të mësuarit përmes përvojës dhe ndjeshmërisë: Lëvizja e edukimit progresiv të John Deëeyit mbështet të mësuarit nëpërmjet përvojës; në teatër, të mësuarit është i bazuar në eksperiencën e vet mësimnxënës. Zhvillimi i të gjithë personit: Shumë shkolla alternative e theksojnë rritjen e personit në tërësi, përfshirë, mendjen, emocionet, ndjenjën shoqërore, fizikun dhe zhvillimin shpirtëror. Metodat e teatrit të edukimit alternativ janë të bazuara në këto teori. Janë të menduara për të përfshirë pjesëmarrësit në të dy nivelet, mendore dhe emocionale, duke i shtyrë të mendojnë kritikisht, të jenë kreativ, sidomos të menduarit përmes fenomeneve shoqërore si paqja, lufta, varfëria, emigrimi, etj.
Metodat e të mësuarit dhe mësimdhënies	Janë disa mënyra kryesore që shkathtësitë e teatrit kolaborativ ligjërohen dhe mësohen për paqen dhe historinë. Metodat e teatrit kolaborativ e theksojnë se sa e rëndësishme është të përdorësh angazhimin dhe aktivitetet e grupit kur përdor teatrin për të ligjëruar dhe mësuar për historinë dhe paqen. Eksperiencat interaktive në teatër kanë dëshmuar se mund të ndihmojnë njerëzit për të kujtuar atq që kanë mësuar, të ndjehen më mirë në të mësuarit e historisë, të kuptojnë se si janë ndjerë njerëzit e tjerë në të kaluarën, dhe të interesohen më shumë në artet performative dhe kulturë. Teatri-proces: Kjo metodë ndërton një ontologji shoqërore duke shikuar dhe kuptuar situatat dhe duke lejuar që gjërat të bëhen në mënyra të ndryshme. Përdoret për të ndërtuar paqen dhe të ndihmuarit në rritje, duke treguar se si artet mundësojnë zgjidhjen e problemeve. Teatri paqebërës është një përpjekje në grup që funksionon me artistët, njerëzit që nuk janë artistë, dhe njerëzit në zonë – për të ndryshuar mënyrën se si njerëzit e përjetojnë konfliktin dhe mbështesin paqen. Flet për atë se si teatri ndihmon njerëzit për të kuptuar kulturën e njëri tjetrit dhe të zgjidhin dallimet e tyre paqësisht. Integrimi i arteve: Kjo metodë është përdorur për të ndihmuar pjesëmarrësit të gjinden më mirë në kornizën sociale, përfshirë të kuptuarit e historisë dhe se si ndihen rreth mësimi të saj. Gjithashtu i bën njerëzit më të interesuar për histori dhe në artet performative.

	Mjet Kulturor për Paqe: Përgjatë historisë, teatri është përdorur si vegël kulturore për të promovuar paqen. Mund të ndihmojë njerëzit për të kuptuar kulturat e tjera dhe të gjejnë zgjidhje paqësore.
Përshkrimi i plotë i modulit	Metodat e teatrit kolaborativ ofrojnë një mënyrë angazhuese për të zbuluar historinë dhe fenomenin e paqes. Duke i përfshirë pjesëmarrësit aktivisht në procesin kreativ, këto metoda mundësojnë një kuptueshmëri më të thellë të ngjarjeve dhe konceptit të paqes. Teatri i mirëmenduar: Teatri i mirëmenduar është një proces kreativ bashkëpunimi ku pjesëmarrësit kolektivisht krijojnë një performancë nga thërrimet. Rivënia historike: Pjesëmarrësit rrëmojnë një periudhë historike ose ngjarje, dhe më pas planifikojnë skenat që reflektojnë perspektiva të ndryshme të po asaj kohe. Improvizimi dhe loja me role: Përmes ushtrimeve improvizuese dhe lojërave, pjesëmarrësit mund të hapërojnë në këpucët e figurave historike, mitike, karaktereve përrallore, apo personave të zakonshëm. Kjo ndihmon në të kuptuarit e kompleksiteteve dhe ndjenjave njerëzore prapa ngjarjeve historike. 2. Teatri Debatues Zhvilluar nga Augusto Boal, teatri Debatues nxit interaktivitetin e publikut për të zbuluar zgjidhje alternative për probleme shoqërore. Debatet interaktive: Karakteret përfaqësojnë figura historike të ndryshme ose debatohen pikëvështrimet për probleme qenësore. Publiku mund të inkadrohet për të mbështetur ose sfiduar këto perspektiva, duke promovuar një kuptueshmëri më të thellë të kontekstit historik.
	2. Teatri Playback(i ribërë) Në teatrin playback, anëtarët e publikut ndajnë përvojat personale, kujtimet, dhe përrallat që mbajnë mend. Më pas aktorët vënë në skenë këto tregime spontanisht. Historitë personale të paqes: Pjesëmarrësit ndajnë historitë për kohët që kanë përjetuar në paqe ose konflikt në jetërat e tyre. Këto tregime personale mund të lidhen me ngjarje historike më të mëdha, duke vënë në pah se si historia ndikon individët (d.m.th, anëtarët e familjes që kanë shkuar në luftë). Kujtesa kolektive: Grupet mund të ndajnë kujtimet e tyre kolektive të ngjarjeve të rëndësishme historike dhe t'i shohin të luajtura sërish (playback, të ribëra), duke nxitur një kuptueshmëri më të thellë të

	historisë dhe efektet që ka në komunitet. 5. Teatri Komunitar Kjo qasje përfshin komunitetin lokal në krijimin dhe performimin në teatër. Historitë lokale: Angazhojnë anëtarët e komunitetit në rrëfimin e historive veti, sidomos lidhur me paqen dhe konfliktin. Kjo mund të përfshijë histori gojore, kërkime arkivore, dhe krijimi i performancave që pasqyrojnë përvojat e komunitetit. Projektet ndër-gjeneratash: Përfshijnë gjenerata të ndryshme në përndarjen e përvojave të veta dhe perspektivave për ngjarjet historike, duke nxitur dialogun dhe kuptueshmërinë në mes të grupeve të moshave (të ndryshme).
Vlerësimi i Modullit	Varet nga fasilitatori
Notimi i Modullit	Varet nga fasilitatori, institucioni, shteti.
Referencat dhe leximet thelbësore	<i>Improvizime në Dramën Kreative: Punëtori dhe skica dramatike për studentët nga B. Keller (1988)</i> <i>Improvizime për teatër nga V. Spolin (1983)</i> <i>Lojëra teatrale për grupe: Një Doracak për edukatorët nga V. Spolin (1986)</i> <i>Dramë storiesh: Të Lexuarit, Shkruarit dhe Loja-role Përmes Kurrikulës nga D. Booth (1994)</i> <i>Improvizime me tregime të preferuara nga R. Heinig (1992)</i> <i>Historia në Fokus: Drama Kreative dhe Praktikat Teatrale për Klasën e Studimeve Sociale nga S. Fennessey (2000)</i> <i>Drama Kreative për Mësimdhënësin në Klasë nga R. Heinig (1992)</i> <i>Teatri të Shtypurve nga A. Boal (1985)</i> <i>Lojërat për aktorët dhe jo-aktorët nga A. Boal (1992)</i> <i>Teatri legjislativ: Duke përdorur Performancën për të Bërë Politikë nga A. Boal (1999)</i>
Lexime plotësuese	<i>Kërkim në Dramën Edukuese nga një grup autorësh</i>
Referencat në internet, Gazeta(portale), të tjera	https://www.goodreads.com/en/book/show/535850.Legislative_Theatre https://news.harvard.edu/gazette/story/2003/12/augusto-boals-theatre-of-the-oppressed/

	https://archive.org/details/imaginingtolearn0000wilh		
Detaje të tjera	Heda	Projekt për	Demokrasi
	https://theatrestudies.gr/the-heda-method/		
	Aesop	Projekt për	Rrëfimtari
	http://aesop-project.eu/		

Punëtorja e Parë

Titulli i Punëtorisë	Nëse Dëshironi Paqe, Përgatituni për Luftë: Kronologji e Personaliteteve
Qëllimet e punëtorisë	-Për të kuptuar se si vendimet historike (personale) ndikuan botën dhe janë të lidhura me kufijtë gjeografik. -Prezantimi i personaliteteve të mëdha historike që kanë luajtur një rol thelbësor në paqen globale dhe njohtimi i pjesëmarrësve me vendime të mëdha që ndryshuan historinë. -Përmirësimi i të kuptuarit i kthesave historike të lidhura me paqen dhe luftën.
Rezultatet mësimore të punëtorisë	-Zhvillojnë të menduarit e baraspeshës politike lidhur me vendimet e mëdha. -Nxit të mësuarit përmes vendimeve qenësore analitike. -Kreativitet të zhvilluar -Dije e ngritur për pasojat e vendimeve politike.
Kohëzgjatja	-Max 90' minuta
Emrat i autorit	-Nikolas Kamtsis, Teatri Aeroplio, Greqi
Format artistike	-Shprehja teatrale përmes dialogut. -Personifikimi -Rrëfimi
Pjesëmarrësit	Max 20, thuajse sa madhësia e një klase
Numri i fasilitatorëve për grup	Një
Metodat e Mësimit dhe Mësimdhënies	-Teori -Kërkim historik -Praktikë kreative
Burimet dhe Materialet	-Lehtësuesit dhe Pjesëmarrësit. -Disa metra të gjatë fletën e letrës. -Shënues, lapsa, lapsa me ngjyra

	-Projektor, nëse facilitatori zgjedh për të prezentuar diçka
STRUKTURA E PUNËTORISË	
Prezantim	Hyrje Kjo punëtori është titulluar duke cituar një shprehje të famshme: Nëse dëshironi paqe. Përgatituni për luftë. Një frazë që qartësisht demonstroi se si këto ide kaq të rëndësishme për jetën tonë janë të ndërlidhura. Njëri nuk mund të ekzistoj pa tjetrin dhe prapa vendimeve të rëndësishme së mdhe të marra nga udhëheqësit, një njeri i vetëm qëndron për të ndryshuar rrjedhën e historisë. Kështu ne do të dimë ku dhe nga kush vendimet janë marr dhe pjesa tjetër mbeti histori. Kronologjia e Personaliteve si rast studimi është një metodë dinamike dhe interactive për të zbuluar historinë e shek. 20 përmes figurave ndikuese. Duke kombinuar kërkimin, prezantimin, dhe rivënien teatrale, pjesëmarrësit jo vetëm që mësojnë për figurat e rëndësishme dhe kontributin e tyre për paqe por gjithashtu zhvillojnë shkathtësitë në kërkim, mendimin kritik, bashkëpunimin, dhe shprehjen kreative. Aktiviteti kulmon me kuptueshmëri më të pasur të historisë, i parë përmes jetërave ndikuese të atyre që e formësuan atë. Demonstrimi dhe Prezantimi: Pasi që grafiku kohor fillestar mbaron, secili grup prezanton personalitetet që i kanë vendosur, duke treguar një përmbledhje të shkurtër të jetërave dhe punës së tyre, duke theksuar kontributin e tyre për paqen. Ky segment u mundëson pjesëmarrësve për të fituar njohuri më të thella në kontributet e rëndësishme për paqe të secilit personalitet.
Ngrohje dhe lojëra fizike dhe vokale	Ushtrimet 1. Shtrirje e trupit kreativisht 2. Thyerja e akullit: njihuri me pjesëmarrësit. Prenzentoju atyre. 3. Besojuni të tjerëve. Një libërth imazhezh (fliper) nga Qendra për arsimim të lartë për studime teatrale
Mësimi kryesor me ushtrime dhe tema kryesore	I gjithë Modulli 45' minuta max Niveli 1: përgatitje - Lehtësuesi i ka përgatitur dhe shlytur që më parë shumë fotografi të personaliteteve nga politika, kultura, shkenca dhe sporti, të cilët kanë luajtur një rol qenësor në rastin e paqes. - Këto personalitete do të duhej të njiheshin mirë nga të gjithë pjesëmarrësit (është në diskrecionin e facilitatorit të shkruaj apo jo emrin poshtë secilës fotografi, apo t'i ketë emrat e ndarë për të shtuar një nivel tjetër të aktivitetit me pjesëmarrësit, duke i bashkuar fotografitë me emrin e saktë dhe pastaj me datën). - Pashmangshëmrisht personalitetet e zgjedhura do të kenë ca lidhje me luftën por pozitativ dhe filozofitë e tyre, qartësisht, do të jenë për-paqe. Niveli 2: Në vendtakimin e grupit. - Një fletë vendoset përgjatë dhomës gjë që është disa metra e gjatë. Këndi i drejtë i këtij shiriti prej letre, pjesë të vogla të shiritit të letrës ngjiten lartë dhe poshtë në kënd të drejtë me të parin.

	Pjesët vertikale ngjiten njëra pas tjetrës lartë dhe poshtë në gjatësinë e shiritit të letres. Me shumës shkruhet një kronologji e shek. 20-të për çdo 10 ose 5 vitet, varësisht nga kohëzgjatja e aktivitetit që facilitatori dëshiron të jap. -Grupi i pjesëmarrësve është i ndarë në dy nëngrupe. Njëri grup do të vërë fotografitë e personaliteteve në kronologjitë poshtë vijës dhe grupi tjetër në vijën lartë. -Lehtësuesi shpërndan fletët me fotografitë e personaliteteve përreth dhomës dhe pjesëmarrësit nguten për t'i mbledhur sa më shumë të mundën për t'i vënë në kronologjitë(kohët) që kanë vepruar, jetuar dhe përkasin (d.m.th Churchilli në 1940, Roosvelti në 1943 kur Amerika hyri në luftë, Lenini në 1917, etj). Niveli 3: Kërkimi/Veprimi -Për personat që janë të panjohur dhe që nuk i dimë detajet e jetërave dhe veprimeve të tyre, pjesëmarrësit përdorin celularët dhe bëjnë një kërkim të shpejtë. Bazuar në këtë kërkim ata vendosin portretet e personaliteteve në grafikon-kohor dhe krijojnë historinë e shek. 20-të duke ndjekur, jo ngjarjet por personalitetet që kanë kontribuar në formësimin e tyre (ngjarjeve). -Fitues është ekipi që e përfundon i pari. -Demonstrimi/prezantimi: Pjesëmarrësit prezantojnë personalitetet që u përkasin grupit të tyre me një referencë të shkurtër të jetës dhe punës së tyre, duke theksuar aspektet dhe pikat paqësore. Niveli 4: Veprimi teatral. Dialogu. -Pjesëmarrësit zgjedhin një ose më shumë personalitete të cilët historikisht kanë qenë të lidhur me njëri tjetrin dhe krijojnë dialogje që çuan në disa ngjarje të rëndësishme. -Dialogjet mund të jenë, për shembull, një telefonatë imagjinate nga Churchilli drejtuar Roosveltit. -Me i diskutu argumentet për të shkuar në luftë -Argumenti kryesor duke qenë ai se nëse vetëm një fuqi e madhe si Amerika futet në Luftën e Dytë Botërore, lufta do të përfundojë. Churchilli: Frank, a jeni ju? Rosvelt: A jeni Einsteini? Churchill: Dëgjo Frank. Është e domosdoshme për të ndërhyrë. Europa është zgrip të kolapsit. Vetëm intervenimi i një fuqie të madhe mund të thyej boshtin e Gjermanisë, Italisë dhe Japonisë. Rosvelt: Nuk kam dashur të shkoj në luftë deri më tani. Kjo luftë ishte një çështje europiane, dhe ne jemi larg, një oqean i tërë na ndan neve. Churchill: Jo, ajo është gabim. Nuk jemi dhe aq larg. Këtë e thoshte dhe Stalini, që Rusia ishte shumë larg, por Hitleri po përgatitet për të pushtuar Rusinë dhe për të mbërri Moskën. (një tjetër pjesëmarrës ndërhyr dhe i thotë Roosveltit se ka një thirrje urgjente telefonike nga baza Pearl Harbor) Zëri ne telefon: Zoti President, katastrofë. Japonezët po bombardojnë Pearl Harborin. Kemi humbur dhjetë anije. Është ferr
--	---

	këtu. Roosevelt: Atëherë është rrugë njëkajshe. Amerika do të hyjë në luftë. Churchill: Lavdi zotit që e kuptuat. Churchill: Do të doja ta kuptonit para se këto pasoja të bëheshin kaq të dhimbshme për Amerikën. Kujtojeni këtë: “Nëse doni paqe, përgatituni për luftë”. Më shumë pjesëmarrës mund të ndërhyjnë dhe marrin pjesë në dialog. Varësisht nga kërkimi, imagjinata dhe kooperimi i pjesëmarrësve dhe trimërimi nga ana e lehtësuesit. - Idetë për vendosjet skenike të teatrit: -Njerëzit mund venë e vijë, duke i sjellur Churchillit mesazhe nga fronti (i luftës). -Ushtarët nga vende të ndryshme mund të rrëfejnë një histori (kërkim i mëtejshëm).
Ftohja	Kohëzgjatja: 5-15 minuta, varësisht nga madhësia e grupit. Arsyetimi i brendshëm dhe pohimi: - Mendo dhe zgjedhe pikat kryesore, temat dhe idetë që u ngritën në mendjen tënde gjatë sesionit. -Ndaj fotografi personale nga ato çfarë është nxitur gjatë sesionit.
Reflektimi dhe reagimi	Kohëzgjatja: 10-15 minuta 10. Refleksione dhe Feedback Emri i ushtrimit: Përqendrim në dy tema të interesit: 1. Një gjë e re mësuar sot 2. Lidhja me një person të shquar. 3. Një pikë interesi pozitive ose negative
Shtojcat	Foto
Referencat dhe leximet thelbësore	Winston Churchill: Si u bë një njeri me karakter të dobët një udhëheqës i madh https://www.britannica.com/study/world-war-ii-leaders
Vlerësimi i punëtorisë nëse është i aplikueshëm	Bëhet gjatë Reflektimit dhe Reagime

Punëtorja e dytë – Pjesa e parë

Titulli i Punëtorisë	Kthimi i të urtit: Gjyshërit, për luftën dhe të këqijat e saj.
Abstrakt	Përmbajtja e studimit të rastit merret me studimin e teksteve e filozofëve të mëdhenj dhe historianëve të Greqisë klasike. Platoni/Sokrati, Aristoteli, Tukiditi për luftën dhe të këqijat e saj, dhe vlerat e paqes në pajtueshmëri me filozofinë dhe mësimet e tyre. Sipas filozofisë së Platonit, Aristotelit dhe Tukiditit, kur ka luftë në mes të dy ose më shumë shteteve ose kur aleancat arsyetohen dhe kur jo? Cfarë kanë të përbashkët luftërat, shkaktarët dhe rrethanat e luftërave përgjatë historisë. Se si përgjegjësia individuale e udhëheqësve lidhet me ndikimin kolektivë në luftëra ndaj vendeve dhe popujve.
Qëllimet e punëtorisë	-Studimi i teksteve të filozofëve të Greqisë antike. -Kuptueshmëria për luftën dhe të këqijat e saj, si një bisedim antic. -Të kuptuarit e vlerave të paqes si një koncept filozofik. -Aspektet e përbashkëta të luftërave përgjatë historisë. -Analizimi i përgjegjësisë individuale të udhëheqësve kundrejt luftës. -Ndikimi kolektiv i luftës mbi popujt dhe vendet.
Rezultatet mësimore të punëtorisë	Në përfundim të këtij moduli, mësimplxënësi do të jetë në gjendje të: -Kuptoj rolet e luftës dhe paqes në histori dhe ndikimin ndaj njerëzve dhe vendeve. -Të njoh filozofët antik dhe mendimin e tyre. -Të kuptoj ndikimin e filozofëve të lashtë në botën e sotme. -Përdorimi i dialogjeve teatrore për të memorizuar historinë.
Prapavija teorike/Qasja	Filozofët antik si Platoni, Aristoteli, dhe Tukiditi kanë dhënë kontribut të rëndësishëm në Filozofinë Përendimore. Idetë e tyre ofrojnë njohuri të thella të konfliktit njerëzor, parimet e qeverisjes, dhe etikën e luftës dhe paqes. Shteti ideal i Platonit, drejtësia dhe harmonia, dhe alegoria e shpellës mund të përdoret për të mësuar studentët për drejtësinë, qeverisjen, dhe kushtet e paqes. Filozofia e Aristotelit thekson virtytin dhe karakterin e moralshëm, duke vënë në pah rolin e shtetit në mbërritjen e një jete të mirë për qytetarët e vet. Analiza e Tukiditit e fuqisë së politikës, siq është Lufta e Peloponezit, siguron një përshkrim të imtësuar të konfliktit ndërmjet Athinës dhe Spartës. Gjithashtu, ai thekson rolin e natyrës njerëzore në konflikt, duke sugjeruar që frika, nderi dhe interesi shtyejnë konfliktet. Këta filozofë mund të integrohen në kurrikulën përmes analizës krahasimtare dhe debateve filozofike. Duke krahasuar idealizmin e Platonit, etikën praktike të Aristotelit,

	dhe realizmin e Tukiditit, studentët mund të zhvillojnë një kuptueshmëri të nuancuar të paqes dhe konfliktit. Duke u angazhuar me këta filozofë të lashtë, studentët fitojnë përthellime historike dhe filozofike që janë fort të rëndësishme në të kuptuarit dhe adresimin të çështjeve të paqes dhe luftës në botën moderne.
Metodat e Mësimnxënies dhe Mësimdhënies	-Hulumtimi i të shkuarës, historia më shumë në mënyra interesante/kreative duke u fokusuar në lëndën -Të menduarit kritik përmes procedurave kreative si teatri dhe artet.
Vlerësimi i Modullit	-70%, vlerësim i vazhdueshëm 30%
Notimi i Modullit	Është vendim i fasilitatorit/ sistemit të edukimit.
Referenca dhe lexime bazike	-Etika Nikomakase nga Aristoteli. -Për demokracinë nga Platoni Tekstet janë cituar në pjesëza -Demokracia e Platonit: Pjesë tekstesh që fasilitatori mund të zhfyhtëzohet dhe të punoj me pjesëmarrësit
Lexime plotësuese	9 filozofë grek që formësuan botën tonë https://www.thecollector.com/ancient-greek-philosophers/
Referenca nga interneti, Gazetat, Të tjera	Rich, John, dhe Graham Shipley. 1993 Lufta dhe shoqëria në botën greke/ Londër; New York: Routledge, 1993.

Plani 2-të i Punëtorisë

Titulli i Punëtorisë	Kthimi të i Urtit: Gjyshërit për luftën dhe të këqijat e saj.
Qëllimet e punëtorisë	-Të prezantojë të dhëna historike bazike për luftën dhe paqen në Greqinë antike. -Të bëjë të njohur pjesëmarrësit me diskutimet dhe procedurën e votimit në peridhuda të lashta. -Të nxis të mësuarit përmes lojërave kreative dhe teatrit. -Të përmirësohet të kuptuarit e (temës/ave kryesore): paqja si kundërpozicion i luftës, bashkëjetesë paqësore me fqinjët. -Të rrisë njohuritë për (temën/at kryesore) diverzitetin të një regjioni të caktuar në kohët e lashta.
Rezultatet mësimore të punëtorisë	-Me e zhvillu të kuptuarit për filozofët e kohës antike për luftën, paqe dhe strategji. -Nxitja e mendimit kritik dhe kreativitetit. -Ngritja e vetëdijes për të mirat e paqes.
Kohëzgjatja	90' minuta
Emrat i autorit	- Z. Nikolas Kamtsis, Teatri Aeroplio, Greqi

Format artistike	-Teatri -Krijimi-vizatimi i simboleve
Pjesëmarrësit	-Max 20, thuajse sa madhësia e një klase
Numri i fasilitatorëve për grup	Një
Metodat e Mësimi dhe Mësimdhëni	-Teori dhe lexime -Dialogje teatrore -Praktikë kreative
Burimet dhe Materialet	Fasilitatori dhe pjesëmarrësit -Dërrasë/letra. -Guralecë të bardhë për të vizatuar përmbi -Shënues/Lapsa/Ngjyra -2 vazo të vogla balte/enë -Sistem zërimi për muzikën në prapavijë -Projektor
STRUKTURA E PUNËTORISË	
Prezantim	Gjatësia: max 20 minuta Facilitatori mund të zgjedh si të përshkruaj dhe ku të përqendrohet bazuar në nevojat e klasës. Ky Ëorkshop titullohet Khtimi të i Gjyshërit e Urtë dhe fokusohet në analizimin e pozitës së filozofëve antik grekë dhe strategjinë për luftën dhe paqen përmes artit dhe teatrit.
Ngrohje dhe lojëra fizike dhe vokale	Ushtrimet Gjatësia: max 20 minuta 1. Shtrirja e trupit në mënyrë kreative. 2. Akullthyesi: njih pjesëmarrësit. Fol, shikoni në sytë e njëri tjetrit dhe prezantoheni veten atyre. 3. Besoju vëllezërve. Ndërtoni siguri përmes aktivitetit në grup. Një libër imazhezh (fliper) nga Qendra për arsimim të lartë në studime teatrale https://issuu.com/home/docs/42l3n24e1cv
Mësimi kryesor me ushtrime dhe tema kryesore	Kohëzgjatja: 45 minuta Niveli 1 (10 minuta) vizatime, zbulimi i simboleve të luftës dhe paqes. Lehtësuesi i vendos pjesëmarrësit në një rreth me një distancë 70 cm nga njëri tjetri. Ua jep dy gurë pjesëmarrësve, të bardhë ose ngjyrë-ndezur, dhe ngjyra. U kërkohet të mendojnë ose shpikun një symbol për paqe dhe një symbol për luftë dhe ta vizatonë në gurë. Kur ta kenë përfunduar vizatimin, i vendosin gurët poshtë, kështuqë një rreth është formuar. Niveli 2 (20 minuta) Lexim pasazhezh nga Platoni dhe Aristoteli. -Lehtësuesi ka zgjedhur pasazhe të shkutëra nga: Platoni (Për Demokracinë, Phaedo) dhe Aristoteli (Etikën Nikomakase). Ekstrakte, rreth paqes, bashkëjetesës paqësore, respekt për popullin në kontrast

	prej karakteristikave të luftës dhe ato pjesëmarrësve kështu që mund të marrin pjesë sa më shumë fëmijë. Pjesëmarrësit lexojnë tekstet për të fituar një ide më të qartë të vlerave të paqes si kundërpozicion i luftës. Varet nga diskrecioni i lehtësuesit ta bëjë nivelin 2 për të marr formën e një monologu teatral/ligjëratë nga facilitatori duke prezentuar slajde në poëerpoint ose një projektion në kanavacë. Niveli 3, 15 minuta: Lexim dhe aktrim. Një dialog. Një pjesëmarrës në konsultim me facilitatorin vjen si lajmëtar dhe sjell një letër nga Tukiditi. Letra është një përbërje e teksteve nga Tukiditi me shtjellime bashkëkohore të elementeve të luftës, konfliktet e luftës, humbja e paqes në regjione të ndryshme të botës (në këtë rast dhe në kohën që shkruaj rasti studimor është për luftën në Ukrainë). Lehtësuesi lexon letrën e Tukiditit që përfshin athinasit dhe milesianët (banorë të ishullit Milos), një dialog që shfaq forcën dhe pohimin e superioritetit mbi milesianët të cilët duan dhe insistojnë për të qëndruar neutral në luftën e Peleponesit. Niveli 4 Të menduarit dhe reflektimi në grupe, 30 minuta. Pas aktivitetit paraprak, lehtësuesi ndan grupin në grupe më të vogla prej 4-5 njerëzish dhe paraqet një pyetje para diskutimit për secilin grup bazuar në atë se çafre ishte dëgjuar: A është përfundimisht e drejta e fuqisë që duhet të mbizotëroj në marrëdhënie mes popujve dhe shteteve apo principet e civilizimit dhe respektit dhe njerëzores. Cfarë janë efektet e luftës në Punë, Edukim, Drejtësi? Cilat janë të mirat e paqes në krahasim me përfitimet e luftës? Pyetje të tjera mund të bëhen varësisht nga preferencat e lehtësuesit, kërkesat e kursit dhe aftësitë e grupit. Niveli 5 (10 minuta) Prezentimi dhe votimi. Një person nga secili grup prezenton përfundimet nga diskutimi. Pasi prezentimet mbarojnë, pjesëmarrësit marrin gurët nga poshtë dhe votojnë siq kanë votuar në lashtësi duke e lëshuar njërin nga dy gurët në dy kuti ose kavanoz dhe duke mbajtur gurin tjetër në dorën e tyre. Në fund, votat numërohen dhe rezultati shpallët.
Ftohja	5-15 minuta varësisht nga madhësia e grupit. Mendim i brendshëm dhe deklaram: -Pikat për t'u shprehur, temat dhe idetë që u ngritën gjatë këtij sesioni -Ndarja e fotografive personale që ngjan gjatë sesionit.
Reflektimi dhe reagimi	10-15 minuta 10. Reflektim dhe Feedback Emri i ushtrimit: Përqendrimi në dy lëndë të interesit: 1. Një gjë e re mësuar sot 2. Një pikë pozitive ose negative për t'u kujtuar
Referencat dhe leximet thelbësore	Drejtësia dhe arsyetimi i luftës në Greqin antike: Katër autor Tristan K. Husby Kolegji Conneticut, thusby@conncoll.edu Connecticut College Digital Commons @ Connecticut College https://digitalcommons.conncoll.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=classics
Vlerësimi i	Bëhet gjatë Reflektimit dhe Reagime

**punëtorisë
nëse është i
aplikueshëm**

Punëtorja e tretë - Pjesa e Parë

Titulli i Punëtorisë	Pema e Paqes: Duke treguar brenda një komuniteti
Abstrakt	Përmes këtij aktiviteti simbolik dhe tregim historik, grupi kupton mësimet të vlefshme për paqen, të kuptuarit, dhe tejkalimi i dallimeve, duke nxitur shpirtin bashkëpunues dhe përfundimin e rëndësishëm se paqes në komunitetin e tyre.
Qëllimet e punëtorisë	-Përqasja e një koncepti si paqja përmes tregimit. -Përqasja e një koncepti metaforikisht, përmes alegorisë. -Të kuptuarit e paqes si një koncept filozofik brenda historisë të thjeshta. -Me e përdorë rrëfimin si një mjet për të zhvilluar një koncept.
Rezultatet mësimore të punëtorisë	Në përfundim të këtij moduli, mësimnxënësi do të jetë në gjendje të: -Të kuptoj konceptin e paqes (nga një histori e thjeshtë) -Të kuptoj idenë e fqinjëve paqësor -Të përdorë dialogjet teatrale për të zhvilluar një histori.
Prapavija teorike/Qasja	Bazuar në teoritë mësimore konstruktiviste, teoritë mësimore sociale, dhe teoritë e zhvillimit psikologjik, tregimi i përrallave është një mënyrë e jashtëzakonshme për të mësuar rininë për domethënien e paqes dhe luftës. Këto teori theksojnë se sa të rëndësishme janë historitë për të ndërtuar dijen. Përrallat ndihmojnë të rinjtë për të bërë lidhjet për gjërat që tashmë i dinë dhe të mësojnë duke bërë, sikundër të kuptojnë se çfarë janë efektet morale dhe shoqërore të një historie. Bazuar në teoritë e mësimet shoqëror, njerëzit mësojnë më së shumti duke vëzhguar, kopjuar, dhe duke ndjekur shembujt e mirë. Për shembull, personazhet në përralla shpesh kallxojnë trimëri, mirësi, dhe dije. Fëmijët mund të përdorin këtë histori si modele për të mësuar efektet e këqia të luftës dhe efektet e mira të paqes. Teoritë e zhvillimit psikologjik tregojnë se sa i rëndësishëm është mjedisi kulturor dhe social. Për shembull, përrallat ndihmojnë fëmijët të mësojnë vlera morale dhe përmirësojnë intelegjencën emocionale. Mësimet rrëfimore përdorin historitë për të ndihmuar njerëzit të mësojnë duke organizuar faktet dhe përvojat, duke ruajtur vëmendjen e fëmijëve, dhe t'u jap atyre sfondin kulturor dhe historik për të folur për luftën dhe paqen. Këto histori mund të jenë për ideat kulturore dhe ngjarjet e shkuara, duke inkurajuar njerëzit për të menduar kritikisht dhe të flasin se si t'i zgjidhin problemet. Lojë me role, detyra kreative, diskutim, dhe reflektimi të gjitha janë metoda që mund të jenë të lidhura me përrallat. Duke

	përdorur këto teori, mësimdhënëist vërtet mund t'i bëjnë studentët/nxënësit të interesuar, duke i bërë konceptet e vështira më lehtë për t'u kuptuar dhe duke i ndihmuar ata të kenë një kuptueshmëri më të mirë çfarë domethënë lufta dhe paqja.
Metodat e Mësimnxënies dhe Mësimdhënies	-Kërkim i thellë i trashëgimisë tonë dhe traditat e rrëfimit. -Dialogu dhe rrëfimi si baza e teatrit. -Loja me role.
Vlerësimi i Modulit	70%, vlerësim i vazhdueshëm 30%
Notimi i Modulit	Është vendim i fasilitatorit/ sistemit të edukimit.
Referenca dhe lexime bazike	Projekti AESOP, si krijohet një histori, një udhëzues i gjerë, fliper (libërth imazhezh). Fasilitatorët mund të krijojnë historitë veti me të cilat punojnë. http://aesop-project.eu/
Lexime plotësuese	Cfarë e bën një histori kaq efektive për mësim, nga Vanessa Boris 20 dhjetor, 2017. https://www.harvardbusiness.org/ëhat-makes-storytelling-so-effective-for-learning/
Referenca nga interneti, Gazetat, Të tjera	https://www.surlalunefairytales.com/ https://www.worldoftales.com/ http://www.childrenslibrary.org/
Detaje të tjera	Teknika e shtypjes e bimëve të gjalla në letër. https://www.liverpoolmuseums.org.uk/stories/tataki-zome-how-make-prints-nature

Plani mësimor i punëtorisë - Pjesa e parë

Titulli i Punëtorisë	Pema e Paqes
Qëllimet e punëtorisë	-Përqasja e konceptit të paqes nga një rrugë tjetër dhe njohtimi i pjesëmarrsve me rrëfimin, traditën dhe historitë e rëndësishme në kulturën tonë. -Nxitja e të mësuarit përmes analizës dhe asnjeherë nënvlerësim i një rrëfimi të thjeshtë. -Për të qenë në gjendje që në të vërtet të tregoj një histori dhe të dijë kuptimet e saj.
Rezultatet mësimore të punëtorisë	● Për të eksploruar një temë të rëndësishme nëpërmjet një tregimi të thjeshtë. ● Për të përdorur historinë dhe trashëgiminë si një mjet për të krijuar kuptime komplekse të paqes. ● Të identifikojë çështjet me rëndësi të madhe brenda traditës

	transmetimet.
Kohëzgjatja	90' minuta
Emrat i autorit	- Z. Nikolas Kamtsis, Teatri Aeroplio, Greqi
Format artistike	-Teatri dhe rrëfimi -Vizatim
Pjesëmarrësit	-Max 20, thuajse sa madhësia e një klase
Numri i fasilitatorëve për grup	Një
Metodat e Mësimi dhe Mësimdhënies	-Histori tradicionale -Dialogje teatrore dhe lojë me role. -Analiza kreative dhe sintezë në praktikë.
Burimet dhe Materialet	Fasilitatori dhe pjesëmarrësit -Letrat - Shënues/lapsa/ngjyra/bojëra uji -Ndoshta disa degë ose gjethe. -Letër-shirit
STRUKTURA E PUNËTORISË	
Prezantim	Gjatësia: max 20 minuta Facilitatori mund të zgjedhë sit ë përshkruaj dhe ku të përqendrohet bazuar në nevojat e klasës. Kjo punëtori është titulluar “Pema e Paqes” dhe përbëhet nga një histori e thjeshtë tradicionale që ka kuptim të madh.
Ngrohje dhe lojëra fizike dhe vokale	Kohëzgjatja e ushtrimit: max 20 minuta 1. Shtrirja e trupit kreativisht. 2. Akull-thyesi: njih pjesëmarrësit. Flisni, shikoni në sytë e njëri tjetrit dhe prezantimi i atij/asaj. 3. Besojuni të tjerëve. Ndërtoni besimin përmes aktitetit grupor. Një fliper nga Qendra e arsimit të lartë për studime teatrore. https://issuu.com/home/docs/42l3n24e1cv
Mësimi kryesor me ushtrime dhe tema kryesore	Niveli 1: Përgatitje (kohëzgjatja 10 minuta) Niveli 2: Veprimi 2 (kohëzgjatja 15 minuta) Niveli 2: Veprimi 2 (kohëzgjatja 15 minuta) Niveli 4: Veprimi 4 (kohëzgjatja 25 minuta) Niveli (faza) i fundit: Fundi dhe mesazhi përfundimta (kohëzgjatja 25 minuta).
Ftohja	Kohëzgjatja: 5-15 minuta, varësisht nga madhësia e grupit. Të menduarit e brendshëm dhe deklarimi:

	-Pikat kryesore për t'u kujtuar. -Ndani fotografi personale që sesioni ka nxitur.
Reflektimi dhe reagimi	Emri i ushtrimit: Përqendrimi në dy tema të interesit: 1. Një gjë e re e mësuar sot 2. Një pikë pozitive ose negative për t'u mbajtur mend
Shtojca	-Fotografi -Histori tradicionale dhe ideja e paqes
Referencat dhe leximet thelbësore	Projekti Baldwin i letërsisë për fëmijë https://mainlesson.com/ https://www.gutenberg.org/
Vlerësimi i punëtorisë nëse është i aplikueshëm	Bëhet gjatë Reflektimit dhe Reagime Fasilitatorët mund të krijojnë metoda vetiake për vlerësim.

Plani i mësimit të punëtorisë- Pjesa e dytë

Emri i ushtrimit	Prezentim dhe përgatitje
Numri i ushtrimit: prezentim dhe përgatitje	Përmes këtij aktiviteti simbolik dhe rrëfimi, grupi mëson mësimet vlefshme për paqen, kupton, dhe tejkalon dallimet, duke nxitur një shpirt bashkëpunimi dhe përforcojnë rëndësinë e paqes në komunitetet e tyre. Lehtësuesi përgatit përpikshëm materialet dhe aktivitetet për session.
Qëllimet e ushtrimit	-Të siguroj një mundësi për lehtësuesin që të prezantojnë veten para pjesëmarrësve -Të siguroj pjesëmarrësit me një hyrje të punëtorisë ose mësimit nga fasilitatori
Fokusi i ushtrimit	<i>Mesatar</i>
Energjia e ushtrimit	<i>Mesatar</i>
Materialet	-Letra për vizatim të bimëve -Pjesëza të historisë/rrëfimit -Ngjyra, bojëra uji

	-Shishe të vogla plastike - Toka nga jashtë -Ndoshta copëza të bimëve, degëve ose gjetheve.
Udhëzime	
1. Facilitator(ët)prezentojnë veten dhe mirëpret të gjithë. 2. Facilitatori bënë një hyrje për punëtorinë-shih më poshtë 3. Facilitatori vendos shëndetin dhe sigurinë. 4. Facilitatori prezanton ushtrimin e parë. Punëtorja prezentohet në faza(nivele).	
Faza 1	
Faza përgatitore: Facilitatori përgatit në detaje materialin dhe aktivitetin për session. E përndan historinë/rrëfimin e “Pemës se Paqes” në pjesë, duke shtypur çdo pjesë në pjesëza të ndryshme të letrës. Këto pjesë janë disenuar të përngjiten bashkë për të formuar histori të tërë dhe koherente. Çdo seksion përfshin një veprim ose aktivitet, të tillë si improvizimi ose një lojë, që pjesëmarrësit do të kryejnë. Lehtësuesi i shfrytëzon këto veprime për të krijuar aktivitete tërheqëse dhe ndërvepruese që përfshijnë lëvizjen, fjalimin, dialogun dhe bashkëpunimin. Si përgatitje nga lehtësuesi: pjesëmarrësit fillimisht inkurajohen të presin një shishe të thjeshtë me ujë në gjysmë dhe të mbajnë pjesën e poshtme. Më pas ata mbledhin dheun, qoftë nga një kopsht, një vazo lulesh ose nga parku, për të mbushur enën e tyre të improvizuar. Kjo enë do të përdoret më vonë në sesion.	
Faza 2	
Pjesa 1 e historisë: Njëherë e një kohë, në një vend të largët, të largët, kishte dy mbretëri fqinje, Verdaglia dhe Florasia. Të njohur për peizazhet e tyre të harlisura dhe burimet e bollshme, banorët ishin të arsimuar dhe punëtorë. Pavarësisht prosperitetit të tyre, mbretëritë ishin vazhdimisht në luftë, duke kërkuar më shumë tokë dhe pasuri. Këto konflikte të pafundme sollën dhimbje tek njerëzit që kërkonin paqe. Në pyllin që ndan dy mbretëritë qëndronte Pema e lashtë dhe e mençur e Paqes, e rrethuar nga legjendat e fuqisë së saj magjike për të sjellë harmoni.	
Veprimi	
Pjesëmarrësit lexojnë këtë pasazh dhe më pas angazhohen në një aktivitet të improvizuar, duke imituar veprimet e kositjes dhe korrjes se te mbjellave, përcjellur nga një muzikë e duhur. Pas përfundimit të aktivitetit, ata kthehen të historia/rrëfimi për të gjetur pjesëzen tjetër.	
Faza 3 (Kohëzgjatja 15 minuta)	
Pjesa e dytë e rrëfimit:	
Legjenda e Pemës së Paqes pretendonte se mund të sillte harmoni për ata që kërkuar mençurinë e saj, por pak njerëz guxuan të hynin në pyllin e magjepsur. Një ditë pranvere, Lili, e bija e mbretit të Verdaglias, dhe Jasperi, djali i mbretit të Florasias, u takuan rastësisht në buzë të pyllit, ndërsa mbledhnin lule dhe barishte. Fillimisht formale dhe e ftohtë, biseda e tyre shpejt zbuloi një dëshirë të ndërsjellë për t'i dhënë fund vuajtjeve të mbretërive të tyre. Ata vendosën të dilnin në pyll së bashku për të gjetur Pemën e Paqes.	
Veprimi Pjesëmarrësit vizatojnë bimë dhe barishte të ndryshme në letër, i fshehin vizatimet e tyre, dhe më pas kërkojnë për vizatimet e tjera të fshehura. Ky aktivitet vë në pah temat e zbulesës dhe bashkëpunimit. Pas kësaj, ata kthehen të rrëfimi/historia për pjesën tjetër.	
Faza 4: Veprimi 4 (kohëzgjatja 25 minuta)	

Pjesa e 3-të e Historisë:

Lili dhe Jasperi u ballafaquan me një numër të madh sfidash dhe enigmash në pyll.

Termet kryesore

Paqe, fqinjë paqësor, alegoria, tregimtaria, trashëgimia dhe tradita.

Mendimi kritik për paqen

Bazuar në shembullin e shoqërisë Minoane

Action Synergy, Teatri Grek

Titulli i modulit	Mendimi kritik për paqen Bazuar në shembullin e shoqërisë Minoane
Përmbledhje – Përshkrimi i Modulit	Moduli është një program arsimor ndërdisiplinor që synon të rinjtë. Ky modul kombinon studimin historik me teknikat teatrale për të mësuar parimet e paqes dhe zgjidhjes së konflikteve. Duke u nisur nga natyra paqësore e qytetërimit Minoan, pjesëmarrësit eksplorojnë se si bashkëpunimi dhe harmonia çojnë në prosperitet shoqëror. Nëpërmjet aktiviteteve ndërvepruese, të tilla si tregimi, debatet dhe diskutimet krijuese, nxënësit zhvillojnë të menduarit kritik, ndjeshmërinë dhe aftësitë bashkëpunuese. Moduli përbëhet nga tre seminare që ndërtohen në mënyrë progresive mbi njëri-tjetrin, duke nxitur një kuptim gjithëpërfshirës të edukimit për paqen. Pjesëmarrësit do të krijojnë një Kartë Paqeje, do të angazhohen në tregime krijuese dhe do të reflektojnë mbi aplikimet historike dhe bashkëkohore të paqes, duke i përgatitur ata që të jenë avokatë të paqes në komunitetet e tyre.
Qëllimet e mësimi / objektivat e modulit	Rritni të menduarit kritik mbi atë që e bën një shoqëri paqësore Përmirësimi i të kuptuarit të koncepteve të solidaritetit dhe empatisë Identifikoni problemet që lufta po krijon kundrejt zhvillimit shoqëror
Rezultatet e mësimi të	Në përfundimin e këtij moduli, mësimnxënësi do të jetë në

modulit	gjendje të: Kuptoj natyrën paqësore dhe arritjet e civilizimit Minoan Shpjegoj konceptet kryesore e edukimit për paqen dhe rëndësinë e tyre në shoqërinë bashkëkohore. Zhvilloj aftësi në të menduarit kritik, empatinë, dhe zgjidhjen e problemeve bashkarisht. Krijojë dhe artikuloj një vision personal dhe kolektiv për paqen. Aplikoj mësimet historike nga civilizimi Minoan në deri në zgjidhjen e konflikteve e ditëve moderne dhe përpjekjet e ndërtimit të paqes.
Prapavija teorike / Qasja	Konteksti historik Qytetërimi Minoan, i cili lulëzoi në ishullin e Kretës nga afërsisht 2600-1100 p.e.s, është i njohur për shoqërinë e tij të përparuar dhe paqësore. Dëshmitë arkeologjike sugjerojnë se Minoanët vënë në pah tregtinë, artin dhe arkitekturën mbi pushtimin ushtarak. Mungesa e tyre e fortifikimeve dhe përshkrimet e aktiviteteve paqësore në art nxjerrin në pah një shoqëri të fokusuar në bashkëpunim dhe arritje kulturore. Ky kontekst historik ofron një shembull të fuqishëm se si paqja dhe prosperiteti mund të bashkëjetojnë, duke shërbyer si një model frymëzues për edukimin bashkëkohor të paqes. Teoria e edukimit për paqen Edukimi për paqen synon të kultivojë njohuritë, aftësitë, qëndrimet dhe vlerat e nevojshme për të sjellë ndryshime në sjellje që do t'u mundësojnë fëmijëve, të rinjve dhe të rriturve të parandalojnë konfliktin dhe dhunën, si të hapur ashtu edhe strukturore; për të zgjidhur konfliktin në mënyrë paqësore; dhe për të krijuar kushte të favorshme për paqen. Ky seminar bazohet në teorinë e Johan Galtungut për paqen pozitive, e cila thekson praninë e drejtësisë dhe barazisë sociale, dhe kuadrit gjithëpërfshirës të edukimit për paqen të Betty Reardon, i cili përfshin zhvillimin e kompetencave personale dhe sociale të nevojshme për bashkëjetesën paqësore. Teoria e mësimet konstruktivist Moduli përdor parimet e të mësuarit konstruktivist, të cilat parashtrajnë (tezën) se nxënësit ndërtojnë njohuri përmes

	përvojave dhe reflektimeve. Duke i angazhuar pjesëmarrësit në diskutime, tregime të përbashkëta dhe krijimin e një Karte Paqeje, moduli lehtëson të mësuarit aktiv. Kjo qasje përputhet me konstruktivizmin social të Lev Vygotsky, duke theksuar rëndësinë e ndërveprimit shoqëror në zhvillimin e njohjes. Teatri i Aplikuar dhe Drama në Edukim Përdorimi i teatrit dhe dramës në këtë punëtori është frymëzuar nga puna e Dorothy Heathcote dhe Gavin Bolton, të cilët avokojnë për dramën-proces si një metodë për të eksploruar çështje komplekse sociale. Teatri shërben si një medium për të mësuarit eksperimental, duke i lejuar pjesëmarrësit të mishërojnë dhe eksplorojnë këndvështrime të ndryshme brenda një mjedisi të sigurt dhe krijues. Teatri i të shtypurve i Augusto Boal gjithashtu ndikon në këtë modul, veçanërisht në fokusin e tij te dialogu, reflektim, dhe fuqizimi përmes praktikës teatrale.
Metodat e të nxënit dhe të mësimdhënies	Drama-proces Lojë me role Mësim i bazuar në lojë
Përshkrim i plotë i modulit	Moduli përbëhet nga tri punëtori; secila 90' minuta të gjatë. Punëtorja 1: Historia alternative dhe Lufta kundrejt Paqes Ekonomia Përmbledhje: Kjo punëtori prezenton civilizimin Minoan dhe eksploron konceptin e paqes përmes një skenari të historisë alternative. Pjesëmarrësit do të krahasojnë rezultatet e një shoqërie paqësore kundrejt një shoqërie të shkatërruar nga lufta duke përdorur ushtrime dhe diskutime ndërvepruese. Aktivitetet: Hyrje në qytetërimin Minoan dhe arritjet e tij paqësore. Konteksti gjeografik i Kretës dhe i shoqërisë Minoane. Aktivitete në grup që simulojnë menaxhimin e burimeve në

skenarë paqësor dhe të luftës.

Reflektim mbi ndikimin e paqes dhe luftës në prosperitetin shoqëror.

Kohëzgjatja: 90 minuta

Punëtorja (workshopi) 2: Eksplorimi i mitit të Minotaurit

Përmbledhje:

Ky seminar thellohet në mitin e Minotaurit dhe origjinën e tij, duke eksploruar pse mitet e dhunshme janë shpesh më të famshme se historitë paqësore.

Pjesëmarrësit do të angazhohen në aktivitete krijuese për të kuptuar ndikimin e tregimit në perceptimet kulturore të paqes dhe dhunës.

Aktivitetet:

Hyrje në mitin e Minotaurit dhe konteksti i tij historik.

Krijimi i portës së Labirintit duke përdorur materiale të thjeshta.

Punë në grupe të vogla për të krijuar skena që reagojnë ndaj mitit të Minotaurit.

Shkrimi kolektiv i një shenje për Labirintin.

Ushtrime me sedilje të nxehtë me Mbretin Minos.

Gjurmimi i mendimit të shkruar dhe krijimi i montazhit.

Improvizim dhe reflektim në të gjithë grupin.

Kohëzgjatja: 90 minuta

Punëtorja 3: Edukimi për paqen përmes krijimit bashkëpunues

Përmbledhje: Ky seminar fokusohet në edukimin për paqen përmes krijimit të përbashkët dhe zhvillimit të një Karte Paqeje. Pjesëmarrësit do të përfshihen në debate, tregime dhe diskutime krijuese për të artikuluar dhe për t'u përkushtuar ndaj parimeve të paqes.

Aktivitetet:

- Hyrje në qytetërimin Minoan dhe konceptet e edukimit për paqen.
- Ngrohje fizike dhe vokale.
- Debat dhe diskutim minoan mbi arritjet paqësore.
- Tregim në bashkëpunim i skenarëve me temë paqen.

	• Zhvillimi dhe prezantimi i Kartës së Paqes të frymëzuar nga vlerat Minoane. • Reflektimi personal dhe ndarja në grup mbi parimet e paqes. Kohëzgjatja: 90 minuta
Vlerësimi i Modulit	Vetëvlerësimi i bazuar në një pyetësor reflektimi
Notimi i Modulit	100
Referencat në ueb, revista, të tjera	Kopaka Katerina, “Minos Kalokarinos dhe gërmimi i hershëm i tij në Knossos. Një pasqyrë e përgjithme, dhe kthimi në Kephala pithoi”, Në libër: Ishujt e Mëdhenj: studimi i Kretës dhe Qipros prezentuar nga Gerald Cadogan (pp.143-51), 2015 Θεόδωρος Γούπας, «Η Μινωική Κρήτη», Εκδόσεις Κέδρος, 2005 Fitton, J. Lesley. Zbulimi i Greqisë nga koha e bronzit. Harvard University Press, 1996 Marinatos, Nanno. Religjioni Minoan: Rituali, Imazhi, dhe Simboli. Universiteti i Karolinës së Jugut, 1993.

Plani Mësimor i Punëtorisë 1

Titulli i Punëtorisë	Historia alternative
Qëllimet e punëtorisë	• Të prezantojë të dhëna parësore historike për kulturën minoane. • Për të nënvizuar rëndësinë e paqes për përparimin e qytetërimit. • Për të kuptuar ndryshimin midis një ekonomie lufte dhe një ekonomie paqeje.
Rezultatet mësimore të punëtorisë	• Përmirësimi i tëkuptuarit të civilizimit Minoan • Për të kuptuar rëndësinë e paqes për përparimin e një qytetërimi • Të kuptojmë paqen si parakusht për prosperitet
Kohëzgjatja	90 minutes
Emri i Autorit	Kostas Diamantis- Balaskas, Action Synergy, Greqi
Format artistike	Teatri
Pjesëmarrësit	Aktiviteti i organizuar në dy grupe Numri minimal: 6

	Numri maksimal: 8
Numri i fasilitatorëve që nevojiten për grup	1
Metodat e Mësimi dhe Mësimdhënies	Mësimi i bazuar në lojëra Lojë me role
Burimet dhe Materialet	Harta dhe ndihmëvizuale të Kretës Kartat e burimeve (monedha minoane, mjete, njerëz, anije, aftësi teknike) Tabela e bardhë ose tabelë për diskutime në grup Shënues dhe stilografë
STRUKTURA E PUNËTORISË	
Prezantim	Hyrje Gjatësia: 15 minuta 1. Mirëseardhje dhe Përmbledhje (2 minuta) Prezantoni shkurtimisht titullin dhe objektivat e punëtorisë: "Historia Alternative: Ekonomia e Luftës kundrejt Paqes në Qytetërimin Minoan." Shpjegoni se sesioni do të eksplorojë ndikimet kontrastuese të paqes dhe luftës në një shoqëri duke përdorur qytetërimin Minoan si një studim rastor. 2.Përmbledhje e Punëtorisë (2 minuta) Jepni një përmbledhje me dy rreshta: Kjo punëtori shqyrton se si ekonomitë e paqes dhe luftës ndikuan në zhvillimin e qytetërimit Minoan, duke theksuar arritjet e tyre në bashkëjetesë paqësore në krahasim me një paralele të trilluar të shkatërruar nga lufta. 3. Prezantimi i karakteristikave kryesore të civilizimit Minoan (5 minuta) Theksoni përparimin e arritur përmes bashkëjetesës paqësore, duke theksuar arkitekturën, shkëlqimin në bizhuteri, sportet dhe arritjet e tjera kulturore. 4. Prezantim i gjeografisë Kretës dhe civilizimit Minoan (6 minuta) ○ Përdor harta dhe ndihmëvizuale për t'i njohur pjesëmarrësit me gjeografinë Kretës dhe kontekstin historik të civilizimit Minoan.
Ngrohje dhe lojëra fizike dhe vokale	Gjatësia: 10 minuta 1. Ushtrime të thjeshta shtrirjeje (3 minuta)

	Angazhoni pjesëmarrësit në shtrirje të lehta për të liruar muskujt dhe për të nxitur relaksimin. 2. Ushtrimet e frymëmarrjes (2 minuta) Praktikoni frymëmarrjen e thellëpër tërritur përqendrimin dhe qetësuar mendjen. 3. Ngrohjet gojore (5 minuta) Bëni ushtrime vokale (gojore) si gumëzhitja, cicërim buzësh, dhe përdredhje e gjuhës për tëpërgatitur zërat.
Mësimi kryesor me ushtrime dhe tema kryesore	Gjatësia: 60 minuta 1. Ndarja në ekiye (5 minuta) Zakonisht ndaj pjesëmarrësit nëdy ekiye: njëri qëpërfaqëson Kretën Minoane paqësore, tjetri duke përfaqësuar njëKretëMinoane si trillim- e shaktërruar nga lufta. 2. Ushtrimi për ndarjen e burimeve (10 minuta) Shpërndani me burime (monedha minoane, mjete, njerëz, anije, aftësi teknike) për secilin grup. Secili grup vepron si bordi këshillues i mbretit Minos, duke vendosur se si t'i ndajnë burimet e veta. 3. Aktiviteti me Karta të Veprimit (45 minuta) Prezantoni kartat e veprimit që përshkruajnë skenarë të ndryshëm (pushtimi i huaj, përgatitjet e festave, tregtia, etj.). Secili grup diskuton dhe vendos për përgjigjet e tij ndaj secilit skenar, duke marrë parasysh kontekstin e paqes ose të luftës që ata përfaqësojnë. Theksoni shpeshhtësinë e veprimeve të lidhura me luftën për grupin e shkatërruar nga lufta dhe veprimet paqësore për grupin paqësor. Lehtësoni diskutimin dhe drejtoni vendimmarrjen, duke inkurajuar të menduarit strategjik dhe bashkëpunim.
Reflektimi dhe reagimi	Kohëzgjatja: 15 minuta 1. Diskutim në grup (10 minuta) • Mblidhuni si një grup i tërë. • Diskutoni ndryshimet midis përvojave dhe vendimeve të dy grupeve. • Theksoni ndikimet ekonomike dhe shoqërore të luftës kundrejt paqes. 2. Reflektime personale (5 minuta) • Ftojini pjesëmarrësit të ndajnë mendimet dhe ndjenjat e tyre rreth mësimet.

	- Inkurajoni diskutimin mbi implikimet më të gjera të një ekonomie lufte kundrejt një ekonomie paqeje në prosperitetin e një kombi. 3. Fjala përmbyllëse - Përmbledhni pikat kryesore nga seminari. - Falënderoni pjesëmarrësit për angazhimin dhe kontributin e tyre.
Vlerësimi i punëtorisë nëse është i aplikueshëm	Vlerësimi subjektiv, pyetësor i vetëvlerësimit për njohuritë dhe aftësitë e marra në kuadër të seminarit

Plani mësimor i punëtorisë 2

Titulli i Punëtorisë	Dera e Labirintit
Qëllimet e punëtorisë	- Të prezantojë motivet pas tregimeve specifike historike. - Të inkurajojë të rinjtë që të shqyrtojnë çështjet historike nën këndvështrime/pikëvështrime të ndryshme. - Të prezantojë çështje që lidhen me të drejtën humanitare dhe rëndësinë e tij për proceset e paqes.
Rezultatet mësimore të punëtorisë	- Për të përmirësuar dijen për motivin e narrativave historike(që ekzistojnë) - Për të zhvilluar empatinë dhe aftësitë solidare - Për të nxitur vënien në dyshim të motivit të njerëzve në pushtet.
Kohëzgjatja	90
Emrat e autorëve	Ada, Cziboly, Insite Drama, Hungari Kostas Diamantis Balaskas, Action Synergy
Format artistike	Teatër
Pjesëmarrësit	30 pjesëmarrës maksimalisht
Numri i fasilitatorëve për grup	Mundësisht 2
Metodat e Mësimit dhe Mësimdhënies	Drama-proces
Burimet dhe materialet	Fletëz (ngjitet nga prapa) Letër (sheqeri) Letër mbështjellëse

	Stilolapsa
STRUKTURA E PUNËTORISË	
Prezantim	Kohëzgjatja: 90 minuta Kjo punëtori titullohet "Dera në Labirint" dhe fokusohet në rritjen e të menduarit kritik dhe ndjeshmërisë për çështje që lidhen me motivimin e të fuqishmëve dhe fuqinë e solidaritetit në krijimin e shoqërive paqësore.
Ngrohje dhe lojëra fizike dhe vokale	Faza 1: 5 min “Duke mbërritur” në session: Ndarja e programit për punëtorinë. Faza 2: 15 min Akullthyes, lojë për të ndihmuar pjesëmarrësit në punëtori. Pjesëmarrësve do t'u kërkohet të tregojnë emrat e tyre dhe të tregojnë një histori pas emrave të tyre (si e kanë marrë emrin, çfarë do të thotë etj).
Mësimi kryesor me ushtrime dhe tema kryesore	Faza 3: 10 minuta Kornizimi i punëtorisë drama-proces si një eksperiment . Vendosja e rrëfimit imagjinar që tregon historinë e Minotaurit dhe mbretit Minos. Shpjegoni se miti u krijua pas përfundimit të qytetërimit Minoan nga grekët. Diskutim se përse mund të ishte krijuar një mit i tillë dhe pse një mit i dhunshëm është miti më i famshëm për një qytetërim paqësor. Faza 4: 5 min Krijimi i portës së Labirintit në kryeqytetin e Kretës, Knossos duke përdorur shirit maskues dhe stilolapsa. Faza 5: 25 minuta Punë në grupe të vogla: krijimi i skenave shumë të shkurtra të njerëzve të thjeshtë të Knossos që reagojnë ndaj tingujve të Minotaurit. Pjesëmarrësit ndahen në grupe me nga 4-5 pjesëmarrës dhe u kërkohet të krijojnë skena shumë të shkurtra të njerëzve që kalojnë pranë fatit të Labirintit. Faza 6: 10 minuta Facilitatori tregon se 14 të rinjtë nga Athina do të mbërrijnë për t'u flijuar dhe para Labirintit është vendosur një shenjë/slogan e re. Shkrimi kolektiv i tekstit të kësaj shenje. Faza 7: 10 minuta

	Ndenjëse e nxehtë. Një nga pjesëmarrësit (ose mund të jetë lehtësuesi) është në rolin e Mbretit. Minos, pjesëmarrësit mund të bëjnë pyetje lidhur me sakrificën e ardhshme të të rinjve nga Athina. Faza 8: 5 minuta Detyrë individuale: gjurmim i mendimit me shkrim: çfarë do të mendonin të rinjtë e Knossos për sakrificën e athinasve? Pjesëmarrësve u kërkohet të shkruajnë mendimet e tyre në fletëza (ngjitëze nga prapa) dhe me i ngjit në mur. Faza 9: 30 minuta Montazha: puna në dy grupe. a) njëri grup krijon mbërritjen e athinasve pa zë, vetëm veprim, në lëvizje të ngadaltë b) grupi tjetër krijon korin e mendimeve të të rinjve të Knossosit (me punu me letrat nga detyra paraprake) c) të dyjat kryhen bashkarisht Faza 10: 20 minuta Improvizimi i gjithë grupit: pjesëmarrësit hyjnë në rolin e të rinjve të Knossos pas ditës së parë kur u flijua një nga athinasit. Lehtësuesi bashkohet si mësues në rol si një nga të rinjtë. Facilitatori ndalon improvizimin, e ndryshon atë dhe ndryshon rolet e mbretit Minos (TiR) dhe vazhdon improvizimin. Faza 11: 20 minuta Reflektimi për ngjarjet e improvizimit dhe diskutimi për zhvillimet e mëtejme brenda rrëfimit të trilluar. Faza 12: 10 minuta Mbishkrime: brenda natës të gjitha llojet e mbishkrimeve u dukën rreth portës së Labirintit- çfarë ishin ato? Pjesëmarrësve u kërkohet të rikrijojnë këto mbishkrime duke përdorur fletëza ngjitesë, letër (sheqeri), letër mbështjellëse, stilolapsa.
Reflektimi dhe reagimi	Faza 13: 30 minuta Reflektim në përvojën personale të procesit, përvoja e dramës-proces (momente të rëndësishme) të shkruara individualisht. Duke i ndarë këto dhe me i lidhë me parimet e Dramës – Proces.

Workshop Assessment if applicable	Reflektime subjektive të shënuara (faza 13) Diskutim reflektiv bazuar në përvojën subjektive dhe mjedisin arsimor.
--	---

Plani mësimor i punëtorisë 3

Titulli i Punëtorisë	Ndërtimi i një shoqërie paqësore
Qëllimet e punëtorisë	- Të prezantojë të dhëna historike parësore për qytetërimin Minoan. - Të prezantojë parimet e ndërtimit të një shoqërie paqësore. - Të prezantojë parimet e zgjidhjes paqësore të konflikteve.
Rezultatet mësimore të punëtorisë	- Të mësojnë parimet për të jetuar në një shoqëri paqësore - Të mësojnë parimet e zgjidhjes paqësore të konfliktit
Kohëzgjatja	90
Emri i autorit	Kostas Diamantis-Balaskas, Action Synergy, Greqi
Format artistike	Teatri
Pjesëmarrësit	Numri maksimal i pjesëmarrësve është 28
Numri i fasilitatorëve për grup	1
Metodat e Mësimi dhe Mësimdhënies	Lojë me role
Burimet dhe materialet	- Mjete pamore (imazhe, video) mbi qytetërimin Minoan. - Shënues, letra, dhe stilolapsa për të krijuar Kartën e Paqes - Tabelë e bardhë ose tabelë lëvizëse për diskutimet e grupit - Fletëza shënimesh për reflektim personal.
STRUKTURA E PUNËTORISË	
Prezantim	Kohëzgjatja: 90 minuta Kjo punëtori titullohet Ndërtimi i një Shoqërie Paqësore dhe përqendrohet në sigurimin e një prezantimi të parimeve në temën e të jetuarit në një shoqëri paqësore.
Ngrohje dhe	Mirëseardhje dhe përmbledhje (5 minuta)

lojëra fizike dhe vokale	• Prezantimi i facilitatorit: I mirëpret pjesëmarrësit e punëtorisë dhe shkurtimisht prezantimi vetes. Qëllimet e Punëtorisë: • Shpjegoni se qëllimi i punëtorisë është të përdorë historinë e qytetërimit paqësor Minoan dhe teatrit për të mësuar parimet e edukimit paqësor. Theksimi në Paqe: • Theksoni se Minoanët janë të njohur për natyrën e tyre paqësore dhe arritjet përmes bashkëpunimit dhe harmonisë. Akullthyesi: Emri dhe gjesti i paqes (10 minuta) Aktiviteti: Pjesëmarrësit prezantojnë veten dhe ndajnë një gjest ose veprim që simbolizon paqen për ta. Qëllimi: ndërtoni një ndjenjë të përbashkëtisë dhe prezantoni konceptin e paqes në një mënyrë personale dhe angazhimtare.
Mësimi kryesor me ushtrime dhe tema kryesore	Gjatësia: 20 minuta 1. Prezantimi i civilizimit Minoan (10 minuta) Përdorni imazhe dhe video për të nxjerrë në pah aspektet paqësore të shoqërisë minoane, të tilla si arkitektura e tyre e përparuar, arti dhe marrëdhëniet tregtare. Diskutoni se si minoanët ruanin paqen dhe cilët faktorë kontribuan në bashkëjetesën e tyre paqësore. Theksoni se si natyra paqësore e Minoanëve lejoi përparime kulturore dhe teknologjike. 2. Hyrje në edukimin paqësor (10 minuta) Përcaktojeni edukimin paqësor dhe rëndësinë e vet. Diskutojeni se si përqasja minoane për shoqërinë përputhet me parimet e edukimit paqësor. Theksoni se si të kuptuarit civilizimit paqësor minoan mund të siguroj mësim të vlefshme për shoqërinë e sotme. Faza 1: Hyrje në qytetërimin minoan. Faza 2: Aktivitete paqe-ndërtuese 1. Debati minoan dhe Diskutimi (20 minuta) Ndani pjesëmarrësit në grupe të vogla dhe jepini secilit grup një arritje paqësore të qytetërimit Minoan (p.sh., praktikat tregtare, teknikat arkitekturore, ceremonitë

	fetare). Secili grup diskuton dhe përgatitet për të prezentuar përmes veprimit të vogël teatror se si këto arritje reflektojnë vlerat e paqes dhe bashkëpunimit. Pas çdo prezantimi, angazhohuni në diskutim në strategjitë paqësore dhe vlerat që kontribuan në këto arritje. 2. Tregimtaria bashkëpunese (20 minuta) Në grupe të vogla, pjesëmarrësit krijojnë së bashku një histori të vendosur në qytetërimin Minoan që thekson rëndësinë e paqes dhe bashkëpunimit. Secilit grup i jepet një fjali fillestare dhe duhet të ndërtojë tregimin prej andej (p.sh. një festival që bashkon komunitete të ndryshme, një projekt ndërtimi bashkëpunues, një negociatë tregtare që shmang konfliktin). Grupet ndajnë historitë e tyre me të gjithë punëtorinë përmes aktiviteteve të vogla teatrale. Faza 3: Zhvillimi i një Karte të Paqes Gjatësia: 20 minuta Shpjegimi: Prezantoni konceptin e Kartës së Paqes si një grup udhëzimesh ose parimesh për ruajtjen e paqes brenda një komuniteti. Lidhja me arritjet minoane: Shpjegoni se si natyra paqësore e minoanëve çojnë në suksesin e tyre dhe se si mund të imitojmë këtë. 2. Aktiviteti i Grupit: Krijimi i Kartës së Paqes (15 minuta) Aktiviteti: Në grupe të vogla, pjesëmarrësit shkruajnë ide dhe rendisin parimet që ata besojnë se janë thelbësore për ruajtjen e paqes, të frymëzuar nga vlerat minoane dhe përvojat e tyre të diskutimit dhe tregimit. Përmbledhje: Grupet bëhen bashkë për të ndërlidhur idetë e tyre në një Kartë Paqësore të unifikuar. Theksoni ndikimin minoan: ○ Sigurohuni që karta përfundimtare të pasqyrojë frymën paqësore dhe bashkëpunuese të qytetërimit Minoan.
Reflektimi dhe reagimi	Faza 4: Reflektim dhe Reagim Gjatësia: 15 minuta 1. Reflektim personal (5 minuta) Detyra individuale: Pjesëmarrësit shkruajnë reflektimet e tyre personale se çfarë kanë mësuar për paqen dhe zgjidhjen e konfliktit.

2. Ndarja në grup (10 minuta)

Aktiviteti: Pjesëmarrësit ndajnë reflektimet e tyre në grup.

Diskutimi: Facilitatori udhëheq një diskutim për idetë (për t'u mbajtur mend) kryesore dhe se si pjesëmarrësit mund te zbatojnë atë që kanë mësuar në jetën e tyre të përditshme.

Faza 5: Mbyllja**Koëzgjatja: 10 minuta****1. Përmbledhje dhe falënderime (5 minuta)**

Përmbledhje: Përmbledh pikat kryesore të punëtorisë.

Falënderimet: Falënderon pjesëmarrësit për angazhimin dhe kontributin e tyre.

2. Gjesti i fundit paqësor (5 minuta)

Aktiviteti: Përfundon kur secili pjesëmarrës ndan një gjest a një fjalë paqësor/e.

Shprehjet e Pagues: Simbole, Monedha dhe Pozat

PRONA: Mal i Zi

Përmbledhje e modulit

Titulli i modulit	Shprehjet e pages: simbole, monedha dhe skulpturat e trupit
Përmbledhje – Përshkrimi i Modulit	Ky modul, "Shprehjet e Pagues: Simbolet, monedhat dhe skulpturat e trupit", integron tre punëtori unike të krijuara për të eksploruar pagën dhe unitetin përmes shprehjes krijuese. Pjesëmarrësit do të angazhohen në krijimin e mozaikëve simbolikë, krijimin e monedhave të pages dhe përdorimin e skulpturave të trupit për të përfaqësuar fazat kohore. Nëpërmjet këtyre aktiviteteve, ata do të zhvillojnë një kuptim më të thellë të pages personale dhe kolektive, duke nxitur ndjeshmërinë dhe bashkëpunimin. Punëtorja e parë, "Simbolet e pages: Krijimi i një mozaiku uniteti", inkurajon pjesëmarrësit të krijojnë simbole individuale që përfaqësojnë pagën, të cilat më pas kombinohen në një mozaik kolektiv. Punëtorja e dytë, "Krijimi i monedhave të pages", përfshin pjesëmarrësit në përpunimin e monedhave prej balte që simbolizojnë vlerat e tyre të pages. Punëtorja e fundit, "Skulpturat e kohës: e kaluara, e tashmja, e ardhmja", udhëzon pjesëmarrësit përmes përdorimit të skulpturave të trupit për të reflektuar mbi të kaluarën, të tashmen dhe të ardhmen e tyre, duke kulmuar në një skulpturë bashkëpunuese që përfaqëson unitetin kolektiv të së tashmes. Këto punëtori përdorin shprehjen artistike si një medium për të diskutuar dhe përvetësuar konceptet e pages, rritjes personale dhe kohezionit të komunitetit. Deri në fund të modulit, pjesëmarrësit do të kenë rritur vetëdijen e tyre, aftësitë krijuese dhe aftësinë për të punuar në bashkëpunim drejt qëllimeve të përbashkëta.
Qëllimet e mësimi / objektivat e modulit	· Nxitja e vetë-reflektimit dhe shprehjes personale përmes formave të ndryshme të artit. · Promovimi i mirëkuptimit dhe ndjeshmërisë midis pjesëmarrësve. · Inkurajimi i kreativitetit bashkëpunues dhe komunikimit efektiv.

	· Eksplorimi dhe përvetësimi i koncepteve të paqes dhe unitetit.
Rezultatet e mësimi të moduli	Pas përfundimit të moduli, nxënësit do të jenë në gjendje të: • Krijojnë dhe interpretojnë përfaqësime simbolike të paqes dhe unitetit. • Artikulojnë përvojat dhe vlerat personale përmes shprehjes artistike. • Bashkëpunojnë me të tjerët për të krijuar projekte të unifikuara, kolektive të artit. • Reflektojnë mbi rritjen personale dhe të kuptojnë rëndësinë e paqes në jetën dhe komunitetet e tyre.
Prapavija teorike / Qasja	Për qasja teorike e këtij moduli është e bazuar në terapinë përmes artit dhe edukimin për paqe. Terapia përmes artit përdor proceset krijuese për të përmirësuar shëndetin mendor dhe mirëqenien, duke lehtësuar vetë-shprehjen dhe shërimin emocional. Duke u angazhuar në aktivitete artistike, individët mund të eksplorojnë mendimet dhe ndjenjat e tyre të brendshme, çka çon në një vetëdije më të madhe dhe rritje personale. Edukimi për paqe synon të përçojë vlerat, qëndrimet dhe aftësitë e nevojshme për të parandaluar konfliktet dhe për të promovuar harmoninë. Ai thekson empatinë, respektin për diversitetin dhe rëndësinë e zgjidhjes së problemeve në mënyrë bashkëpunuese. Përmes punëtorive krijuese në këtë modul, pjesëmarrësit jo vetëm që do të shprehin interpretimet e tyre individuale të paqes, por gjithashtu do të mësojnë të vlerësojnë dhe të integrojnë perspektivat e të tjerëve. Kombinimi i terapisë përmes artit dhe edukimit për paqe ofron një qasje holistike për të kuptuar dhe promovuar paqen. Ai u lejon pjesëmarrësve të angazhohen me konceptin e paqes si në mënyrë introspektive ashtu edhe kolektive, duke nxitur një vlerësim më të thellë dhe më të nuancuar të asaj se çfarë do të thotë të jetosh në harmoni me veten dhe të tjerët.
Metodat e të nxënit dhe të mësimdhënies	• Ushtrime krijuese të udhëhequra • Aktivitetet individuale dhe në grup • Diskutime dhe prezantime • Praktikë reflektuese • Projekte bashkëpunuese
Përshkrim i plotë i moduli	Punëtorja 1: Simbolet e Paqes: Krijimi i një Mozaiku të Unitetit Pjesëmarrësit krijojnë simbole individuale të paqes dhe i prezantojnë ato grupit. Këto simbole më pas kombinohen në një mozaik kolektiv që

	përfaqëson unitetin. Fokusimi në vetë-shprehjen, të menduarit simbolik dhe bashkëpunimin. Punëtorja 2: Krijimi i monedhave të paqes Pjesëmarrësit meditojnë mbi paqen e brendshme dhe krijojnë monedha balte që përfaqësojnë vlerat e tyre. Monedhat shërbejnë si metaforë për natyrën e qëndrueshme të vlerave kulturore. Theksi në introspeksionin, mjeshtërinë dhe ndërgjegjësimin historik. Punëtorja 3: Pozat e kohës: e kaluara, e tashmja, e ardhmja e paqes Pjesëmarrësit dizajnojnë poza trupore që simbolizojnë të kaluarën, të tashmen dhe të ardhmen e tyre. Ata i paraqesin këto poza dhe punojnë së bashku për të krijuar një pozë të tashme kolektive. Thekson reflektimin personal, lëvizjen si art dhe punën në grup.
Vlerësimi i Modulit	• Detyra: 70% (projekte krijuese dhe prezantime) • Vlerësimi i vazhdueshëm: 30% (pjesëmarrje, bashkëpunim dhe ushtrime reflektuese)
Notimi i Modulit	• A: Kreativitet i shkëlqyer, bashkëpunim dhe thellësi në reflektim. • B: Kreativitet dhe bashkëpunim i fortë, reflektim i mirë. • C: Kreativitet dhe bashkëpunim i mjaftueshëm, reflektim i mjaftueshëm. • D: Kreativitet, bashkëpunim dhe reflektim i kufizuar. • F: Pjesëmarrje e pamjaftueshme dhe mungesë përpjekjeje në detyrat krijuese.
Referencat dhe leximet thelbësore	• Johnson, David. "Arti i Lëvizjes: Eksplorimi i tregimeve personale dhe kolektive". Revista e Studimeve të Performancës, Vëll. 11, 2020. • Smith, Laura. "Projekte artistike bashkëpunuese për ndërtimin e komunitetit." Press Community Arts, 2019. • Brown, Michael. "Fuqia e Artit të Performancës". Rishikimi i shprehjes artistike, vëll. 7, 2021. • Carter, Emily. "Simbolet dhe kuptimet e tyre". Rishikimi i Studimeve Kulturore, vëll. 3, 2019. • Davis, Maria. "Projekte artistike bashkëpunuese: Një udhëzues

	për fasilitatorët". Community Arts Press, 2018.
Lexim plotësues	· Thompson, Sarah. "Terapia e artit dhe vetë-reflektimi". Therapy Journal, vëll. 6, 2018. · Gjellbër, Thomas. "Edukimi për paqen: Teori dhe praktikë". Rishikimi i Studimeve të Paqes, vëll. 9, 2017.
Referencat në ueb, revista, të tjera	• Organizata Ndërkombëtare e Terapisë përmes Artit (www.iato.org) • Rrjeti i Edukimit për Paqe (www.peace-ed.org) • Revista e Artit për Ndryshim Shoqëror
Detaje të tjera	Për më shumë informacion mbi modulën, përfshirë oraret e detajuara të punës, listat e materialeve dhe udhëzimet për udhëheqësit, ju lutem kontaktoni Vuk Vučeraković në Fondacionin për Promovimin e Shkencës në Malin e Zi - Prona, në Vuk.vucerakovic@prona.org .

Plani mësimor i punëtorisë – Pjesa e parë

Përmbledhje e qëllimeve, rezultateve dhe përmbajtjes së një punëtorie ose mësimi

Titulli i Punëtorisë	<i>Simbolet e paqes: Krijimi i një mozaiku të unitetit</i>
Qëllimet e punëtorisë	· Nxitja e kreativitetit dhe vetë-shprehjes përmes artit. · Promovimi i paqes dhe unitetit brenda komunitetit. · Inkurajimi i bashkëpunimit dhe zgjidhjes së problemeve në mënyrë kolektive.
Rezultatet mësimore të punëtorisë	Pas përfundimit të punëtorisë, pjesëmarrësit duhet të jenë në gjendje të: • Shprehin ide dhe vlera individuale përmes artit simbolik. • Kuptojnë rëndësinë e paqes dhe unitetit në shoqëri. • Krijojnë në bashkëpunim një veprimtari kolektive të artit që përfaqëson vlerat e komunitetit.
Kohëzgjatja	120 minuta

Emri i Autorit	Vuk Vučeraković, Prona, Mali i Zi
Format artistike	• Arti Vizual • Simbolizmi • Arti Bashkëpunues
Pjesëmarrësit	• Numri maksimal i pjesëmarrësve për grup: 20 • Nevoja shtesë: Ambient i qasshëm për pjesëmarrësit me probleme të lëvizshmërisë dhe materiale arti të përshtatshme për nivelet e ndryshme të aftësive.
Numri i fasilitatorëve për grup	2 fasilitatorë
Metodat e Mësimi dhe Mësimdhënies	· Hyrje interaktive · Veprimtari krijuese individuale · Diskutim dhe prezantim në grup · Krijim arti bashkëpunues · Sesion reflektimi dhe reagimi
Burimet dhe Materialet	Burimet dhe materialet: (a) Fasilitatori: • Flip chart dhe marker • Shembuj simbolesh dhe kuptimet e tyre • Kohëmatës • Kamera për dokumentimin e mozaikut përfundimtar (b) Pjesëmarrësit: • Fletë letre A4 • Lapsa, markera ose shkumësa me ngjyra • Materialet ngjitëse (ngjitës ose shirit) • Një kanavacë ose dërrasë e madhe për mozaikun • Opsionale: materiale natyrore (gjethe, gurë) të gjetura në vend për t'u përfshirë në simbole *Nëse hapësira nuk mund të ketë qasje për shkak të kushteve meteorologjike ose gjeografike, punësia mund të zhvillohet me sukses brenda duke përdorur pajisje të mençura si burime simbolike për frymëzim.

STRUKTURA E PUNËTORISË	
Prezantim	Kohëzgjatja: 10 minuta Fasilituesit do të fillojnë duke prezantuar veten dhe duke përshkruar qëllimet dhe objektivat e punëtorisë. Ata do të shpjegojnë rregullat dhe udhëzimet për komunikimin dhe pjesëmarrjen, duke u siguruar që të gjithë të kuptojnë rëndësinë e respektit dhe bashkëpunimit. Më pas lehtësuesit do të japin një përmbledhje të shkurtër të aktiviteteve të planifikuara për punëtorinë.
Mësimi kryesor me ushtrime dhe tema kryesore	Kohëzgjatja: 90 Minuta • Hyrje dhe prezantim nga Facilitatori (10 minuta) • Ushtrimi 1: Vizatimi i një simboli (20 minuta) • Ushtrimi 2: Paraqitja individuale e simboleve (40 minuta) • Ushtrimi 3: Krijimi i Mozaikut në bashkëpunim (20 minuta)
Ftohja	Kohëzgjatja: 5 minuta Ushtrimi për qetësim: Shtrirje dhe frymëmarrje në grup
Reflektimi dhe reagimi	Kohëzgjatja: 10 minuta Reflektimi dhe reagimi
Shtojcat	· Shtojca A: Shembuj të simboleve dhe kuptimet e tyre · Shtojca B: Udhëzime të Detajuara për Ushtrime · Shtojca C: Orari dhe afati kohor i punëtorisë · Shtojca D: Formulari i komenteve të pjesëmarrësve
Referencat dhe leximet thelbësore	· Smith, John. "Arti dhe ndërtimi i paqes". Gazeta e Paqes, vëll. 5, 2020. · Davis, Maria. "Projekte artistike bashkëpunuese: Një udhëzues për fasilitatorët". Community Arts Press, 2018. · Jones, Emily. "Simbolet dhe kuptimet e tyre". Rishikimi i Studimeve Kulturore, vëll. 3, 2019.
Vlerësimi i punëtorisë nëse është i aplikueshëm	· Formularët e komenteve të pjesëmarrësve të mbledhura në fund të punëtorisë. · Vëzhgimet dhe shënimet e marra nga fasilitatorët gjatë seancës. · Vlerësimi i mozaikut përfundimtar dhe simboleve individuale të krijuara nga pjesëmarrësit, duke vlerësuar kreativitetin dhe kuptimin e temës kryesore të

paqes dhe unitetit.

Plani mësimor i punëtorisë – Pjesa e dytë

Përshkrimi i plotë ose udhëzim hap pas hapi për çdo lojë ose ushtrim

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Prezantim
Ushtrimi numër	Jo e aplikueshme
Qëllimet e ushtrimeve	· Prezantim i fasilitatorëve dhe pjesëmarrësve me njëri-tjetrin. · Të përcaktojnë qëllimet, rregullat dhe strukturën e punëtorisë. · Të krijojnë një mjedis të rehatshëm dhe të hapur për pjesëmarrje.
Fokusi i ushtrimit	I ulët
Energjia e ushtrimit	E ulët
Materialet	Asnjë
Udhëzimet	
Facilitatori prezanton veten dhe mirëpret pjesëmarrësit: • Fillon me një mirëseardhje të ngrohtë dhe një prezantim të shkurtër të vetes. Ndani pak për sfondin tuaj dhe interesin tuaj për temën e punëtorisë. Facilitatori paraqet një hyrje të punëtorisë: • Jepni një pasqyrë të shkurtër të asaj që do të përfshijë seminari. Përmendni temat kryesore dhe aktivitetet në të cilat do të përfshihen pjesëmarrësit. • Shembull: "Sot, ne do të eksplorojmë konceptin e paqes dhe unitetit nëpërmjet ushtrimeve krijuese që përfshijnë artin simbolik, krijimtarinë dhe lëvizjen. Qëllimi ynë është të nxisim vetë-reflektimin, ndjeshmërinë dhe krijimtarinë bashkëpunuese." Facilitatori vendos shëndetin dhe sigurinë: • Nënvizon udhëzime të rëndësishme për shëndetin dhe sigurinë. Sigurohuni që pjesëmarrësit të jenë të vetëdijshëm për kujdeset e nevojshme, sidomos nëse punësoria përfshin aktivitete fizike ose trajtimin e materialeve. Facilitatori paraqet ushtrimin e parë: • Shpjegon strukturën e punëtorisë dhe radhën e aktiviteteve. Nënshkruaj rëndësinë e pjesëmarrjes aktive dhe komunikimit respektues. • Shembull: "Do të fillojmë me ushtrime individuale ku do të krijuani simbole ose poza që përfaqësojnë përvojat tuaja personale. Më pas, do të bashkëpunojmë për të krijuar vepra	

arti kolektive që simbolizojnë kuptimin tonë të përbashkët të paqes."

Sqaron rregullat e punëtorisë dhe udhëzimet për komunikimin:

- Përcaktoni rregullat bazë për punëtorinë, si dëgjimi me respekt, lejimi i çdo personi të folë, dhe mbajtja e një mjedisi pozitiv dhe mbështetës.
- Shembull: "Ne inkurajojmë komunikimin të hapur dhe të respektueshëm. Ju lutemi të dëgjoni aktivisht kur të tjerët po flasin dhe të ndani mendimet dhe idetë tuaja lirisht."

Fasilitatori i angazhon pjesëmarrësit në një aktivitet për t'u njohur:

- Përdorni një aktivitet të thjeshtë për t'u njohur për të ndihmuar pjesëmarrësit të njihen njëri-tjetrin. Kjo mund të jetë një lojë me emra, një pyetje argëtuese, ose një sesion i shkurtër ndarjeje të përvojave.
- Shembull: "Le të shkojmë rreth dhomës dhe t'i ndani emrin tuaj dhe një fjalë që përshkruan se si ndiheni sot."

Termet kryesore

- Fasilitatorë: Personat që udhëheqin punëtorinë.
- Pjesëmarrësit: Individët që marrin pjesë në punëtori.
- Qëllimet e Punëtorisë: Qëllimet dhe synimet e punëtorisë.
- Rregullat Themelore: Udhëzime të vendosura për të siguruar një mjedis respektues dhe produktiv.
- Ushtrim Njohës: Një aktivitet i dizajnuar për të ndihmuar pjesëmarrësit të njihen dhe të ndihen të rehatshëm me njëri-tjetrin.

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Vizatimi i Simbolit
Ushtrimi numër	1
Qëllimet e ushtrimit	• Inkurajimi i kreativitetit dhe vetë-shprehjes individuale. • Prezantimi i pjesëmarrësve me konceptin e simbolizmit. • Lidhjet e simboleve personale me temën e paqes në shoqëri.
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>Nga ulët në mesatar</i>
Materialet	• Fletë letre A4 • Lapsa, markera ose shkumësa me ngjyra
Udhëzime	

1. Fasilitatori bën një hyrje në punëtori – shih më poshtë.
2. Fasilitatori vendos shëndetin dhe sigurinë.
3. Fasilitatori prezanton ushtrimin e parë.
4. Pjesëmarrësve u jepet letër A4 dhe materiale vizatimi.
5. Lehtësuesi shpjegon detyrën: Secili pjesëmarrës duhet të vizatojë një simbol që imagjinon të gjejë në zonën arkeologjike dhe t'i japë atij një kuptim që lidhet me paqen në shoqëri.
6. Pjesëmarrësve u jepen 20 minuta për të plotësuar vizatimet e tyre.

Hyrje në Punëtori:

(a) Kjo punëtori përfshin krijimin dhe diskutimin e artit simbolik për të promovuar paqen dhe unitetin. Pjesëmarrësit do të vizatojnë individualisht simbole dhe më pas do të bashkëpunojnë për të krijuar një mozaik kolektiv.

(b) Tema kryesore është përdorimi i artit dhe simbolizmit për të nxitur paqen dhe mirëkuptimin brenda komunitetit.

(c) Informacion shtesë: Pjesëmarrësit inkurajohen të mendojnë thellë për simbolet që krijojnë dhe se si këto simbole mund të përfaqësojnë paqen në një kontekst më të gjerë shoqëror.

Termet kryesore	· Simbol: Një shenjë ose karakter i përdorur si një paraqitje konvencionale e një objekti, funksioni ose procesi. · Paqe: Një gjendje qetësie ose qetësie; liri nga shqetësimet apo konfliktet.
------------------------	--

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Paraqitja individuale e simboleve
Ushtrimi numër	2
Qëllimet e ushtrimit	· Mundëson pjesëmarrësit të ndajnë dhe shpjegojnë simbolet e tyre personale. · Nxitë komunikimin dhe mirëkuptimin ndërmjet pjesëmarrësve. · Përforon lidhjen midis simboleve individuale dhe temës më të gjerë të paqes.
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E ulët</i>
Materialet e përdorura	<i>Simbolet e vizatuara në ushtrimin 1</i>
Udhëzime	

1. Fasilitatori u kërkon pjesëmarrësve të mblidhen në një rreth. 2. Secili pjesëmarrës, nga ana tjetër, paraqet veten dhe simbolin e tij para grupit. 3. Pjesëmarrësit shpjegojnë kuptimin e simbolit të tyre dhe si lidhet ai me paqen në shoqëri. 4. Grupi inkurajohet të bëjë pyetje dhe të japë reagime pozitive. 5. Fasilituesi siguron që secili pjesëmarrës të ketë afërsisht 2 minuta për prezantim.	
Termet kryesore	· Prezantimi: Akti i shfaqjes dhe shpjegimit të përmbajtjes së një teme para një auditori. · Reagimi: Informacion i dhënë një pjesëmarrësi në lidhje me performancën e tyre që mund të përdoret për përmirësim.

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Krijimi i Mozaikut të përbashkët
Ushtrimi numër	3
Qëllimet e ushtrimit	· Promovon punën në grup dhe bashkëpunimin. · Integron kontributet individuale në një vepër arti kolektiv. · Krijon një simbol të përbashkët paqeje për komunitetin.
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E ulët</i>
Materialet e përdorura	· Simbolet nga ushtrimi 1 · Kanavacë ose dërrasë e madhe · Materiale ngjitëse (ngjitës ose shirit)
Udhëzime	
1. Fasilitatori shpjegon detyrën: Pjesëmarrësit do të kombinojnë simbolet e tyre individuale për të krijuar një mozaik kolektiv që simbolizon paqen. 2. Pjesëmarrësit diskutojnë dhe planifikojnë se si t'i rregullojnë simbolet e tyre. 3. Pjesëmarrësit punojnë së bashku për të ngjitur simbolet e tyre në kanavacën ose tabelën e madhe. 4. Fasilitatori ndihmon dhe drejton procesin, duke siguruar që të gjithë të kontribuojnë. 5. Pasi të përfundojë, mozaiku shfaqet dhe pjesëmarrësit ftohen të reflektojnë mbi pjesën e fundit.	

Termet kryesore	• Mozaik: Një pikturë ose model i krijuar duke renditur së bashku copa të vogla guri, tjegull, qelqi, etj. • Bashkëpunimi: Veprimi i punës me dikë për të prodhuar ose krijuar diçka.
------------------------	--

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Ushtrimi për qetësim: Shtrirje dhe frymëmarrje në grup
Ushtrimi numër	4
Qëllimet e ushtrimit	• Ndihmon pjesëmarrësit të pushojnë dhe të çlodhen. • Kalimi nga energjia e lartë e punës bashkëpunuese në një gjendje të qetë. • Nxitë ndjenjën e mbylljes dhe unitetit.
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>Mesatar</i>
Materialet e përdorura	<i>Asnjë</i>
Udhëzime	
1. Fasilitatori i udhëzon pjesëmarrësit përmes një sërë shtrirjesh të lehta. 2. Fasilitatori drejton një ushtrim të shkurtër frymëmarrjeje, duke inkurajuar frymëmarrje të thella e të ngadalta. 3. Pjesëmarrësit ftohen të reflektojnë për aktivitetet e ditës në heshtje.	
Termet kryesore	• Zgjatje: Ushtrime të dizajnuara për të përmirësuar elasticitetin e muskujve dhe gamën e lëvizjes në nyje. • Ushtrimi i frymëmarrjes: Një praktikë që përfshin modele specifike të frymëmarrjes për të nxitur relaksim dhe qartësinë mendore.

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Sesioni i reflektimit dhe reagimit
Ushtrimi numër	5
Qëllimet e ushtrimit	• Ju jep mundësi pjesëmarrësve që të ndajnë mendimet dhe ndjenjat e tyre. • Mblidhje e komenteve për të përmirësuar punëtoritë e ardhshme.

	· Përforcimi i përvojave mësimore dhe emocionale nga punëtoria.
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E ulët</i>
Materialet e përdorura	<i>Formulari i komenteve të pjesëmarrësve (Shtojca D)</i>
Udhëzime	
1. <i>Fasilitatori fton pjesëmarrësit të ulen në një rreth.</i> 2. <i>Pjesëmarrësve u kërkohet të ndajnë mendimet dhe ndjenjat e tyre rreth punëtorisë.</i> 3. <i>Fasilitatori bën pyetje specifike për të udhëhequr reflektimin (p.sh., "Çfarë ju pëlqeu më shumë?" "Çfarë mësuat?").</i> 4. <i>Pjesëmarrësit plotësojnë formularin e komenteve të ofruar.</i> 5. <i>Fasilitatori falënderon të gjithë për pjesëmarrjen dhe mbyll punëtorinë.</i>	
Termet kryesore	· Reflektim: Mendim ose konsideratë serioze. · Reagim: Informacion i dhënë një nxënësi në lidhje me performancën e tyre që mund të përdoret për përmirësim.

Fletushka për të shoqëruar Punëtorinë

Titulli i Punëtorisë	Simboli i paqes: Krijimi i një mozaiku të unitetit
Titulli i fletushkës	Simbolet e unitetit dhe paqes
Qëllimet	· Nxitë kreativitetin dhe vetë-shprehjen përmes artit simbolik. · Promovimi i paqes dhe unitetit brenda komunitetit. · Inkurajon bashkëpunimin dhe krijimtarinë kolektive.
Pikat kyçe	· Pika Kyçe Një: Simbolet mund të jenë përfaqësime të fuqishme të ideve dhe vlerave. • Pjesëmarrësit mësojnë të krijojnë simbole që përfaqësojnë paqen dhe unitetin. · Pika Kyçe dy: Arti mund të lehtësojë shprehjen personale dhe lidhjen në komunitet. • Krijimi dhe ndarja e simboleve personale ndihmojnë pjesëmarrësit të kuptojnë dhe të vlerësojnë perspektiva të ndryshme.

	· Pika Kyçe Tre: Bashkëpunimi forcon krijimtarinë dhe përforcon lidhjen me komunitetin. • Punimi së bashku për të krijuar një mozaik kolektiv nxit një ndjenjë uniteti dhe qëllimi të përbashkët.
Termet kryesore	· Simbol: Një shenjë ose sinjal që përfaqëson një ide, objekt, ose marrëdhënie. · Vetë shprehja: Shprehja e ndjenjave, mendimeve, ose ideve të një personi. · Mozaik: Një imazh ose model i krijuar duke vendosur bashkë pjesë të vogla të ngjyrave të ndryshme të materialeve të vështira, si guri, pllakë apo qelq. · Uniteti: Gjendja e bashkimit ose bashkëlidhjes si një e tërë. · Bashkëpunimi: Bashkëveprimi me dikë për të prodhuar ose krijuar diçka.
Burimet	· Muzetë e Artit Vendor: Shpesh kanë ekspozita për artin simbolik dhe mozaiket. · Grupet Aktiviste për Paqen: Mund të ofrojnë burime dhe aktivitete shtesë të fokusuar në promovimin e paqes dhe unitetit. · Qendrat e Artit Komunitar: Ofrojnë punëtori dhe materiale për projekte arti bashkëpunuese.
Referencat	· Brown, Lisa. "Simbolet dhe Kuptimet e Tyre Në Art." Revista e Historisë së Artit, Vëll. 12, 2019. · Anderson, Mark. "Projektet e Artit të Komunitetit: Ndërtimi i Unitetit nëpërmjet Krijimtarisë." Shtypi i Unitetit, 2017. · Carter, Emily. "Forca e Simboleve në Shoqëri." Studimet Kulturore Trimujore, Vëll. 8, 2021.

Plani mësimor i punëtorisë II – Pjesa e dytë

Përmbledhje e qëllimeve, rezultateve dhe përmbajtjes së punëtorisë ose mësimi

Titulli i Punëtorisë	<i>Krijimi i monedhave të paqes</i>
Qëllimet e punëtorisë	· Nxit paqen e brendshme dhe vetëdijen përmes meditimit. · Nxit shprehjen krijuese dhe të menduarit simbolik. · Nxitja e të kuptuarit të vlerave kulturore dhe përfaqësimit të tyre në art.
Rezultatet mësimore të punëtorisë	· Meditimi dhe identifikimi i elementeve që kontribuojnë në paqen e tyre të brendshme.

	· Shprehje e vlerave dhe idetë e tyre personale përmes artit. · Të kuptuarit e rëndësisë kulturore të monedhave si artefakte historike.
Kohëzgjatja	120 minuta
Emri i Autorit	Vuk Vučeraković, Prona, Mali i Zi
Format artistike	· Meditimi · Arti simbolik · Skulptura
Pjesëmarrësit	· Numri maksimal i pjesëmarrësve për grup: 20 · Nevojat shtesë: Vend i qasshëm për pjesëmarrësit me probleme të lëvizshmërisë dhe materiale artistike të përshtatshme për nivele të ndryshme aftësish.
Numri i fasilitatorëve për grup	2 fasilitatorë
Metodat e Mësimit dhe Mësimdhënies	· Meditim i udhëhequr · Aktivitet krijues individual · Diskutim dhe prezantim në grup · Sesion reflektimi dhe reagimi
Burimet dhe materialet	(a) Fasilitatori: • Zërim dhe muzikë qetësuese për meditim • Flip chart dhe markera • Kohëmatësi • Kamera për dokumentimin e pjesëve përfundimtare (b) Pjesëmarrësit: • Ulje të rehatshme ose dyshekë për meditim • Baltë • Mjetet e skulpturës • Bojëra dhe furça për dekorimin e monedhave
Struktura e Punëtorisë	
Prezantim	Kohëzgjatja: 5 minuta

	Fasilitatori do të fillojë duke prezantuar veten dhe duke përshkruar qëllimet dhe objektivat e punëtorisë. Ata do të shpjegojnë rregullat dhe udhëzimet për komunikimin dhe pjesëmarrjen, duke u siguruar që të gjithë të kuptojnë rëndësinë e respektit dhe bashkëpunimit. Më pas fasilitatori do të japë një përmbledhje të shkurtër të aktiviteteve të planifikuara për seancën.
Mësimi kryesor me ushtrime dhe tema kryesore	Kohëzgjatja: 100 Minuta · Ushtrimi 1: Meditim i udhëhequr · Ushtrimi 2: Ndarja e Fjalëve të Paqes · Ushtrimi 3: Krijimi i monedhave të paqes · Ushtrimi 4: Paraqitja e monedhave dhe kuptimet e tyre
Ftohja	Kohëzgjatja: 5 minuta Ushtrimi për qetësim: Zgjatje dhe frymëmarrje në grup
Reflektimi dhe reagimi	Kohëzgjatja: 10 minuta Reflektimi dhe reagimi
Shtojcat	· Shtojca A: Shembuj të simboleve dhe kuptimet e tyre · Shtojca B: Udhëzime të Detajuara për Ushtrime · Shtojca C: Orari dhe afati kohor i punëtorisë · Shtojca D: Formulari i komenteve të pjesëmarrësve
Referencat dhe leximet thelbësore	· Smith, John. "Arti dhe ndërtimi i paqes". Gazeta e Paqes, vëll. 5, 2020. · Davis, Maria. "Projekte artistike bashkëpunuese: Një udhëzues për lehtësuesit". Community Arts Press, 2018. · Jones, Emily. "Simbolet dhe kuptimet e tyre". Rishikimi i Studimeve Kulturore, vëll. 3, 2019.
Vlerësimi i punëtorisë nëse është i aplikueshëm	· Formularët e komenteve të pjesëmarrësve të mbledhura në fund të seminarit. · Vëzhgimet dhe shënimet e marra nga lehtësuesit gjatë seancës. · Vlerësimi i monedhave përfundimtare dhe prezantimeve individuale,

	duke vlerësuar kreativitetin dhe kuptimin e temës kryesore të paqes dhe unitetit.
--	---

Plani mësimor i punëtorisë – Pjesa e dytë

Përshkrimi i plotë ose udhëzim hap pas hapi për çdo lojë ose ushtrim

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Prezantim
Ushtrimi numër	Jo e aplikueshme
Qëllimet e ushtrimeve	· Të prezantojë ndërmjetësuesin dhe pjesëmarrësit me njëri-tjetrin. · Të përcaktojë qëllimet, rregullat dhe strukturën e seminarit. · Të krijojë një mjedis të rehatshëm dhe të hapur për pjesëmarrje.
Fokusi i ushtrimit	I ulët
Energjia e ushtrimit	E ulët
Materialet	Asnjë
Udhëzime	
· Fasilitatorët e prezantojnë veten dhe mirëpresin pjesëmarrësit: ● Fillon me një mirëseardhje të ngrohtë dhe një prezantim të shkurtër të vetes. Ndani pak për sfondin tuaj dhe interesin tuaj për temën e punëtorisë. · Fasilitatori prezanton punëtorinë: ● Jepni një pasqyrë të shkurtër të asaj që do të përfshijë punëtorinë. Përmendni temat kryesore dhe aktivitetet në të cilat do të përfshihen pjesëmarrësit. ● Shembull: "Sot, ne do të eksplorojmë konceptin e paqes dhe unitetit nëpërmjet ushtrimeve krijuese që përfshijnë artin simbolik, krijimtarinë dhe lëvizjen. Qëllimi ynë është të nxisim vetë-reflektimin, ndjeshmërinë dhe krijimtarinë bashkëpunuese." · Fasilitatori jep udhëzime për shëndetin dhe sigurinë: ● Theksoni çdo udhëzim të rëndësishëm për shëndetin dhe sigurinë. Sigurohuni që pjesëmarrësit të jenë të vetëdijshëm për çdo masë paraprake të nevojshme, veçanërisht nëse seminari përfshin aktivitete fizike ose trajtim të materialeve. · Fasilitatori prezanton ushtrimin e parë: ● Shpjegon strukturën e punëtorisë dhe ndarjen e aktiviteteve. Theksoni rëndësinë e pjesëmarrjes	

aktive dhe komunikimit të respektueshëm.

• Shembull: "Ne do të fillojmë me ushtrime individuale ku ju do të krijoni simbole ose poza që përfaqësojnë përvojat tuaja personale. Më vonë, ne do të bashkëpunojmë për të krijuar vepra arti kolektive që simbolizojnë kuptimin tonë të përbashkët për paqen."

• **Sqaron Rregullat e punëtorisë dhe udhëzimet e komunikimit:**

• Përshkruani rregullat themelore për punëtorinë, si dëgjimi me respekt, dhënia e mundësisë të gjithëve për të folur dhe mbajtja e një mjedisi pozitiv dhe mbështetës.

• Shembull: "Ne inkurajojmë komunikimin e hapur dhe respektues. Ju lutemi të dëgjoni me vëmendje kur të tjerët flasin dhe të ndani mendimet dhe idetë tuaja lirisht."

• **Fasilitatori Angazhon Pjesëmarrësit në një aktivitet të njohjes:**

• Përdorni një aktivitet të thjeshtë për thyerjen e akullit për të ndihmuar pjesëmarrësit të njihen me njëri-tjetrin. Kjo mund të jetë një lojë me emra, një pyetje argëtuese, ose një sesion i shkurtër ndarjeje.

• Shembull: "Le të kalojmë rreth dhomës dhe të ndajmë emrin tuaj dhe një fjalë që përshkruan se si ndiheni sot."

Termet kryesore

- **Fasilitatori:** Personi që udhëheq dhe drejton punëtorinë.
- **Pjesëmarrësit:** Individët që marrin pjesë në punëtori.
- **Objektivat e Punëtorisë:** Qëllimet dhe synimet e punëtorisë.
- **Rregullat Themelore:** Udhëzimet e vendosura për të siguruar një mjedis respektues dhe produktiv.
- **Thyerja e akullit:** Një aktivitet i krijuar për të ndihmuar pjesëmarrësit të njihen dhe të ndihen rehat me njëri-tjetrin.

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Meditimi i udhëhequr
Ushtrimi numër	1
Qëllimet e ushtrimeve	• Ndhmon pjesëmarrësit të arrijnë një gjendje paqeje të brendshme. • Inkurajoni vetreflektimin dhe vetëdijen. • Vendos bazën për ushtrimet krijuese që pasojnë.
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>

Energjia e ushtrimit	<i>Nga e ulët në mesatare</i>
Materialet	· zërim · muzikë e qetë
Udhëzime	
1. Fasilitatori prezanton veten dhe mirëpret të gjithë. 2. Fasilitatori jep një hyrje në punëtori – shihni më poshtë. 3. Fasilitatori përcakton shëndetin dhe sigurinë. 4. Fasilitatori prezanton ushtrimin e parë. 5. Pjesëmarrësit gjejnë një pozicion të rehatshëm dhe mbyllin sytë. 6. Fasilitatori luan muzikë qetësuese dhe udhëzon pjesëmarrësit përmes një meditimi, duke kërkuar që të përqendrohen në paqen e tyre të brendshme dhe në atë që i bën të ndihen të qetë në jetën e tyre të përditshme. 7. Pas 10 minutash, pjesëmarrësve u kërkohet të mendojnë për tre fjalë që përshkruajnë paqen e tyre të brendshme. Hyrje në Punëtori: (a) Kjo punëtori përfshin përdorimin e meditimit dhe krijimit artistik për të eksploruar dhe shprehur vlerat personale që lidhen me paqen. Pjesëmarrësit do të meditojnë, do të krijojnë monedha simbolike dhe do të diskutojnë kuptimet e tyre. (b) Tema kryesore është përdorimi i vetreflektimit dhe artit për të nxitur paqen dhe mirëkuptimin brenda komunitetit. (c) Informacion shtesë: Pjesëmarrësit inkurajohen të relaksohen dhe të lënë krijimtarinë e tyre të rrjedhë natyrshëm.	
Termet kryesore	• Meditimi: Një praktikë ku një individ përdor një teknikë për të përqendruar mendjen në një objekt, mendim ose aktivitet të caktuar për të arritur një gjendje mendore të qartë dhe emocionale të qetë. • Paqe e Brendshme: Një gjendje qetësie mendore dhe shpirtërore, me mjaftueshëm njohuri dhe kuptim për të mbajtur veten të fortë përballë stresit.

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Ndarja e Fjalëve të Paqes
Ushtrimi numër	2
Qëllimet e ushtrimeve	· Lejon pjesëmarrësit të artikulojnë mendimet dhe ndjenjat e tyre të brendshme. · Nxitë komunikimin dhe mirëkuptimin midis pjesëmarrësve. · Vendosë bazat për ushtrimin krijues që pason.

Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E ulët</i>
Materialet	<i>Asnjë</i>
Udhëzime	
1. Fasilitatori kërkon që pjesëmarrësit të mblidhen në një rreth. 2. Çdo pjesëmarrës, në radhë të tyre, prezanton veten dhe ndan tre fjalët që menduan gjatë meditimit. 3. Grupi inkurajohet të dëgjojë me vëmendje dhe të reflektojë mbi fjalët e ndara.	
Termet kryesore	· Vetë shprehja: Shprehja e ndjenjave, mendimeve, ose ideve të një personi. · Komunikimi: Dhënia ose shkëmbimi i informacionit ose lajmeve.

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Krijimi i monedhave të paqes
Ushtrimi numër	3
Qëllimet e ushtrimeve	· Inkurajon pjesëmarrësit të përkthejnë mendimet dhe vlerat e tyre në një formë të prekshme. · Nënvizon rëndësinë kulturore dhe historike të monedhave si simbole. · Promovon krijimtarinë dhe artizanatin.
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E ulët</i>
Materialet	· Argjilë · Mjetet e skulpturës · Ngjyra dhe brusha
Udhëzime	

1. Fasilitatori shpjegon detyrën: Pjesëmarrësit do të krijojnë një monedhë nga argjila që përfaqëson vlerat që ata identifikuan në ushtrimet e mëparshme.
2. Pjesëmarrësit marrin argjilë dhe mjetet e skulpturës.
3. Fasilitatori i kujton pjesëmarrësve që monedhat e tyre duhet të simbolizojnë paqen dhe se ata duhet të konsiderojnë se si monedhat janë artefakte historike që reflektojnë vlerat e një shoqërie.
4. Pjesëmarrësit kanë 30 minuta për të skulptuar dhe dekoruar monedhat e tyre.
5. Fasilitatori ndihmon dhe udhëzon pjesëmarrësit sipas nevojës.

Termet kryesore

- **Simbolizmi:** Përdorimi i simboleve për të përfaqësuar ide ose cilësi.
- **Artefakt:** Një objekt i bërë nga një qenie humane, zakonisht me interes kulturor ose historik.

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Paraqitja e Monedhave dhe Kuptimeve të Tyre
Ushtrimi numër	4
Qëllimet e ushtrimeve	· Siguron një mundësi për pjesëmarrësit të ndajnë krijimet e tyre dhe idetë pas tyre. · Nxitë një ndjenjë të arritjeve dhe komunitetit. · Përcakton rëndësinë e vlerave të përbashkëta dhe paqes.
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E ulët</i>
Materialet	<i>Monedhat e krijuara në Ushtrimin 3</i>
Udhëzime	
1. Fasilitatori kërkon që pjesëmarrësit të mblidhen në një rreth. 2. Çdo pjesëmarrës prezanton monedhën e tyre grupit, duke shpjeguar vlerat që ajo përfaqëson dhe çfarë do të blinin me këtë "monedhë të paqes". 3. Grupi inkurajohet të bëjë pyetje dhe të ofrojë reagime pozitive. 4. Fasilitatori siguron që secili pjesëmarrës të ketë rreth 2 minuta për të prezantuar.	

Termet kryesore	• Prezantimi: Akti i tregtimit dhe shpjegimit të përmbajtjes së një teme për një audienca. • Monedha: Një sistem parash në përdorim të gjerë në një vend të caktuar.
------------------------	---

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Ushtrimi për qetësim: Zgjatje dhe frymëmarrje në grup
Ushtrimi numër	5
Qëllimet e ushtrimeve	• Ndihmon pjesëmarrësit të relaksohen dhe të qetësohen. • Kalon nga energjia e lartë e punës bashkëpunuese në një gjendje të qetë. • Nxitë një ndjenjë të përfundimit dhe unitetit.
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>Mesatar</i>
Materialet	<i>Asnjë</i>
Udhëzime	
4. Fasilitatori udhëzon pjesëmarrësit nëpërmjet serieve të lehta të zgjatjeve. 5. Fasilitatori drejton një ushtrim të shkurtër frymëmarrjeje, inkurajon frymëmarrje të thella dhe të ngadalshme. 6. Pjesëmarrësit janë të ftuar të reflektojnë qetësisht mbi aktivitetet e ditës.	
Termet kryesore	• Zgjatjet: Ushtrime të dizajnuara për të përmirësuar elasticitetin e muskujve dhe gamën e lëvizjes në nyje. • Ushtrimi i frymëmarrjes: Një praktikë që përfshin modele specifike të frymëmarrjes për të nxitur relaksim dhe qartësinë mendore.

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Sesioni i reflektimit dhe reagimit
Ushtrimi numër	6

Qëllimet e ushtrimeve	· Ju mundëson pjesëmarrësve që të ndajnë mendimet dhe ndjenjat e tyre. · Mblidhje e komenteve për të përmirësuar seminarin e ardhshme. · Përforon përvojat mësimore dhe emocionale nga seminari.
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E ulët</i>
Materialet	<i>Formulari i komenteve të pjesëmarrësve (Shtojca D)</i>
Udhëzime	
1. Fasilitatori fton pjesëmarrësit të ulen në një rreth. 2. Pjesëmarrësit pyeten të ndajnë mendimet dhe ndjenjat e tyre për punëtorinë. 3. Fasilitatori bën pyetje specifike për të udhëzuar reflektimin (p.sh., "Çfarë ju pëlqeu më shumë?" "Çfarë keni mësuar?"). 4. Pjesëmarrësit plotësojnë Formularin e Vlerësimit të Duhur. 5. Fasilitatori falënderon të gjithë për pjesëmarrjen dhe mbyll sesionin.	
Termet kryesore	· Reflektim: Mendim ose konsideratë serioze. · Reagimi: Informacion i dhënë tek pjesëmarrësi në lidhje me performancën e tyre që mund të përdoret për përmirësim.

Fletushka për të shoqëruar në Punëtori

Titulli i punëtorisë	Krijimi i monedhave të paqes
Titulli i fletushkës	Simbolet e paqes së brendshme
Qëllimet	· Nxitë paqen e brendshme dhe vetëdijen përmes meditimit. · Inkurajon shprehjen krijuese dhe mendimin simbolik.

	· Promovon kuptimin e vlerave kulturore dhe përfaqësimin e tyre në art.
Pikat kyçe	· Pika Kyçe Një: Paqja e brendshme mund të kultivohet përmes meditimit dhe vetreflektimit. • Meditimi ndihmon individët të përqendrohen në ato që i bëjnë të ndihen të qetë dhe të qendruar në qendër, duke promovuar një ndjenjë paqeje të brendshme. · Pika Kyçe Dy: Arti mund të jetë një medium i fuqishëm për të shprehur vlerat personale dhe shoqërore. • Krijimi i artit simbolik lejon individët të paraqesin mendimet dhe ndjenjat e tyre të brendshme në një formë të prekshme. · Pika Kyçe Tre: Monedhat kanë rëndësi historike dhe mund të reflektojnë vlerat e një shoqërie. • Kuptimi i rëndësisë kulturore dhe historike të monedhave na ndihmon të vlerësojmë rolin e tyre në përfaqësimin e vlerave shoqërore.
Termet kryesore	• Meditimi: Një praktikë ku një individ përdor një teknikë për të përqendruar mendjen në një objekt, mendim ose aktivitet të caktuar për të arritur një gjendje mendore të qartë dhe emocionale të qetë. • Paqe e Brendshme: Një gjendje qetësie mendore dhe shpirtërore, me mjaftueshëm njohuri dhe kuptim për të mbajtur veten të fortë përballë stresit. • Vetë shprehja: Shprehja e ndjenjave, mendimeve ose ideve të një personi. • Simbolizmi: Përdorimi i simboleve për të përfaqësuar ide ose cilësi. • Artefakt: Një objekt i bërë nga një qenie humane, zakonisht me interes kulturor ose historik. • Monedha: Një sistem parash në përdorim të gjerë në një vend të caktuar.
Burimet	· Muzeumet Vendore: Shpesh kanë ekspozita për artefakte historike, duke përfshirë monedha. · Grupet Lokale të Aktivistëve për Paqen: Mund të ofrojnë burime dhe aktivitete shtesë të fokusuar në promovimin e paqes. · Qendrat Komunitare të Artit: Ofrojnë punëtori dhe materiale për shprehjen krijuese.
Referencat	· Smith, John. "Arti dhe Ndërtimi i Paqes." Revista e Paqes, Vëll. 5, 2020. · Davis, Maria. "Projekte Arti Bashkëpunuese: Udhëzues për Fasilitatorët."

	Shtypi i Arteve Komunitare, 2018. · Jones, Emily. "Simbolet dhe Kuptimet e Tyre." Rishikimi i Studimeve Kulturore, Vëll. 3, 2019.
--	---

Plani mësimor i punëtorisë III – Pjesa e parë

Përmbledhje e qëllimeve, rezultateve dhe përmbajtjes së një punëtorie ose mësimi

Titulli i punëtorisë	Pozat e kohës: e kaluara, e tashmja, e ardhmja e paqes
Qëllimet e punëtorisë	· Inkurajon vetë-reflektimin dhe shprehjen personale përmes lëvizjes. · Të nxisë të kuptuarit e përvojave individuale dhe kolektive. · Promovon kreativitetin dhe komunikimin bashkëpunues.
Rezultatet mësimore të punëtorisë	· Krijon dhe kryeni poza simbolike që përfaqësojnë të kaluarën, të tashmen dhe të ardhmen e tyre. · Artikulon përvojat dhe aspiratat personale përmes lëvizjes dhe të folurit. · Bashkëpunon me të tjerët për të krijuar një pozë kolektive që ka një kuptim të unifikuar.
Kohëzgjatja	120 minuta
Emri i Autorit	Vuk Vučeraković, Prona, Mali i Zi
Format artistike	· Arti i Lëvizjes dhe Performancës - Teatri · Skulptura (Trupi si skulpturë) · Arti bashkëpunues
Pjesëmarrësit	· Numri maksimal i pjesëmarrësve për grup: 20 · Nevojat shtesë: Veshje komode për lëvizje, hapësirë e madhe e hapur.

Numri i fasilitatorëve për grup	1 - 2 fasilitatorë për grup
Metodat e Mësimi dhe Mësimdhënies	· Ushtrime të udhëhequra · Aktivitete individuale dhe në grup · Diskutime dhe prezantime · Praktikë reflektuese
Burimet dhe Materialet	Burime dhe Materiale: (a) Fasilitatori: • Kohëmatës ose orë • Fletë për shënime dhe stilograf për shënime • Udhëzime për ushtrime (b) Pjesëmarrësit: • Veshje të rehatshme për lëvizje • Hapësirë e hapur për të lëvizur lirshëm
STRUKTURA E PUNËTORISË	
Prezantim	Kohëzgjatja: 5 Minuta Fasilitatori do të fillojë duke prezantuar veten dhe duke përshkruar qëllimet dhe objektivat e punëtorisë. Ata do të shpjegojnë rregullat dhe udhëzimet për komunikimin dhe pjesëmarrjen, duke siguruar që të gjithë të kuptojnë rëndësinë e respektit dhe bashkëpunimit. Fasilitatori pastaj do të ofrojë një pasqyrë të shkurtër të aktiviteteve të planifikuara për sesionin.
Mësimi kryesor me ushtrime dhe tema kryesore	Kohëzgjatja: 90 Minuta · Ushtrimi 1: Krijimi i pozave të së shkuarës, të tashmes dhe të së ardhmes · Ushtrimi 2: Paraqitja e Pozave Individuale · Ushtrimi 3: Krijimi i pozës kolektive të së tashmes

Ftohja	Kohëzgjatja: 5 minuta Ushtrimi për qetësim: Zgjatje dhe frymëmarrje në grup
Reflektimi dhe reagimi	Kohëzgjatja: 20 minuta Reflektimi dhe reagimi
Shtojcat	· Shtojca A: Udhëzime të Detajuara për Ushtrime · Shtojca B: Orari dhe afati kohor i seminarit · Shtojca C: Formulari i komenteve të pjesëmarrësve
Referencat dhe leximet thelbësore	· Johnson, David. "Arti i Lëvizjes: Eksplorimi i tregimeve personale dhe kolektive". Revista e Studimeve të Performancës, Vëll. 11, 2020. · Smith, Laura. "Projekte artistike bashkëpunuese për ndërtimin e komunitetit." Press Community Arts, 2019. · Brown, Michael. "Fuqia e Artit të Performancës". Rishikimi i shprehjes artistike, vëll. 7, 2021.
Vlerësimi i punëtorisë nëse është i aplikueshëm	• Formularët e komenteve të pjesëmarrësve të mbledhura në fund të punëtorisë. • Vëzhgimet dhe shënimet e marra nga lehtësuesit gjatë seancës. • Vlerësimi i pozës së fundit kolektive dhe prezantimeve individuale, duke vlerësuar kreativitetin dhe të kuptuarit e temës kryesore.

Plani mësimor i punëtorisë – Pjesa e dytë

Përshkrimi i plotë ose udhëzim hap pas hapi për çdo lojë ose ushtrim

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Prezantim
Ushtrimi numër	Jo i aplikueshëm
Qëllimet e ushtrimeve	· Për të prezantuar fasilitatorin dhe pjesëmarrësit me njëri-tjetrin.

	· Për të vendosur qëllimet, rregullat dhe strukturën e punëtorisë. · Për të krijuar një mjedis të rehatshëm dhe të hapur për pjesëmarrjet.
Fokusi i ushtrimit	I ulët
Energjia e ushtrimit	E ulët
Materialet	Asnjë
Udhëzime	
· Facilitatori prezanton veten dhe mirëpret pjesëmarrësit: ● Fillon me një përshëndetje të ngrohtë dhe një prezantim të shkurtër të vetes. Ndan pak për përvojën tënde dhe interesin për temën e punëtorisë. · Facilitatori prezanton punëtorinë: ● Ofron një pasqyrë të shkurtër të atyre që do të përfshijë punëtorinë. Përmenden temat kryesore dhe aktivitetet në të cilat do të përfshihen pjesëmarrësit. ● Shembull: "Sot, do të eksplorojmë konceptin e paqes dhe unitetit përmes ushtrimeve krijuese që përfshijnë artin simbolik, artizanatin dhe lëvizjen. Qëllimi ynë është të nxisim reflektim vetëdijes, empati dhe krijimtari bashkëpunuese." · Facilitatori tregon rregullat mbi shëndetin dhe sigurinë: ● Ndiqni rregullat e rëndësishme të shëndetit dhe sigurisë. Sigurohuni që pjesëmarrësit të jenë të vetëdijshëm për ndonjë masë paraprake të nevojshme, sidomos nëse punëtorinë përfshin aktivitete fizike ose trajtimin e materialeve. · Facilitatori prezanton ushtrimin e parë: ● Shpjegon strukturën e punëtorisë dhe ndarjen e aktiviteteve. Theksoni rëndësinë e pjesëmarrjes aktive dhe komunikimit të respektueshëm. ● Shembull: "Ne do të fillojmë me ushtrime individuale ku ju do të krijoni simbole ose poza që përfaqësojnë përvojat tuaja personale. Më vonë, ne do të bashkëpunojmë për të krijuar vepra arti kolektive që simbolizojnë kuptimin tonë të përbashkët për paqen." Sqarimi i rregullave të punëtorisë dhe udhëzimet e komunikimit: ● Përcaktohen rregullat themelore për punëtorinë, si dëgjimi me respekt, lejimi i secilit të flasë dhe mbajtja e një mjedisi pozitiv dhe mbështetës. ● Shembull: "Ne inkurajojmë komunikimin hapur dhe të respektueshëm. Ju lutemi dëgjoni aktivisht kur flasin të tjerët dhe ndani mendimet dhe idetë tuaja lirshëm." · Facilitatori i përfshinë pjesëmarrësit në aktivitet të njohjes: ● Përdorni një aktivitet të thjeshtë për të ndihmuar pjesëmarrësit të njihen me njëri-tjetrin.	

Kjo mund të jetë një lojë emrash, një pyetje e këndshme, ose një sesion i shkurtër ndarjeje. • Shembull: "Le të ndahemi rreth dhomës dhe të ndajmë emrin tuaj dhe një fjalë që përshkruan se si ndiheni sot."	
Termet kryesore	· Fasilitator: Person që drejton dhe udhëzon punëtorinë. · Pjesëmarrësit: Individët që marrin pjesë në punëtori. · Qëllimet e Punëtorisë: Qëllimet dhe synimet e punëtorisë. · Rregullat Themelore: Udhëzimet e vendosura për të siguruar një mjedis të respektueshëm dhe produktiv. · Thyerja e akullit: Një aktivitet i projektuar për të ndihmuar pjesëmarrësit të njihen dhe të ndihen të rehatshëm me njëri-tjetrin.

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Krijimi i pozave të së kaluarës, të tashmes dhe të së ardhmes
Ushtrimi numër	1
Qëllimet e ushtrimeve	· Inkurajon pjesëmarrësit të reflektojnë mbi të kaluarën, të tashmen dhe të ardhmen e tyre. · Mundëson vetë-shprehjen përmes lëvizjes së trupit.
Fokusi i ushtrimit	<i>I lartë</i>
Energjia e ushtrimit	<i>Nga i ulët në mesatare</i>
Materialet	<i>Asnjë</i>
Udhëzime	
1. Fasilitatori prezanton veten dhe mirëpret të gjithë. 2. Fasilitatori prezanton punëtorinë - shihni më poshtë. 3. Fasilitatori jep udhëzime për shëndetin dhe sigurinë. 4. Fasilitatori prezanton ushtrimin e parë. 5. Pjesëmarrësit pyeten të mendojnë për të kaluarën, të tashmen dhe të ardhmen e tyre. 6. Çdo pjesëmarrës krijon një pozë që përfaqëson të kaluarën e tyre, një tjetër për tashmen dhe një të tretë për të ardhmen. 7. Pjesëmarrësit praktikojnë kalimin mes këtyre pozave. Hyrje në Punëtori: (a) Kjo punëtori përfshin përdorimin e lëvizjes për të shprehur historitë dhe aspiratat personale. Pjesëmarrësit do të krijojnë poza që simbolizojnë të	

kaluarën, të tashmen dhe të ardhmen e tyre dhe më pas të punojnë së bashku për të formuar një përfaqësim kolektiv. (b) Tema kryesore është përdorimi i lëvizjes së trupit dhe pozave simbolike për të eksploruar dhe ndarë përvojat personale dhe kolektive. (c) Informacion shtesë: Pjesëmarrësit duhet të përqendrohen në shprehjen e ndjenjave dhe mendimeve të tyre të vërteta përmes pozave të tyre.

Termet kryesore	• Pozë: Një mënyrë e veçantë e qëndrimit në këmbë ose ulur, e adoptuar zakonisht për qëllime artistike ose simbolike. • Lëvizja simbolike: Lëvizje që përfaqëson ose nënkupton diçka tjetër, shpesh një ide ose koncept abstrakt.
------------------------	--

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Prezantimi i Pozave Individuale
Ushtrimi numër	2
Qëllimet e ushtrimeve	• Ju jep mundësi pjesëmarrësve që të ndajnë historitë dhe pozat e tyre personale. • Të nxisë mirëkuptimin dhe ndjeshmërinë mes pjesëmarrësve.
Fokusi i ushtrimit	<i>I lartë</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E ulët</i>
Materialet	<i>Asnjë</i>
Udhëzime	
1. Fasilitatori kërkon që pjesëmarrësit të mblidhen në njërën anë të dhomës. 2. Çdo pjesëmarrës ecën në qendër të dhomës me një poztë neutrale. 3. Kur të jetë në qendër, pjesëmarrësi merr pozën e tij për të kaluarën, thotë diçka për të, pastaj kalon në pozën e tyre të tashmes dhe flet, dhe në fund merr pozën e tyre të ardhmes dhe flet. 4. Grupi dëgjon dhe reflekton për secilën prezantim.	
Termet kryesore	• Prezantimi: Akti i shfaqjes dhe shpjegimit të përmbajtjes së një teme para një auditori. • Ndjeshmëria: Aftësia për të kuptuar dhe ndarë ndjenjat e tjetrit.

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Krijimi kolektiv i pozës të së tashmes
-------------------------	--

Ushtrimi numër	3
Qëllimet e ushtrimeve	· Inkurajon bashkëpunimin dhe krijimtarinë kolektive. · Thekson rëndësinë e punës në grup dhe kuptimin e përbashkët.
Fokusi i ushtrimit	<i>Mesatar</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E ulët</i>
Materialet	<i>Asnjë</i>
Udhëzime	
1. Fasilitatori shpjegon detyrën: Pjesëmarrësit do të punojnë së bashku për të krijuar një poztë kolektive të së tashmes. 2. Pjesëmarrësit diskutojnë dhe vendosin mbi pozat individuale që do të kontribuojnë në pozën kolektive. 3. Çdo pjesëmarrës merr pozicionin e tyre të pranuar në mes të dhomës. 4. Grupi përshtat dhe rafinon pozitat e tyre për të siguruar që poza kolektive të ketë një kuptim të unifikuar. 5. Fasilitatori udhëzon dhe mbështet grupin sipas nevojës.	
Termet kryesore	· Bashkëpunimi: Bashkëveprimi me dikë për të prodhuar ose krijuar diçka. · Krijimtaria kolektive: Procesi i krijimit të diçkaje si grup, ku kontributi i çdo individi përmirëson rezultatin e përgjithshëm.

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Ushtrimi për qetësim: Zgjatje dhe frymëmarrje në grup
Ushtrimi numër	4
Qëllimet e ushtrimeve	· Ndhmon pjesëmarrësit të pushojnë dhe të çlodhen. · Kalimi nga energjia e lartë e punës bashkëpunuese në një gjendje të qetë. · Nxitë ndjenjën e mbylljes dhe unitetit.
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>

Energjia e ushtrimit	<i>Mesatar</i>
Materialet	<i>Asnjë</i>
Udhëzime	
1. Fasilitatori udhëzon pjesëmarrësit nëpërmjet një serieje të zgjatjeve të buta. 2. Fasilitatori drejton një ushtrim reflektimi të shkurtër, inkurajon pjesëmarrësit të mendojnë për çfarë kanë mësuar dhe përjetuar. 3. Pjesëmarrësit ftohen të ndajnë çdo mendim ose ndjesi të fundit.	
Termet kryesore	• Zgjatje: Ushtrime të projektuara për të përmirësuar elasticitetin e muskujve dhe shtrirjen e lëvizjes në nyje. • Reflektim: Mendim i rëndësishëm ose konsideratë serioze.

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Sesioni i reflektimit dhe reagimit
Ushtrimi numër	5
Qëllimet e ushtrimeve	· Ju mundëson pjesëmarrësve që të ndajnë mendimet dhe ndjenjat e tyre. · Mblidhja e komenteve për të përmirësuar punëtoritë e ardhshme. · Përforcon përvojat mësimore dhe emocionale nga punëtorja.
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E ulët</i>
Materialet	<i>Formulari i komenteve të pjesëmarrësve (Shtojca D)</i>
Udhëzime	
1. Fasilitatori fton pjesëmarrësit të ulen në një rreth. 2. Pjesëmarrësit pyeten të ndajnë mendimet dhe ndjenjat e tyre për punëtorinë. 3. Fasilitatori bën pyetje specifike për të udhëhequr reflektimin (p.sh., "Çfarë iu pëlqeu më shumë?" "Çfarë keni mësuar?"). 4. Pjesëmarrësit plotësojnë Formularin e Vlerësimit. 5. Fasilitatori falënderon të gjithë për pjesëmarrjen dhe mbyll sesionin.	
Termet kryesore	· Reflektim: Mendim ose konsideratë serioze. · Reagim: Informacion i dhënë një pjesëmarrësi në lidhje me performancën e tyre që mund të përdoret për përmirësim.

Fletushka për të shoqëruar Punëtorinë

Titulli i punëtorisë	Pozat e kohës: e kaluara, e tashmja, e ardhmja e paqes
Titulli i fletushkës	Pozat simbolike të fazave të jetës
Qëllimet	· Inkurajon vetë-reflektimin dhe shprehjen personale nëpërmjet lëvizjes simbolike. · Të nxisë mirëkuptimin dhe ndjeshmërinë mes pjesëmarrësve. · Promovon krijimtarinë bashkëpunuese dhe komunikimin efektiv.
Pikat kyçe	· Pika kyçe e parë: Historia personale dhe aspiratat mund të shprehën përmes lëvizjes së trupit. • Pjesëmarrësit mësojnë të simbolizojnë të kaluarën, të tashmen dhe të ardhmen e tyre përmes pozave fizike. · Pika kyçe e dytë: Ndarja e historive personale ndihmon në ndërtimin e ndjeshmërisë dhe mirëkuptimit. • Paraqitja e pozave individuale i lejon pjesëmarrësit të lidhen në një nivel më të thellë. · Pika kyçe e tretë: Arti bashkëpunues rrit kreativitetin dhe nxit unitetin. • Krijimi i një poze kolektive mëson rëndësinë e punës në grup dhe kuptimin e përbashkët.
Termet kryesore	· Pozë: Një mënyrë e veçantë e qëndrimit në këmbë ose ulur, e adoptuar zakonisht për qëllime artistike ose simbolike. · Lëvizja simbolike: Lëvizje që përfaqëson ose nënkupton diçka tjetër, shpesh një ide ose koncept abstrakt. · Vetë-shprehje: Shprehja e ndjenjave, mendimeve ose ideve të dikujt. · Ndjeshmëria: Aftësia për të kuptuar dhe ndarë ndjenjat e tjetrit. · Bashkëpunimi: Bashkëveprimi me dikë për të prodhuar ose krijuar diçka. · Kreativiteti kolektiv: Procesi i krijimit të diçkaje në grup, ku kontributi i secilit individ rrit rezultatin e përgjithshëm. · Reflektim: Mendim ose konsideratë serioze.
Burimet	· Muzetë Lokal të Artit: Shpesh kanë ekspozita mbi artin simbolik dhe

	performancën. · Qendrat Komunitare: Ofrojnë punëtori dhe hapësira për projekte artistike bashkëpunuese. · Grupet e aktivistëve të paqes: Sigurojnë burime dhe aktivitete të fokusuara në promovimin e ndjeshmërisë dhe mirëkuptimit.
Referencat	· Johnson, David. "Arti i Lëvizjes: Eksplorimi i tregimeve personale dhe kolektive". Revista e Studimeve të Performancës, Vëll. 11, 2020. · Smith, Laura. "Projekte artistike bashkëpunuese për ndërtimin e komunitetit." Press Community Arts, 2019. · Brown, Michael. "Fuqia e Artit të Performancës". Rishikimi i shprehjes artistike, vëll. 7, 2021.

Shtojca A: Shembuj të simboleve dhe kuptimet e tyre

Prezantim

Simbolet luajnë një rol vendimtar në përcjelljen e ideve dhe emocioneve komplekse në një mënyrë të thjeshtë dhe të kuptueshme universale. Ato mund të përfaqësojnë koncepte abstrakte, besime kulturore dhe vlera personale. Kjo shtojcë ofron shembuj të simboleve të zakonshme dhe kuptimet e tyre për të frymëzuar pjesëmarrësit në krijimin e simboleve të tyre gjatë seminareve.

Shembuj të simboleve

Pëllumbi

1. **Kuptimi:** Paqja, shpresa dhe qetësia.
2. **Prapavija:** Në shumë kultura, pëllumbi është një simbol universal i paqes. Shpesh përshkruhet me një degë ulliri në sqep, me origjinë nga historia biblike e Arkës së Noes, ku një pëllumb solli një gjethe ulliri, që nënkupton fundin e përmytjes dhe kthimin e paqes.

Zemra

1. **Kuptimi:** Dashuria, dhembshuria dhe lidhja emocionale.
2. **Prapavija:** Zemra njihet gjerësisht si një simbol i dashurisë dhe dhembshurisë. Ai përfaqëson thelbin e emocioneve njerëzore dhe shpesh përdoret për të nënkuptuar marrëdhënie të thella personale dhe kujdes.

Dega e Ullirit

1. **Kuptimi:** Paqja dhe pajtimi.

2. Prapavija: Dega e ullirit ka qenë simbol i paqes dhe i fitores që nga Greqia e lashtë. Shpesh përdoret për të nënkuptuar fundin e konfliktit dhe fillimin e kohërave paqësore.

Lulja Lotus

1. Kuptimi: Pastërti, ndriçim dhe rilindje.

2. Prapavija: Në shumë religjione të lindjes, lulja e lotusit është një simbol i fuqishëm i ndriçimit shpirtëror dhe pastërtisë. Ajo rritet në ujërat me baltë, por ngrihet mbi sipërfaqe për të lulëzuar me bukuri të jashtëzakonshme, duke përfaqësuar udhëtimin drejt zgjimit shpirtëror dhe pastërtisë së mendjes.

Ylberi

1. Kuptimi: Shpresa, diversiteti dhe premtimi.

2. Prapavija: Ylberi shpesh lidhet me shpresën dhe premtimin e kohëve më të mira. Ai gjithashtu përfaqëson diversitetin dhe përfshirjen, siç shihet në flamurin e krenarisë LGBTQ+, i cili përdor ylberin për të simbolizuar diversitetin e komunitetit.

Simboli i pafundësisë (∞)

1. Kuptimi: Përjetësia, mundësitë e pafundme dhe natyra e pafundme e universit.

2. Prapavija: Simboli i pafundësisë përdoret në matematikë për të përfaqësuar një sasi të pakufishme. Në një kuptim më të gjerë, ai nënkupton jetën e përjetshme, mundësitë e pafundme dhe ndërlidhjen e të gjitha gjërave.

Pema

1. Kuptimi: Rritja, forca dhe lidhja me natyrën.

2. Prapavija: Pemët janë simbole të jetës dhe rritjes, të rrënjosura thellë në tokë ndërsa arrijnë drejt qiellit. Ato përfaqësojnë forcën, stabilitetin dhe një lidhje të thellë me botën natyrore.

Dielli

1. Kuptimi: Jeta, energjia dhe pozitiviteti.

2. Prapavija: Dielli është një simbol universal i jetës dhe energjisë. Ai përfaqëson ngrohtësinë, dritën dhe burimin e jetës në Tokë. Shumë kultura e kanë adhuruar diellin si një hyjni, duke njohur rolin e tij jetësor në ruajtjen e jetës.

Jin-Jang

1. Kuptimi: Ekuilibri, harmonia dhe dualiteti.

2. Prapavija: Simboli jin-jang nga filozofia kineze përfaqëson konceptin e dualitetit, ku forcat e kundërta janë të ndërlidhura dhe të ndërvarrura në botën natyrore. Ajo thekson nevojën për ekuilibër dhe harmoni në jetë.

Spiranca

1. Kuptimi: Stabiliteti, siguria dhe shpresa.

2. Prapavija: Një spirancë siguron stabilitet për anijet, duke i penguar ato të largohen. Si simbol, ai përfaqëson sigurinë, bazën dhe shpresën për të qëndruar të palëkundur mes sfidave.

Përmbyllje

Këta shembuj ilustronë se si simbolet mund të përmbledhin kuptime dhe vlera të thella. Pjesëmarrësit inkurajohen të marrin frymëzim nga këto simbole dhe të krijojnë të tyren, duke pasqyruar përvojat e tyre personale dhe vizionet e paqes. Simbolet shërbejnë si një mjet i fuqishëm për komunikim dhe mund të ndihmojnë në përcjelljen e mesazheve komplekse në një mënyrë vizualisht bindëse.

Shtojca D: Formular Vlerësimi për pjesëmarrësit

Titulli i punëtorisë: _____

Data: _____

Fasilitator: _____

Ne i vlerësojmë komentet tuaja dhe ju vlerësojmë që shpenzoni kohë për të plotësuar këtë formular. Përgjigjet tuaja do të na ndihmojnë të përmirësojmë punëtoritë e ardhshme dhe të sigurojmë që po plotësojmë nevojat dhe pritshmëritë tuaja.

Seksioni 1: Përmbajtja e Punëtorisë

Si do ta vlerësonit përmbajtjen e përgjithshme të punëtorisë?

1. ☐ Shkëlqyeshëm
2. ☐ mirë
3. ☐ korrekt
4. ☐ dobët

A janë përcaktuar dhe arritur qëllimet e punëtorisë në mënyrë të qartë?

1. ☐ Pajtohem plotësisht
2. ☐ pajtohem
3. ☐ Neutral
4. ☐ Nuk pajtohem
5. ☐ Nuk pajtohem aspak

Sa ishin gjithëpërfshirës aktivitetet dhe ushtrimet?

1. ☐ shumë gjithëpërfshirës
2. ☐ gjithëpërfshirës

3. ☐ Disi gjithëpërfshirës
4. ☐ Aspak gjithëpërfshirës

A ishte ritmi i duhur i punëtorisë?

1. ☐ Shumë i shpejtë
2. ☐ Hë rregull
3. ☐ Shumë i ngadaltë

Seksioni 2: Efikasiteti i Fasilitatorit

Si i vlerësoni njohuritë e fasilitatorit për temën?

1. ☐ Shkëlqyer
2. ☐ Mirë
3. ☐ Korrekt
4. ☐ Dobët

Sa efektiv ishte fasilitatori në nxitjen e pjesëmarrjes?

1. ☐ Shumë efektiv
2. ☐ Efektiv
3. ☐ Disi efektiv
4. ☐ Aspak efektiv

Si do t'i vlerësonit aftësitë e komunikimit të fasilitatorit?

1. ☐ Shkëlqyer
2. ☐ Mirë
3. ☐ Korrekt
4. ☐ Dobët

A krijoi fasilitatori një mjedis të rehatshëm dhe përfshirës?

1. ☐ Pajtohem plotësisht
2. ☐ Pajtohem
3. ☐ Neutral
4. ☐ Nuk pajtohem
5. ☐ Nuk pajtohem aspak

Seksioni 3: Përvoja Personale

Çfarë ishte e vlefshme në këtë punëtori? (Ju lutem shpjegoni)

Çfarë ishte më pak e vlefshme në këtë punëtori? (Ju lutem shpjegoni)

Si ka ndikuar kjo punëtori në kuptimin tuaj të paqes dhe unitetit?

A keni ndonjë sugjerim për përmirësimin e kësaj punëtorie?

Seksioni 4: Komentet e shkurta

A ka ndonjë gjë tjetër që dëshironi të ndani në lidhje me përvojën tuaj?

Seksioni 5: Punëtoritë e ardhshme

A jeni të interesuar të merrni pjesë sërish në punëtori të tilla me tema të njëjta?

1. ☐ Po
2. ☐ Jo

Cilat tema do të dëshironit të mbulonim në punëtoritë e ardhshme?

Faleminderit për komentin tuaj! Ju lutemi kthejeni këtë formular te fasilitatori përpara se të largoheni.

Ndërtimi i Pages përmes Teatrit, Mësimi i Historisë dhe Edukimi

Artpolis, Kosova

Titulli i modulit	Ndërtimi i Pages përmes Teatrit, Mësimi i Historisë dhe Edukimi
Përmbledhje – Përshkrimi i Modulit	Teatri është një pjesë e rëndësishme e jetës së shumë njerëzve, duke sjellë dhuratat e argëtimit dhe ndarjes së tregimeve për njerëzit në mbarë botën. Përdorimi i edukimit të bazuar në teatër për bashkëmoshatarë është i njohur globalisht si një metodë efektive për promovimin e ndryshimeve në sjellje mes të rinjve. Kjo qasje shfrytëzon fuqinë e artit si një mjet komunikimi dhe shprehjeje, duke e përdorur atë për të nxitur mirëkuptim, bashkëpunim dhe trajtim të barabartë ndërmjet të gjitha komuniteteve në Kosovë. Një nga format më me ndikim të teatrit në këtë kontekst është forum teatri, një metodë që jo vetëm argëton por edhe edukon dhe fuqizon pjesëmarrësit dhe audiencën. Procesi i krijimit të këtyre shfaqjeve është ndërtuar me kujdes për të arritur këto qëllime dhe për të përmirësuar bashkëpunimin mes të rinjve nga sfone të ndryshme. Ky proces krijimi bashkëpunues siguron që shfaqjet jo vetëm të jenë të rëndësishme, por edhe të rezonojnë thellë me pjesëmarrësit dhe audiencën. Duke portretizuar skenarë dhe konflikte të jetës reale, forum teatri hap një hapësirë për dialog dhe ndjeshmëri, duke i mundësuar të rinjve të shohin botën me sy të ndryshëm. Një nga përfitimet kryesore të edukimit ndërmjetësuar përmes teatrit është përmirësimi i aftësive të të menduarit kritik. Bisedat pas shfaqjes, shpesh të lehtësuara nga moderatorë me përvojë, ofrojnë një mundësi për të rinjtë të reflektojnë mbi çështjet e paraqitura, të diskutojnë zgjidhjet e mundshme dhe të marrin në konsideratë pasojat e veprimeve të ndryshme. Këto diskutime ndihmojnë të rinjtë të zhvillojnë një kuptim më të thellë të ndërlikimeve të çështjeve sociale, duke i inkurajuar ata të mendojnë në formë kritike mbi besimet dhe sjelljet e tyre. Përveç kësaj, procesi i pjesëmarrjes në aktivitete teatrale ndihmon në rritjen e vetëdijes mes të rinjve. Duke hyrë në role të ndryshme dhe eksploruar skenarë të ndryshëm, të rinjtë fitojnë njohuri mbi emocionet dhe reagimet e tyre. Kjo vetëdije e shtuar mund të çojë në përmirësimin e vetëvlerësimit, pasi pjesëmarrësit fitojnë besim në aftësinë e tyre për t'u shprehur dhe për të kontribuar në diskutimet mbi tema të rëndësishme. Kjo vetëdije e shtuar mund të çojë në përmirësimin e vetëvlerësimit, pasi pjesëmarrësit fitojnë besim në aftësinë e tyre për t'u shprehur dhe për të kontribuar në

	diskutimet mbi tema të rëndësishme. Natyra interaktive e edukimit përmes teatrit fuqizon të rinjtë të jenë pjesëmarrës aktive në procesin e krijimit të ndryshimit, në vend që të jenë marrës pasivë të informacionit. Ky angazhim aktiv nxit një ndjenjë pronësie dhe përgjegjësie, duke motivuar të rinjtë të ndërmarrin veprime në komunitetet e tyre. Kur të rinjtë shohin që zëri i tyre ka rëndësi dhe se ata mund të bëjnë një ndryshim, ata kanë më shumë gjasa të bëhen avokatë për ndryshime pozitive. Për më tepër, aftësitë e zhvilluara përmes edukimit të bazuar në teatër—siç janë të folurit në publik, puna në grup dhe zgjidhja e problemeve—janë të transferueshme në fusha të tjera të jetës. Këto aftësi mund të përmirësojnë perspektivat arsimore dhe profesionale të të rinjve, duke i fuqizuar më tej për të bërë kontribute domethënëse në shoqëri. Një komponent kyç i edukimit përmes teatrit është theksi i tij në gjithëpërfshirje. Në Kosovë, bëhen përpjekje për të përfshirë të rinjtë nga sfone të ndryshme, duke përfshirë grupe minoritare si komunitetet rome, ashkalinj dhe egjiptianë, si dhe kosovarët etnikë. Kjo qasje gjithëpërfshirëse ndihmon në thyerjen e barrierave mes grupeve të ndryshme duke ofruar një platformë që i lejon të rinjtë nga sfondi të ndryshme të bashkohen dhe të bashkëpunojnë. Përfshirja e grupeve minoritare në procesin e krijimit të teatrit është veçanërisht e rëndësishme. Ajo u mundëson këtyre të rinjve të ndajnë perspektivat dhe përvojat e tyre unike, duke rritur ndërgjegjësimin dhe mirkuptimin mes bashkëmoshatarëve të tyre. Duke siguruar që performancat e teatrit forum të jenë përfaqësuese për të gjitha komunitetet në Kosovë, kjo nismë nxit një ndjenjë uniteti dhe qëllimi të përbashkët. Pjesëmarrësit nga grupet minoritare jo vetëm që përfitojnë nga një shfaqje më e madhe publike, por gjithashtu fitojnë mundësinë për të ndikuar në narrativat që tregohen, duke siguruar që zërat e tyre të dëgjohen dhe respektohen. Edukimi i bazuar në teatër ofron një mënyrë unike dhe angazhuese për të rinjtë për të eksploruar dhe procesuar çështje komplekse dhe të ndjeshme. Ambienti i sigurt dhe i kontrolluar i forum teatrit lejon pjesëmarrësit të luajnë role në skenarë të ndryshëm dhe të eksperimentojnë me zgjidhje të ndryshme pa frikë nga pasojat reale në botën reale. Ky proces i mësimi eksperiencial mund të çojë në rritjen e ndjeshmërisë dhe në një kuptim më të thellë të çështjeve që adresohen. Për shembull, kur të rinjtë interpretojnë skena të cilat trajtojnë diskriminimin, barazinë gjinore, apo zgjidhjen e konflikteve, ata jo vetëm që mësojnë për këto çështje por edhe i përjetojnë ato nga perspektiva të ndryshme. Kjo qasje e thelluar mund të jetë veçanërisht efektive në promovimin e ndryshimeve në sjellje, duke inkurajuar pjesëmarrësit të interiorizojnë mësimet e fituara dhe t'i aplikojnë ato në jetën e tyre të përditshme. Ndikimi i edukimit të bazuar në teatër shtrihet përtej pjesëmarrësve individë në komunitetin më të gjerë. Sa më të
--	---

	informuar, empatikë dhe të fuqizuar që bëhen të rinjtë, ata janë më të pajisur për të influencuar bashkëmoshatarët e tyre dhe për të kontribuar në ndryshime sociale. Efekti valë në këto aktivitete mund të çojë në përfitime më të mëdha shoqërore, siç janë reduktimi i diskriminimit, përmirësimi i kohezionit social dhe rritja e përfshirjes qytetare. Për më tepër, qëndrueshmëria e këtyre iniciativave përmirësohet përmes zhvillimit të kapaciteteve lokale. Duke trajnuar të rinjtë për të krijuar dhe udhëhequr performancat e teatrit, programi ndërton një grup praktikantësh të aftë që mund të vazhdojnë punën në mënyrë të pavarur. Kjo qasje në ndërtimin e kapaciteteve siguron që përfitimet e edukimit përmes teatrit mund të qëndrojnë në gjatësi të gjatë, edhe pasi mbështetja e jashtme të mbarojë. Edukimi i bazuar në teatër është një mjet i fuqishëm dhe efektiv për promovimin e ndryshimeve në sjellje dhe ndryshimeve sociale në mesin e të rinjve. Në Kosovë, kjo qasje ka treguar të jetë veçanërisht efektive, duke nxitur bashkëpunimin, empatinë dhe mirkuptimin mes të rinjve nga sfondet e ndryshme. Përmes krijimit dhe performancës së teatrit forum, të rinjtë jo vetëm që edukohen për çështje sociale të rëndësishme, por gjithashtu fuqizohen për të ndërmarrë veprime dhe për të bërë një ndikim pozitiv në komunitetet e tyre. Natyra gjithëpërfshirëse e edukimit përmes teatrit ndihmon në thyerjen e barrierave mes grupeve të ndryshme, duke promovuar një ndjenjë uniteti dhe qëllimi të përbashkët. Duke ofruar një platformë për të rinjtë për të eksploruar dhe procesuar çështje komplekse në një mjedis të sigurt dhe të angazhueshëm, edukimi ndërmjetësuar përmes teatrit forcon mendimin kritik, vetëdijen dhe empatinë. Këto përfitime, të kombinuara me zhvillimin e aftësive transferuese, fuqizojnë të rinjtë të bëhen agjentë aktivë të ndryshimit në komunitetet e tyre. Në përgjithësi, edukimi i bazuar në teatër paraqet një qasje premtuese për zhvillimin e të rinjve, duke ofruar një mjet të veçantë dhe efektiv për të promovuar ndryshime në sjellje dhe kohezion social. Siç komunitetet e më shumë prej tyre e vlerësojnë vlerën e kësaj metode, ajo ka potencialin për të bërë një ndikim të rëndësishëm dhe të qëndrueshëm në jetën e të rinjve dhe në shoqëritë ku ata jetojnë.
Qëllimet e mësimit / objektivat e modulit	Objektivi 1: Ndihmimi i të rinjve për të përmirësuar aftësitë e tyre artistike dhe për të shprehur veten më kreativisht përmes teatrit dhe formave të ndryshme të artit. Objektivi 2: Fuqizimi i të rinjve përmes artit dhe teatrit, duke ofruar mundësi që ndërtojnë udhëheqjen, inkurajojnë punën në ekip, dhe rrisin besimin në komunitete të ndryshme. Objektivi 3: Nxitja e gjithëpërfshirjes sociale dhe shkëmbimit kulturor mes pjesëmarrësve të rinj, duke promovuar

	ndjeshmërinë dhe mirëkuptimin nëpërmjet përvojës së përbashkët të arteve. Objektivi 4: Përmirësimi i njohurive dhe thellimi i kuptimit të historisë së paqes përmes teatrit.
Rezultatet e mësimi të modulit	Pas përfundimit të këtij moduli, pjesëmarrësit do të jetë në gjendje të: • Pjesëmarrësit do të fitojnë besim dhe aftësi në përdorimin e teknikave teatrale për të shprehur efektivisht mendimet, ndjenjat dhe idetë lidhur me paqen dhe konfliktin • Pjesëmarrësit do të zhvillojnë aftësinë për të analizuar në mënyrë kritike çështje historike dhe bashkëkohore lidhur me paqen dhe konfliktin, duke eksploruar shumë pikëpamje dhe duke formuar opinionet mbi informacionet. • Pjesëmarrësit do të përmirësojnë aftësitë e tyre të komunikimit, empatinë dhe bashkëpunimin përmes ushtrimeve të teatrit bashkëpunues dhe pjesëmarrjes në diskutime grupore mbi tema lidhur me paqen. • Pjesëmarrësit do të fitojnë njohuri më të thella për trashëgiminë kulturore të ndryshme të rajonit të Ballkanit, duke e njohur potencialin e saj për të frymëzuar mesazhe për paqe dhe unitet mes komuniteteve të ndryshme. • Pjesëmarrësit do të kultivojnë aftësitë udhëheqëse duke marrë pjesë aktivisht në planifikimin dhe zbatimin e veprimeve proaktive që synojnë të promovojnë bashkëjetesën paqësore dhe ndryshimet pozitive në komunitetet e tyre.
Prapavija teorike / Qasja	Moduli dhe mësimi i zhvilluar për edukimin e bazuar në teatër mbështetet në disa korniza teorike të lidhura mes tyre, të cilat nënvizojnë fuqinë transformuese të teatrit në promovimin e ndryshimeve në sjellje dhe bashkëjetesën sociale mes të rinjve. Në zemër të kësaj qasjeje ndodhet Teoria e të mësuarit social, konceptuar nga Albert Bandura, e cila thekson mësimin përmes vëzhgimit, imitimit dhe modelimit. Kjo teori është veçanërisht relevante në kontekstin e edukimit të bazuar në teatër, ku të rinjtë angazhohen me skenarë dramatikë që reflektojnë çështje sociale të jetës reale. Duke vëzhguar dhe duke marrë pjesë në këto performanca, ata ndërtojnë brenda vetes sjellje dhe zgjidhje, kështu duke nxitur një kuptim të dinamikave sociale dhe pasojave të veprimeve të ndryshme. Teoria e të mësuarit eksperimental të Kolbit informon më tej hartimin e këtij moduli. Sipas Kolbit, të mësuarit është një proces ciklik që përfshin përvoja konkrete, vëzhgim reflektues, konceptualizim abstrakt dhe eksperimentim aktiv. Edukimi i bashkëmoshatarëve i bazuar në teatër përputhet pa probleme me këtë model. Nëpërmjet luajtjes së roleve

	dhe performancës, të rinjtë fitojnë përvoja konkrete të cilat më pas i reflektojnë në diskutimet pas performancës. Këto reflektime çojnë në konceptime abstrakte të çështjeve në fjalë dhe frymëzojnë qasje të reja për adresimin e këtyre sfidave, me të cilat ata mund të eksperimentojnë në situata të jetës reale. Teoria konstruktiviste, veçanërisht veprat e Jean Piaget dhe Lev Vygotsky, gjithashtu mbështet modulën. Kjo teori parashtrohet që nxënësit ndërtojnë njohuri përmes përvojave dhe ndërveprimeve të tyre me botën. Edukimi i bazuar në teatër i angazhon të rinjtë si pjesëmarrës aktivë në rrugëtimin e tyre mësimor. Ata nuk janë marrës pasivë informacioni, por bashkëkrijues të njohurive, pasi bashkëpunojnë për të zhvilluar shfaqje që pasqyrojnë realitetet e tyre. Ky proces i krijimit në bashkëpunim siguron që përmbajtja të jetë e rëndësishme dhe thellësisht rezonuese me përvojat e tyre të jetuara, duke rritur vërtetësinë dhe ndikimin e përvojës së të mësuarit. Pedagogjia Kritike, e frymëzuar nga Paulo Freire, mbron një qasje edukative që promovon të menduarit kritik dhe sfidon strukturat tradicionale të pushtetit. Në edukimin e bashkëmoshatarëve të bazuar në teatër, pedagogjia kritike manifestohet përmes krijimit të një hapësire demokratike ku të rinjtë me prejardhje të ndryshme mund të shprehin perspektivat e tyre dhe të sfidojnë normat shoqërore. Kjo qasje jo vetëm që edukon, por gjithashtu fuqizon pjesëmarrësit që të bëhen agjentë të ndryshimit, duke nxitur një ndjenjë pronësie dhe përgjegjësie ndaj komuniteteve të tyre. Në Kosovë, zbatimi i këtyre kornizave teorike përmes edukimit të bashkëmoshatarëve të bazuar në teatër ka pasur një ndikim të veçantë. Duke përfshirë të rinjtë nga grupe të ndryshme etnike dhe pakicë, moduli promovon përfshirjen dhe dialogun ndërkulturor. Kjo qasje gjithëpërfshirëse ndihmon në thyerjen e barrierave dhe ndërtimin e një ndjenje uniteti dhe qëllimi të përbashkët mes pjesëmarrësve, të cilët bashkëpunojnë për të adresuar çështjet e përbashkëta sociale. Natyra eksperimentale dhe pjesëmarrëse e edukimit të bazuar në teatër rrit të menduarit kritik, vetëdijen dhe ndjeshmërinë, duke i pajisur të rinjtë me aftësitë për t'u bërë anëtarë proaktivë të komuniteteve të tyre. Si përfundim, sfondi teorik i këtij moduli integron Teorinë e Mësimin Social, Forum Teatrit, Teorinë e Mësimin Eksperimental, Teorinë Konstruktiviste dhe Pedagogjinë Kritike për të krijuar një kornizë për promovimin e ndryshimit të sjelljes dhe kohezionit social. Nëpërmjet praktikave të teatrit ndërveprues dhe reflektues, të rinjtë fuqizohen të eksplorojnë çështje komplekse
--	--

	sociale, të zhvillojnë ndjeshmëri dhe të ndërmarrin veprime kuptimplota në komunitetet e tyre, duke nxitur kështu ndikimin afatgjatë pozitiv social.
Metodat e të nxënit dhe të mësimdhënies	Disa nga metodat e të mësuarit dhe të mësimdhënies të përdorura në këto ushtrime përfshijnë qasje ndërvepruese dhe pjesëmarrëse, të tilla si aktivitete fizike të drejtuara që inkurajojnë të mësuarit fizik dhe ritual. Të mësuarit social promovohet nëpërmjet dinamikës interaktive të grupit dhe aktiviteteve fizike të integruara me muzikë. Të mësuarit reflektues dhe eksperimental nxitet nga ushtrimet vëzhguese në heshtje, ndërsa të mësuarit kinestetik dhe empatik arrihet përmes ndërveprimeve në çift. Mësimi ndërveprues dhe spontan lehtësohet nga lojërat me pyetje dhe përgjigje, ndërsa të mësuarit improvizues dhe reflektues zhvillohet përmes lojërave të improvizimit. Të mësuarit empatik dhe reflektues inkurajohet më tej nga ushtrimet e heshtura të eksplorimit të identitetit. Vizualizimi i drejtuar mbështet të mësuarit reflektues dhe eksperimental dhe të mësuarit për ndërtimin e besimit arrihet përmes ushtrimeve të lidhjes fizike në grup. Të mësuarit shprehës promovohet nga shprehja fizike në çift, ndërsa të mësuarit reflektues dhe ritual përforcohet përmes reflektimit në grup dhe aktiviteteve rituale.
Përshkrim i plotë i modulit	Teatri ka një rëndësi të thellë në kulturat globale, duke shërbyer si një kanal për argëtim dhe shprehje narrative. Në Kosovë, edukimi i bashkëmoshatarëve i bazuar në teatër shfaqet si një mjet i fuqishëm dhe katalizator i transformimit të sjelljes tek të rinjtë. Kjo qasje inovative shfrytëzon fuqinë komunikuese të artit për të ushqyer ndjeshmërinë, bashkëpunimin dhe trajtimin e barabartë nëpër komunitete të ndryshme. Në zemër të tij qëndron forum teatri, një metodë dinamike që jo vetëm argëton, por edukon dhe fuqizon si pjesëmarrësit ashtu edhe audiencën. Moduli thekson një proces bashkëpunimi të krijimit të krijuar me përpikëri për të arritur rezonancë dhe rëndësi mes të rinjve me prejardhje të ndryshme. Duke përshkruar skenarë dhe konflikte të botës reale, teatri i forumit kultivon hapësira për dialog dhe ndjeshmëri, duke u mundësuar pjesëmarrësve të perceptojnë çështjet shoqërore përmes lenteve të ndryshme. Critical thinking skills are a cornerstone of this educational framework. Post-performance discussions, facilitated by experienced moderators, prompt youth to reflect on presented themes, explore solutions, and contemplate the consequences of their actions. These deliberations deepen their understanding of societal complexities, fostering critical introspection and prompting thoughtful evaluation of

	personal beliefs and behaviors. Aftësitë e të menduarit kritik janë gurrthemel i këtij kuadri arsimor. Diskutimet pas performancës, të ndihmuara nga moderatorë me përvojë, i nxisin të rinjtë të reflektojnë mbi temat e paraqitura, të eksplorojnë zgjidhje dhe të mendojnë për pasojat e veprimeve të tyre. Këto diskutime thellojnë të kuptuarit e tyre për kompleksitetet shoqërore, duke nxitur introspeksionin kritik dhe duke nxitur vlerësimin e menduar të besimeve dhe sjelljeve personale. Pjesëmarrja në aktivitetet teatrore nxit rritjen e vetëdijes tek të rinjtë, duke u mundësuar atyre të eksplorojnë role dhe skenarë të ndryshëm. Ky proces ushqen inteligjencën emocionale dhe rrit vetëvlerësimin, duke i fuqizuar pjesëmarrësit të artikulojnë perspektivat e tyre dhe të angazhohen në mënyrë konstruktive në diskutime për çështjet përkatëse. Natyra ndërvepruese e edukimit të bazuar në teatër fuqizon të rinjtë si kontribues proaktivë në ndryshimet shoqërore, duke kaluar përtej mësimit pasiv në angazhimin aktiv. Kjo ndjenjë e pronësisë ngjall një frymë përgjegjësie, duke i motivuar të rinjtë që të iniciojnë veprime pozitive brenda komuniteteve të tyre. Duke njohur aftësinë e tyre për të bërë ndryshime, pjesëmarrësit zhvillojnë aftësi të transferueshme si të folurit publik, puna në grup dhe zgjidhja e problemeve, thelbësore për përpjekjet e ardhshme arsimore dhe profesionale. Edukimi i bashkëmoshatarëve i bazuar në teatër shpaloset brenda një mjedisi të sigurt dhe të kontrolluar të forum teatrit, duke i lejuar pjesëmarrësit të luajnë role dhe të eksperimentojnë me zgjidhje pa pasoja në botën reale. Ky mësim eksperimental nxit ndjeshmërinë dhe thellon të kuptuarit e çështjeve të trajtuara, duke lehtësuar ndryshime kuptimplota të sjelljes. Përtej ndikimit individual, edukimi i bashkëmoshatarëve i bazuar në teatër gjeneron efekte valëzuese brenda komuniteteve. Të fuqizuar me njohuri dhe ndjeshmëri, të rinjtë dalin të përgatitur për avokuar dhe informuar për ndryshime sociale, duke nxitur reduktim të diskriminit, kohezion të shtuar social dhe rritje të angazhimit qytetar. Si përfundim, edukimi i bashkëmoshatarëve i bazuar në teatër në Kosovë mishëron një përzierje transformuese të Teorisë së Mësimi Social, Forum Teatrit, Teorisë së të Mësuarit Përjetues, Teorisë Konstruktiviste dhe Pedagogjisë Kritike. Nëpërmjet praktikave interaktive teatrore, të rinjtë fuqizohen të eksplorojnë çështje komplekse sociale, të kultivojnë ndjeshmëri dhe të bëjnë ndryshime pozitive në komunitetet e tyre, duke premtuar ndikim të qëndrueshëm
--	---

	shoqëror.
Vlerësimi i Modulit	Vlerësimi i modulit do të përfshijë një komponent vëzhgues ku pjesëmarrësit ulen në një rreth dhe përshkruajnë ndikimin e trajnimit me një fjalë. Për më tepër, pjesëmarrësit do t'i përgjigjen në mënyrë anonime një sërë pyetjesh, duke i lejuar ata të shprehin lirisht mendimet e tyre dhe të ofrojnë një vlerësim të sigurt të trajnimit.
Notimi i Modulit	Vlerësimi i modulit do të jetë gjithëpërfshirës, duke reflektuar angazhimin e pjesëmarrësve, zhvillimin e aftësive dhe mirëkuptimin në përputhje me objektivat e modulit. Vlerësimi do të përfshijë komponentët e mëposhtëm: Pjesëmarrja dhe Angazhimi Aktiv • Pjesëmarrësit pritët të angazhohen në mënyrë aktive në të gjitha aktivitetet, duke përfshirë seminare, diskutime dhe shfaqje. • Vlerësimi do të fokusohet në pjesëmarrjen, entuziazmin dhe gatishmërinë për të bashkëpunuar dhe kontribuar në aktivitetet e grupit. Zhvillimi i aftësive artistike • Vlerësimi i përmirësimit të aftësive artistike dhe krijimtarisë siç tregohet përmes teatrit dhe formave të ndryshme të artit. • Pjesëmarrësit do të vlerësohen mbi progresin dhe aftësinë e tyre për të aplikuar teknikat e mësuara gjatë modulit. Udhëheqja dhe puna ekipore • Vlerësimi i cilësive të lidhshpimit, punës në grup dhe bashkëpunimit në projekte dhe aktivitete në grup. • Pjesëmarrësit do të vlerësohen për aftësinë e tyre për të udhëhequr, për të mbështetur bashkëmoshatarët dhe për të punuar në mënyrë efektive brenda një ekipi. Vetëvlerësimet • Vetëvlerësimet do të përfshihen për të vlerësuar kontributet e tyre dhe rezultatet e të nxënësve. Vlerësimet dhe komentet e bashkëmoshatarëve • Vlerësimet e bashkëmoshatarëve do të kryhen për të mbledhur komente mbi kontributet individuale dhe dinamikën e grupit. • Ky komponent synon të promovojë përfshirjen sociale dhe shkëmbimin kulturor ndërmjet pjesëmarrësve. Notat do të caktohen në bazë të një kombinimi të këtyre elementeve, duke siguruar një theks të ekuilibruar në përpjekjet individuale, rritjen artistike dhe arritjet bashkëpunuese. Kjo qasje holistike siguron një vlerësim gjithëpërfshirës të rrugëtimit mësimor të secilit pjesëmarrës dhe kontributit të tyre në modul.
Referencat dhe leximet thelbësore	• Teknikat e bazuara në teatër për edukimin e të rinjve me bashkëmoshatarët: Një manual trajnimi

	• Lojëra për aktorë dhe jo-aktorë / Boal A. Routledge, 1992. • Përmirëso! Një manual për aktorin / Atkins G. Heinemann, 1994. • Improvizimi për Teatrin / Spolin V. Northwestern University Press, 1963. • Improvizimi i jetës reale: Histori personale në Teatrin Playback / Salas J. Kendall/Hunt, 1993. • Të mësuarit përmes Teatrit: Perspektiva të reja mbi Teatrin në Arsim / Jackson A (red.). Routledge, 1993. • Teatri i të shtypurve / Boal A. Teatri i Grupit të Komunikimit, 1985.
Lexim plotësues	Lojëra për aktorë dhe jo-aktorë / Boal A. Routledge, 1992.
Referencat në ueb, revista, të tjera	Teknikat e bazuara në teatër për edukimin e bashkëmoshatarëve të rinjve: një manual trajnimi Lojëra për aktorë dhe jo-aktorë / Boal A. Routledge, 1992. Përmirëso! Një manual për aktorin / Atkins G. Heinemann, 1994. Improvizimi për Teatrin / Spolin V. Northwestern University Press, 1963. Improvizimi i jetës reale: Histori personale në Teatrin Playback / Salas J. Kendall/Hunt, 1993. Të mësuarit përmes Teatrit: Perspektiva të reja mbi Teatrin në Arsim / Jackson A (ed.). Routledge, 1993. Teatri i të shtypurve / Boal A. Grupi i Komunikimit të Teatrit, 1985.
Detaje të tjera	Jo e aplikueshme

Plani i Punëtorisë – Pjesa e parë

Titulli i Punëtorisë	Fuqizimi përmes Teatrit
Qëllimet e punëtorisë	Qëllimet e punëtorisë • Të nxisë një atmosferë mbështetëse dhe relaksuese të favorshme për të mësuarit dhe vetë-shprehjen. • Të promovojë kohezionin dhe besimin në grup përmes aktiviteteve ndërvepruese dhe angazhuese.

	• Për të eksploruar dhe zhvilluar aftësitë ndërpersonale, ndjeshmërinë dhe ndërgjegjësimin kulturor nëpërmjet ushtrimeve të bazuara në teatër. Temat kryesore • Shprehje kreative dhe komunikim fizik • Ndërtimi i besimit dhe bashkëpunimit brenda një grupi • Ndërgjegjësimi kulturor dhe vlerësimi i diversitetit
Rezultatet mësimore të punëtorisë	Rezultatet mësimore të punëtorisë • Të rrisë aftësinë e pjesëmarrësve për të komunikuar në mënyrë efektive nëpërmjet mjeteve joverbale, si gjestet dhe lëvizjet. • Të zhvillojë besimin e pjesëmarrësve për t'u shprehur në mënyrë krijuese në një mjedis grupor. • Të kultivojë ndjeshmëri dhe mirëkuptim ndaj perspektivave dhe përvojave të të tjerëve. • Të rrisë ndërgjegjësimin për diversitetin kulturor dhe të promovojë respektin për prejardhje dhe identitete të ndryshme. • Të forcojë aftësitë e pjesëmarrësve për punën në grup dhe bashkëpunimin përmes ushtrimeve ndërvepruese. • Të fuqizojë pjesëmarrësit me mjete për ndërtimin e besimit dhe nxitjen e marrëdhënieve pozitive brenda komuniteteve të tyre.
Kohëzgjatja	Punëtorja do të zgjasë pesë (5) orë ose treqind (300) minuta gjithsej, duke përfshirë dy (2) pushime për kafe dhe një (1) pushim dreke ndërmjet seancave.
Emrat e autoreve	Valëza Sijarina, Artpolis, Kosova Elira Lluka, Artpolis, Kosova
Format artistike	• Teatri • Arsimi • Rrëfimet • Teknikat e improvizimit • Ushtrime teatrale të bazuara në lëvizje • Teatri për ndryshime shoqërore • Teatër interaktiv
Pjesëmarrësit	• Disponueshmëria e materialeve të shkruara • Rregullime të ulëseve të qasshme • Qasje me karrige me rrota • Qasje në ujë dhe pije freskuese • Disponueshmëria e tualetit aty pranë • Shërbime përkthimi ose përkthyes për jo-folësit amtare • Akomodime dietike (p.sh. opsione vegetariane, pa gluten) • Mbështetja emocionale ose burimet e këshillimit

Numri i fasilitatorëve për grup	Nevojiten dy (2) fasilitator për grup në punëtori.
Metodat e Mësimi dhe Mësimdhënies	Disa nga metodat e të mësuarit dhe të mësimdhënies të përdorura në këto ushtrime përfshijnë qasje ndërvepruese dhe pjesëmarrëse, të tilla si aktivitete fizike të drejtuara që inkurajojnë të mësuarit fizik dhe ritual. Të mësuarit social promovohet nëpërmjet dinamikës interaktive të grupit dhe aktiviteteve fizike të integruara me muzikë. Të mësuarit reflektues dhe eksperimental nxitet nga ushtrimet vëzhguese në heshtje, ndërsa të mësuarit kinestetik dhe empatik arrihet përmes ndërveprimeve në çift. Mësimi ndërveprues dhe spontan lehtësohet nga lojërat me pyetje dhe përgjigje, ndërsa të mësuarit improvizues dhe reflektues zhvillohet përmes lojërave të improvizimit. Të mësuarit empatik dhe reflektues inkurajohet më tej nga ushtrimet e heshtura të eksplorimit të identitetit. Vizualizimi i drejtuar mbështet të mësuarit reflektues dhe eksperimental dhe të mësuarit për ndërtimin e besimit arrihet përmes ushtrimeve të lidhjes fizike në grup. Të mësuarit shprehës promovohet nga shprehja fizike në çift, ndërsa të mësuarit reflektues dhe ritual përforcohet përmes reflektimit në grup dhe aktiviteteve rituale.
Burimet dhe Materialet	Fasilitator • Flipchart • Letrat e Bardha • Letra me ngjyra • Letra ngjyese • Shënues • Stilolapsa, lapsa, lapsa me ngjyra • Fletët e shënimeve • Sistemi i zërit – JBL • Projektor • Litarë shumëngjyrësh dhe shënime ngjyese me mesazhe • Top plastik Pjesëmarrësit • Veshje komode • Këpucë të rehatshme
STRUKTURA E PUNËTORISË	
Prezantim	Kohëzgjatja: 5 orë Kjo punëtori, e titulluar "Fuqizimi përmes Teatrit" synon t'i njohë pjesëmarrësit me konceptin e paqes pozitive përmes ushtrimeve të angazhuara teatrale dhe eksplorimit të aktiviteteve të ndryshme që nxisin relaksim, kohezionin në grup dhe vetë-shprehjen. Duke kombinuar shprehjen fizike me lidhjen ndërpersonale, pjesëmarrësit do të jenë në gjendje të kultivojnë një mjedis mbështetës ku ata mund të hetojnë dhe zhvillojnë aftësitë personale dhe kolektive në një mjedis dinamik dhe gjithëpërfshirës.

Ngrohje dhe lojëra fizike dhe vokale	Kohëzgjatja: 1 orë e 20 minuta Ushtrimet 1. Rrethi i ngrohjes së shpejtë 2. Rrethi i fërkimit 3. Rrethi energjetik me emra dhe lojëra emrash me ritme 4. Rrethi i Energjisë me Muzikë 5. Pasoni tingullin 6. Ecja në rrjetë – Heqja e maskës 7. Ushtrimi me pasqyrë 8. Hedhja e topit
Mësimi kryesor me ushtrime dhe tema kryesore	Kohëzgjatja: 1 orë Ushtrime 1. Ngrirja e kornizës 2. Kalimi i vijës 3. Grumbullimi 4. Statuja
Ftohja	Kohëzgjatja: 1 orë e 25 minuta Emrat e ushtrimeve 1. Meditim i drejtuar – Kthehu në moshën 13 vjeçare 2. Merrni një qëndrim 3. Zgjimi
Reflektimi dhe reagimi	Kohëzgjatja: 5 minuta Emri i ushtrimit 1. Rrethi mbyllës
Shtojcat	Jo e aplikueshme
Referencat dhe leximet thelbësore	1. Teknikat e bazuara në teatër për edukimin e bashkëmoshatarëve të të rinjve: Një manual trajnimi 2. Lojëra për aktorë dhe jo-aktorë / Boal A. Routledge, 1992. 3. Përmirëso! Një manual për aktorin / Atkins G. Heinemann, 1994. 4. Improvizimi për Teatrin / Spolin V. Northwestern University Press, 1963. 5. Improvizimi i jetës reale: Histori personale në Teatrin Playback / Salas J. Kendall/Hunt, 1993. 6. Të mësuarit përmes Teatrit: Perspektiva të reja mbi Teatrin në Arsim / Jackson A (red.). Routledge, 1993. 7. Teatri i të shtypurve / Boal A. Grupi i Komunikimit të Teatrit, 1985.
Vlerësimi i punëtorisë nëse është i aplikueshëm	Vlerësimi i punëtorisë do të përfshijë një komponent vëzhgues ku pjesëmarrësit ulen në një rreth dhe përshkruajnë ndikimin e seminarit me një fjalë. Për më tepër, pjesëmarrësit do t'i përgjigjen në mënyrë anonime një sërë pyetjesh, duke i lejuar ata të shprehin lirisht mendimet e tyre dhe të ofrojnë një vlerësim të sigurt të seminarit.

Plani mësimor i punëtorisë – Pjesa e dytë

Emri i ushtrimit	Rrethi i ngrohjes së shpejtë
Ushtrimi numër	1
Qëllimet e ushtrimeve	• Të sigurojë një ritual që mund të përdoret në fillim të një punëtorie ose në prova • Për t'i ndihmuar pjesëmarrësit të pushojnë, të marrin energji, të shtrihen dhe të marrin frymë • Të prezantojë shëndetin dhe sigurinë
Fokusi i ushtrimit	I ulët
Energjia e ushtrimit	E lartë
Materialet	Asnjë
Udhëzime	
1. Fasilitatori prezantohet dhe i mirëpret të gjithë. 2. Fasilitatori bën një prezantim të seminarit. 3. Fasilitatori vendos rregulla mbi shëndetin dhe sigurinë. 4. Fasilitatori prezanton ushtrimin e parë. Procesi Këto ushtrime duhet të zgjasin të gjithë muskujt kryesorë, të ndihmojnë në fokusimin e grupit dhe të rrisin nivelin e energjisë së pjesëmarrësve. Ato shërbejnë gjithashtu si një ritual në grup për të kryer përpara se të filloni një provë ose seancë stërvitore. U thoni pjesëmarrësve të formojnë një rreth. Më pas, kërkojuni atyre të gjejnë një partner përgjatë rrethit me të cilin do të mbajnë kontaktin me sy gjatë ushtrimit. Më pas, lehtësuesi duhet ta udhëheqë grupin përmes një sërë ushtrimesh duke përdorur frymëmarrje të thellë, shtrirje, kërcim dhe lëvizje të tjera. Mbyllja Jepni përforsime pozitive dhe inkurajoni duartrokitjet në fund të ushtrimit. Kërkojuni pjesëmarrësve të qëndrojnë në një rreth për ushtrimin tjetër, i cili do t'i ndihmojë ata të njohin njëri-tjetrin.	
Termet kryesore	<i>Hyrja, ngrohja, frymëmarrja, shtrirja</i>

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Rrethi i fërkimit
Ushtrimi numër	2
Qëllimet e ushtrimit	• Për të thyer akullin dhe për të ndihmuar pjesëmarrësit të pushojnë
Fokusi i ushtrimit	I ulët
Energjia e ushtrimit	Mesatar
Materialet	Asnjë
Udhëzime	
1. Fasilitatori u kërkon pjesëmarrësve të formojnë një rreth. Procesi Prezantoni veten dhe fasilitatorët e tjerë para pjesëmarrësve. Bëjini pjesëmarrësit të formojnë një rreth dhe të kthehen djathtas. Kërkojuni atyre të vendosin duart mbi shpatullat e personit përballë tyre dhe të masazhojnë shpatullat, qafën dhe shpinën e	

personit. Pas disa minutash, kërkojuni pjesëmarrësve të kthehen dhe ta masazhojnë personin në të majtë.

U thoni pjesëmarrësve t'i japin komente personit që i masazhon shpatullat. Ata duhet të kërkojnë atë që kanë nevojë dhe të përshkruajnë se çfarë ndihet mirë ose jo. Sigurohuni që pjesëmarrësit të mësojnë emrat e njerëzve që po masazhojnë dhe më pas t'i falënderojnë për masazhet që kanë marrë.

Mbyllja

Shkurtimisht jepni pjesëmarrësve reagime pozitive për aktivitetin dhe më pas kërkojuni të zgjerojnë rrethin.

Termet kryesore

Akullthyes, masazh

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Rrethi energjetik me emra dhe lojëra emrash me ritme
Ushtrimi numër	3
Qëllimet e ushtrimit	• Të inkurajojë pjesëmarrësit të shprehen fizikisht • Të vazhdojë të relaksojë grupin dhe të krijojë një ndjenjë lozonjare • Për të ndihmuar grupin në mësimin e emrave të njëri-tjetrit
Fokusi i ushtrimit	<i>E ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>Mesatare</i>
Materialet e përdorura	Asnjë

Udhëzime

1. Fasilitatori u kërkon pjesëmarrësve të formojnë një rreth.

Procesi

Fasilitatori mund të zgjedhë njëren nga lojërat e mëposhtme me emra.

Rrethi energjetik me emra

Me grupin ende në një rreth, kërkonit që çdo dy pjesëmarrës që qëndrojnë pranë njëri-tjetrit të dalin vullnetarë për të filluar lojën. Bëjini ata të përballen me njëri-tjetrin dhe kërkojini një personi t'i tregojë tjetrit emrin e tij ose të saj ndërsa bën një lloj gjesti (për shembull, tundni krahun, shkelmoni një këmbë ose anoni kokën). Lëreni personin e dytë të përsërisë emrin dhe gjestin e personit të parë (për personin e parë) vetëm duke e thënë emrin më të lartë dhe duke e bërë gjestin më të theksuar. Më pas, kërkojini personit të dytë që t'i kthehet pjesëmarrësit në anën tjetër dhe të thotë emrin e tij ose të saj ndërsa bën një gjest të ri, të cilin ai person duhet t'ia përsërisë më pas, e kështu me radhë rreth rrethit.

Loja e emrit me ritme

Me pjesëmarrësit ende në një rreth, demonstroi duartrokitjen e këtij ritmi dhe thuaj pjesëmarrësve të duartrokin me ju: 1-2, 1-2-3. Pasi të gjithë të kenë ritmin, shpjegoni se në vend të duartrokitjeve, çdo person (një nga një) do të hyjë në mes të rrethit dhe do të thotë emrin e tij ose të saj ndërsa bën një gjest të plotë të trupit. Të

gjesti dhe emri kryhen në numërimin "1" dhe më pas grupi i përsërit të dyja në numërimin "2". Pastaj të gjithë përsërisin emrin dhe gjestin e personit tre herë shpejt në numërimin "1-2-3". Tani, personi i parë i bashkohet rrethit, pjesëmarrësi tjetër vazhdon dhe kështu

me radhë derisa të gjithë të kenë një radhë.

Mbyllja

Jepni përforsim pozitiv dhe inkurajoni duartrokitjet. Tregojini grupit se ushtrimi që sapo përfunduan ishte një hyrje në improvizim. Grupi duhet të qëndrojë në një rreth ndërsa ju flisni shkurtimisht për teatrin e edukimit të bashkëmoshatarëve dhe shpjegoni detyrat e ditës.

Termet kryesore	<i>Gjest, ritëm, punë ekipore</i>
------------------------	-----------------------------------

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Rrethi i Energjisë me Muzikë
Ushtrimi numër	4
Qëllimet e ushtrimit	• Të inkurajojë pjesëmarrësit të shprehen fizikisht • Të vazhdojë të relaksojë grupin dhe të krijojë një ndjenjë lozonjare
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E lartë</i>
Materialet e përdorura	Zërim
Udhëzime	
1. Fasilitatori u kërkon pjesëmarrësve të formojnë një rreth.	
Procesi	
Me grupin ende në rreth, fasilitatorët do të vendosin pak muzikë dhe do të fillojnë të bëjnë lëvizje të ndryshme dhe ushtrime të thjeshta me ritmin e muzikës.	
Mbyllja	
Jepni përforsim pozitiv dhe inkurajoni duartrokitjet. Tregojini grupit se ushtrimi që sapo përfunduan ishte një aktivitet relaksues që angazhoi muskujt e trupit të tyre.	
Termet kryesore	<i>Muzikë, ritëm, relaksim</i>

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Pasoje tingullin
Ushtrimi numër	5
Qëllimet e ushtrimit	• Për të ndërtuar kohezionin, unitetin dhe fokus në grup
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>Mesatar</i>
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzimet	
1. Fasilitatori u kërkon pjesëmarrësve të formojnë një rreth.	
Procesi	
Kërkojuni pjesëmarrësve të qëndrojnë në një rreth. Kthehuni te personi pranë jush (në të dyja anët), bëni kontakt me sy dhe përplasni duart. Ai person duhet të përpiqet të duartrokas në të njëjtën kohë në mënyrë që ju të duartrokitni së bashku. Pastaj, ai person duhet t'i kthehet personit në anën tjetër të tij ose të saj, të duartrokas në unison dhe kështu me radhë rreth rrethit. Kjo të jep përshtypjen se rrahja po kalohet.	

Inkurajoni pjesëmarrësit të vendosin dhe mbajnë një ritëm. Pasi rrahja kalon rreth rrethit disa herë, ndaloni duartrokitjen dhe diskutoni ushtrimin. Pyetni pjesëmarrësit se çfarë e bën të funksionojë duartrokitja në unison. (Disa përgjigje të mundshme përfshijnë krijimin dhe mbajtjen e kontaktit me sy, frymëmarrjen, qëllimet e qarta, mosparashikimin, qëndrimin në moment.)

Mbyllja

Theksoni se sa e rëndësishme është të jesh 'në harmoni' me kolegët e tjerë aktorë/edukatorë gjatë provave dhe shfaqjeve. Më pas, u thoni pjesëmarrësve të fillojnë të ecin nëpër dhomë në përgatitje për aktivitetin tjetër.

Termet kryesore

Ritmi, unitet

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Ecja në rrjetë – Heqja e maskës
Ushtrimi numër	6
Qëllimet e ushtrimit	• Të rrisë ndërgjegjësimin e pjesëmarrësve për energjinë e trupit dhe energjinë e grupit • Për të ndihmuar pjesëmarrësit të ndihen rehat duke bërë kontakt me sy me të tjerët • Për të ndihmuar pjesëmarrësit të mësojnë se si të përdorin të gjithë hapësirën e trajnimit
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E lartë</i>
Materialet e përdorura	Asnjë

Udhëzimet

Procesi

Kërkojuni pjesëmarrësve të qëndrojnë të heshtur gjatë gjithë këtij ushtrimi. U thoni pjesëmarrësve të fillojnë duke ecur nëpër hapësirën e seminarit në çfarëdo drejtimi që dëshirojnë. Pas një minute, thuaju pjesëmarrësve të 'kontrollojnë' (në heshtje) se si ndihen. Cila është gjendja e tyre emocionale? A ndiejnë ndonjë tension në trupat e tyre? Si ndihen fizikisht? Kujtojuni pjesëmarrësve të marrin frymë thellë ndërsa vazhdojnë të ecin. Më pas, kërkojuni pjesëmarrësve të fillojnë të vëzhgojnë dhomën ndërsa ecin. U thoni atyre të vërejnë ngjyrat, objektet, modelet e lehta, teksturat – detaje që normalisht mund të humbasin. Vazhdoni me këtë për një minutë.

Më pas, thuaju pjesëmarrësve të fillojnë të bëjnë kontakt me sy ndërsa kalojnë njëri-tjetrin. Thuajuni të shikojnë njëri-tjetrin sikur të ishte hera e parë që po e shihnin njëri-tjetrin. Tregojuni pjesëmarrësve se ky ushtrim quhet "heqja e maskës". Kjo do të thotë që pjesëmarrësit nuk duhet të përpiqen të jenë të lumtur nëse nuk ndihen të lumtur, dhe nuk duhet të përpiqen të "vënë një fytyrë miqësore" nëse nuk ndihen ashtu. Në këtë ushtrim, nuk ka asnjë arsye për të qenë shoqërisht i pranueshëm. Ndërsa vazhdojnë të ecin nëpër dhomë, ata duhet t'i lënë trupat dhe fytyrat e tyre të pasqyrojnë me të vërtetë se si ndihen.

Së fundi, kërkojuni pjesëmarrësve të ndryshojnë ritmin dhe stilin e ecjes së tyre. Për shembull, kërkojuni atyre të ecin më shpejt ose më ngadalë, ose në majë të gishtave ose poshtë në tokë, ose ndonjë ndryshim tjetër që ju ndodh. Gjatë gjithë kohës, pjesëmarrësit duhet të vazhdojnë të kenë kontakt me sy dhe të qëndrojnë në kontakt me trupat dhe

ndjenjat e tyre.

Mbyllja

Ofroni përforcime pozitive për pjesëmarrësit, më pas përfundoni ushtrimin. U thoni pjesëmarrësve të shpërndahen në mënyrë që të ketë shumë hapësirë midis tyre dhe pjesëmarrësve të tjerë.

Termet kryesore

Heshtje, kontroll, përforcim pozitiv

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Ushtrimi me pasqyrë
Ushtrimi numër	7
Qëllimet e ushtrimit	• Për të ndihmuar pjesëmarrësit të lidhen me njëri-tjetrin • Për të eksploruar energjinë kinestetike, duke lëvizur si "një" dhe duke ndërtuar besim
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>Mesatar</i>
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzime	
Procesi Kërkojuni çifteve të vendosin se kush do të jetë personi "A" dhe personi "B". Shpjegoni se personi A duhet të fillojë të bëjë lëvizje të thjeshta dhe të ngadalta, të cilat personi B duhet t'i imitojë (si shikimi në pasqyrë). Kërkojuni pjesëmarrësve të qëndrojnë të heshtur dhe të përqendrohen te partnerët e tyre. Pas disa minutash kërkojuni pjesëmarrësve të ndërrojnë në mënyrë që personi B tani të udhëheqë (pa ndërprerje në lëvizje gjatë ndërrimit). Pas disa lëvizjeve të tjera kërkojuni pjesëmarrësve të ndërrojnë liderët një ose dy herë të tjera, duke zvogëluar sasinë e kohës midis ndërruesve. Kur pjesëmarrësit duken të kënaqur me ushtrimin, thuajuni që të vazhdojnë të pasqyrojnë njëri-tjetrin, por tani pa udhëheqës apo ndjekës. Ata duhet të përpiqen ta bëjnë këtë të funksionojë duke 'akorduar' me atë që po bëjnë partnerët e tyre. Pas disa minutash, thuajuni pjesëmarrësve të ndalojnë gradualisht lëvizjen, së bashku. Mbyllja Drejtoni një diskutim të shkurtër në grup. Bëjini këto pyetje: Kujt i pëlqeu më shumë ndjekja? Kush e pëlqeu udhëheqjen? Çfarë e ndihmoi bashkimin e lëvizjes? Çfarë e lëndoi? Shpjegoni se lidhja e fortë që ata ndjenë me partnerët e tyre gjatë këtij ushtrimi është e ngjashme me atë që ata do të duan të arrijnë me partnerët e tyre në skenë.	
Termet kryesore	<i>Mimika, lideri, ndjekësi</i>

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Hedhja e topit
Ushtrimi numër	8
Qëllimet e ushtrimit	• Të ndihmojë pjesëmarrësit të eksplorojnë emocionet, mendimet, idetë dhe qëndrimet e tyre

	rreth temës së zgjedhur
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E lartë</i>
Materialet e përdorura	Një top plastike
Udhëzime	
1. Fasilitatori u kërkon pjesëmarrësve të formojnë një rreth. Procesi Me grupin në rreth, hidhni topin dikujt në rreth. Ndërsa e hidhni topin, tregoni pjesëmarrësve se topi ka disa pyetje të shkruara në të. Personi që ka kapur topin duhet t'i përgjigjet pyetjes që është para tij/saj dhe më pas t'ia hedhë topin dikujt tjetër. Vazhdoni ushtrimin derisa të gjithë pjesëmarrësit të kenë mundësi të flasin ose grupit t'i ketë mbetur pa gjëra të reja për të thënë. Mbyllja Shpjegoni se si ky ushtrim i ndihmoi pjesëmarrësit të vlerësojnë shpejt dhe të shprehin se si ndiheshin për veten e tyre duke iu përgjigjur pyetjeve. Duke folur me zë të lartë mendimet e tyre teksa hidhnin topin, ata me siguri thanë gjënë e parë që u erdhi në mendje pa u shqetësuar se çfarë do të mendonin të tjerët ose nëse opinionet e tyre do të ndaheshin. Ofroni përfundim pozitiv.	
Termet kryesore	<i>Koordinimi</i>

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Korniza e Ngrirë e një teme
Ushtrimi numër	9
Qëllimet e ushtrimit	• Të praktikojë improvizimin për një çështje
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E lartë</i>
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzime	
Procesi Kërkojuni dy vullnetarëve të qëndrojnë përpara grupit. Tregojuni pjesëmarrësve se këta vullnetarë do të fillojnë një improvizim të thjeshtë rreth temës së zgjedhur nga ushtrimet e mëparshme. Ata mund të krijojnë çdo lloj skene, personazhi apo situatë, për sa kohë që qëndrojnë në temë. Aktorët duhet ta nisin skenën pa asnjë përgatitje. Shpjegoni se në çdo moment, një person nga grupi mund të bërtasë "ngrijë". Kur kjo ndodh, dy aktorët duhet të ngrijnë në vend ndërsa individit që bërtiti ngrijë zëvendëson njërin prej tyre, duke marrë pozicionin e personit të zëvendësuar. Në këtë pikë, dyshja do të nisë një skenë të re për të njëjtën temë, por me personazhe dhe situata të reja. Filloni lojën duke u kërkuar dy vullnetarëve të fillojnë një skenë. Nëse kalon më shumë se një minutë përpara se dikush të bërtasë ngrijë, kujtojuni pjesëmarrësve se është koha që një vullnetar i ri të ndërhyjë. Kur shumica e pjesëmarrësve kanë dalë vullnetarë ose kur nuk po krijohen ide të reja, ndaloni lojën. Kërkojuni pjesëmarrësve të mblidhen përreth. Mbyllja Ofroni duartrokitje dhe përfundim pozitiv.	
Termet kryesore	<i>Ndërhyrje, skenë</i>

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Merrni një qëndrim
Ushtrimi numër	10
Qëllimet e ushtrimit	• Për të eksploruar dhe ndarë vlerat personale
Fokusi i ushtrimit	I ulët
Energjia e ushtrimit	E lartë
Materialet e përdorura	Faqe të flip chart pages të etiketuara "Pajtohem" dhe "Nuk pajtohem". Deklaratat "Mbani një qëndrim".

Udhëzime

Procesi

Ngjitni shenjën "Pajtohem" në një mur të dhomës dhe shenjën "Nuk pajtohem" në murin përballë. Sigurohuni që të keni listën e deklaratave "Mbani një qëndrim". Shtyni karriget në skajet e dhomës, duke lënë një hapësirë të hapur në mes. Kërkojuni pjesëmarrësve të vijnë në qendër të dhomës dhe u thoni atyre se do ta lexoni një listë të deklaratave. Pasi të lexohet çdo deklaratë, ata do të duhet të vendosin nëse janë dakord, nuk pajtohen ose nuk janë të sigurt. Pjesëmarrësit mund të përgjigjen të pasigurt vetëm për një nga deklaratat, kështu që ata duhet të përpiqen shumë për të zgjedhur një anë për secilën deklaratë. Nëse janë dakord, ata duhet të lëvizin drejt shenjës "Pajtohem". Nëse ata nuk pajtohen, ata duhet të lëvizin drejt shenjës "Nuk pajtohem". Nëse ata nuk janë të sigurt, ata mund të qëndrojnë në qendër të dhomës - zona e pasigurt. Lexoni me zë të lartë disa nga deklaratat më poshtë. Nuk keni nevojë t'i lexoni të gjitha dhe duhet t'i përshtatni për t'iu përshtatur aktorit/edukatorëve të bashkëmoshatarëve me të cilët po punoni. Kërkojuni pjesëmarrësve të mbajnë një qëndrim, por ta bëjnë këtë pa folur.

Deklaratat e ushtrimit Merrni një qëndrim:

- Është më mirë të presësh deri në moshën madhore (18 vjeç e lart) për të kryer marrëdhënie.
- Masturbimi është normal dhe i shëndetshëm për meshkujt.
- Masturbimi është normal dhe i shëndetshëm për femrat.
- Nëse një djalë merr një vajzë në një takim të këndshëm dhe shpenzon 50 dollarë, ajo i detyrohet atij seks.
- Është e sigurt për të vozitur pasi keni pirë vetëm dy pije në një festë.
- Nëse një burrë dhe një grua kryejnë marrëdhënie seksuale dhe gruaja mbetet shtatzënë, çifti duhet ta mbajë fëmijën dhe të martohet.
- Nëse një vajzë tregon se është gati për seks, heq rrobat dhe bie në shtrat me një djalë, ajo duhet të bëjë seks me të edhe nëse ndryshon mendje.
- Baballarët dhe nënat duhet të ndajnë në mënyrë të barabartë përgjegjësinë e kujdesit për fëmijët.
- Nëse një person me HIV dështon të njoftojë partnerin e tij/saj seksual për statusin e tij/saj, ai person HIV pozitiv duhet të futet në burg.
- Të bësh seks me një person të të njëjtit seks nuk do të thotë domosdoshmërisht se je gay ose lezbike.
- Duhet të ketë testim të detyrueshëm për HIV për të gjithë personat seksualisht aktivë.
- Të bëhesh prind si adoleshent është një zgjedhje e pranueshme.
- Është në rregull të takoheni dhe të bëni seks me më shumë se një person në të njëjtën

kohë.

■ Nëse një grua e martuar që ka një punë mbetet shtatzënë, ajo duhet të lërë punën e saj për të qëndruar në shtëpi dhe për të rritur fëmijën e saj.

■ Lezbiket dhe homoseksualët nuk duhet të lejohen të kenë apo birësojnë fëmijë.

■ Nëse një person me HIV/AIDS praktikon gjithmonë seks më të sigurt (d.m.th., përdor prezervativ), nuk ka nevojë që ai person të informojë partnerët seksualë se janë të infektuar.

Mbyllja

Faleminderit pjesëmarrësve për pjesëmarrjen. Më pas, kërkojini grupit të ulët në një rreth për ushtrimin tjetër, gjatë të cilit ata do të diskutojnë mësimet e nxjerra nga ushtrimi.

Termet kryesore

Merr qëndrim

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Kalimi i Linjës
Ushtrimi numër	11
Qëllimet e ushtrimit	• Për t'u treguar pjesëmarrësve se si ndihet të kesh një sekret – një burim potencial turpi apo krenarie – dhe të marrë vendime nëse do ta ndajë atë me të tjerët • Të ndihmojë pjesëmarrësit të ndiejnë se si është të jesh i marginalizuar dhe i izoluar
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E lartë</i>
Materialet e përdorura	Përshkrime rreth kalimit të linjës

Udhëzime

Procesi

Sigurohuni që të gjithë pjesëmarrësit të qëndrojnë në një vijë të drejtë në njërën anë të dhomës. Tregojuni pjesëmarrësve se kjo lojë luhet në heshtje. Ata duhet të imagjinojnë se ka një vijë që kalon në qendër të dhomës. Tregojuni pjesëmarrësve se do të lexoni një listë me përshkrime personale. Pas çdo përshkrimi, nëse ka pjesëmarrës që mendojnë se përshkrimi u përshtatet atyre dhe ata ndihen rehat duke e identifikuar veten, ata mund të kalojnë vijën, të kthehen dhe të përballen me pjesën tjetër të grupit.

Tregojuni pjesëmarrësve se disa nga këto përshkrime mund të jenë shumë personale. Për këtë arsye, ata gjithashtu kanë zgjedhjen të mos e kalojnë vijën (dhe të qëndrojnë në vend), edhe nëse përshkrimi u përshtatet atyre. Pjesëmarrësit që kaluan vijën duhet të kthehen në vijën kryesore për deklaratën tjetër. Filloni të lexoni përshkrimet e mëposhtme.

Përshkrimet për kapërcimin e linjës:

- femrat
- burrat
- vajzat
- djem
- gra me sy kafe
- burra me sy blu

- njerëzit e shkurtër
- njerëz të gjatë
- personat që janë fëmija më i madh
- personat që janë fëmija më i vogël
- personat nën moshën 18 vjeç
- personat mbi 18 vjeç
- personat mbi 30 vjeç
- njerëzit që janë të krishterë
- njerëzit që janë hindu
- njerëzit që janë myslimanë
- njerëzit e quajtur ndonjëherë yndyrë
- njerëzit e quajtur ndonjëherë i dobët
- personat e lindur jashtë (vendit tuaj)
- njerëzit që pinë cigare
- njerëzit që pinë alkool
- personat që kanë kaluar kohë në burg
- personat që kanë qenë ndonjëherë të martuar
- personat që kanë prindër që nuk kanë mbaruar shkollën e mesme
- personat që mbajnë syze ose lente kontakti
- personat që kanë përdorur ndonjëherë aparat dëgjimi
- njerëz të rritur nga një prind i vetëm
- njerëz të rritur nga prindër të divorcuar ose të pamartuar kurrë
- njerëz të rritur nga gjyshërit
- personat që janë birësuar
- njerëzit që shkuan në universitet
- personat që kanë përdorur ndonjëherë droga ilegale
- njerëz që kanë qenë ndonjëherë në një marrëdhënie të përzier race/etnie
- njerëzit që kanë një binjak
- njerëz që kanë përjetuar ndonjëherë vdekjen e një vëllai ose motre
- personat që kanë vjedhur ndonjëherë diçka me vlerë (US) 100 dollarë ose më shumë
- gra që janë quajtur ndonjëherë çupa
- burra që janë quajtur ndonjëherë si motër
- njerëzit që njohin dikë që është HIV pozitiv ose ka SIDA
- njerëzit që kanë miq që janë homoseksualë, lezbike, biseksuale ose transgjimore
- personat që kanë bërë ndonjëherë seks me dikë të së njëjtës gjini

Mbyllja

Faleminderit grupit që luajti këtë lojë. Kërkojuni pjesëmarrësve të lëvizin karriget e tyre nga

qendra e dhomës dhe uluni në një rreth në përgatitje për ushtrimin tjetër.

Termet kryesore

Ndarje, grup

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Meditim i udhëhequr - Kthehu në moshën 13 vjeç
Ushtrimi numër	12
Qëllimet e ushtrimit	• Të ndihmojë pjesëmarrësit të kujtojnë fazën e adoleshencës së hershme
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E lartë</i>
Materialet e përdorura	Pyetje për meditimin e udhëhequr

Udhëzime

Procesi

Sigurohuni që të gjithë në grup të jenë të rehatshëm në dysHEME dhe të kenë shumë hapësirë në rast se duan të shtrihen gjatë këtij ushtrimi. Shpjegoni se grupi do të bëjë atë që quhet meditim i drejtuar. Gjithçka që ata duhet të bëjnë është të pushojnë, të dëgjojnë dhe të vëzhgojnë mendimet dhe ndjenjat e tyre. Kërkojuni të gjithëve të mbyllin sytë dhe të përpiqen të relaksohen. Udhëzoni ata të qëndrojnë të qetë dhe të heshtur gjatë gjithë meditimit. Zbehni ose fikni çdo dritë të ndritshme dhe mbyllni derën në mënyrë që dhoma të jetë e qetë. Flisni me një ton të butë, qetësues dhe bëni pauzë midis udhëzimeve dhe pyetjeve për t'u dhënë pjesëmarrësve kohë për të udhëtuar mendërisht pas në kohë.

Filloni duke kërkuar nga të gjithë të mendojnë për një kohë kur ishin midis moshës 10 dhe 13 vjeç. Për t'i ndihmuar ata të përqendrohen, sugjerojini që të kujtojnë një ditë të caktuar, si dita e parë ose e fundit e shkollës, një ditëlindje ose një festë . Bëjuni atyre pyetjet e mëposhtme për t'i nxitur të kujtojnë gjëra rreth trupit, ndjenjave, mendimeve dhe jetës së tyre në këtë moshë. (Përshtati pyetjet me kulturën e pjesëmarrësve.)

Meditimi i udhëhequr

Është herët në mëngjes dhe sapo jeni zgjuar:

- Si duket dhoma juaj? E ndani me dikë?
- Kur të ngriheni nga shtrati, çfarë do të vishni?
- Kur shikoni në pasqyrë pa veshje, si ju duket trupi? Shikoni fytyrën tuaj, flokët, qafën, shpatullat, gjoksin, belin, ijet, organet gjenitale, këmbët dhe krahët.
- Si ndiheni për trupin tuaj?
- Sa e gjatë jeni? Sa ju peshojnë?
- Çfarë do të bëni sot?
- Me kë do të kalojë kohë?
- A po shkoni në shkollë? Te luaj?
- Cilët janë miqtë tuaj?
- Do të hani mëngjes? Nëse po, kush është atje me ju?
- Çfarë do të hani?
- Cilat gjëra janë të rëndësishme për ju?
- Cilat janë aktivitetet tuaja të preferuara? Librat? Shfaqje televizive? Filmat?
- Nga kush dhe çfarë përbëhet 'bota' juaj?

Në fund të meditimit, kërkojini grupit t'i kushtojë vëmendje frymëmarrjes së tyre dhe lërin ata të kthehen në vetëdijen e kohës së tanishme.

Mbyllja

Faleminderit për gatishmërinë e tyre për të marrë pjesë në meditim. Pyet se si ndihen. Shpjegoni se tani ata do të diskutojnë atë që kanë përjetuar. Kërkojuni pjesëmarrësve të sjellin karriget e tyre dhe të formojnë një rreth.

Termet kryesore

Meditim, fokus

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Grumbullimi
Ushtrimi numër	13
Qëllimet e ushtrimit	• Ndërtimi i besimit
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>Mesatar</i>
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzime	
Procesi Lërin lojtarët të qëndrojnë afër njëri-tjetrit, me krahët rreth shpatullave të njëri-tjetrit (i quajtur grumbull). Kërkojuni atyre të mbyllin sytë dhe të heshtin ndërsa ju i udhëhiqni përmes një minutë frymëmarrje të thellë. Kur të gjithë janë të qetë, kërkojuni lojtarëve të largohen nga grupi, duke vazhduar të mbyllin sytë dhe të qëndrojnë të lidhur fizikisht, nëse mundën. Kërkojuni atyre të kuptojnë dhomën. Ku janë lojtarët e tjerë? Ku janë ata në raport me gjithë të tjerët? U thoni atyre të eksplorojnë qetësinë dhe energjinë e grupit. Pas disa minutash, hiqni disa lojtarë, të cilët më pas mund të hapin sytë dhe të vëzhgojnë se çfarë po ndodh. Për të përfunduar, bëni të gjithë të hapin sytë dhe të diskutojnë ushtrimin. Mbyllja Pyet se si ndihen. Shpjegoni se tani ata do të diskutojnë atë që kanë përjetuar.	
Termet kryesore	<i>Lidhje, qetësi, energji</i>

Përshkrimi i ushtrimit

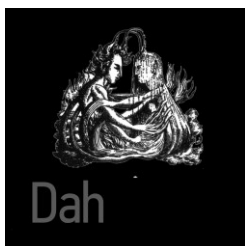
Emri i ushtrimit	Statuja
Ushtrimi numër	14
Qëllimet e ushtrimit	• Ndërtimi i besimit dhe eksplorimi i vetvetes
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E lartë</i>
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzime	
Procesi Lojtarët punojnë në çifte, të pozicionuar krah për krah. Lehtësuesi thërret një fjalë, ndjenjë, çështje, etj. (p.sh. dashuri, urrejtje, gëzim). Pastaj lehtësuesi numëron deri në tre. Në tre, partnerët kthehen dhe krijojnë në çast një statujë që shpreh atë fjalë dhe ngrijnë. Mbyllja Pyet se si ndihen. Shpjegoni se tani ata do të diskutojnë atë që kanë përjetuar.	
Termet kryesore	<i>Statuja, emocione</i>

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Zgjimi
Ushtrimi numër	15
Qëllimet e ushtrimit	Ndërtimi i besimit dhe eksplorimi i vetvetes
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E lartë</i>
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzime	
Procesi Lojtarët shtrihen në tokë me sy të mbyllur. Lojtarëve u thuhet të hapin sytë dhe të shohin botën me sy të rinj, duke eksploruar trupin dhe mjedisin e tyre si për herë të parë. Gradualisht, lojtarët ulen, ngrihen në këmbë, etj. Mbyllja Pyet se si ndihen. Shpjegoni se tani ata do të diskutojnë atë që kanë përjetuar.	
Termet kryesore	<i>Besimi, perceptimi</i>

Përshkrimi i ushtrimit

Emri i ushtrimit	Rrethi i mbyllur
Ushtrimi numër	16
Qëllimet e ushtrimit	• Të mbyllet punësoria me një ritual të strukturuar
Fokusi i ushtrimit	<i>I ulët</i>
Energjia e ushtrimit	<i>E lartë</i>
Materialet e përdorura	Asnjë
Udhëzime	
Procesi Kërkojuni pjesëmarrësve të ndajnë një fjalë që përshkruan ose se si ndihen në fund të punëtorisë ose diçka që kanë mësuar. Drejtoni grupin në një sërë lëvizjesh të thjeshta (d.m.th., goditje me këmbë, duartrokitje, etj.) të ngjashme me aktivitetet tuaja të mëparshme të rrethit të mbylljes. 1. Çfarë ju pëlqeu më shumë në punëtori? 2. Çfarë mësuar nga punësoria? Mbyllja Faleminderit pjesëmarrësve për punën e tyre të palodhur. Tregojuni atyre se ju dhe lehtësuesit e tjerë do të mbeten të disponueshëm për komente dhe pyetje pas përfundimit të seminarit. Kujtojuni pjesëmarrësve se ata sapo kanë filluar të praktikojnë një formë të re emocionuese edukimi. Përgëzojini ata për përfundimin e serisë së seminareve.	
Termet kryesore	<i>Reflektim, marrje</i>

**Funded by
the European Union**

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or European Education and Culture Executive Agency (EACEA). Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.